

GEMEENTE TILBURG

Omgevingsvisie **TILBURG 2040**

Vastgesteld, september 2015

Inhoudsopgave

Samenvatting Omgevingsvisie Tilburg 2040	5
1. Inleiding	16
1.1 Aanleiding voor de omgevingsvisie	17
1.2 Betekenis en werking omgevingsvisie	17
1.3 Het plangebied	19
1.4 Leeswijzer	19
2. Analyse, trends en ontwikkelingen	20
2.1 Veranderingen in de maatschappij	21
2.2 Sociaal (<i>people</i>)	22
2.2.1 Bevolkingsontwikkeling	22
2.2.2 Huishoudensontwikkeling	23
2.2.3 Ontwikkeling van de beroepsbevolking	24
2.2.4 Woningvoorraad	26
2.2.5 Individualisering en gemeenschapszin	26
2.2.6 Zelf- en samenredzaamheid	26
2.2.7 Aandacht voor de menselijke maat	26
2.2.8 De wereld komt dichterbij; digitalisering en technologie	26
2.2.9 Wonen	27
2.2.10 Zorg	28
2.2.11 Recreatie en sport	30
2.2.12 Primair onderwijs	32
2.3 Ecologisch kapitaal (<i>planet</i>)	32
2.3.1 Klimaatverandering	32
2.3.2 Vergroenen economie	32
2.3.3 Natuur	34
2.3.4 Cultureel erfgoed	35
2.3.5 Ondergrond	35
2.4 Economie (<i>profit</i>)	35
2.4.1 Structureel lagere economische groei	35
2.4.2 Stedelijke netwerken	35
2.4.3 Kenniseconomie en innovatie	37
2.4.4 De nieuwe economie	38
2.4.5 Ontwikkelingen in enkele economische sectoren	41
2.4.6 Mobiliteit	42
3. Visie: duurzame, sociale stad met economisch elan	46
3.1 Toekomstbestendige stad: people planet en profit in balans	47
3.1.1 People: bewoners en bezoekers centraal	47
3.1.2 Planet: klimaatneutrale en klimaatbestendige stad	48
3.1.3 Profit: sterk in kennis, innovatie en smart industries	49
3.2 Nieuwe verhoudingen in de samenleving	50
3.3 Uitgangspunten voor ons handelen	50
4. Strategie	54
4.1 De Brabantstrategie: Tilburg krachtig in een verbonden stedelijk netwerk	55
4.1.1 Brabantstrategie: samen sterk	55
4.1.2 De knooppunten en stadsregionale parken nader uitgewerkt	61
4.2 De regiostrategie: Tilburg in de regio Hart van Brabant	88
4.3 De stadsstrategie	103
4.3.1 Ruimte voor zelf- en samenredzaamheid in wijken en buurten	103
4.3.2 Basis op orde: schoon, heel en veilig	103
4.3.3 Vitale wijkconomie: dynamiek en ondernemerschap in de wijk	104
4.3.4 Brandpunten	104
4.3.5 Differentiatie in woonmilieus: aansluiten bij de leefstijlen van bewoners	105
4.3.6 Cultureel erfgoed: het verhaal van Tilburg centraal	106
4.3.7 Groen en water in de stad: toegankelijk en zichtbaar	107
4.3.8 Goede bereikbaarheid van wijken en buurten borgen	108
4.3.9 Betere verbinding stad en buitengebied: groene inprikkers	108
4.3.10 Economische vitaliteit van het landschap behouden en versterken	109
5. Uitvoering	110
5.1 Uitwerkingsopdrachten	111
5.1.1 Gebiedsgerichte uitwerkingen	111
5.1.2 Beleidsuitwerkingen	111
5.1.3 Instrumentarium	122
5.2.1 Inleiding	123
5.2.2 Financieel perspectief en gemeentelijke investeringsruimte	123
5.2.3 Grondexploitatie	123
Bijlage 1: Bouwstenen	
Bijlage 2: Bewonersadvies	
Bijlage 3: Werkgelegenheid in de topsectoren in Tilburg (2012)	
Bijlage 4: Ruimte voor Ruimtelocaties in Tilburg	
Bijlage 5: Cultureel erfgoed	
Bijlage 6: Uitvoeringsprogramma Kwaliteitsverbetering landschap	

Samenvatting Omgevingsvisie Tilburg 2040

Van internationale topklasse tot aangename, kleurrijke buurten

Hoe ziet Tilburg er over twintig, dertig jaar uit? Welke kant gaat Tilburg op? Waarop richt de stad haar pijlen? Wat doet de gemeente en wat is de rol van de Tilburgers zelf? Daarover gaat de Omgevingsvisie Tilburg 2040. Deze samenvatting schetst de belangrijkste ambities en strategieën voor de ontwikkeling van Tilburg.

Hoofdpunten Omgevingsvisie in vogelvlucht

- **Toekomstbestendige stad:** Tilburg is een populaire stad, waar mensen graag wonen, werken en verblijven. Een stad die ook aantrekkelijk is voor bedrijven en instellingen. Een vitale, gezonde en duurzame stad. De ontwikkelingen in de economie, de maatschappij en de leefomgeving gaan niet ten koste van elkaar, maar sluiten op elkaar aan en versterken elkaar. People, planet en profit zijn in balans.
- **Netwerkbenadering:** Functionele samenhang van economische en sociaal-culturele relaties leiden er toe dat Tilburg onderdeel is van een groter netwerk. In de eerste plaats van de stedelijke regio Hart van Brabant, maar tegelijkertijd ook onderdeel van een groter netwerk dat de regiogrenzen overschrijdt. Het is de kunst om het systeem van de moderne netwerksamenleving zo goed mogelijk te laten functioneren. Enerzijds door voldoende vrijheid te geven aan burgers en ondernemers, anderzijds door het realiseren van goede fysieke verbindingen én door de kwaliteit van knooppunten te benutten. Samenkomst van (potentiële) functies en modaliteiten in combinatie met de ruimtelijke kwaliteit van het knooppunt (zoals cultuurhistorie, groen of water)

levert een meerwaarde op voor het netwerk. De gemeente versterkt kansrijke ontwikkelingen door krachten te bundelen binnen enkele belangrijke knooppunten in de stad. Dit gebeurt in nauw samenspel met betrokkenen.

- **Internationale top:** meer dan ooit tevoren gaat Tilburg samen met Eindhoven, 's-Hertogenbosch, Breda en Helmond aan de slag om Brabant te profileren als economische topregio in Europa. Samen vormen de steden een Brabantse metropool, die groot en sterk genoeg is om antwoord te geven op de internationale concurrentie. Voor een gezonde economische toekomst moet Tilburg een schaalsprong maken. Aantrekkelijk, Bereikbaar en Concurrerend zijn drie kernwaarden voor een duurzame concurrentiekraacht.
- **Central Park:** In het hart van de Brabantse metropool ligt Nationaal Landschap Het Groene Woud, een groot, fraai Central Park dat belangrijk is voor het vestigingsklimaat en de leefbaarheid van BrabantStad. Om de verbinding met de landschappen in het buitengebied te versterken investeert Tilburg in drie stadsregionale parken aan de rand van de stad. Ze maken Tilburg aantrekkelijker om te wonen en te werken. In de stadsregionale parken stimuleren we ondernemerschap en recreatief medegebruik.
- **Het verhaal van Tilburg:** Tilburg kent een specifieke ontstaansgeschiedenis die de stad tot op de dag van vandaag anders maakt dan andere steden. De herdgangen en de linten vertellen dat specifieke 'verhaal van Tilburg'. Maar ook de markante bouwwerken in de stad als textielfabrieken, fabrikantenwoningen, kerken en karakteristieke landschappelijke structuren. Daarnaast is een belangrijk onderdeel van het verhaal van de stad de grootschalige modernisering van Tilburg, met name in de decennia na de Tweede Wereldoorlog. Het centrum van de stad wordt aangepast aan moderne verkeerseisen en langs de randen voorzien van een aantal spraakmakende gebouwen, zoals de bebouwing aan de Paleisring en NS-station Tilburg. Dit typisch Tilburgse cultuurhistorisch erfgoed biedt volop aanknopingspunten om de belevenswaarde en de herkenbaarheid van de Tilburgse identiteit te vergroten en in te zetten als inspiratie voor nieuwe ontwikkelingen. Ook vervult het een functie in een wereld die steeds complexer en groter wordt, en de behoefte aan 'kleinschalig' en 'menselijke maat' prominenter naar boven komt. Dat heeft gevolgen voor de plekken waar we wonen en werken, waar we ontspannen en waar we elkaar ontmoeten. Mensen willen zich thuis voelen in wijken die aansluiten bij hun levensstijl en een herkenbare identiteit hebben. Ze willen betrokken zijn bij hun eigen woonomgeving die ze zelf mee vormgeven. Dit vergroot de levendigheid en de sociale cohesie.
- **Leefbare wijken:** voor de vitaliteit van wijken hebben *ontmoetingsplekken* een belangrijke functie. Dat kunnen pleintjes of groenplaatsen zijn, buurt- en wijkwinkelcentra, of bijvoorbeeld locaties waar zorg en onderwijs slim worden gecombineerd. Door ontmoeting te stimuleren versterkt de sociale cohesie in de wijk. De gemeente ziet het als een kerntaak om buurten en wijken leefbaar te maken en te houden. De basis moet op orde zijn: *schoon, heel en veilig*. Denk bijvoorbeeld aan bestrating, riolering en de openbare ruimte. Veiligheid is een belangrijk aspect in een prettige leefomgeving.
- **Meer groen en water:** het maakt de stad mooier, aangenamer, gezonder en bovendien geeft het

- antwoord op klimatologische veranderingen. Overal in de stad komt er meer aandacht voor groen en water. Bijvoorbeeld door bestaand groen beter te benutten. En waar nodig komt er groen bij en wordt er gezocht naar slimme combinaties met (hemel)water.
- **Zelf aan de slag:** burgers en ondernemers krijgen de ruimte om zelf aan de slag te gaan met de stad. Tilburg nodigt burgers, bedrijven en instellingen uit om met ideeën te komen en er samen werk van te maken. De gemeente helpt: niet door met geld klaar te staan, maar door samen te zoeken naar oplossingen. Door meer eigen inbreng van burgers en bedrijven ontstaat in buurten en wijken ook meer variatie.
  - **Vraaggericht ontwikkelen:** door de trend van 'meer' (kwantiteit) naar 'beter' (kwaliteit) en 'slimmer' (innovatie, kennis, creativiteit) maakt aanbodgerichte ontwikkeling plaats voor vraaggerichte ontwikkeling. Wonen en werken stemmen we af op de vraag van bewoners en bedrijven.
  - **Driesporen-strategie:** om antwoord te geven op de vele vragen volgt de Omgevingsvisie Tilburg 2040 drie sporen: de Brabantstrategie (voor een sterke internationale concurrentiepositie), de Regiostrategie (versterkt de rol van Tilburg als centrumstad) en de Stadsstrategie (gericht op vitale, leefbare buurten, wijken, dorpen en het buitengebied).

De visie: Tilburg, stad in balans

De Omgevingsvisie richt zich op Tilburg als vitale, duurzame stad in een moderne netwerksamenleving. De ontwikkelingen in de economie, de maatschappij en de leefomgeving gaan niet ten koste van elkaar, maar sluiten op elkaar aan en versterken elkaar. People,

planet en profit zijn in balans.

People: Het is prettig wonen en werken in Tilburg, een stad met veel verschillende woonbuurten en verschillende soorten werklocaties. De woonmilieus passen bij de leefstijl van de mensen. Mensen voelen zich betrokken bij hun stad, hun wijk, hun buurt en hun straat, en geven er met hun initiatieven betekenis aan. Of het nou gaat om wetenschappers, internationale kenniswerkers, kunstenaars, arbeidsmigranten of andere nieuwkomers: allemaal vinden ze hun plek in Tilburg. Er is oog voor kwetsbare burgers in de stad; zij worden gestimuleerd en waar nodig geholpen om deel te nemen in de maatschappij en zich te ontplooien binnen hun mogelijkheden.

Planet: Dat we in de toekomst klimaatneutraal zijn, vinden we vanzelfsprekend. We gaan voor een gezonde en leefbare stad, anticiperen op de effecten van klimaatverandering, zoals hitte, droogte en hogere temperaturen. We vinden een goede luchtkwaliteit, een acceptabel geluidniveau en een aanvaardbaar risiconiveau voor (vervoer van) gevaarlijke stoffen belangrijk. Iedereen draagt op zijn eigen manier een steentje bij. In het economisch systeem wordt herbruikbaarheid van producten en grondstoffen steeds belangrijker. De urgentie groeit om kringlopen van grondstoffen en energie te sluiten. Verder krijgen groen en water een steeds prominentere rol in de stad. Met verschillende doeleinden. Bijvoorbeeld ter verfraaiing van buurten en wijken, voor recreatie en als ontmoetingsplekken. Maar ook om koelte te bieden in warme tijden en (tijdelijk) water te bergen bij wateroverlast. De grote natuurgebieden om de stad zijn met elkaar verbonden. Dat versterkt het ecologisch systeem en de veerkracht van de natuur.

Profit: Om ook in de toekomst sterk genoeg te zijn,

wil Tilburg de kracht van BrabantStad benutten. Tilburg is een stad die mensen kansen biedt: op aangenaam werk en op een fijne woon- en leefomgeving. We zijn een echte onderwijsstad en de kennisinfrastructuur is sterk vertegenwoordigd. Ondernemers, overheid en onderwijsinstellingen trekken als een vanzelfsprekende drie-eenheid samen op. Steeds op zoek naar slimme, duurzame oplossingen die economisch interessant zijn en goed voor mens en maatschappij. Als zesde stad van Nederland is Tilburg van verschillende markten thuis. Met sectoren als logistiek & transport, chemie, high tech systemen en materialen (inclusief technisch onderhoudswerk/maintenance) is de stad sterk op het gebied van smart industries. Daarmee bedoelen we de industriële bedrijvigheid die maximaal gebruik maakt van de nieuwste informatie en technologische ontwikkelingen om efficiënter, flexibeler en kwalitatief beter te produceren. Van groot belang voor de versterking van het groeivermogen van de economie.

Strategie met drie sporen

De concurrentie binnen de wereldeconomie wordt sterker en sterker. Steeds meer spelers verschijnen op de markt. Technologische vernieuwing biedt ‘grenzeloze’ handelsmogelijkheden. De structuur van de economie verandert. Er zijn enkele grote spelers. En er ontstaan steeds meer kleine bedrijven met steeds meer banen en (nieuwe) bedrijvigheid. Deze motor van de economie wordt steeds krachtiger. Hoe speelt Tilburg hier op in?

Aan de ene kant zijn er de wensen van de individuele burger die gewoon prettig wil wonen. Veilig, in een aangename buurt. Aan de andere kant zijn er regionale vraagstukken over de arbeidsmarkt en scholing, de zorg, de natuur en over duurzaamheid en energie. Om antwoord te geven op een breed palet aan vragen volgt de Omgevingsvisie Tilburg 2040 een strategie met drie sporen:

1. de Brabantstrategie
2. de Regiostrategie
3. de Stadsstrategie.

1: Brabantstrategie: Tilburg kiest voor de kracht van stedelijke samenwerking

Steden zijn niet alleen de motoren van de economie, ze hebben ook de slagvaardigheid die nodig is om werk te maken van grote maatschappelijke vraagstukken. Grootstedelijke gebieden bepalen in de mondiale economie van vandaag het spel. Volgens de Amerikaanse politcoloog Benjamin Barber zit de kracht vooral in de samenwerking van steden, zoals BrabantStad (het stedelijk netwerk van Breda, Eindhoven, Helmond, ’s-Hertogenbosch en Tilburg). Het is zaak hier meer te profiteren van elkaars krachten, kwaliteiten en voorzieningen. Door slim samen te werken kan BrabantStad zich profileren als

Europese topkennis- en innovatieregio en zo haar concurrentiepositie verstevigen. Tilburg zet daarom in op een schaalsprong.

Samen met de andere Brabantse steden wil Tilburg de kracht van het stedelijk netwerk BrabantStad versterken. Dat vraagt om allerlei vernieuwingen. Denk aan het slim toepassen van nieuwe technologieën. Het anders organiseren van processen. Het beter op elkaar laten aansluiten van onderwijs en arbeidsmarkt. En het vraagt nog meer uitwisseling van kennis en expertise. Essentieel zijn dwarsverbanden en cross-overs tussen sectoren. Het integreren van de (economische) netwerken is cruciaal.

Sterke troeven

Binnen BrabantStad beschikt Tilburg over enkele sterke troeven:

- De kennisinfrastructuur in Tilburg is uitstekend: van universiteit tot vakonderwijs. Het onderwijs werkt intensief samen met het bedrijfsleven. Zo kan er direct worden ingespeeld op de vraag vanuit de (arbeids-)markt. Ook gaat veel aandacht uit naar het vinden van slimme oplossingen en toepassing ervan voor maatschappelijke vraagstukken (social innovation). Op dit gebied is Tilburg opvallend sterk.
- Tilburg herbergt hoogwaardige maakindustrie, onderhoudsindustrie, logistiek, maintenance, chemie en aanverwante industrial services. We zien een versmelting van activiteiten binnen deze en tussen deze sectoren. Het Modern Industrieel Cluster geeft Tilburg economische kracht.
- De regio Hart van Brabant is een belangrijke (inter)nationale hub op een belangrijke logistieke corridor in Europa tussen de havens van Rotterdam en Antwerpen en het Europese achterland. Tilburg beschikt over voldoende ruimte voor ontwikkeling van bedrijventerreinen,

passend bij de economische dynamiek en sterke economische clusters. Niet alleen kennis, maar ook creativiteit zijn voor de moderne economie essentieel voor succes. Tilburg beschikt over een sterk creatief en cultureel cluster.

ABC: Aantrekkelijk, Bereikbaar en Concurrend

Om de benodigde schaalsprong naar een stedelijk netwerk te kunnen maken, moet Tilburg aantrekkelijk, bereikbaar en concurrerend zijn.

Aantrekkelijk: Tilburg wil een aantrekkelijke stad zijn waar mensen graag wonen en werken, en waar het voor bedrijven interessant is om zich te vestigen. Een veilige stad dus. Niet alleen moet het aanbod van voorzieningen in de stad zelf aansprekend en hoogwaardig zijn (zoals cultuur, onderwijs, sport en uitgaan), ook de groene omgeving is een belangrijke factor. Met drie stadsregionale parken wil Tilburg de groene verbinding tussen de stad en het natuurlijke buitengebied versterken. Industrieel en religieus historisch erfgoed maakt een aantrekkelijk vestigings- en verblijfsmilieu compleet; unieke onderdelen die kleur geven aan de identiteit van Tilburg.

Bereikbaar: goede verbindingen met de andere Brabantse steden zijn essentieel voor een sterk stedelijk netwerk. Daarbij gaat het om fysieke verbindingen (weg, water en rail) én andere verbindingen (onder meer digitaal). We zetten in op slimme connectiviteit: hardware, software en orgware vormen een compleet pakket om een optimale bereikbaarheid ook op lange termijn te bewerkstelligen.

Concurrend: de koppeling van sociale en technische innovaties en het vergroenen van de economie zorgen voor een duurzame ontwikkeling van de concurrentiekracht. Ondernemers, overheid en onderwijsinstellingen zoeken naar slimme,

duurzame oplossingen die economisch interessant zijn én goed voor mens en maatschappij. Duurzame concurrentiekraft kent in Tilburg twee belangrijke economische dragers, namelijk kennis & creativiteit en smart industries. Daar is Tilburg sterk in.

Hoe maakt Tilburg de Brabantstrategie concreet?

Concreet richt de Brabantstrategie zich op vier stedelijke knooppunten en drie stadsregionale parken.

1A. Vier knooppunten gericht op de Brabantstrategie:

- Kennis en creativiteit bevinden zich bij uitstek in twee gebieden in de stad:
  - bij de Binnenstad van de 21e eeuw' ligt het accent op kennis en creatieve economie;
  - bij Tilburg University Campus ligt het accent op het kennis+-profiel.
- De economische topsectoren (smart industries) zijn gesitueerd op twee hoofdlocaties in de stad:
  - bij het Modern Industrieel Cluster Vossenberg-Loven ligt het accent op logistiek, HTSM en chemie;
  - bij het Modern Industrieel Cluster Midden-Brabant ligt het accent op maintenance en logistiek.

Binnenstad van de 21e eeuw

De versmelting van de huidige binnenstad met de Spoorzone biedt grote kansen om een aantrekkelijkere binnenstad te realiseren voor bewoners, bezoekers, bedrijven en instellingen. Met ruimte voor (kennisintensieve) bedrijvigheid, onderwijs, cultuur, ontmoeting, wonen, horeca en evenementen. Ruwweg omvat de binnenstad van de 21e eeuw vijf 'sfeergebieden': een hoogstedelijk gebied waar een kenniscampus met creatieve economie en kleinschalige bedrijvigheid de dragers zijn (Spoorzone), een detailhandelsgebied (Heuvelstraat en omgeving),

een zakelijk dienstencentrum (rondom banken en Interpolis), een gebied met creatieve bedrijvigheid, cultuur en horeca (Veemarktkwartier en Korte Heuvel) en het Dwaalgebied (rondom Heuvel/ Nieuwlandstraat/ Noordstraat richting Spoorzone). Tussen deze samenstellende onderdelen van de binnenstad zorgen groen en pleinen voor verbinding en kansen op ontmoeting.

De fysieke ontwikkelopgave vraagt een oplossing voor de barrièrewerking van het spoor en betere verbinding van de noord-zuid oriëntatie. Onderdoorgangen onder het spoor voor langzaam verkeer zijn inmiddels gerealiseerd. De realisatie van een hoogwaardige verkeers- en vervoersknooppunt verhoogt de interstedelijke mobiliteit met de HOV, bus, trein en fiets. Tilburg kan zo een schakel zijn in het 'Brabantse metrosysteem' en de schaalsprong wordt fysiek ondersteund. Ook verbeteren we de mogelijkheden voor fietsers en voetgangers: de Spoorlaan krijgt een prettig verblijfsklimaat, fietsenstallingen worden uitgebreid en hoogwaardige fietsverbindingen worden aangetakt op het systeem van (boven)regionale snelfietsroutes.

De Spoorzone biedt ruimte aan woon- en kantoorontwerpen. Delen van de Spoorzone zijn nog ruw, met oude, verlaten fabriekspanden. Cultuurhistorische kwaliteiten dienen als inspiratiebron voor ontwikkeling. Dankzij een hoogstedelijk, hip en creatief woonmilieu, met publieksgerichte voorzieningen en aandacht voor lifestyle, lukt het studenten, talenten en een jonge, hoogopgeleide beroepsbevolking aan te trekken en te behouden.

Tilburg University Campus: kennisontwikkeling en -toepassing

Het moderne complex van Tilburg University ligt pal tegen de Oude Warande. De bereikbaarheid is

uitstekend. In 2040 vormen het station, de campus en Stadsbos013 één onlosmakelijk geheel. Door de dynamiek rond het station en ruimte voor (startend) ondernemerschap op en in de nabijheid van de campus is er een intensieve verbinding tussen de campus en de directe omgeving. De hoogwaardige locatie met veel groen is een belangrijke troef bij het aantrekken en vasthouden van topwetenschappers uit binnen- en buitenland.

Tilburg University is een internationaal gerenommeerde onderwijs- en onderzoeksinstelling. In het onderwijsaanbod en de onderzoeksexpertise ligt het accent op gammawetenschappen (gericht op mens en maatschappij). Kennis van organisaties, bestuur, gedrag en innovaties voor maatschappelijke vraagstukken passen goed bij de strategie van Tilburg en de regio waarbij social innovation de methode is om vernieuwende samenwerkingsvorm te geven. De universiteit speelt een belangrijke rol in de ontwikkeling van nieuwe, duurzame concepten, bijvoorbeeld op het gebied van zorg, arbeidsmarkt en onderwijs zelf. We streven naar een geïntegreerd kennissysteem in Brabant: een compleet palet van onderwijs en onderzoek in gamma- en bèta-wetenschappen. We willen toepassing van deze kennis in sterke verbinding met het regionale bedrijfsleven verder versterken.

Modern Industrieel Cluster Vossenberg-Loven

De regio Hart van Brabant is een (inter)nationale 'hub' (logistieke hotspot) op een belangrijke logistieke corridor in Europa. Ideaal gelegen, goed bereikbaar via weg, spoor en water, voorzien van diverse overslagpunten. De logistieke sector is voor de regio van groot economisch belang: de sector biedt werkgelegenheid en trekt veel aanverwante bedrijvigheid aan (zoals eindassemblage en

servicefuncties).

Uitbouw van de hotspot en hubfunctie is onze ambitie. We vinden de kwaliteit van de aan te trekken logistieke activiteiten belangrijk; het gaat om de toegevoegde waarde en niet om de 'doorgeef-functie'. We willen activiteiten 'hoger in de kolom': hoogwaardig kennisintensief werk. Deze *value added logistics* en *services* zijn van belang om de kwetsbaarheid op langere termijn te verkleinen. De gemeente speelt met haar arbeidsmarktbeleid hier op in en faciliteert dit.

De bedrijventerreinen Vossenberg en Loven zijn de belangrijkste logistieke locaties.

We faciliteren de vraag naar grote aaneengesloten kavels door samenvoeging van kleinere kavels op Loven.

Voor doorgroei van de logistieke sector is verdere verbetering van de bereikbaarheid essentieel: we werken aan verdere verbreding van het Wilhelminakanal en verbreding en betere benutting van de A58. Scheiden van stadsregionaal en lokaal verkeer draagt eveneens bij. De Railterminal op Loven is in oostelijke en westelijke richting direct te bereiken. Uiterlijk in 2017 wordt het spoor geëlektrificeerd, waardoor ook elektrische locs de railterminal kunnen bereiken. De trimodaliteit van bedrijventerrein Loven en bimodaliteit van bedrijventerrein Vossenberg biedt grote meerwaarde voor de logistieke sector.

Modern Industrieel Cluster Midden-Brabant

Het textielverleden heeft Tilburg een sterke industriële sector opgeleverd. Onderhoud van machines is een belangrijk onderdeel in de moderne industrie met hoogwaardige productiebedrijven, bijvoorbeeld op het gebied van tandwielen en versnellingsbakken. Dit levert nieuwe niches en

economische clusters op zoals het onderhoud van helikopters waar we in samenwerking met de regio een speciale campus voor hebben ontwikkeld: Gate 2. Daar vloeien nieuwe toepassingen, technieken en initiatieven uit voort die voor een brede toepassing in de industrie geschikt zijn.

We spelen in op kansen in de markt en de sterke economische dragers van de stad: ons modern industrieel cluster. Wijkevoort, een strategische reservelocatie voor nieuw te ontwikkelen bedrijventerrein, kan daarin voorzien. De vraag naar grote kavels houdt (voorlopig) aan. Wijkevoort is goed bereikbaar via de A58 en grenst aan de terreinen van vliegbasis Gilze en Rijen, Gate 2 en de bedrijventerreinen Midden-Brabant Poort, Broekakkers en het toekomstige Nerhoven in de gemeente Gilze en Rijen. De onderwijsinstellingen bieden diverse opleidingen aan op het gebied van luchtvaarttechniek en onderhoud.

We zien kans voor ontwikkeling van het modern industrieel cluster met een accent op Maintenance in combinatie met logistiek door ruimte voor ondernemen, praktijkonderwijs en kennisintensieve werkgelegenheid centraal te positioneren. De economische spin-off naar toeleverende en dienstverlenende bedrijven levert in de regio extra werkgelegenheid op. En de verbinding met andere Brabantse netwerken binnen High Tech Systemen en Materialen leidt tot nieuwe economische activiteiten en innovaties.

18. Drie stadsregionale parken

De grootstedelijke benadering van de Brabantstrategie vraagt om een nieuwe kijk op de groene verblijfsruimte en op de relatie tussen stad en land. Onze strategie richt zich op het verbinden van de stad met de grote (recreatieve) groen- en natuurgebieden

in de omgeving. Daarvoor heeft Tilburg drie stadsregionale parken aangewezen die functioneren als 'scharnierpunten' tussen stad en land. De parken hebben een multifunctionele invulling (leisure, verbrede landbouw, commerciële activiteiten). Ze zijn topprioriteit als het gaat om het vergroten van de gebruiks- en beleivingswaarde van groen in de stad en hebben elk hun eigen signatuur:

Stadsregionaal park Moerenburg - Koningshoeven

Moerenburg-Koningshoeven is een aantrekkelijk kleinschalig mozaïeklandschap met alle kenmerken van het pre-industriële landschap. Gevarieerd, met recreatieve voorzieningen, boerderijhove en andere historische bebouwing. Abdij Koningshoeven is een icoon in het gebied. Op verschillende plekken ontwikkelt de stadslandbouw zich. Je kunt er wandelen en fietsen. Nieuwe landschapselementen versterken de ecologie in het gebied en maken het landschap aantrekkelijker. Huize Moerenburg is als verwijzing naar het verleden als een stalen folly teruggebracht in het landschap. Boeren en ondernemers ontwikkelen samen het park.

'Sportlanes' verbinden het stadsregionale park met de Piushaven. Stadsregionaal park Moerenburg-Koningshoeven vormt de schakel met Kampina en Oisterwijkse Vennen, als onderdeel van Nationaal Landschap Het Groene Woud. Het natuurgebied van Lobelia en Huis ter Heide groeit uit tot een rijk natuurgebied. Er zijn overnachtingsmogelijkheden en meerdere recreatieve voorzieningen. Het stadsregionale park geeft een flinke impuls aan het herstel van het natuurlijk watersysteem.

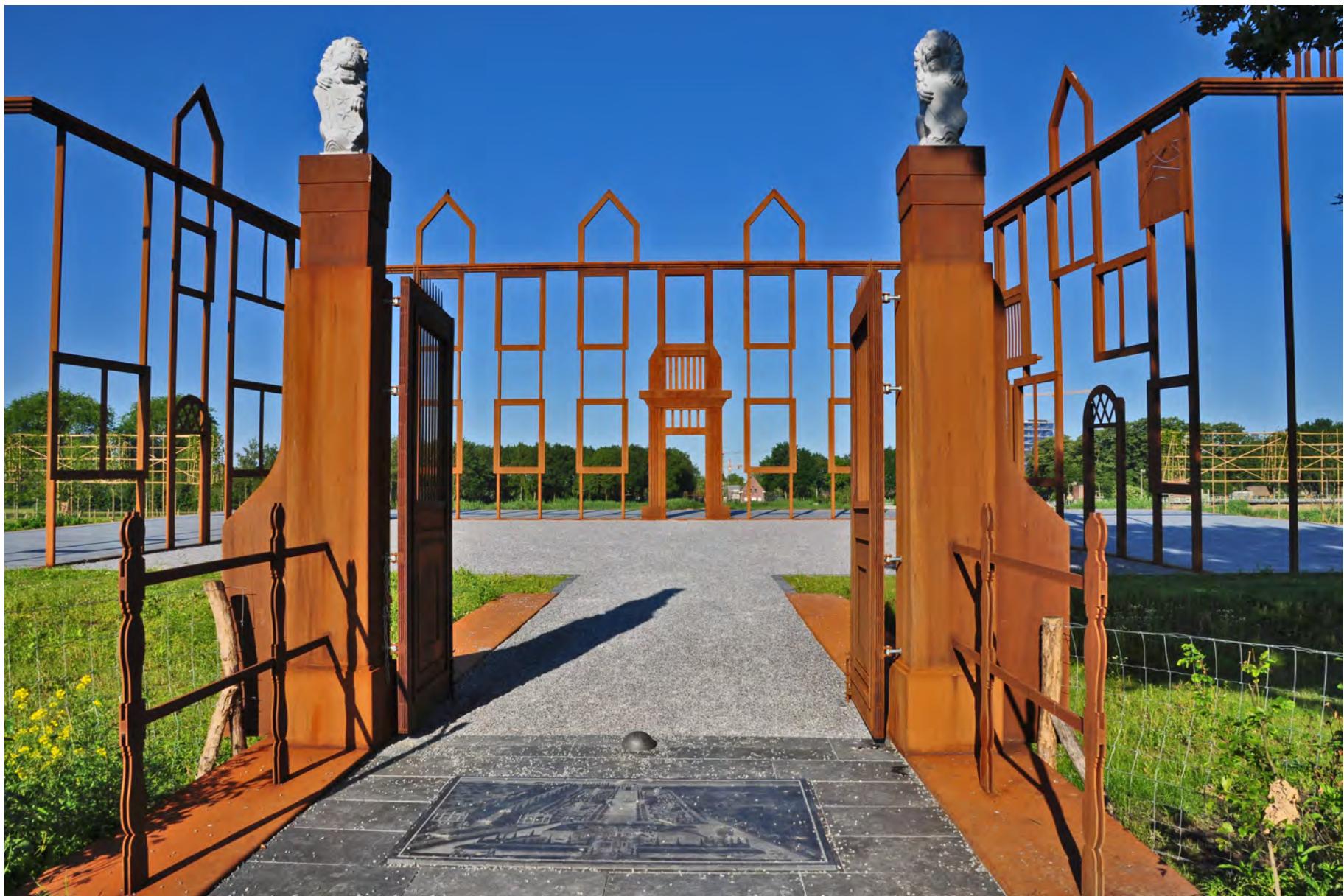
op het gebied van leisure. Stadsbos013 vormt de verbinding met natuurgebied Regte Heide en Riels Laag.

Stadsregionaal park Noord

Stadsregionaal park Noord is een postmodern 21e eeuws experimenteerpark waar een combinatie van industrieicultuur en landschap samen komen. Centraal in dit park ligt het knooppunt Duurzaam Energiedanschap Noord; een belangrijke poort naar het stadsregionale park en een belangrijk gebied voor het realiseren van onze ambities naar een circulaire economie. Stadsregionaal park Noord vormt de schakel en verbinding tussen de stad en Nationaal Park De Loonse en Drunense Duinen en Nationaal Landschap Het Groene Woud. Het natuurgebied van Lobelia en Huis ter Heide groeit uit tot een rijk natuurgebied. Er zijn overnachtingsmogelijkheden en meerdere recreatieve voorzieningen. Het stadsregionale park geeft een flinke impuls aan het herstel van het natuurlijk watersysteem.

Stadsregionaal park Stadsbos013

Stadsbos013 is een romantisch parklandschap; landgoederen bepalen voor een groot deel de sfeer, in combinatie met natuur en sport. Overgangen van open naar gesloten natuur versterken het ecosysteem en de biodiversiteit. De grote variëteit aan natuur en de vele recreatiemogelijkheden maken Stadsbos013 aantrekkelijk voor uiteenlopende doelgroepen. In het agrarische deel kan een publiekstrekker zich vestigen

2: De regiostrategie: de kracht van Tilburg als centrumstad

Bij de regiostrategie draait het om Tilburg in haar rol als centrumstad; Tilburg als belangrijke spil in de regio Hart van Brabant. Een goed bereikbare stad, waar bewoners uit de gehele omliggende regio graag komen voor werk, hoogwaardige medische zorg, uitstekend onderwijs, een compleet aanbod van winkels en spannende cultuur. Waar bedrijven hun ambities optimaal kunnen ontplooien. En waar het uitstekend (meerdags) recreëren is. Een sterke stad kan niet zonder een sterke regio; omgekeerd geldt dat een sterke regio niet zonder een sterke stad kan.

Bij de concrete uitwerking van de regiostrategie spelen de volgende factoren/overwegingen mee:

- Als echte centrumstad beschikt Tilburg over hoogwaardige voorzieningen op het gebied van onderwijs, cultuur, zorg, horeca en detailhandel. Werkgelegenheid is in grote mate in Tilburg geconcentreerd.
- Met De Efteling en De Beekse Bergen excelleert de regio Hart van Brabant van oudsher op het gebied van leisure. Tilburg ligt centraal ten opzichte van deze twee publiekstrekkers. Die centrale positie wil de stad optimaal benutten, onder andere op het gebied van stedelijke leisure.
- De gezondheidszorg biedt de meeste werkgelegenheid in de stad. Het aandeel van de sector is zo'n 18% van de totale werkgelegenheid. De zorg is een grote sector, maar wel een die behoorlijk onder druk staat. Bijzonder in onze regio is de ontwikkeling van nieuwe concepten op het snijvlak van wetenschap, zorg en economie.
- We werken aan een optimale regionale bereikbaarheid voor de auto, trein, bus en (e-) fiets. Voor de auto zijn met name de A59 en N261

van belang. Snelfietsroutes gaan Tilburg nog beter verbinden met de omliggende gemeenten in de regio.

- Ecologische verbindingen met en tussen de regionale natuurgebieden zijn van belang voor het goed functioneren van het ecologisch systeem.

Hoe maakt Tilburg de regiostrategie concreet?

De regiostrategie richt zich op drie stedelijke knooppunten en twee regionale ecologische verbindingss zones ten westen en oosten van de stad.

2A Drie stedelijke knooppunten in de regiostrategie

Bedrijvenpark Zuid

Direct aan de A58, op een prominente zichtlocatie en stadscentrum van Tilburg, liggen drie bedrijventerreinen die op dit moment weinig onderlinge samenhang vertonen: Katsbogen (vooral logistieke bedrijven), Tradepark 58 (innovatieve bedrijvigheid en hoogwaardige werkgelegenheid) en Het Laar (productiebedrijven en zakelijke dienstverleners).

Samen sterker. Onder die noemer wil de gemeente de gezamenlijke kracht van de drie businesscentra versterken en vergroten door meer onderlinge verbinding, uitwisseling en samenwerking. Er is ruimte voor 'andere bedrijfsconcepten'. Dit leidt tot nieuwe bedrijvigheid en 'verkleuring'. Gemeenschappelijk parkmanagement, vergaande samenwerking met (praktijkonderwijs) en het benutten van de groene werkomgeving bieden kans om meer in samenhang te werken aan het aantrekken van hoogwaardige productie- en kennisintensieve werkgelegenheid.

Zorgcluster Leijpark

De zorgsector is stevig vertegenwoordigd in Tilburg. De gezondheidszorg is goed voor ruim 18 procent

van de Tilburgse werkgelegenheid. Het aandeel is nog groter als we ook farmaceutische bedrijven en producenten van medische hulpmiddelen meetellen. Het hoogwaardige ziekenhuis vervult een spilfunctie, net als het specialistische Verbeeten Instituut. Care is voor de regio Hart van Brabant onderscheidend; in Tilburg is cure de motor.

Deze sterke positie wil Tilburg verder uitbouwen door belangrijke kernactiviteiten te concentreren en faciliteren in Tilburg-Zuid, met het Leijpark als natuurlijk hart (met goede mogelijkheden voor revalidatie) en in de nabijheid van de A58. Tilburg zoekt verbinding met Brainport Eindhoven voor medische technologie.

Vergaande samenwerking op het gebied van zorgirtschaft, ICT, financiën en verzekeringen in combinatie met expertise over gedrag, leefstijl, preventie en technologische ontwikkelingen vormen de basis voor de 'healthy region'. Het proeftuinconcept 'Healthy living lab' is in Tilburg succesvol ingezet en blijvend in ontwikkeling.

De groene healing environment lokt ook ontwikkelingen uit op de grensvlakken van zorg, wonen en leisure.

Duurzaam energielandschap Noord

Duurzaam energielandschap Noord is een uitdagend groen landschap aan de stadsrand van Tilburg-Noord. Een gebied waar duurzaamheid vanzelfsprekend is en waar bedrijven zitten die van groen business maken. Voorbeelden zijn Waterschap De Dommel, die de rioolwaterzuiveringsinstallatie heeft omgeturnd tot een energiefabriek die biogas levert. Samen met Attero werkt Waterschap De Dommel aan Duurzaam Energiepark Spinder voor het grootschalig opwekken van lokale duurzame energie. Allemaal ontwikkelingen die nu al bijdragen aan het realiseren

van de doelstelling om in 2045 klimaatneutraal te zijn en de circulaire economie een stap dichter bij brengen (sluiten van ketens): afval wordt grondstof en duurzame energieopwekking uit afval en natuurlijke bronnen.

Het gebied moet ook uitnodigen tot vrijetijdsbesteding. Gezien de groene omgeving (Lobelia, Huis ter Heide en het Noorderbos) en het duurzame karakter van de knoop past een milieuen educatief centrum hier prima. Een HOV-lijn met aansluiting op de leasureparken Efteling en Safaripark De Beekse Bergen (via het Centraal Station) zorgt voor een goede bereikbaarheid.

2B. Twee ecologische verbindingss zones

Twee belangrijke ecologische verbindingss zones aan de west- en oostzijde van de stad moeten de hogere zandgronden (het Kempisch plateau) gaan verbinden met de lager gelegen kleigebieden aan de Maas. Deze zones zijn van cruciaal belang voor het goed functioneren van het ecosysteem. In het buitengebied ontbreekt nog een aantal schakels in het netwerk. Dit vraagt investeringen van de gemeente én andere partijen.

3: De stadsstrategie: leefbaarheid met oog voor de menselijke maat

Fijn wonen, leven, werken en recreëren: het vormt het fundament van onze stad. De stadsstrategie richt zich op het realiseren van prettig leefbare wijken, dorpen en buitengebied. Hoofdpunten van de stadsstrategie zijn:

Ruimte voor zelf- en samenredzaamheid in wijken en buurten

Meer dan ooit zijn 'bewoners', zoals burgers, bedrijven, ondernemers en instellingen, zelf aan zet om hun omgeving mee in te richten op een manier die bij hen past. De gemeente wil bewoners stimuleren en uitdagen zelf initiatieven te nemen. Zelforganiserend vermogen dus: we benutten de kracht van de samenleving.

Basis op orde: schoon, heel en veilig

De gemeente ziet het als een van haar kerntaken om de buurten en wijken leefbaar te maken en te houden. Als gemeente garanderen we een basiskwaliteit. Daarbij spelen we in op wat een wijk nodig heeft. Kortom, de basis is op orde. Ook hebben we aandacht voor een goede inrichting van de openbare ruimte. Schone lucht, een prettig omgevingsgeluid en een veilige omgeving, dragen bij aan een gezonde leefomgeving. Ook krijgen basisvoorzieningen op het gebied van zorg, welzijn en onderwijs de benodigde aandacht van de gemeente.

Vitale wijkeconomie: dynamiek en ondernemerschap in de wijk

Een toekomstbestendige stad vraagt om een vitale wijkeconomie. Met buurtgebonden en kleinschalige bedrijvigheid behouden we werkgelegenheid in de wijk. Traditioneel gezien vinden we veel bedrijvigheid

op de binnenwijkse bedrijventerreinen. Deze willen we behouden en waar nodig herstructureren. We zien ook dat steeds meer mensen een bedrijf aan huis hebben of een deel van hun tijd vanuit huis werken. We willen dat faciliteren door bijvoorbeeld het bieden van voldoende mogelijkheden in bestemmingsplannen. Daarnaast is ook de vitaliteit en kwaliteit van het winkelaanbod in wijken en buurten van belang.

Brandpunten

In een wijk kunnen we één, en soms enkele, brandpunten identificeren waar meerdere functies bij elkaar komen en elkaar versterken, zoals detailhandel, commerciële, maatschappelijke, onderwijs-, sport- en recreatievoorzieningen. Ze hebben een belangrijke ontmoetingsfunctie en versterken de economische dynamiek en vitaliteit. Wijk- en buurtwinkelcentra zijn voorbeelden van dergelijke brandpunten.

Differentiatie in woonmilieus: aansluiten bij de leefstijlen van bewoners

Woonmilieus beter laten aansluiten bij de behoeften van de bewoners is ons streven. We spreken initiatiefnemers erop aan dat ze rekening houden met verschillende leefstijlen, differentiatie in woonmilieus en het creëren van homogene buurten in heterogene wijken. Ook streeft de gemeente naar voldoende betaalbare woningen voor de diverse inkomens- en doelgroepen. Een belangrijk aandachtspunt is verduurzaming van de woningvoorraad, zodat woningen naar de toekomst toe ook het gewenste comfort bieden en de woonlasten minimaal houden.

Prettig leven in de eigen wijk is ook een kwestie van voldoende (zorg)voorzieningen in de buurt, een aangename inrichting van de openbare ruimte, een veilige woonomgeving en aanwezigheid en

toegankelijkheid van groen in de buurt. Voorzieningen en openbaar vervoer moeten aanwezig en toegankelijk zijn. Zorgconcepten die doordringen in de wijken, spelen in op de behoeften en zelfredzaamheid van bewoners.

Cultureel erfgoed: het verhaal van Tilburg centraal

Tilburg is een jonge, dynamische stad met een unieke ontstaansgeschiedenis en een eigenaardig stratenpatroon vol verrassingen en kansen. Monumenten, historische structuren, karakteristieke linten en pleinen geven identiteit aan de stad en de dorpen. Ons erfgoed geeft eigenheid aan een plek en vergroot daardoor de herkenbaarheid. We zetten in op het behoud van waardevol erfgoed. Dat betekent niet dat er een stolp over het erfgoed staat, maar dat we het verleden gebruiken als inspiratiebron voor nieuwe ontwikkelingen. Het erfgoed geven we daarin nadrukkelijk een plek. Dit alles onder het motto: 'behoud door ontwikkeling', want zo kunnen we de kansen die er liggen benutten.

Groen en water in de stad: toegankelijk en zichtbaar

Groen en water in de stad dragen bij aan een leefbare en duurzame woonomgeving en vormen een stimulans voor economische bedrijvigheid. Ze dragen bij aan een aangename omgeving om in te verblijven, maar ze zorgen ook voor lokale verkoeling. Daarmee dragen groen en water bij aan de gezondheid en welzijn van de inwoners. Groene routes in de stad zorgen voor verbinding van de groene ruimtes, meer zichtbaarheid van het groen in de stad en een grotere toegankelijkheid.

Door burgers te betrekken bij de (her)inrichting van de openbare ruimte en het onderhoud, worden groen én water meer verbonden met bewoners en gebruikers in de buurt. Verantwoordelijkheid, binding en sociale

cohesie in de buurten en wijken kunnen hierdoor toenemen.

Goede bereikbaarheid van wijken en buurten borgen

Het lokale wegennet houden we op orde en we zetten in op ontbrekende schakels. De gemeente is verantwoordelijk voor verkeersveilige en toegankelijke buurten en wijken. Dit geldt voor alle soorten van vervoer: voetgangers, fietsers en automobilisten.

Betere verbinding stad en buitengebied: groene inprikkers

Een aantrekkelijke woonomgeving betekent ook dat bewoners vanuit de wijk makkelijk en snel het buitengebied kunnen bereiken. Groene 'inprickers' (groene verbindingen) en aantrekkelijke fiets- en wandelroutes zorgen voor een goede verbinding van de stad met de omliggende stadsregionale parken en het buitengebied en omgekeerd.

Economische vitaliteit van het landschap behouden en versterken

Door toenemende verstedelijking en veranderende agrarische productie staat het landschap rondom de stad onder druk; het verrommelt en versnippert. Veel meer dan nu het geval is, bieden we ruimte aan initiatieven in het buitengebied, waardoor er menging van functies plaatsvindt. De vitaliteit van het landschap kunnen we zo versterken. De landbouw zit daarmee niet op slot, het is een onmisbare drager voor het behoud van een vitaal buitengebied.

Wat is de functie van de Omgevingsvisie Tilburg 2040?

Inspireren tot samenwerken

De Omgevingsvisie Tilburg 2040 is een koers- en inspiratiedocument. Het is een kompas voor investeringen in het fysieke domein. We willen partijen warm maken om mee te werken aan de toekomstige ontwikkeling van de stad. Dat is misschien wel de belangrijkste functie van deze Omgevingsvisie: uitnodigen en 'verleiden' om samen aan de slag te gaan met de toekomst van de stad. De gemeente heeft daarbij de rol van 'inspirator'. Bood de gemeente vroeger met de structuurvisies vooral een blauwdruk van een eindbeeld en alles wat er precies moest gebeuren (overkoepelend plan), nu is het veel meer een uitnodiging aan de stad om samen te werken aan de ontwikkeling van een stad waar het fijn wonen, werken, leven en recreëren is.

Juridische status

In juridische zin is dit document een structuurvisie, maar wij noemen het een omgevingsvisie: we schetsen een stip op de horizon voor de integrale ontwikkeling van de fysieke leefomgeving. De visie biedt burgers en bedrijven ruimte om initiatief te ontplooien en reikt de gemeente handvatten aan om haar strategie af te stemmen op het geschatste toekomstperspectief. Daarmee is deze omgevingsvisie nadrukkelijk een nieuwe stap in het ruimtelijk denken en een volgende fase in de ruimtelijke planning. De Omgevingsvisie Tilburg 2040 loopt vooruit op de Omgevingswet die naar verwachting in 2018 haar intrede zal doen: daarmee is Tilburg voorbereid op de toekomst.

Startpunt voor het handelen van de gemeente

De Omgevingsvisie Tilburg 2040 geeft ook richting aan de inzet van de gemeente; in welke onderdelen de gemeente haar geld, tijd en bestuurskracht investeert. En welke prioriteiten daarbij gelden. De Omgevingsvisie zetten wij in voor het verwerven van steun in financiële zin, voor het verkrijgen van beleidsruimte en positionering van Tilburg bij de provincie Noord-Brabant, het rijk en Europa. De Omgevingsvisie speelt een belangrijke rol in de transitie van een toetsende benadering naar een meer proces georiënteerde planologie; dit vergt een aanpassing van houding en werkwijze van bestuur en ambtelijke medewerkers.

Uitwerking

Een aantal onderdelen uit de visie vraagt om nadere uitwerking. Ten eerste zijn dat programmatische gebiedsuitwerkingen, zoals de zeven knooppunten en de drie stadsregionale parken.

Daarnaast is een aantal beleidsuitwerkingen nodig op het gebied van aantrekkelijkheid & ruimtelijke kwaliteit, mobiliteit, concurrerend vermogen en duurzaamheid.

Open en flexibel

De Omgevingsvisie zien we als een 'levend' document: we schetsen geen eindbeeld en de gemeente geeft in samenspraak met anderen invulling aan de ruimtelijk (-economische) ontwikkeling van de stad. Bij de start van een nieuwe coalitie stellen wij voor de nieuwe bestuursperiode een programma vast. Jaarlijks krijgt dit zijn vertaling in de Programmabegroting Tilburg voor concrete projecten, activiteiten en inzet van de gemeente. Zo kan de gemeente tussentijds inhaken op nieuwe ontwikkelingen in de economie en maatschappij, periodiek haar inzet bepalen en bijsturen waar nodig of gewenst.

1 ■ Inleiding

Hoe kan Tilburg in de toekomst een welvarende, aantrekkelijke, leefbare én gezonde stad zijn? En wat is er nodig om dit te bereiken? Deze vragen staan centraal in deze Omgevingsvisie Tilburg 2040. Het basisidee achter de Omgevingsvisie is dat Tilburg in 2040 een stad is waar mensen graag wonen, werken en verblijven, en waar bedrijven en instellingen zich graag vestigen. Een vitale, toekomstbestendige stad in een moderne netwerksamenleving. Waar de ontwikkelingen in de samenleving, de leefomgeving en de economie niet ten koste van elkaar gaan, maar elkaar versterken. En waar people, planet en profit in balans zijn.

De gemeente daagt uit

Deze integrale Omgevingsvisie geeft richting aan de fysieke leefomgeving. Presenteerde de gemeente vroeger kant-en-klare ruimtelijke plannen, nu nodigen we burgers, bedrijven en instellingen uit om met ideeën te komen. De regie ligt niet altijd bij de gemeente; andere partijen kunnen de voortrekkersrol oppakken, waarna de gemeente aansluit. De gemeente helpt: niet door met geld klaar te staan, maar door samen te zoeken naar oplossingen. Oplossingen die recht doen aan het initiatief én ook oog hebben voor de ontwikkeling van de stad. De gemeente houdt de samenhang tussen initiatieven in de gaten en weegt de publieke en private belangen integraal af. Uitgangspunt is dat afzonderlijke initiatieven een meerwaarde opleveren voor de stad. Een nieuwe manier van werken, die Tilburg uiteindelijk dynamischer en duurzamer maakt.

1.1 Aanleiding voor de omgevingsvisie

De aanpak om als gemeente vooral samen te werken met de partners in de stad, vloeit voort uit

verschillende ontwikkelingen. De samenleving en het sociale leven veranderen steeds sneller. Waar de bevolking in de steden nog bescheiden groeit, is dat in de regio nauwelijks meer het geval¹. In de economie moeten we wennen aan een structureel lagere groei (1,5%)². Ontwikkelingen in de informatietechnologie zorgen er voor dat we ons leven anders inrichten. Waar halen we straks onze energie vandaan? En hoe zorgen we dat onze leefomgeving aantrekkelijk blijft?

De rol van de overheid wordt daarmee – mede onder druk van bezuinigingen – kleiner en anders. De traditionele rolverdeling tussen overheid en samenleving is gekanteld. De burger is (meer) aan zet. De gemeente zorgt ervoor dat ‘de basis op orde’ is en laat ruimte voor ondernemerschap, initiatief, creativiteit en experimenteren.

In het ruimtelijke domein is de tijd voorbij waarin kwantiteit ('meer, meer, meer') vooropstaat. Kwaliteit, het beter en slimmer benutten van het bestaande, en 'vraaggericht' in plaats van 'aanbodgericht' ontwikkelen, voeren steeds meer de boventoon. Daar passen geen strakke plannen bij; die zijn al gauw achterhaald. Vandaar dat we deze omgevingsvisie zien als een 'levend document': we geven inspiratielijnen richting de toekomst (visie en ambitie), maar laten bewust veel open. Daarmee geven we partners de ruimte voor eigen inbreng, en de ruimte om tijdig te kunnen reageren en anticiperen op ontwikkelingen die zich de komende jaren voordoen. De wet en deze visie geven de speelruimte voor initiatieven aan. Over de koers blijven wij in gesprek met partijen.

1.2 Betekenis en werking omgevingsvisie

In juridische zin is dit document een structuurvisie, maar wij noemen het een omgevingsvisie: een

inspirerend, integraal verhaal, dat burgers en bedrijven ruimte biedt en de gemeente handvatten aanreikt om haar strategie af te stemmen op het geschatste toekomstperspectief. Daarmee is deze omgevingsvisie nadrukkelijk een nieuwe stap in het ruimtelijk denken in tijden van ontwikkelings- en verleidingsplanologie; de visie geeft richting aan ontwikkelingen die wij niet kunnen voorspellen. De Omgevingsvisie Tilburg 2040³ loopt vooruit op de Omgevingswet die medio 2018 haar intrede zal doen: daarmee is Tilburg voorbereid op de toekomst.

De omgevingsvisie kan als basis dienen voor het opstellen van ruimtelijke (bestemmings-)plannen of omgevingsvergunningen waarin wordt afgeweken van het bestemmingsplan. Ook geeft de visie richting aan sectoraal beleid. Maar veel meer nog is deze omgevingsvisie een koers- en inspiratielijndocument; een kompas voor investeringen in het fysieke domein, op het gebied van onder meer wonen, werken, voorzieningen, infrastructuur en groen. Een document dat andere partijen uitdaagt om initiatieven te nemen en te realiseren. We leggen niet aan de voorkant alles vast, maar bieden – binnen kaders – ruimte voor dynamiek en maatwerk. Daarnaast geeft dit document aan waarop wij onze inzet richten. De omgevingsvisie kent daarmee een externe werking: we verleiden andere partijen om samen vorm te geven aan de stedelijke ontwikkeling. Én een interne werking, doordat de visie een handelingsperspectief voor de gemeente geeft. Hoe we het in deze visie geschatste ontwikkelingsperspectief gaan invullen, zal zich de komende tijd uitkristalliseren.

¹ Deze Omgevingsvisie Tilburg 2040 vervangt de Structuurvisie 'Tilburg stad van contrasten' (2005), de Structuurvisie Noordoost 2020 (2009) en de Structuurvisie Zuidwest 2020 (2011). De Omgevingsvisie voldoet aan de eisen van het wetsontwerp voor de Omgevingswet die bij de Tweede Kamer is ingediend. Ook al zijn deze eisen in eerste aanleg geformuleerd voor de Omgevingsvisie voor rijk en provincies. De procedurele vereisten worden nog uitgewerkt in Algemene Maatregelen van Bestuur. De omgevingsvisie is nu nog facultatief voor de gemeente, maar naar verwachting zal de Tweede Kamer deze planfiguur ook verplicht gaan stellen voor de gemeente.

Figuur 1.1: Tilburg als onderdeel van het stedelijke netwerk

1.3 Het plangebied

De gemeentegrenzen van de gemeente Tilburg vormen de formele grenzen van het plangebied van de Omgevingsvisie Tilburg 2040. De gemeente grenst aan de gemeenten Dongen, Loon op Zand, Heusden, Haaren, Oisterwijk, Hilvarenbeek, Goirle, en Gilze en Rijen. Tegelijkertijd vormt de stad Tilburg het centrum van de stedelijke regio Hart van Brabant⁴.

Voor de visie en het formuleren van onze strategie keken wij echter ver over onze gemeentegrens en die van de regio. Het stedelijk netwerk in Brabant speelt voor ons een belangrijke rol.

1.4 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 beschrijven we de trends en ontwikkelingen in de samenleving en schetsen van daaruit een beeld van de stad. We verzamelen zo de ingrediënten voor de visie in hoofdstuk 3. Vervolgens staat in hoofdstuk 4 de strategie beschreven. Tot slot geven we in hoofdstuk 5 aan hoe de visie gerealiseerd kan worden. Dit hoofdstuk schetst uitwerkingsopdrachten die uit de omgevingsvisie voortvloeien en gaan in op financiën en grondexploitatie.

⁴ Regio Hart van Brabant: gemeenten Dongen, Gilze Rijen, Goirle, Heusden, Hilvarenbeek, Loon op Zand, Oisterwijk, Tilburg en Waalwijk.

2 ■

Analyse, trends en
ontwikkelingen

In dit hoofdstuk zoomen we in op trends en ontwikkelingen in de maatschappij en economie. Ook voegen we analyses toe die van belang zijn voor de ontwikkeling van de stad. Naast deze trends en ontwikkelingen heeft de gemeente zich laten inspireren door diverse lokale, regionale en (inter)nationale agenda's en bouwstenen. Deze staan beschreven in bijlage 1. Samen met de trends en ontwikkelingen uit dit hoofdstuk, leiden ze tot de visie in hoofdstuk 3.

2.1 Veranderingen in de maatschappij

Demografische en technologische ontwikkelingen

De wereld verandert in hoog tempo. Was demografische groei voorheen altijd een constante factor, vanaf nu moeten we uitgaan van stabilisatie en krimp van de bevolkingsomvang. Ook de samenstelling van de bevolking verandert; we zitten midden in een proces van vergrijzing en ontgroening. Groei en krimp van de bevolking treedt soms tegelijkertijd op. Groei zien we vooral in de steden en hun ommeland. De dorpen krijgen veelal te maken met krimp, waarbij niet alleen het aantal inwoners en huishoudens afneemt, ook krimpt de potentiële beroepsbevolking. Verder heeft de technologische ontwikkeling een enorme impact op de samenleving en economie. Er is sprake van de derde industriële revolutie. Informatie- en communicatietechnologie en digitalisering zijn niet meer weg te denken in onze economie. Door de verregaande digitalisering raken de online en offline wereld steeds meer met elkaar vervlochten. Internet en sociale media zorgen ervoor dat mensen op vele plekken kunnen werken en vanuit huis kunnen teleshoppen. We zijn minder aan tijd en plaats gebonden; er is sprake van een 24-uurseconomie. 3D-printing zorgt voor verschuiving

van productieprocessen (ook bij de consument thuis) en veranderende ketens (van energie, materialen) en vervoersstromen.

Het maatschappelijk systeem verandert

Zowel demografische als technologische ontwikkelingen veranderen het maatschappelijk systeem. Globalisering en lokalisering treden gelijktijdig op. Sociale en economische interactie ontstijgt de nationale grenzen. Mondiaal groeien de stromen van mensen, goederen, geld en informatie. In de globaliserende wereld is concurrentiekraft essentieel. Steden zijn, met een concentratie van kennis en innovatie, de motoren van de economie. Nabijheid en face to face-contacten zijn van groot belang. Bezuinigen en efficiënter inrichten van processen is aan de orde. Maar ook zijn er blijvend investeringen nodig om effectiever te kunnen opereren om het economische en maatschappelijke rendement te vergroten. Als reactie op deze globalisering neemt bij mensen de waardering voor de eigen woon- en leefomgeving toe.

Schaaleffecten zien we ook op andere terreinen. Bij veel bedrijven in de detailhandel en in bijvoorbeeld de landbouw, is schaalvergrooting zichtbaar. Schaalvergrooting versterkt de concurrentiepositie en zorgt voor maximaal rendement dankzij economische schaalvoordelen. Tegelijkertijd zien we een tendens naar schaalconcreting: specialistische winkels worden gewaardeerd. Bedrijven zoeken niches op om onderscheidend te zijn en zo te profiteren van economische mogelijkheden. Ook op het gebied van energievoorziening zien we een ontwikkeling waarbij burgers of groepen burgers of bedrijven hun eigen energie opwekken. Er zijn inmiddels talloze kleinschalige energiecoöperaties opgericht.

Door al deze ontwikkelingen verandert ook de sturing van de samenleving. Van sturing door de overheid gaan we naar multi-governance in onderling afhankelijke netwerken. Meerdere actoren geven richting en bepalen hoe de samenleving er uit komt te zien en welke verhoudingen er zijn. De overheid stelt zich terughoudender op en geeft de samenleving (burgers, organisaties, marktpartijen) meer ruimte en verantwoordelijkheid; eigen kracht en eigen netwerken worden belangrijker. Partijen sluiten allianties; er ontstaan nieuwe (markt) arrangementen. De verhoudingen tussen overheid en maatschappij veranderen; ook de gemeenschap is hoeder van het publieke belang. De overheid houdt wel een actieve en exclusieve rol in de naleving van wet- en regelgeving. Bij grootschalige projecten neemt de overheid vaak de regie. Onzekere tijden dwingen alle partijen om hun eigen rol eens kritisch te bekijken. Voor de gemeente geldt dit ook: hoe stellen we ons op richting andere partijen? En hoe kunnen we bestaande samenwerkingsverbanden nieuw leven inblazen? Denk maar aan de opkomst van coöperaties en vormen van publiek-private samenwerkingsverbanden tussen overheid en markt. Overheidssturing krijgt dus een ander karakter.

Slim inspelen op actuele dynamiek

In een wereld die steeds complexer en groter wordt, groeit de hang naar 'dichtbij' en de 'menselijke maat'. Dat heeft gevolgen voor de plekken waar we wonen en werken, waar we ontspannen en waar we elkaar ontmoeten. Tegelijkertijd moet Tilburg de schaalsprong maken van de stad naar de stedelijke regio. In een globaliserende wereld, waarin grote steden de motoren van de economie zijn, ligt dáár onze toekomst. Ook deze 'schaalsprong' zullen we moeten inpassen in onze omgeving.

We zullen antwoorden moeten vinden op vragen zoals: wat betekenen de vergrijzing en het toenemende aantal eenpersoonshuishoudens voor de woningbouw? Hoe werken technologische innovaties door op flexibilisering van de arbeidsmarkt? Welke invloed heeft de digitalisering op de manier waarop we winkelen? En wat betekent dat voor onze werkomgeving? Hoe werken klimaatverandering en verduurzaming door in ons dagelijks leven? Het zijn maar enkele voorbeelden van trends en ontwikkelingen die van invloed zijn op de ontwikkeling van Tilburg, en dus ook op deze omgevingsvisie.

Kortom, de toekomst is ongewis. De veranderende wensen, behoeften en mogelijkheden van mensen en organisaties vragen om flexibiliteit en inventiviteit. Tijdelijkheid geeft ruimte aan organische ontwikkeling. Slim inspelen op de actuele dynamiek en toekomstige ontwikkelingen: dat is de uitdaging waar we voor staan en die in deze omgevingsvisie een plek krijgt. Een blauwdruk geven is dan ook niet meer mogelijk. Wél zetten we een stip op de horizon, met de duurzame ontwikkeling van de stad als leidend perspectief. De trends beschrijven we daarom volgens de indeling van people (mensen), planet (ecologisch kapitaal) en profit (economie).

2.2 Sociaal (people)

2.2.1 Bevolkingsontwikkeling

Nederland: het aantal inwoners groeit nauwelijks

De Nederlandse bevolking groeide in de voorbije eeuwen altijd. In de twintigste eeuw verdrievoudigde zij zelfs. Met het aantal mensen groeiden de economie, de woningvoorraad, de steden, de voorzieningen, het wegennet en het openbaar vervoer.

Tabel 2.1: Bevolkingsgroei gemeente Tilburg en Noord-Brabant, 2014-2050

	Tilburg			Noord - Brabant		
	Inwoners	Groei aantalen	Groei %	Inwoners	Groei aantalen	Groei %
2014	210.300			2.479.600		
2020	215.900	5.600	2,7%	2.525.500	45.900	1,9%
2030	225.300	9.400	4,4%	2.578.900	53.400	2,1%
2040	233.100	7.800	3,5%	2.593.600	14.700	0,6%
2050	239.400	6.300	2,7%	2.579.100	-14.500	-0,6%
2014-2050		29.100	13,8%		99.500	4,0%

Bron: Provincie Noord-Brabant, Provinciale bevolkings- en woningbehoefteprognose Noord-Brabant 2014, 2014

De bevolkingsgroei zet de komende dertig jaar door, maar veel minder hard dan in het verleden. Volgens de jongste prognoses van het CBS/PBL groeit de bevolking de komende vijftig jaar met slechts 0,14% gemiddeld per jaar⁵. Daarbij treden er binnen Nederland wel belangrijke verschillen op; in sommige steden en regio's is de groei duidelijk groter, in andere regio's en gemeenten neemt de bevolking juist af. Er tekent zich steeds meer een duidelijk af van groei-, consolidatie- en krimpgebieden.

Noord-Brabant en Tilburg: bevolkingsgroei

De bevolking in Noord-Brabant groeit tot 2040 nog met ongeveer 115.000 mensen, tot bijna 2,6 miljoen inwoners (+4,6%). Na 2040 begint het bevolkingsaantal iets af te nemen. In 2050 telt Brabant 2.580.000 inwoners; dat is evenveel als in 2030 en zo'n 100.000 inwoners méér dan vandaag de dag. Vanaf 2025 krijgt het landelijk gebied als geheel te maken met bevolkingskrimp. In het stedelijk gebied blijft de bevolking nog lange tijd groeien, al neemt de groei ook hier sterk af. De bevolking van Tilburg groeit naar

⁵ Platform 31, Steden in onzekere en turbulente tijden. Trends, ontwikkelingen en uitdagingen voor 2014 en verder, augustus 2013

verwachting tot 2050 met 29.100 inwoners. Dit is een toename van 13,8%⁶.

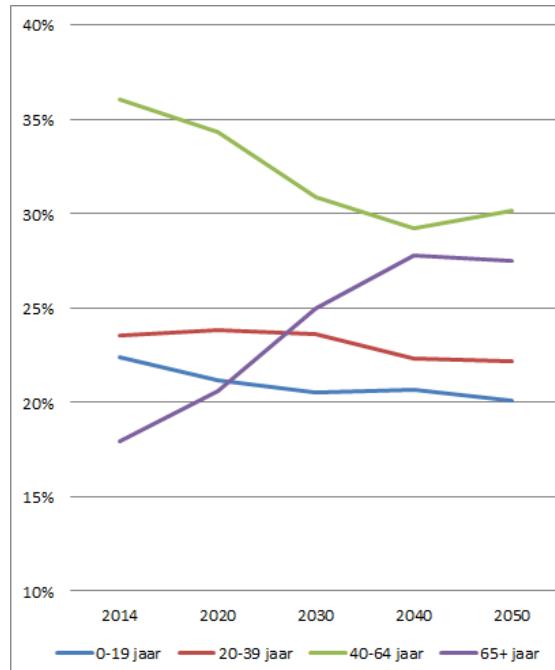
Samenstelling bevolking verandert; vergrijzing en ontgroening

De bevolkingsomvang neemt niet alleen toe, ook de samenstelling van de bevolking verandert: het aandeel senioren neemt toe (vergrijzing) en het aandeel jongeren daalt (ontgroening). Rond 2040 bereikt de vergrijzing van de Brabantse bevolking haar hoogtepunt; dan is 28% 65 jaar of ouder, tegen 18% in 2014. De hoogste leeftijdsgroepen (75+) groeien het sterkst, en landelijke gebieden vergrijzen meer dan stedelijke gebieden. Vooral de vergrijzing speelt in Tilburg in absolute aantal een grote rol. Dat levert ruimtelijke vraagstukken op; vergrijzing vraagt om geschikte woningen, woonvormen en (vrijetijs-)voorzieningen. De aanwezigheid van hogere onderwijsinstellingen in de stad zorgt voor een continue toestroom van jongeren die voor kortere

of langere tijd in de stad blijven wonen. In absolute

⁶ Provincie Noord-Brabant, Provinciale bevolkings- en woningbehoefteprognose Noord-Brabant 2014, 's-Hertogenbosch, 2014

Figuur 2.1: Leeftijdsontwikkeling Noord-Brabant 2014-2050 (%)

Bron: Provincie Noord-Brabant, Provinciale bevolkings- en woningbehoefteprognose Noord-Brabant 2014, 2014

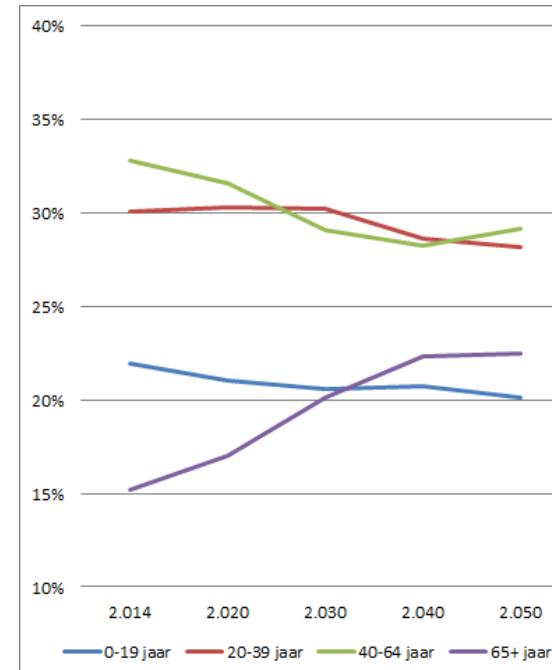
aantallen daalt het aantal jongeren niet.

2.2.2 Huishoudensontwikkeling

Verandering in huishoudenssamenstelling

Volgens de prognose van het CBS/PBL neemt het aantal 65-plussers de komende dertig jaar met 1,7 miljoen personen toe (een groei van 60%), terwijl het aantal 80-plussers zelfs verdubbelt (van 700.000 naar 1,4 miljoen personen). De huishoudens veranderen aanzienlijk van samenstelling: door de ontgroening, de afname van de bevolking in de actieve levensfase, de toename van het aantal ouderen (die bovendien

Figuur 2.2: Leeftijdsontwikkeling Tilburg 2014-2050 (%)

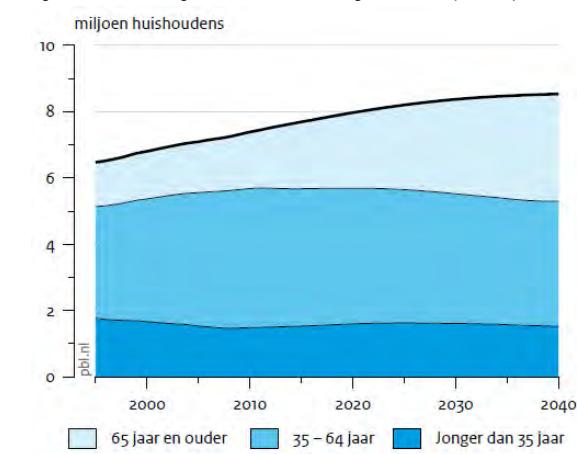

Bron: Provincie Noord-Brabant, Provinciale bevolkings- en woningbehoefteprognose Noord-Brabant 2014, 2014

ook nog eens ouder worden), arbeidsmigratie en de toenemende individualisering. Er is sprake van huishoudensverdunning: in een woning wonen gemiddeld steeds minder mensen. Hierdoor neemt het aantal huishoudens twee keer sneller toe dan het aantal inwoners. Deze huishoudensgroei vindt echter bijna geheel plaats in het aantal eenpersoonshuishoudens, zoals eenoudergezinnen, vrijgezellen en senioren. De sterke toename van het aantal ouderen vraagt om meer woningen waarin wonen en zorg gecombineerd kunnen worden (zoals serviceflats, senioren-, kangoeroe- en mantelzorgwoningen). Het gaat om een tijdelijk

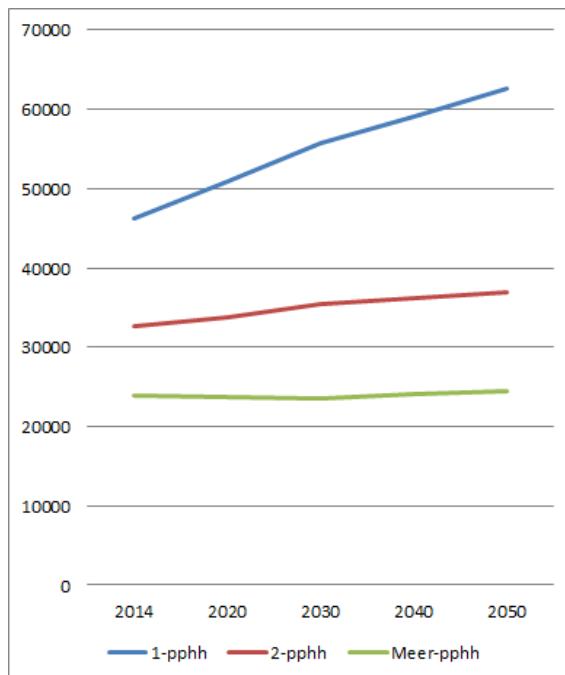
volume-effect van de vergrijzing. Tot 2040 neemt het aantal huishoudens in Noord-Brabant nog met ruim 130.000 toe, tot bijna 1.230.000 in 2050. Dat is een groei van 12%. Vooral het aantal alleenstaanden groeit sterk. Verwacht wordt dat, van alle huishoudens in Noord-Brabant, in 2050 42% een eenpersoonshuushouden is.

Figuur 2.3: Ontwikkeling huishoudenssamenstelling in Nederland (tot 2040)

Bron: PBL, Nieuwe uitdagingen op de woningmarkt. Balans van de Leefomgeving 2014, september 2014.

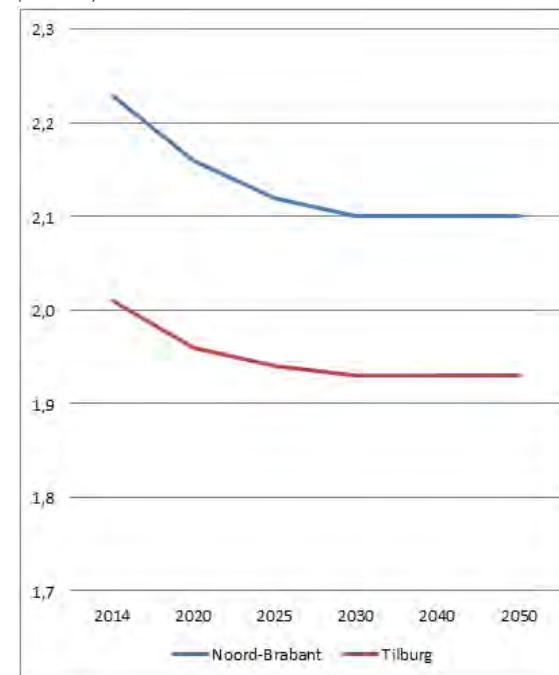
Figuur 2.4: Huishoudensontwikkeling in de gemeente Tilburg (2014-2050)

Bron: Provincie Noord-Brabant, Provinciale bevolkings- en woningbehoefteprognose Noord-Brabant 2014, 2014

Omdat de groei van het aantal huishoudens zich vooral voordoet bij de eenpersoonshuishoudens, neemt het gemiddeld aantal personen per huishouden in Noord-Brabant en Tilburg de komende decennia verder af. Telde een Brabants huishouden in 2014 nog iets meer dan 2,23 personen, in 2030 is de gemiddelde huishoudengrootte naar verwachting teruggelopen tot 2,10. In Tilburg loopt de huishoudengrootte terug van 2,01 in 2014 naar 1,93 in 2030.

Figuur 2.5: Ontwikkeling gemiddelde huishoudengrootte Noord-Brabant en Tilburg (2014-2030)

Bron: Provincie Noord-Brabant, Provinciale bevolkings- en woningbehoefteprognose Noord-Brabant 2014, 2014

Noord-Brabant

Tot 2025 groeit de potentiële beroepsbevolking in Noord-Brabant nog met ruim 46.000. Tegenover een afname van het aantal 20-64-jarigen met 36.000 personen, staat een toename van het aantal 65+'ers met 82.000. In 2025 is daarmee (al) ruim 5% van het arbeidspotentieel 65 jaar of ouder. Ondanks de veronderstelde verdere verhoging van de AOW-leeftijd, loopt de potentiële beroepsbevolking na 2025 weer iets terug. Dit heeft te maken met het feit dat de omvangrijke naoorlogse geboortegeneraties dan met pensioen gaan, ook al ligt de AOW-leeftijd (van jaar op jaar) steeds iets hoger. Om en nabij 2040 groeit het aantal potentiële werknemers weer wat, om in 2050 uit te komen op ongeveer 1,5 miljoen – vrijwel net zoveel als in 2014.

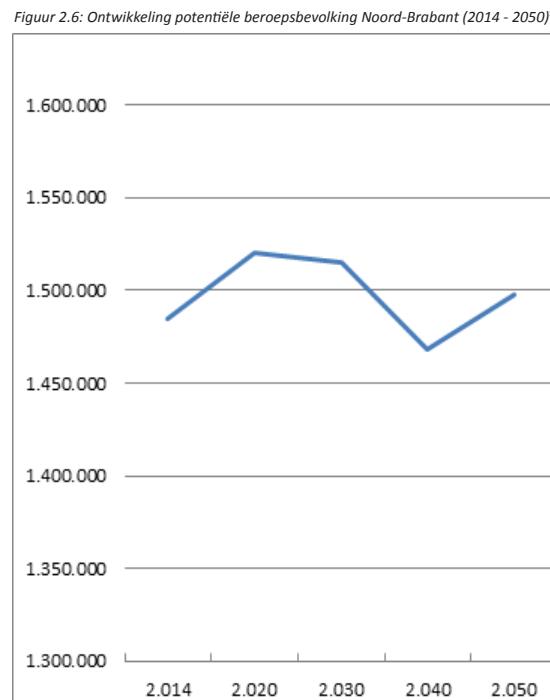
De demografische druk geeft de verhouding weer tussen de potentiële beroepsbevolking (20-jarigen tot AOW-leeftijd) ten opzichte van de totale bevolking; oftewel de verhouding tussen de productieve en niet-productieve leeftijdsgroepen⁸. In de periode 2014 tot 2025 behoort circa 59% van de totale bevolking van Noord-Brabant tot de potentiële beroepsbevolking. Tussen 2025 en 2040 is er een geleidelijke daling te zien naar 57%, met een lichte stijging naar 58% in 2050.

2.2.3 Ontwikkeling van de beroepsbevolking

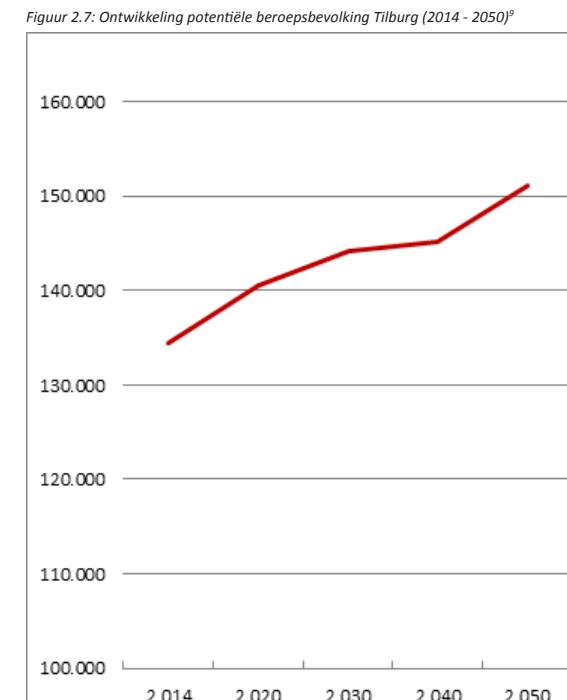
De komende decennia gaat de AOW-leeftijd naar verwachting geleidelijk aan omhoog. Volgens het regeerakkoord uit 2012 stijgt de AOW-leeftijd gefaseerd naar 67 in 2021⁷; een eventuele verdere verhoging wordt gekoppeld aan de stijging van de levensverwachting. Volgens de huidige inzichten betekent dit, dat de AOW-leeftijd in dat geval elke tien jaar met iets meer dan één jaar stijgt. In 2050 gaat de AOW dan in op een leeftijd van iets meer dan 70 jaar.

⁷ Schema voorgenomen verhoging AOW-leeftijd kabinet Rutte-Asscher. Ministerie van Sociale Zaken en Wergelegenheid, 16 oktober 2012

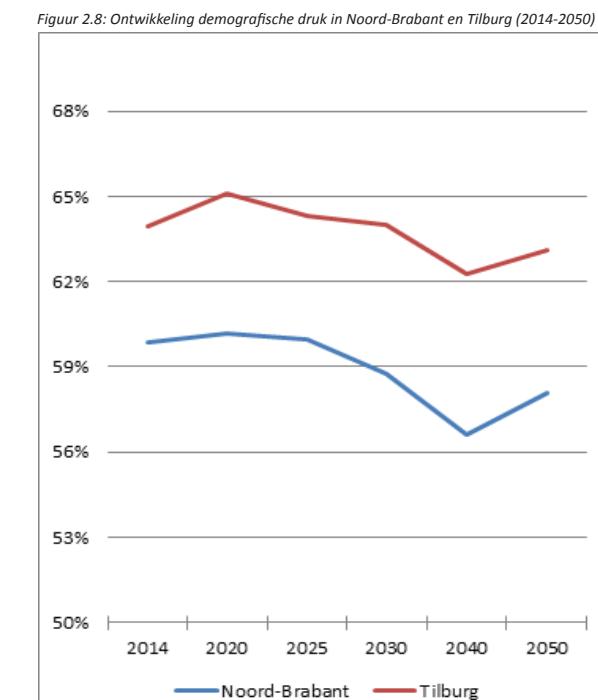
⁸ In de berekening is al rekening gehouden met de toekomstige en geleidelijke verhoging van de AOW-leeftijd.

Bron: Provincie Noord-Brabant, Provinciale bevolkings- en woningbehoefteprognose Noord-Brabant 2014, 2014

Bron: Provincie Noord-Brabant, Provinciale bevolkings- en woningbehoefteprognose Noord-Brabant 2014, 2014

Bron: Provincie Noord-Brabant, Provinciale bevolkings- en woningbehoefteprognose Noord-Brabant 2014, 2014

Tilburg

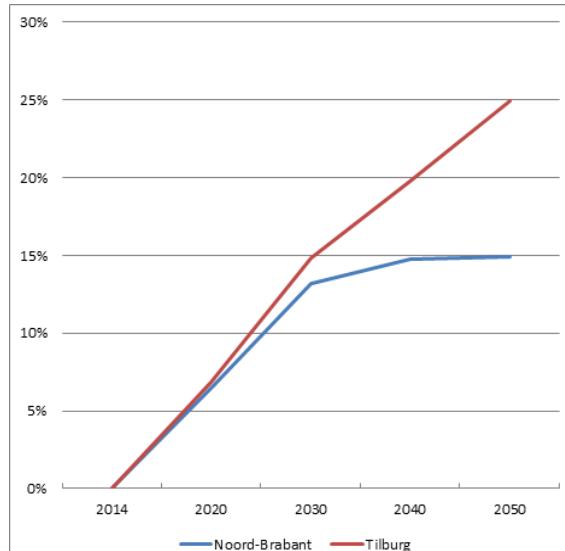
Voor Tilburg geldt een wat ander beeld. Het aantal 20- tot 64-jarigen neemt tot 2025 licht toe, om daarna tot 2040 geleidelijk af te vlakken. In de periode 2040 tot 2050 is vervolgens een lichte groei te zien voor deze leeftijdsgroep. Het aantal 65+'ers neemt in de periode tot 2030 fors toe (+20%), maar vlakt daarna tot 2050 af. Door de geleidelijke verhoging van de AOW-leeftijd neemt de totale potentiële beroepsbevolking in Tilburg tot 2030 versneld toe (met circa 10.000), maar stabiliseert daarna tot 2040. Vanaf 2040 groeit het totaal aantal potentiële werknelmers weer, om in 2050

uit te komen op circa 150.000; een stijging van circa 12% ten opzichte van 2014.

Voor de demografische druk is in Tilburg een soortgelijk verloop zichtbaar als in Noord-Brabant. In de periode 2014 tot 2030 behoort circa 64% van de totale Tilburgse bevolking tot de potentiële beroepsbevolking. Tussen 2020 en 2040 is er een geleidelijke daling te zien naar 62%, met een lichte stijging naar 63% in 2050.

⁹ In de grafieken is per tijdsinterval de AOW-leeftijd verdisconteerd.

Figuur 2.9: Woningvoorraadontwikkeling Noord-Brabant en Tilburg (2014-2050)

Bron: PBL, Nieuwe uitdagingen op de woningmarkt. Balans van de Leefomgeving 2014, september 2014.

2.2.4 Woningvoorraad

De komende tijd wacht Noord-Brabant nog een behoorlijke woningbouwopgave. Om de verwachte groei van het aantal huishoudens op te kunnen vangen en bestaande woningtekorten terug te dringen, zal de woningvoorraad alleen al de komende tien jaar moeten groeien met meer dan 100.000 woningen. Dat is ruim 10.000 woningen per jaar. In lijn met het provinciale verstedelijkingsbeleid concentreert de groei van de woningvoorraad zich in de stedelijke gebieden.

2.2.5 Individualisering en gemeenschapszin

De samenleving individualiseert steeds verder. Tegelijkertijd zien we ook verharding en segregatie optreden. Aan de ene kant bestaat er behoefte aan de vertrouwdheid van sociale verbanden en kleinschaligheid; aan de andere kant is er de hang naar meer gemeenschapszin. Mensen dragen bij aan de gemeenschap wanneer het hen ‘voordeel’ biedt en de situatie hen er min of meer toe dwingt, maar ook als ze een bijdrage willen leveren aan de maatschappij in de vorm van bijvoorbeeld vrijwilligerswerk. We zien een grillige, veeleisende en pluriforme burger, die hoge eisen stelt op het gebied van wonen, werken, winkelen, zijn woon- en leefomgeving en voorzieningen.

2.2.6 Zelf- en samenredzaamheid

De rol van de overheid verandert: we zitten middenin de transitie van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving. Zelfredzaamheid en eigen verantwoordelijkheid van burgers en ondernemers vormen daarbij het vertrekpunt; steeds vaker zetten burgers zich in voor hun naasten (familie, vrienden of buurtgenoten). Het initiatief komt weer meer van de burger, groepen burgers of andere partijen in de stad. De overheid bepaalt niet langer van bovenaf wat er moet gebeuren, maar is een van de partners bij het invullen van de benodigde maatschappelijke opgaven en oplossingsrichtingen. De opkomst van coöperaties is een voorbeeld in de zoektocht naar een nieuwe rol en nieuwe arrangementen tussen overheid en markt, waarbij het gaat om vraaggerichte in plaats van aanbodgerichte producten en diensten.

2.2.7 Aandacht voor de menselijke maat

In een wereld die steeds complexer en groter wordt, groeit de hang naar ‘dichtbij’ en de ‘menschelijke maat’. Na de trend van schaalvergroting willen veel mensen terug naar de kern; ze hebben behoefte aan een woon- en leefomgeving die is afgestemd op hun persoonlijke behoeften; een omgeving waarin ze zich kunnen oriënteren, waarover ze zeggenschap hebben, en waarin ze zich veilig voelen. Kortom, een woning en woonomgeving die passen bij de eigen leefstijl. Of het nu gaat om onderwijs, bouwen of ruimtelijke ordening: de menselijke maat vinden we terug op allerlei deelgebieden. Concrete voorbeelden zien we in kleinschalige arrangementen in het sociale domein (zoals wooninitiatieven voor mensen met een beperking, overname van wijkcentra door bewoners, het delen van eten via proviandkasten, een ruilwinkel, buurtpreventie) en in de opkomst van buurtmoestuinen (als tegenhanger van de grootschalige productielandbouw).

2.2.8 De wereld komt dichtbij; digitalisering en technologie

Digitalisering is in onze economie niet meer weg te denken. Inmiddels heeft 94% van de huishoudens in Brabant een internetaansluiting; op elk moment van de dag hebben mensen toegang tot internet en sociale media. Door de verregaande digitalisering raken de online en offline wereld steeds meer met elkaar vervlochten. Internet en sociale media zorgen ervoor dat mensen op vele plekken kunnen werken (het Nieuwe Werken) en vanuit huis kunnen teleshoppen. We worden minder tijd- en plaatsgebonden; er is sprake van een 24-uurseconomie. 3D-printing zorgt voor een ware revolutie: de extra kosten bij verhoging

van de productie worden verlaagd of zelfs gereduceerd tot nul, als er gebruik wordt gemaakt van afvalplastic en duurzame energie. De ruimtelijke, sociale en economische consequenties van deze innovatieve technologie en digitalisering worden steeds duidelijker.

2.2.9 Wonen¹⁰

Volgens de Bodemstatistiek van het CBS wordt nu zo'n 7% van Nederland gebruikt voor de functie 'wonen'. De toekomstige ruimtevraag wordt onder meer bepaald door demografische, economische en sociaal-culturele ontwikkelingen. Belangrijke vragen zijn hoe groot de toekomstige behoefte aan woningbouw wordt, van welke kwaliteit die woningen moeten zijn, en hoeveel ruimte nieuwe woningbouw vraagt.

Trek naar de stad

Er is sprake van een trek naar de stad¹¹; de stad is weer in trek bij jonge, creatieve en hoogopgeleide mensen. Terwijl de uitbreidingsbehoefte afvlakt, hebben we te maken met een deels verouderde bestaande voorraad uit de jaren zestig, zeventig en tachtig. De omslag – van grootschalige nieuwbouw naar kleinschalige, gerichte transformatie en herstructurering van de bestaande voorraad – manifesteert zich volop, gedreven door ontwikkelingen op het gebied van demografie, duurzaamheid en energiebesparing. Met de trek naar de stad lopen kleine plattelandsgemeenten en dorpen leeg.

Krimp

De woningvoorraad in Nederland groeide de afgelopen decennia met gemiddeld meer dan 2% per jaar. Wel zijn er regionale verschillen en is er in sommige gebieden sprake van spanning op de woningmarkt.

Na een lange periode van een kwantitatief en later een kwalitatief woningtekort, moet het woningmarktbeleid voor het eerst sinds de oorlog rekening houden met krimp in bepaalde delen van Nederland – en dus een afname van de woningvraag. Woningen die niet voldoen aan een bepaalde kwaliteit komen leeg te staan en dalen in waarde. Dat vraagt een enorme omschakeling in het denken. Tilburg groeit nog; omliggende gemeenten in de regio hebben of krijgen op korte termijn te maken met krimp.

Regionale woningmarkt

Een aantrekkelijke centrumgemeente biedt zowel aantrekkelijke stedelijke woonmilieus als groene en landelijke woonmilieus in de dorpen en kleine gemeenten eromheen. De diversiteit aan woonmilieus maakt doorstroming op de woningmarkt mogelijk en biedt mogelijkheden voor het maken van een woontcarrière. Een compleet aanbod biedt voor ieder wat wils. De werking van de woningmarkt overstijgt de grenzen van de gemeenten en is, net als de arbeidsmarkt en de voorzieningenstructuur, regionaal. In de regio Hart van Brabant maakt Tilburg daarom kwantitatieve én kwalitatieve afspraken over de woningbouwprogrammering.

Aansluiten op specifieke woonwensen

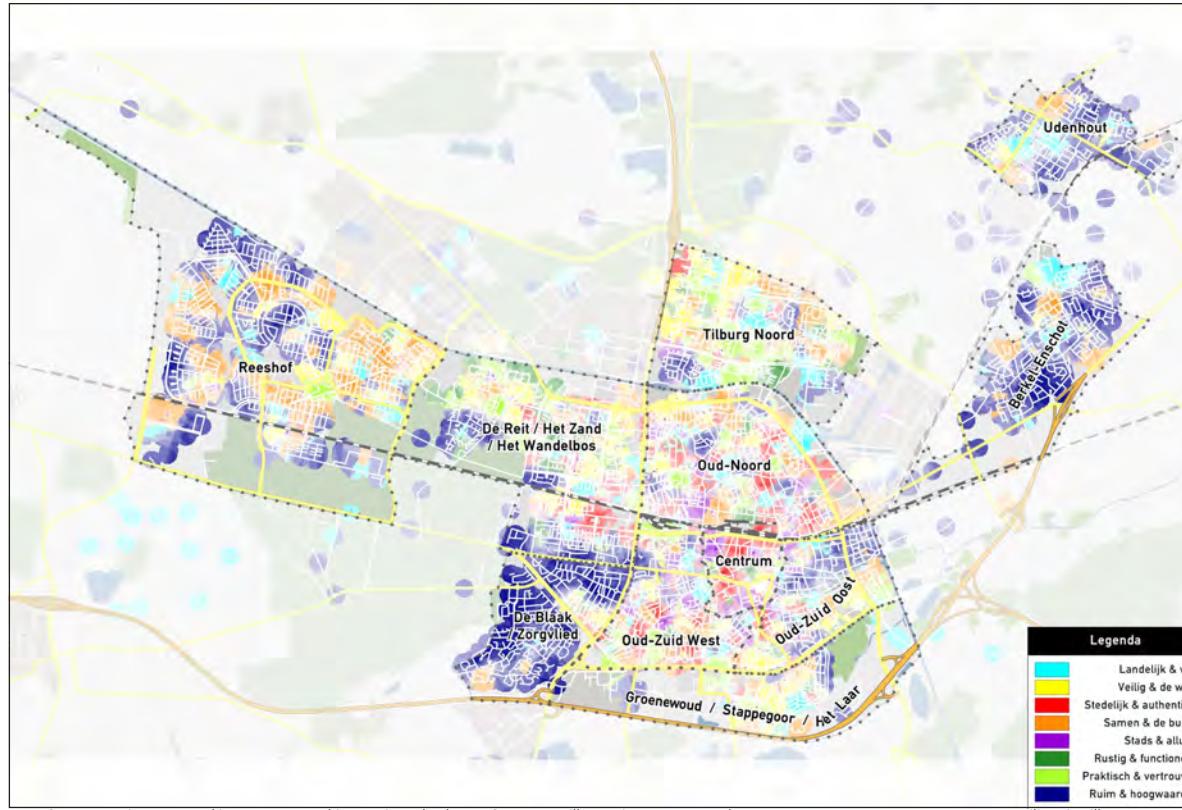
Ook de individualisering werkt door in de woningbehoefte. Enerzijds door de woonverdunning; anderzijds door de kritische consument, die steeds hogere eisen stelt aan de woon- en leefomgeving. Nieuwbouw moet aansluiten op specifieke wensen van consumenten. Hierbij gaat het bijvoorbeeld om woonmilieudifferentiatie, meer mogelijkheden voor zelfbouw en het toevoegen van specifieke niches in (ontbrekende) woonsegmenten (zoals landelijk wonen). In de woningbouw is er meer ruimte voor flexibele, aanpasbare woonconcepten, een flexibele

woninginrichting, en tijdelijk gebruik. De kansen en opgaven verschillen per wijk en vragen om maatwerk. Voor een deel wordt dit bepaald door de mensen die in deze wijken en buurten wonen; mensen hebben verschillende drijfveren en behoeften op basis waarvan zij hun directe woonomgeving beoordelen en waarderen. Dit komt tot uiting in verschillende woonmilieuvoorkeuren, leefstijlen en woonwerelden.

¹⁰ Onder andere Planbureau voor de Leefomgeving, Vergrijzing en Ruimte. Gevolgen voor de woningmarkt, vrijetijdsbesteding, mobiliteit en regionale economie, Den Haag, juli 2013; Planbureau voor de Leefomgeving, Vergrijzing en woningmarkt. Beleidsstudies, Den Haag, april 2013; Planbureau voor de Leefomgeving, Welvaart en leefomgeving, 2013

¹¹ Dit wordt onder andere ingegeven door een toename van kleine (vooral eenpersoonshuishoudens), groeiende arbeidsflexibiliteit, de nabijheid van OV (bus en trein) en concentratie van sociaal-maatschappelijke en culturele voorzieningen.

Figuur 2.10: Woonwerelden in Tilburg

Bron: SmartAgent in samenwerking met KAW Architecten in opdracht van Gemeente Tilburg, Tiwas, WonenBreburg en TBV wonen, De consument en woonmilieus in Tilburg, Amersfoort, 30 mei 2013

Gemengde wijken

Verder zien we steeds meer behoefte aan menging van functies. De traditionele monofunctionele ruimtelijke ordening is niet overal meer passend; we willen dynamische, gemengde buurten en wijken, waar meerdere functies zorgen voor extra waarde voor de wijk. Het Nieuwe Werken vraagt verder om een andere manier van kijken naar de woning en woonomgeving. Werken is immers al voor veel mensen een integraal

onderdeel van de woonfunctie; de woning moet hier flexibel op kunnen inspelen en moet passen bij verschillende leefstijlen van bewoners. De vorm van flexibiliteit kan gevonden worden in de (levensloopbestendige) woning zelf, maar ook in de organisatievorm (bijvoorbeeld de mogelijkheid om een leasecontract af te sluiten voor 'wonen op maat'). In verschillende levensfasen zijn de behoeften van mensen verschillend.

Een contract biedt de mogelijkheid om telkens opnieuw een keuze te maken; welk type woning sluit het beste aan bij de actuele wensen? Wonen wordt op die manier vergelijkbaar met een vorm van dienstverlening. Hoe die flexibiliteit in de toekomst vorm krijgt, is nog onduidelijk. Wél is duidelijk dat mensen meer zelf op zoek gaan en zelf de regie nemen bij de zoektocht naar een passende woonform.

2.2.10 Zorg

Ingrijpende herziening; zorgvraag stijgt

Het huidige zorgstelsel heeft te maken met bezuinigingen en een ingrijpende herziening. Drie wetten zijn in werking getreden: de Wet Jeugdhulp, de Participatiewet, en een nieuwe Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo). Vanuit de gedachte dat gemeenten dichter bij de inwoners staan en beter weten wat nodig is, heeft de rijksoverheid belangrijke (zorg)taken overgedragen aan de gemeenten. Betere afstemming en samenwerking tussen gemeenten en aanbieders moeten leiden tot meer effectiviteit en synergie. Een transformatie waarbij iedereen gevraagd wordt mee te helpen aan de ondersteuning voor anderen. Tegelijkertijd stijgt het aantal chronische patiënten en neemt de zorgvraag toe door de toenemende vergrijzing. De zorgkosten stijgen nog, ondanks de forse bezuinigingen. De zorg in Tilburg is de grootste sector als het gaat om werkgelegenheid (18%), maar de betaalbaarheid van de zorg wordt problematischer.

Slimmer organiseren

Het veranderende zorgstelsel en de toenemende vraag naar zorg stelt de bestaande organisatie ervan op de proef. We gaan terug naar een samenleving waarin iedereen naar vermogen mee kan doen. Daarbij wordt eerst gekeken naar wat mensen zelf kunnen, wat de omgeving kan betekenen, en of iemand met wat lichte ondersteuning eventueel zelf verder kan. We zijn ervan overtuigd dat ondersteuning dichtbij het beste werkt; in de eigen wijk, waar mensen elkaar kennen, en waar professionals ondersteuning kunnen bieden. Het idee is om te komen tot één integraal zorgplan, passend bij de zorgbehoeften van de mensen.

Daarnaast leidt de ontwikkeling van de (medische) technologie en farmaceutica tot betere zorg, maar ook tot hogere kosten. Het slimmer (inzet technologie zoals e-health en domotica), goedkoper (nieuwe arrangementen) en anders organiseren van de zorg (inzet op preventie, gedragsverandering en leefstijl): dat zijn de grote uitdagingen voor de toekomst.

Andere verschijningsvormen

Binnen de zorg maken we onderscheid tussen health (gezond blijven), care (verzorgen) en cure (beter maken). Het onderscheid tussen complexe medische zorg en meer eenvoudige zorgverlening leidt – ingegeven door de betaalbaarheid van de zorg – tot andere verschijningsvormen. In de complexe medische zorg is er sprake van concentratie en specialisatie; in de basis- en eenvoudige zorg zien we decentralisatie, deconcentratie en privatisering. Ziekenhuizen fuseren en specialiseren zich in een aantal zorggebieden, waardoor zij betere en efficiëntere zorg kunnen bieden. Afstoten van eenvoudiger, vaak routinematige onderdelen vertaalt zich in private klinieken en het opknippen in kleinere eenheden.

Dit vraagt aandacht voor eerstelijnsgezondheidszorg, dicht bij cliënten, en voor concentratie van zorgaanbod.

Wonen en zorg gescheiden

Grote landelijke zorghervormingen leiden tot grote veranderingen in het aanbod aan zorgvoorzieningen. Omdat wonen en zorg steeds meer gescheiden worden, neemt het aantal mensen dat in

zorginstellingen terechtkomt af. Mensen zijn aangewezen op buurtgerichte zorg in de eigen woonomgeving. Ouderen en mensen met een lichamelijke, verstandelijke of psychische beperking blijven langer zelfstandig wonen en nemen langer deel aan de maatschappij. De woning wordt steeds meer de plek waar zorg verleend wordt, ook in de bestaande woningvoorraad. Dit heeft gevolgen voor de inrichting van woningen en de openbare ruimte.

Het gaat onder meer om aanpassingen van bestaande woningen, realiseren van levensloopbestendige woningen, beschermd woonvormen, winkels en openbaar vervoer in de nabijheid, barrièrevrije langzaam-verkeerroutes, goed toegankelijk en bereikbaar openbaar vervoer, en adequate parkeervoorzieningen. Daarnaast zijn ook activiteiten en diensten nodig op het gebied van welzijn (ontmoetingsmogelijkheden, maaltijdenservice, boodschappendienst, burenhulp) en zorg (op afroep in

de buurt). Op den duur kan het scheiden van wonen en zorg leiden tot het afstoten van intramurale capaciteit door zorgaanbieders – met leegstaand zorgvastgoed als gevolg. Dit vraagt aandacht voor herbestemming of sloop van dit zorgvastgoed.

Openbare ruimte

De inrichting van de openbare ruimte heeft invloed op het gedrag en de leefstijl van mensen. Zo kan de openbare ruimte een rol spelen op het gebied

van preventie en besparing op zorgkosten. Denk bijvoorbeeld aan speelplekken in strijd tegen obesitas, aantrekkelijke groenvoorzieningen die uitnodigen tot meer bewegen en groen bij drukke kruispunten om luchtverontreiniging te verminderen. Ook kan de openbare ruimte een rol spelen in de versterkte aandacht voor gezond leven en de te behalen gezondheidswinst (gezond voedsel, langer fit blijven, healing environment en wellness). Het positieve effect van natuur op lichaamsbeweging is volop aangetoond; programma's voor bewegingsstimulering wijzen uit dat een aantrekkelijke, groene omgeving, dichtbij huis en de werkplek, het meest aanzet tot wandelen en fietsen¹². De verbinding tussen een integrale blik op zorg, ruimtelijke en economische ontwikkelingen is daarmee gelegd.

2.2.11 Recreatie en sport

De recreatiemarkt groeit

Vrije tijd wordt steeds belangrijker in onze maatschappij¹³; het biedt mensen tijd en ruimte voor reflectie en ontspanning en levert hen nieuwe energie op. Mensen willen de vrije tijd die ze hebben optimaal en efficiënt benutten. Ondanks, of misschien wel dankzij, de individualisering bestaat de behoefte om ‘samen’ de vrije tijd door te brengen. Er is behoefte aan meer variatie en ‘beleving’ in de vrijetijdsbesteding. De vraag naar recreatievoorzieningen groeit dan ook. Groei in de recreatiemarkt zit in de clustering van voorzieningen, bijvoorbeeld rond thema’s als natuur, entertainment, gezondheid, rust en ruimte. We zien verder een groeiende belangstelling voor gezondheid, met meer aandacht voor de waarde van groen, onthaasting en zingeving. Dit leidt tot nieuwe vormen van vrijetijdsbesteding, een ruimer aanbod

¹² Wageningen University & Research Centre (WUR), 2009

¹³ Onder andere op basis van Provincie Noord-Brabant, Noord-Brabant, de meest innovatieve en gastvrije provincie van Nederland. Beleidskader & Uitvoeringsagenda vrijetijdsconomie 2013-2020, 's-Hertogenbosch, januari 2013; Midpoint Brabant, De ambities van Midpoint Leisureboulevard, 'Dreamport Brabant 2025', Tilburg, september 2012; Vrijetijdshuis Brabant: www.vrijetijdshuis.nl/kennisbank

van activiteiten en een veranderend ruimtebeslag. Of mensen in de toekomst meer vrije tijd krijgen is de vraag. De AOW-leeftijd stijgt, maar daar staat tegenover dat ook de levensverwachting toeneemt. Ook de trend van toenemende zorgverlening aan naaste familie of vrienden kan effect hebben op de hoeveelheid vrije tijd.

Economisch belang van recreatie neemt toe

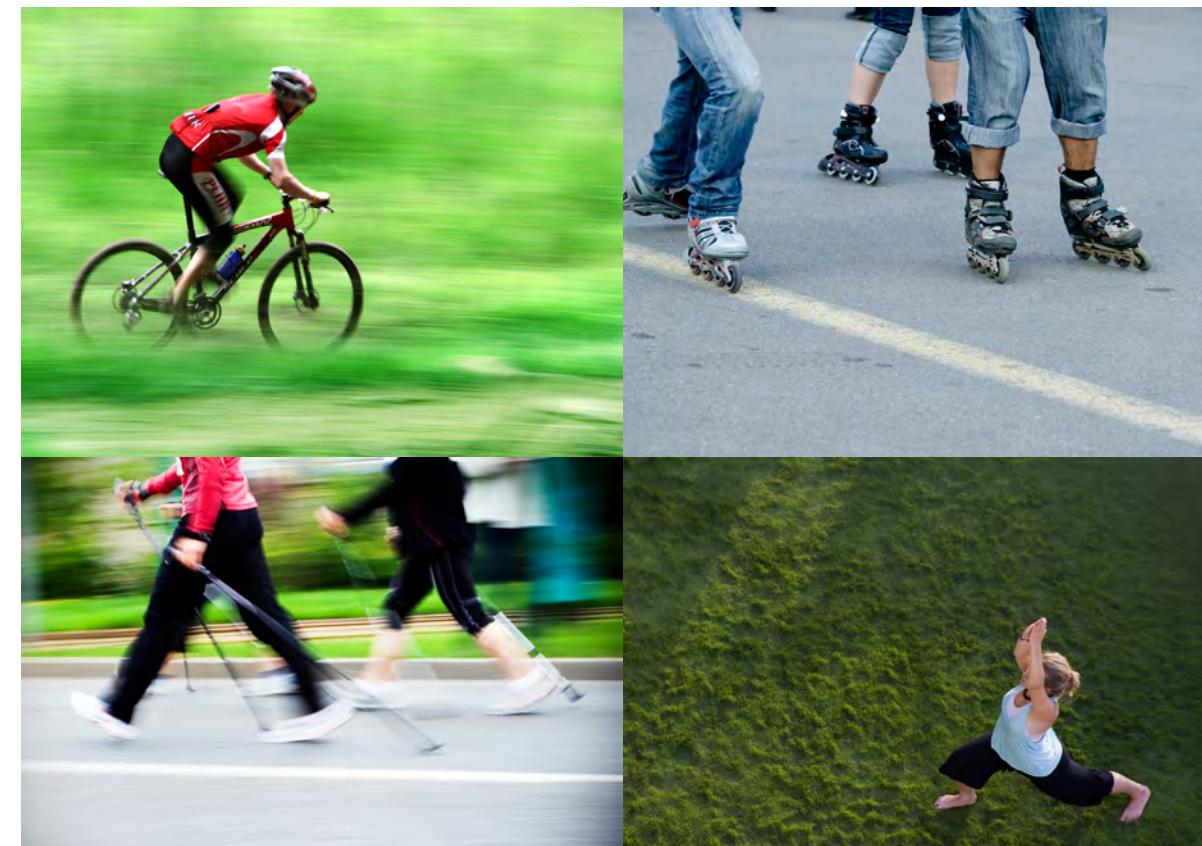
Ook de economische betekenis van recreatie groeit. De bestedingen in de sector nemen toe. Door de geringe innovatie blijven de economische prestaties echter achter bij andere economische sectoren. Mensen gaan gemiddeld korter en vaker op vakantie (short stay) of gaan er een dagje op uit, dichter bij huis. Stedentrips winnen aan belang. Dit vertaalt zich in een toenemend mobiliteitspatroon en bijbehorende infrastructurele voorzieningen. Het aantal arrangementen in de vrijetijdsbesteding groeit.

Recreatie in Hart van Brabant

Geen enkele andere Nederlandse regio trekt met haar recreatieve voorzieningen zoveel bezoekers als de regio Hart van Brabant: zo'n 10 miljoen bezoekers per jaar¹⁴. Het zijn doorgaans zeer doelgerichte bezoekers die komen voor attracties, natuurgebieden of specifieke evenementen en podia (bijvoorbeeld poppodium 013). Het bezoek is overwegend seizoensgebonden en van korte duur (dagbezoekers). Dankzij het sterke aanbod aan dagrecreatiemogelijkheden en attractieparken, zoals de Efteling en Beekse Bergen, kent Brabant een stevig, maar tegelijkertijd ook wat eenzijdig aandeel in de familie- en gezinsmarkt van de recreatiemarkt.

Senioren en vrije tijd

Langer bewegen wordt steeds belangrijker om gezond te blijven. De verwachting is dat er meer ouderen zijn die gaan sporten. Onder senioren stijgt de vraag

naar recreatie en ontspanning in de directe woon- en leefomgeving. De meer vitale en koopkrachtige senioren zoeken daarbij vooral naar comfort, veiligheid en gezondheid. Er liggen kansen voor 'seniorproof' bewegingsapparatuur in openbaar gebied. De vergrijzing zorgt overigens voor een tijdelijke groei van recreatie.

Ongebonden sportbeoefening

De toenemende individualisering uit zich onder

andere in het sportgedrag van mensen. Individuele bewegingsvormen en ongebonden sportbeoefening, zoals hardlopen, fietsen, wandelen en skeeleren, worden populairder. De openbare ruimte in de stad en het buitengebied vormen steeds meer 'de sportaccommodatie van de toekomst' (recreatieve woonomgeving). Door de opkomst van de e-bikes neemt het bereik toe. De inrichting van de openbare ruimte, goede fietsverbindingen en de relatie stad-land leiden tot nieuwe ontwerpopgaven.

¹⁴De ambities van Midpoint, Leisure Boulevard, Dreamport Brabant 2025, september 2012

Voetbalvelden: nieuwe invulling

Door een dalend aantal jeugdleden en verschuiving van de bevolkingssamenstelling in wijken, zien we dat het gebruik van voetbalvelden terugloopt. Dit leidt tot minder complexen, minder clubs en ruimtelijke aanpassingen van deze complexen en nieuwe invullingen van een aantal hiervan.

Nieuwe doelgroepen

Ook nieuwe doelgroepen ontdekken sport als een mogelijkheid om hun deelname in de maatschappij vorm te geven. Sport zorgt voor meer sociale binding in de wijken, heeft effect op de gezondheid van de mensen en kent positieve effecten voor de gemeenschapszin.

2.2.12 Primair onderwijs

Lege scholen, nieuwe functies De demografische veranderingen komen ook tot uitdrukking in het onderwijs. Dalende leerlingenprognoses in het basisonderwijs leiden tot nieuwe keuzes rond huisvesting, de inpassing van scholen in wijken en bijvoorbeeld het leerlingenvervoer. Leegkomende scholen kunnen worden gebruikt voor nieuwe functies, zoals maatschappelijke voorzieningen, zorgsteunpunten en bedrijfsverzamelgebouwen.

Nieuwe leervormen

Introductie van nieuwe vormen van leren in het onderwijs leveren nieuwe inzichten op als het gaat om de inrichting van gebouwen. Persoonlijk contact blijft, maar de vorm verandert door de snelle ontwikkelingen op het gebied van ICT en de inzet van nieuwe media.

2.3 Ecologisch kapitaal (Planet)

2.3.1 Klimaatverandering

Nieuwe vraagstukken voor de inrichting van de stedelijke omgeving

Extreme hitte en droogte, regenval en overstromingen, mislukte oogsten en stijgende grondstofprijzen: klimaatverandering is steeds directer van invloed op onze economie. Het is een belangrijke reden om te werken aan verduurzaming. Het inspelen op de mondiale klimaatverandering zorgt voor nieuwe vraagstukken bij de inrichting van het stedelijk gebied: het voorkomen van hittestress (en daarmee het voorkomen van gezondheidsproblemen en verspreiding van ziekten), en het afvoeren van water bij extreme neerslag in combinatie met vasthouden in tijden van droogte. Bij bouwplannen moet rekening worden gehouden met voldoende ruimte voor waterberging, zodat er waterneutraal ontwikkeld wordt. Adaptatie (aanpassen aan de klimaatveranderingen) en mitigatie (verzachten van de klimaatproblemen) blijken urgente opgaven.

Herstel natuurlijk watersysteem

Het watersysteem kreeg het de afgelopen jaren zwaar te verduren. Naast de zorg voor voldoende zoet water, zijn waterveiligheid en het tegengaan van overstromingen de belangrijkste opgaven op nationaal niveau. Tilburg werkt aan (het herstel van) een duurzaam betaalbaar watersysteem, optimalisatie van de waterketen (zuinig en efficiënt gebruik van (rest-)water) en het koppelen van functies die leiden tot meerwaarde (vergroten van de recreatieve, ecologische, economische en belevenswaarde van water). Ruimtelijke adaptatie vraagt om een andere inrichting van de stad en het landschap. Een integrale

aanpak – met groen en ‘blauw’ als belangrijke dragers in de ruimtelijke ordening – biedt extra kansen voor de aantrekkelijkheid, leefbaarheid en duurzaamheid van de stad.

Energetransitie: zelfvoorzienendheid en lokale duurzame energieopwekking

Een ontwikkeling die in het oog springt is de groeiende aandacht voor het terugdringen van het energiegebruik. De vraag naar alternatieve energiebronnen neemt toe, en hernieuwbare energie wordt steeds belangrijker. Deze groene groei vraagt om innovaties: technologisch, maar ook in de manier waarop de energievoorziening in de toekomst gegarandeerd kan blijven voor burgers en ondernemers. (Grootschalige) lokale energieopwekking heeft een grote ruimtelijke impact; niet alleen in bestaand stedelijk gebied (verduurzaming woningvoorraad), maar vooral in het buitengebied. Ruimte voor wind- en zonne-energie, geothermie en bio-energie vraagt om keuzes; bijvoorbeeld als het gaat om de plaatsing van windmolens en zonnecollectoren in het landschap en in de stad. Ook ontstaan er lokale initiatieven (zoals coöperaties), waarbij bewoners, ondernemers en andere partijen samen het energiegebruik terugdringen en tegelijkertijd alternatieve energiebronnen aanboren.

2.3.2 Vergroenen economie

Door de groei van de wereldbevolking en de wereldeconomie, neemt de mondiale vraag naar materialen, energie, voedsel en water de komende decennia sterk toe. Er ontstaan andere consumptiepatronen; vraag naar betere huizen, meer auto's, meer elektrische apparaten die voor comfort zorgen, meer voedsel en vlees. Deze groei is

niet vanzelfsprekend groen. Zonder aanvullend beleid neemt het wereldwijde energiegebruik tot 2050 naar verwachting toe met 60 tot 80%.

Steden staan voor de opgave om een werkelijk duurzame economie te bewerkstelligen. Korte-termijndoelstellingen, zoals winstmaximalisatie en het minimaliseren van de kosten, moeten worden ingeruild voor lange-termijndoelstellingen. Het verhogen van de efficiency draagt omgekeerd bij aan het verkleinen van onze ecologische voetafdruk. Dit is in het voordeel van de kwaliteit van leven en het welzijn voor de stedeling. Er zijn ten minste drie thema's die kansrijk zijn in de overgang naar een groenere economie:

1. **De biobased economy**, waarbij gewassen en biomassa zo efficiënt mogelijk gebruikt worden voor voeding, vervoer, materialen, chemicaliën, energie en brandstof.
2. **Een duurzaam gebouwde omgeving**: levert een bijdrage aan energiebesparing, meer comfort en een toekomstbestendig gebruik (onder andere levensloopbestendig, flexibiliteit in gebruik).
3. **Een circulaire economie**. Hergebruik van producten en grondstoffen staat centraal en reststromen zijn onderdeel van het economische systeem.

Faciliteren van een circulaire economie

Het beperken en hergebruik van grondstoffen wordt steeds belangrijker voor een duurzame en vitale economie. In de samenleving zien we een economisch systeem ontstaan dat de herbruikbaarheid van producten en grondstoffen maximaliseert en waardevernieting minimaliseert. Lineaire processen maken plaats voor circulaire (productie-)processen. Het sluiten van de kringlopen van grondstoffen en energie die we voor onze economie nodig hebben, wordt versneld ingezet. Het stedelijk systeem gaat

zo gelijkenis vertonen met ecologische systemen; de trend laat een beweging zien naar 'delen en hergebruiken' in plaats van 'bezitten en weggooien'. Het gaat om 'meer doen met minder', 'cradle to cradle' en energie-efficiëntie door met en van reststromen waarde te genereren. Duurzame productie, duurzaam gebruik en recycling liggen in elkaars verlengde en versterken de transitie naar een circulaire economie.

Een belangrijk onderdeel van een circulaire economie is de ruimtelijke clustering van samenwerkende en elkaar aanvullende bedrijven; het maakt het verbinden van schakels, en het uitwisselen van reststromen tussen die schakels, gemakkelijker. Alleen bij de transformatie van bestaande bedrijventerreinen of de ontwikkeling van nieuwe, is het mogelijk voor de

gemeente om clustervorming te stimuleren. Naast de vorming van clusters is het belangrijk dat tussen deze clusters een betrouwbaar en robuust netwerk bestaat.

Figuur 2.11: Van Afval Naar Grondstof in een Circulaire economie

Bron: Ministerie I&M, Ministeriële brief aan de Tweede Kamer met betrekking tot invulling VANG, 28-1- 2014

2.3.3 Natuur

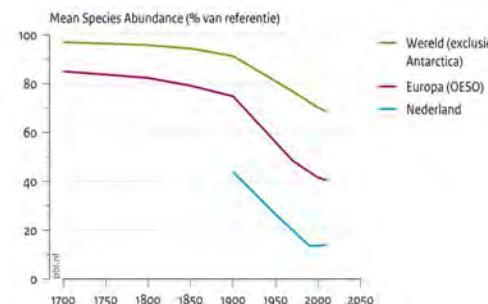
Afname biodiversiteit

In Nederland is de biodiversiteit, afgemeten aan kwaliteit en kwantiteit van natuur, afgangen tot circa 15% van de oorspronkelijke situatie (1700-2010). Het verlies aan biodiversiteit is daarmee aanzienlijk groter dan elders in Europa en de wereld. De dichtheid en verspreiding van veel oorspronkelijke soorten nemen af; slechts enkele soorten namen – door menselijk ingrijpen – toe.

Het laatste decennium remde Nederland de afname in biodiversiteit af, mede door investeringen die vanaf 1990 zijn ingezet in natuurontwikkeling. Het beleid van natuurontwikkeling heeft zich langs een aantal lijnen in tijd ontwikkeld:

- Van reservaatvorming en conservering naar natuurontwikkeling;
- Vermarkting en vermaatschappelijking: burgers, boeren en particulieren krijgen een grotere rol bij het ontwikkelen van natuur. De natuur krijgt daarnaast een economische waarde toebedeeld; zij wordt gezien als onderdeel van de

Figuur 2.12: Afname biodiversiteit in Nederland, Europa en de wereld (1700-2010)

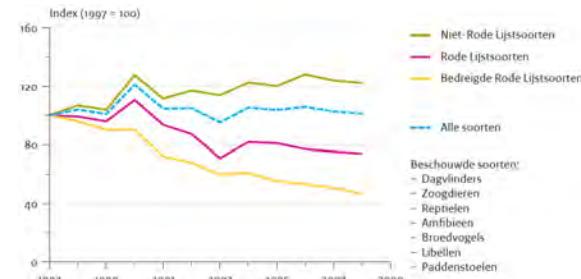
Bron: PBL, Compendium voor de leefomgeving (www.clo.nl/nl144002), 2013

- leefomgeving van burgers;
- 'Integraliteit, decentralisatie en afrekenbaarheid': er is sprake van een toenemende verbreding en integraliteit. Natuur staat niet langer op zichzelf, maar wordt gerealiseerd in samenhang met andere functies in het landelijk gebied. Taken en bevoegdheden worden gedecentraliseerd van het rijk naar de provincies.

Op basis van dit beleid zijn natuurgebieden vergroot, verbindingen tussen natuurgebieden gerealiseerd, en verdroging en vervuiling aangepakt. Desondanks is de populatieomvang van alle soorten over het algemeen licht gedaald. Bij de kwetsbare soorten is een sterkere daling waarneembaar. De belangrijkste oorzaken van het verlies aan biodiversiteit zijn de afname van de oppervlakte van natuurlijke en halfnatuurlijke gebieden, versnippering van gebieden, en afname van de milieukwaliteit (vooral door vermeting en verdroging, maar ook door gifstoffen uit de landbouw).

In 2013 is tussen rijk en provincies afgesproken dat de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) in 2021 volledig ontwikkeld moet zijn. De EHS beslaat dan een totale

Figuur 2.13: Populatieomvang soorten

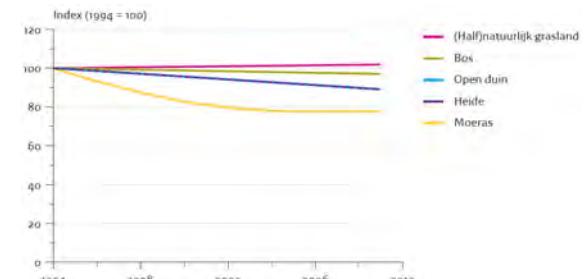

Bron: PBL, Herijking van de Ecologische Hoofdstructuur, Quickscan van varianten, 2011

oppervlakte van 728.500 hectare; ongeveer 17,5% van de totale oppervlakte van Nederland. De Natura 2000-gebieden De Loonse en Drunense Duinen, Leemkuilen, Kampina en Oisterwijkse Vennen, en Regte Heide en Riels Laag maken onderdeel uit van de Ecologische Hoofdstructuur.

Voor Tilburg is verdroging een opgave die aandacht vraagt. Specifieke opgaven in Tilburg en de regio Hart van Brabant (het Brabants Mozaïeklandschap) zijn het verbeteren van de groen-blauwe dooradering van stad en land en het verbeteren van de kwaliteit van het landschap.

Figuur 2.14: Natuurkwaliteit

Bron: PBL, Herijking van de Ecologische Hoofdstructuur, Quickscan van varianten, 2011

2.3.4 Cultureel erfgoed

Cultureel erfgoed weerspiegelt de identiteiten van een samenleving. We zien een trend om het erfgoed een duidelijke rol toe te dienen in het ruimtelijke domein. Op landelijk niveau wordt naast een objectgerichte benadering een meer gebiedsgerichte aanpak voorgesteld met aandacht voor historische waarden, gebruikswaarde, beleefwaarde en toekomstwaarde. Het doel is een goede balans te vinden tussen behoud en transformatie. Keuzes blijven daarin nodig. Monumenten en archeologische waarden spelen een belangrijke rol bij het versterken van de identiteit van stad, dorpen en buitengebied. Het gebouwde erfgoed vergroot de oriëntatie en herkenbaarheid van wijken en buurten en draagt bij aan de ruimtelijke kwaliteit en leefbaarheid. Meer dan randvoorraad zien we cultuurhistorie als een inspiratiebron bij ontwikkeling.

'Verhaal van de Stad'

Het past in de trend naar authenticiteit, streek en gebiedsbranding. Historische gebouwen, bodemarchief en oude structuren zijn onderdeel van de omgeving. Naast fysieke elementen gaat het ook om niet fysieke zaken als verhalen. We constateren dat er een beweging in gang is gezet van het exclusief beschermen van individuele objecten naar ontwikkelend beheer van waardevol cultuurhistorisch erfgoed. Voor Tilburg betekent dit de omslag naar het vasthouden van die waardevolle elementen die bijdragen aan 'het verhaal van de stad' in de vorm van samenhangende ensembles. Nieuwe informatie uit het deels nog onbekend bodemarchief kan dat verhaal versterken. Bijzondere waarden worden benoemd en gedeeld, zodat ze op een creatieve wijze kunnen worden ingezet bij (her)ontwikkelingen. Dat levert een herkenbare en

betekenisvolle leefomgeving met een eigen karakter op.

2.3.5 Ondergrond

Naast de toename aan activiteiten boven de grond, staan ook de ontwikkelingen in de ondergrond niet stil. De stedelijke ruimte willen we zo efficiënt mogelijk gebruiken. De ondergrond wordt daarmee steeds belangrijker. Thema's als energie, water en natuur, maar ook onderwerpen als bodemverontreiniging, archeologie, bouwen en parkeren, leggen een beslag op de ondergrond. Meer functies op een kleiner grondgebied betekent meer drukte in de ondergrond. Kabels en leidingen (netwerk van duurzame energie, digitale netwerkinfrastructuur zoals glasvezel) vragen om een slimme invulling van de ondergrond van de openbare ruimte. Soms leidt dit tot conflicten of extra ruimtelijke inpassingsvraagstukken.

Brabant is vanwege de bodemgesteldheid een aantrekkelijk gebied voor het benutten van de ondergrond voor bijvoorbeeld CO₂-opslag en geothermie. Daarnaast hebben we in onze provincie veel drinkwater beschikbaar. We streven naar een duurzaam, veilig en efficient gebruik van de ondergrond, waarbij het benutten en beschermen in balans zijn. We sluiten aan bij de visie en afwegingssysteem van de Structuurvisie Ondergrond die het Rijk samen met decentrale overheden momenteel ontwikkelt. In de zoektocht naar mogelijkheden voor energiebesparing en de inzet van alternatieve energiebronnen zijn ontwikkelingen met grote ruimtelijke impact in de toekomst niet uit te sluiten.

2.4 Economie (Profit)

2.4.1 Structureel lagere economische groei

De ontwikkeling van bijna ononderbroken substantiële economische groei is ten einde gekomen; we houden rekening met een structureel lagere economische groei. In de periode 1970 tot en met 2007 was de economische groei gemiddeld 2,7% per jaar. In de periode 2008, toen de economische crisis uitbrak, tot en met 2013 was de economische groei gemiddeld 0,1% per jaar. De economische vooruitzichten zijn onzeker. Het Centraal Planbureau schat de potentiële groei voor Nederland in op maximaal 1,5%.

2.4.2 Stedelijke netwerken

Het belang van steden en stedelijke netwerken neemt toe: steden zijn de motoren van de economie. Agglomeraties zijn de schaal waarop de economie goed gedijt. Er is een trek naar de steden: de wereld verstedelijkt. Op dit moment leeft de helft van de wereldbevolking in steden; in Europa is dat zelfs 75%. In 2050 woont wereldwijd meer dan 70% van de mensen in een stad. Persoonlijke ontmoetingen zijn cruciaal; de onderlinge nabijheid van mensen, bedrijven en voorzieningen leidt tot uitwisseling van kennis en (complex) informatie. Steden bieden bij uitstek de mogelijkheid tot (economische) interacties. In de stad is de beste match op de arbeidsmarkt mogelijk. Dat biedt veel economische kansen.

Internationale concurrentiekraft: het belang van de agglomeratie

Wereldwijd zijn stedelijke economieën productiever en innovatiever. Dynamische steden trekken talent

Figuur 2.15: Nederland in Europa

en investeerders aan en vormen broedplaatsen voor creativiteit en ondernemerschap. Metropolyse regio's vormen de koplopers in de wereldconomie. De productiviteit, innovatie en baancreatie nemen toe met de bevolkingsdichtheid. Negatieve effecten (zoals congestienadelen) nemen dankzij technologische, infrastructurele en sociale ontwikkelingen in de toekomst naar verwachting af.

Naast productievoordelen spelen ook consumptievoordelen een rol in het succes van steden. In steden wonen gemiddeld genomen meer hoogopgeleide en productieve werkneemers. Bedrijven kunnen hiervan profiteren. Werkgelegenheid vestigt zich op plekken met een groot aanbod aan arbeidspotentieel dat kwalitatief aansluit op de vraag.

Het belang van een sterke regio

Toegenomen mobiliteit en veranderde behoeftepatronen van burgers en bedrijven: ze zorgen ervoor dat fysieke, economische en sociale grenzen tussen stad en land vervagen. De sterke verwevenheid in het BrabantsMozaiëk is daar een goed voorbeeld van. Bedrijven die een vestigingsplaats zoeken, oriënteren zich in toenemende mate op regio's. Economie gaat dan ook over grenzen; werk- en woningzoekenden trekken zich niets aan van formele gemeentegrenzen. De toekomst van de stad ligt in de regio: een sterke stad kan niet zonder haar regio¹⁵, de regiogemeenten profiteren op hun beurt mee van het wel en wee van de centrale stad. Dit vergt een schaalsprong in het denken en handelen.

In de economie kennen we de 'global-local paradox': bedrijven opereren in een internationaal speelveld (mondiale concurrentie), maar tegelijkertijd wordt de specifieke vestigingslocatie (regionale inbedding) steeds belangrijker. Wereldwijd zijn het niet alleen

¹⁵ Centraal Planbureau, The Netherlands of 2040, Den Haag, juni 2010

meer specialisatie, schaalvergroting en efficiëntie die het verschil maken; het gaat steeds vaker om diversiteit, differentiatie, effectiviteit en het zoeken naar evenwicht.

Analyse Nederlandse en Brabantse situatie

Metropolen als Londen en Parijs – waarbij één stad voldoende dichtheid en massa, en het volledige palet van economische functies heeft om mee te tellen in de wereldconomie – kennen we niet in Nederland. Nederland kent een polycentrische stedenstructuur van middelgrote en kleinere steden, met een economisch kerngebied in de driehoek Noordvleugel, Zuidvleugel, Brabant. De steden en stedelijke regio's zijn relatief klein; hun massa en dichtheid zijn beperkt. De kwaliteit van de leefomgeving en de verbindingen tussen steden maken het verschil. Steden vormen netwerken. Het gaat dan ook niet alleen om de stad, middelgrote steden maken steeds vaker slimmer gebruik van elkaars nabijheid (massa) en elkaars kwaliteiten (borrowed size en borrowed qualities). Wereldwijd blijkt dat middelgrote steden qua productiviteit het beste scoren. De productiviteitsgroei van steden in Nederland is lager dan in vergelijkbare steden in andere landen; de economische potentie blijft nog onderbenut¹⁶. De steden missen agglomeratiekracht om mee te kunnen doen in de internationale concurrentie. Het risico: verlies van verdienvermogen en daarmee toekomstige welvaart.

Wél hebben de Nederlandse steden het voordeel dat ze economisch divers zijn, op korte afstand van elkaar liggen en goede verbindingen hebben. Dit biedt kansen om van elkaars sterken, kracht en voorzieningen te profiteren. Ze moeten dan wel bestaande clusters van specifieke topsectoren versterken (specialisatie), investeren in hun connectiviteit en inbedding in netwerken met andere regio's en hun specifieke

regionaal culturele kenmerken en kwaliteiten versterken. Het gaat om complementariteit. Steden die elkaar kwaliteiten weten te benutten, hebben de meeste kans om in het mondiale speelveld een rol van betekenis te spelen.

BrabantStad is de meest polycentrische stedelijke regio van Europa¹⁷. Het voordeel is dat het netwerk minder agglomeratiendonkelen kent dan een monocentrische stad, zoals Parijs of Londen. Het betreft onder meer minder (kans op) congestie, minder milieuvervuiling, betaalbare grond en woningen, groen in de nabijheid. Ook de balans tussen agglomeratievoordeel en nadelen is beter in meer polycentrisch stedelijke regio's dan in monocentrische metropolen. BrabantStad heeft de potentie om op internationale schaal mee te tellen; de agglomeratiekracht moet daarvoor wel groeien.

Tilburg: profilering op hoger schaalniveau

Om mee te kunnen doen in de wereldwijde concurrentiestrijd, is het noodzakelijk dat Tilburg zich op een hoger schaalniveau en als onderdeel van een groter speelveld (de Noordwest-Europese delta) profileert. Het verbinden van onze stedelijke netwerken met andere (inter)nationale stedelijke netwerken en specifieke sectoren is daarom wenselijk. In de logistiek zijn we daarin succesvol.

De regionale en internationale invalshoek vormen een belangrijk vertrekpunt voor de toekomstige ontwikkeling van onze stad als onderdeel van Brabant. En op een lager, regionaal schaalniveau, als centrum van de regio Hart van Brabant. Voortdurend zullen we dus moeten schakelen tussen de schaalniveaus: tussen stad en regio, tussen regio's en op internationaal niveau. Samenwerking is nodig, het sluiten van allianties ook.

2.4.3 Kenniseconomie en innovatie

De stedelijke economie als broedplaats

Kennis en innovatie worden steeds belangrijker in de economie. Het gaat meer en meer om het vermogen om (buitenlandse) investeringen en kenniswerkers aan te trekken. De creatieve kenniseconomie gedijt goed in de steden. Ontmoeten, face-to-face contact, verbinden, netwerkvorming, verrassende combinaties tussen instituties, bedrijven, sectoren en mensen: dáár gaat het om in de nieuwe economie. Extra investeringen in toponderwijs en -onderzoek (bijvoorbeeld via de nationale wetenschapsagenda) kunnen een impuls geven.

Ondernemers werken samen en passen hun bedrijfsvoering telkens opnieuw aan op zoek naar nieuwe markten en niches om hun bedrijven toekomstbestendig te maken.

Voor de groei van onze welvaart en kenniseconomie is het interstedelijk en interregionale schaalniveau van belang, onder meer als het gaat om de arbeidsmarkt. Een groot aandeel kenniswerkers op de regionale arbeidsmarkt is essentieel voor het regionale ondernemersklimaat en als motor voor innovatie en vernieuwing.

Tilburg: de kracht van social innovation

Onderwijs en innovatie vormen de basis voor economische vooruitgang, en de kenniseconomie zorgt ervoor dat economische sectoren zich blijven ontwikkelen. Een sterke kennis- en onderwijsinfrastructuur legt een stevig fundament voor een robuuste en diverse economische structuur in de stad en in Brabant. De Tilburgse werkwijze kenmerkt zich daarbij door intensieve samenwerking tussen overheid, kennisinstellingen en bedrijfsleven. Inmiddels zijn burgers en maatschappelijke

¹⁶ OESO, 2014

¹⁷ E. Meijers (TU Delft), 2014

organisaties de vierde partij in deze partnerstrategie; de zogenaamde 'quadrupple helix'. Een sterke kracht vormt het genereren van nieuwe oplossingen, arrangementen (op het gebied van organisatie en samenwerking) en businessmodellen voor maatschappelijke vraagstukken. Social innovation geeft de regio een goede uitgangspositie om de verbinding te leggen met andere economische clusters, zoals de regio Eindhoven (Brainport) waar technologische innovatie voorop staat. Tilburg kan bovendien profiteren van een groeiend aantal arbeidsplaatsen in de dienstensector en groeiende kantoorgebonden werkgelegenheid in andere sectoren. De aandacht voor (technologische en sociale) innovatie vertaalt zich namelijk in een groeiend aantal arbeidsplaatsen in de zakelijke dienstverlening; de werkgelegenheid in deze sector neemt landelijk zelfs sterker toe dan de totale werkgelegenheid. Vooral de groei van de dienstensector is hier debeit aan, net als groeiende kantoorgebonden werkgelegenheid in andere sectoren.

2.4.4 De nieuwe economie

Transitie

De nieuwe economie heeft zijn intrede gedaan. Er is sprake van de derde industriële revolutie. Dit gaat gepaard met een aantal grote veranderingen op drie terreinen die min of meer tegelijkertijd plaatsvinden: op het gebied van communicatie, energie en transport¹⁸. Het (grootschalig) gebruik van zon en wind, duurzaam en digitaal transport, en digitalisering van de communicatie vormen daarin de kernbegrippen. In een ongekend tempo veranderen traditionele productie- en consumptiepatronen. Veel producten worden in de nabije toekomst tegen extreem lage marginale kosten gemaakt; transportkosten kunnen worden teruggebracht tot nul. Dat raakt de traditionele

¹⁸J. Rifkin (2014)

maakindustrie en logistiek, maar biedt tegelijkertijd mogelijkheden voor de moderne maakindustrie (smart industries) en activiteiten in de logistieke keten.

Deeleconomie

Tegelijkertijd met de opkomst van 3D-technologie zien we de opkomst van de deeleconomie. Burgers wekken zelf energie op en leveren het overschot terug aan het net of de buurman; ze maken thuis producten en verkopen deze via internet. Bezit staat niet langer voorop: delen of ruilen van bezit wint aan populariteit (denk aan auto- en woningruil).

Digitale economie

Digitalisering biedt ongekende mogelijkheden voor de economie en zorgt ervoor dat bedrijven, maar ook burgers steeds minder tijd- en plaatsgebonden zijn (24-uurs economie). De digitale economie groeit zeven tot negen keer harder dan de normale economie. Van de innovatie in de landelijke topsectoren is 30% ICT-gedreven. Digitale diensten boren nieuwe markten aan, dicht bij huis of elders in de wereld. De nieuwe economie is gebaat bij open data en toegang tot informatie; ze vormen de bron van economische ontwikkeling.

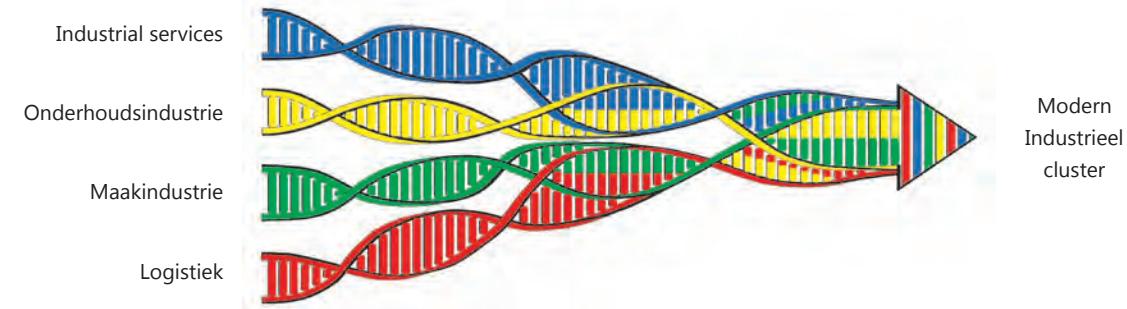
Versmelting van economische sectoren

De traditioneel bestaande scheiding tussen diverse economische sectoren verdwijnt in hoog tempo. Steeds meer bedrijven concentreren verschillende (en soms zelfs alle) activiteiten uit de productieketen binnen één vestiging en op één locatie. Deze cross-overs, waarbij bedrijfsactiviteiten en economische sectoren met elkaar versmelten, leiden tot nieuwe geïntegreerde economische clusters, ketens of netwerken. Dat betekent bijvoorbeeld dat de grenzen tussen industriële productie (maakindustrie), industrieel onderhoud (maintenance), transport, overslag, assemblage (logistiek) en marketing en sales, e-commerce, zakelijke dienstverlening (zoals verzekeringen) verdwijnen. Er ontstaat dus een modern geïntegreerd cluster: 'smart industries'. Deze ver menging is ook zichtbaar in andere sectoren, zoals chemie of agrofood. Op het snijvlak tussen sectoren en branches ontstaan nieuwe activiteiten en ontwikkelingen. Innovaties met grote groepotentie.

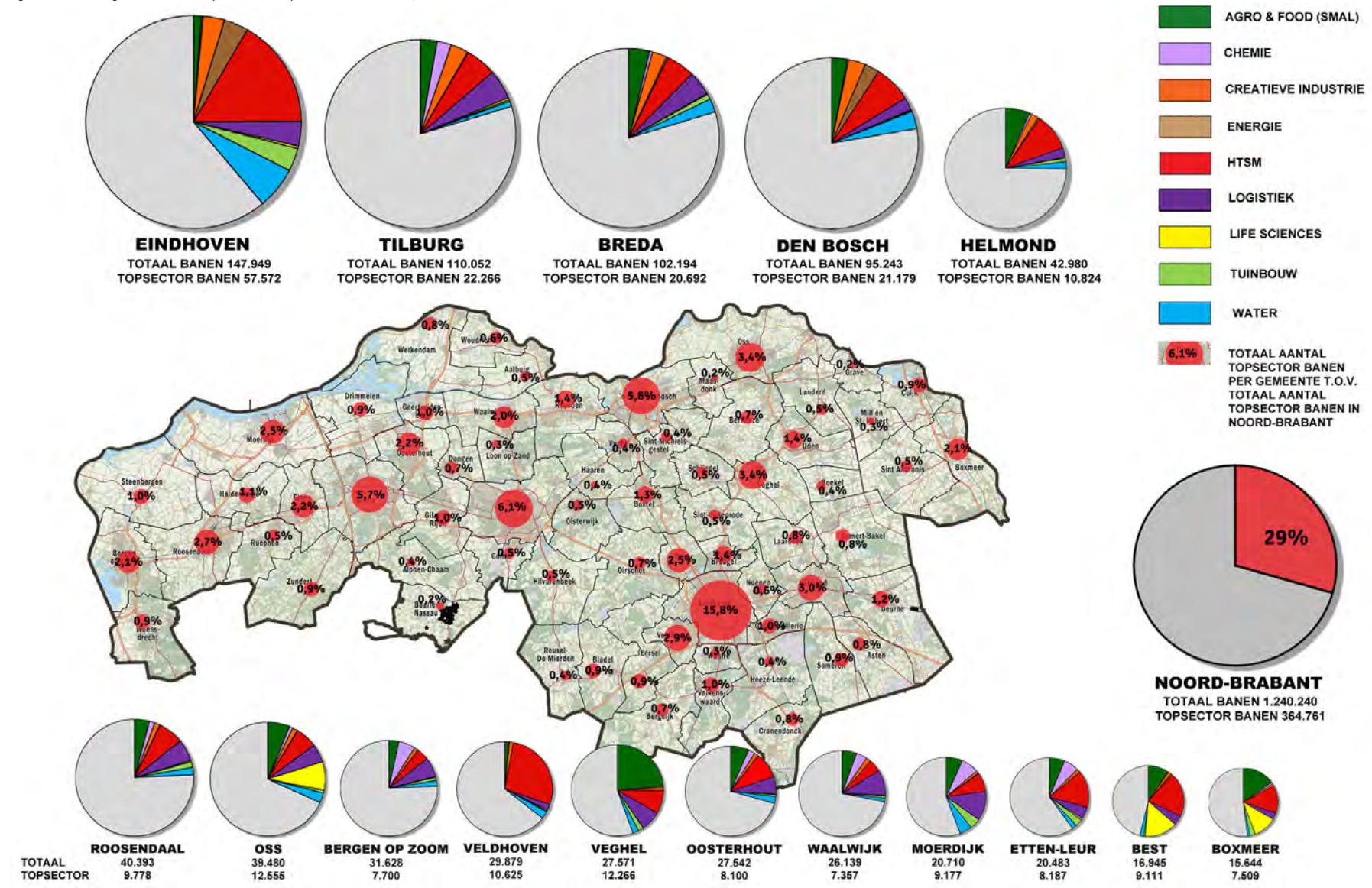
De Brabantse economie

In de nationale topsectoren (stuwendé sectoren die spin-off met zich mee brengen) ligt economische

Figuur 2.16: Versmelting van economische sectoren

Figuur 2.17: Verdeling van banen in de topsectoren in de provincie Noord-Brabant, 2011

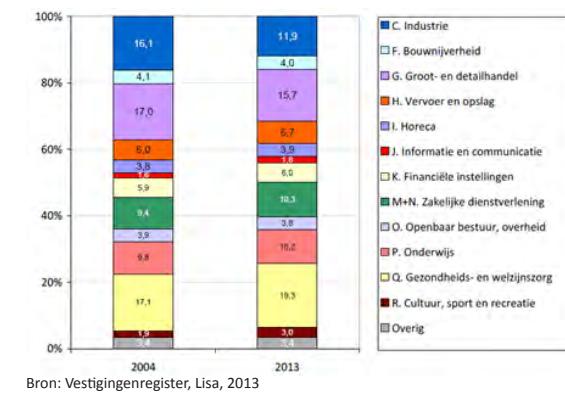
Bron: Vestigingenregister, Lisa, 2012 (illustratie gemeente Tilburg)

groeipotentie. De topsectoren kennen een hoge mate van kennisintensiteit, een grote exportoriëntatie en spelen een belangrijke rol in het oplossen van maatschappelijke vraagstukken. In figuur 2.17 zijn de nationale topsectoren voor Noord-Brabant in beeld gebracht.

Veel minder dan gedacht is er sprake van concentratie in subregio's; we zien een diverse, brede economie. Clusters en concentraties zien we op Brabants schaalniveau. Deze zijn dus niet exclusief gebonden aan specifieke steden of subregio's. Er is sprake van een geïntegreerd stedelijk Brabants veld; met een sterke en veelzijdige economie, met grote interne sociale samenhang en met grote ontwikkelingskansen op sociaal en economisch vlak. Op dit moment vullen de Brabantse stedelijke regio's elkaar onvoldoende aan en benutten ze elkaar (economische) groeipotenties onvoldoende. Integratie van de economisch-functionele systemen is daarom gewenst. Een goede inbedding in allerlei netwerken leidt tot betere prestaties.

Tilburg is sterk op het gebied van 'smart industries': hoogwaardige maakindustrie met een accent op High Tech Systemen en Materialen (HTSM, inclusief Maintenance), Logistiek en Chemie. Daarmee kan Tilburg het verschil maken. Niet alleen, maar in verbinding met andere Brabantse partners, zowel publiek als privaat. Daar ligt een opgave. Het sterk ontwikkelde moderne industriële cluster kent diepe wortels naar het industrieel verleden van de stad. Het ontwikkelpad uit het verleden bepaalt de groeipotentie voor de toekomst.

Figuur 2.18 toont het aandeel van de verschillende sectoren in het totaal aantal banen in Tilburg. Uit deze figuur blijkt dat Tilburg een brede economische

structuur kent met een diversiteit aan sectoren. De economie van Tilburg is minder conjunctuurgevoelig dan economieën waar een duidelijk overheersende sector aanwezig is: de pieken en dalen blijven redelijk vlak. Tilburg kent relatief veel werkgelegenheid in de sectoren Onderwijs en Zorg. Ook beschikt Tilburg over een groot aandeel MKB-bedrijven (tot 250 werknemers), vooral in de industriële en logistieke sector. De zakelijke dienstverlening en dienstensector zijn beperkt van omvang, met de verzekeringssector als uitzondering en uitschieter. Door bezuinigingen in het openbaar bestuur, zorg en het onderwijs en de concentratie in het verzekeringswezen zijn deze sectoren kwetsbaar.

'Consumer city'

De kracht van consumptie, het belang van voorzieningen en een goede kwaliteit van de leefomgeving: ze worden steeds belangrijker in de regionale ontwikkeling. In de economie zien we een verschuiving van productie naar consumptie, en van het leveren van een product naar het bieden van een 'beleving of unieke ervaring'. In de aantrekkelijke stad bevindt zich een groot en gevarieerd aanbod

van stedelijke voorzieningen, zoals theater, musea, restaurants en cafés, winkels, het liefst in een decor van een monumentale binnenstad¹⁹. Voor de nieuwe stedeling is dit op loop- of fietsafstand van zijn huis te vinden ('walking city').

Flexibiliteit in huisvesting en werkplekken

De kenniseconomie, flexibilisering op de arbeidsmarkt, kantoorwerk dat steeds minder tijd- en plaatsgebonden is en trends op het gebied van 'de nieuwe economie': ze leiden tot andere vestigingsvragen en een toenemende vraag naar flexibel in te delen (kantoor)panden, flexibele werkplekken met ruimte voor kennisuitwisseling en ontmoeting, en een uitstekende digitale infrastructuur. Het aantal vierkante meter vloeroppervlak per medewerker daalt. Daarmee daalt ook de vraag naar kantoorruimte. De kantorenmarkt is veranderd van een groei- in een vervangingsmarkt; verouderde kantoren en kantoorlocaties hebben het zwaar. Hoogwaardige en multifunctionele vestigingsplekken zijn eerder regel dan uitzondering. Onzekerheden in de markt vragen bovendien om meer flexibiliteit. Zo is er steeds meer belangstelling voor (ver)bouwconcepten van kantoren en maakt hoogbouw plaats voor laagbouw (tot vierlagen). Op deze vrakersmarkt stelt de huurder hoge kwaliteitseisen: aantrekkelijke, goed bereikbare (multimodale) locaties met veel voorzieningen (multifunctioneel). De groei van het aantal zzp'ers zorgt voor een grotere vraag naar kleinschaliger type kantoren, andere en flexibele kantoorconcepten (ontmoetingskantoren) en thuiswerk mogelijkheden. Wonen en werken (atelier/ kantoorruimte) worden steeds vaker op één plek gecombineerd.

Op grotere schaal zien we een verschuiving van traditionele bedrijventerreinen en kantorenlocaties

¹⁹ G.A. Marlet, *De aantrekkelijke stad, moderne locatietheorieën en de aantrekkingskracht van Nederlandse steden*, 2009

naar moderne werklandschappen. De behoefte aan andere functies en gevarieerde en aantrekkelijke werkomgevingen neemt toe. Het gaat dan bijvoorbeeld om logistieke bedrijvigheid met een kantoorvestiging én de mogelijkheid om goederen af te halen (detailhandel/e-commerce). Ook vindt vak- en praktijkonderwijs steeds vaker in company plaats. Daarnaast groeit het aantal servicevoorzieningen voor werknemers, zoals horecavoorzieningen, koffiecorners, sportfaciliteiten en kinderopvang.

2.4.5 Ontwikkelingen in enkele economische sectoren

Detail- en internethandel²⁰

Krimp

De vooruitzichten voor de traditionele detailhandel zijn niet zo gunstig; de consumptiegroei stagneert en de fysieke winkel trekt minder bezoekers. Er is sprake van een vervangingsmarkt. Binnen de sector is er steeds vaker sprake van schaalvergroting, denk aan grote winkelboulevards aan de rand van de stad en grote XL-supermarkten.

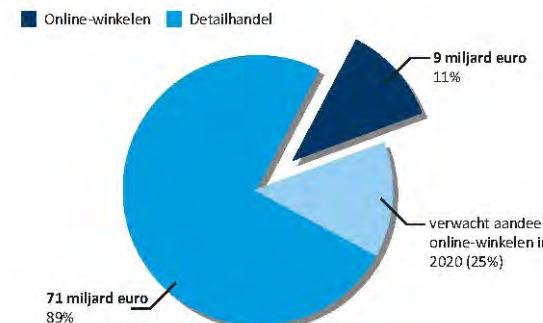
Door de crisis en de toenemende concurrentie is er sprake van een toenemende leegstand. Kleinschalige specialistische winkeltjes moeten steeds vaker concurreren met grote ketens. Gevolg is dat veel speciaalzaken noodgedwongen sluiten en er filialisering plaatsvindt van grote winkelketens. Er ontstaat een druk op centrumlocaties; de vraag naar winkelruimte in aanloopstraten en randgebieden neemt af.

Beleving en ontmoeting

Consumenten hebben steeds meer behoefte aan sfeer, beleven, ontmoeten én gemak bij het winkelen, vooral

in de binnensteden. Zondagopenstelling, gemaks- en avondwinkels, de combinatie van recreatief winkelen met horeca, cultuur en evenementen: ze dragen daar aan bij. Alles draait daarbij om beleven en ontmoeting. Kernwinkelgebieden worden compacter, maar kwalitatief hoogwaardiger. Voor centra worden een goede (auto)bereikbaarheid en

Figuur 2.19: Online winkelen als percentage van de totale detailhandelsomzet, Nederland, 2012.

Bron: Provincie Noord-Brabant, Discussienota Detailhandel in Brabant, 2012

parkeergelegenheid steeds belangrijker om te kunnen concurreren.

Toename internethandel

Tegelijkertijd neemt binnen de detailhandel het marktaandeel van internethandel explosief toe. Bedroeg het aandeel in 2005 nog maar 5%, in 2012 was dit gestegen naar 11%. De verwachting is dat het aandeel van internet in 2020 25% van de totale omzet bedraagt. Consumenten krijgen steeds meer keuzemogelijkheden als het gaat om nieuwe aankopen. Het aanbod loopt van pure internethandel tot combinaties van online met een fysieke winkel of showroom. Dit vertaalt zich in nieuwe vestigingsvraagstukken, nieuwe winkelconcepten en

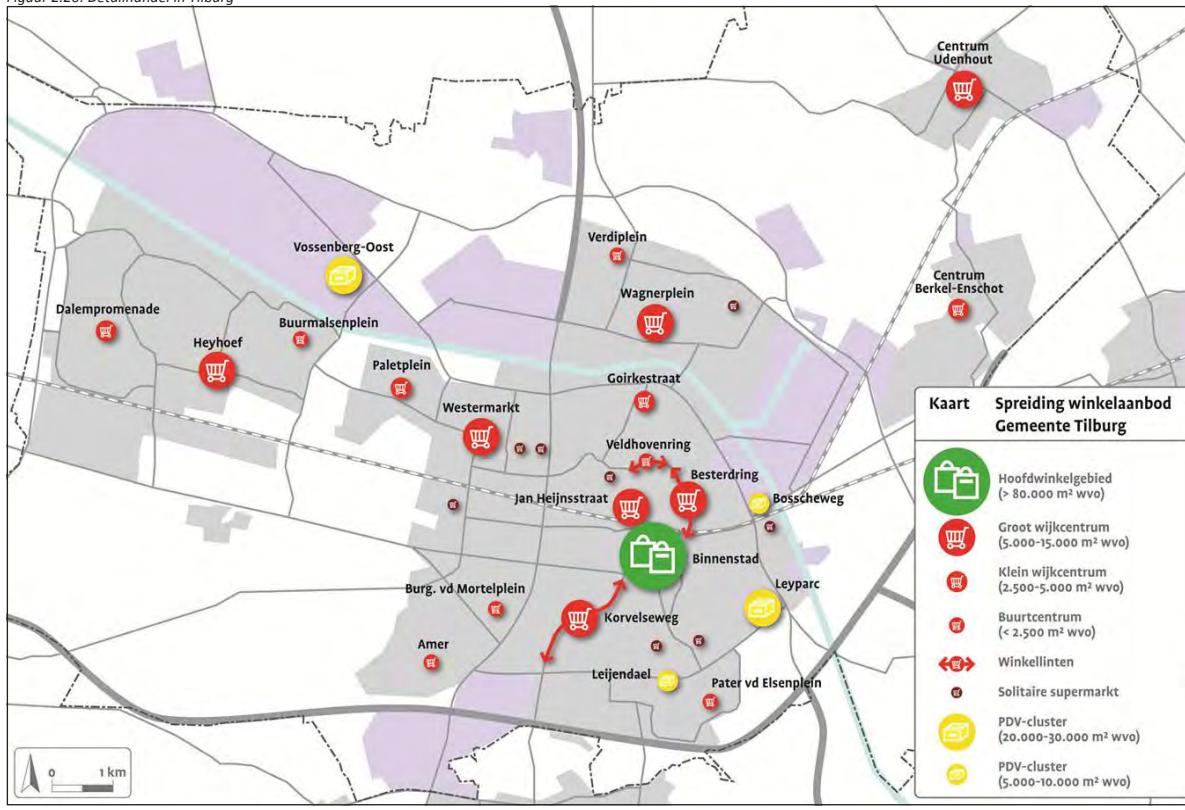
meer menging van consumentgerichte functies. Een van de zichtbare gevolgen van de opkomst van internetwinkelen en de ruimere openstelling van winkels (zondagopenstelling en ruimere openingstijden), is het afnemende aantal bezoekers en klanten voor de reguliere koopavonden. In de afgelopen twee jaar nam in 39 grote steden het koopavondbezoek met 30% af; in 16 steden zelfs met meer dan 50%²¹.

E-commerce heeft ook invloed op de organisatie van de transport- en logistieke sector: hoe krijg je goederen zo snel, goedkoop en efficiënt mogelijk van A naar B? Dit brengt nieuwe vragen met zich mee rond logistiek en commercieel vastgoed, zoals distributiecentra, afhaalpunten en voorzieningenknopen. Op het gebied van nieuwe winkelconcepten zijn shop-in-shop-winkels in opkomst. Ook treedt er steeds meer branchevervaging op, vooral op perifere locaties aan de rand van de stad.

²⁰ Bron: onder andere Provincie Noord-Brabant, Discussienota Detailhandel in Noord-Brabant, Den Bosch, 11 december 2012, ABN AMRO, Retaillocaties in 2020. De nieuwe winkelkaart van Nederland, 15 februari 2013, Planbureau voor de Leefomgeving, Detailhandel en beleid: een continue wisselwerking. Achtergrondstudies, Den Haag, november 2011

²¹ NRC Handelsblad, 29-11-2014

Figuur 2.20: Detailhandel in Tilburg

Bron: Gemeente Tilburg, Visie detailhandel gemeente Tilburg, mei 2013.

Verzorgingsstructuur onder druk

Door de overbewinkeling, de dalende koopkracht, het lage consumentenvertrouwen en de toename van het aandeel internetverkopen, is het niet waarschijnlijk dat de omzet en werkgelegenheid in de fysieke detailhandel toenemen. Dat wil niet zeggen dat er geen nieuwe ontwikkelingen op stapel staan; in een krimpende economie zijn er altijd ondernemers die met nieuwe producten en diensten onderscheidend en succesvol zijn.

De nieuwe ontwikkelingen zetten de

verzorgingsstructuur, die detailhandel van oudsher biedt onder druk. Het duidelijkst manifesteert zich dit in buurten en wijken. Door het online winkelen, schaalvergroting en branchevervaging in de winkel- en supermarketbranche, verliezen kleinere buurtwinkels met een beperkter assortiment de concurrentiestrijd. Mensen gaan sneller naar een plek waar het voorzieningenaanbod of het gemak groot is (multishoppen). De vitaliteit van de verzorgingsstructuur in sommige buurten neemt af. Deze ontwikkelingen vragen om meer flexibiliteit,

ook in bestemmingsplannen. Innovatieve, vaak kleinschalige detailhandelsconcepten krijgen hierdoor een kans van slagen en kunnen zo de vitaliteit op langere termijn borgen.

Landbouw

Schaalvergroting én lokalisering

In de landbouwsector zien we twee bewegingen. Aan de ene kant is er sprake van schaalvergroting en (kapitaal-)intensivering. Sensortechnologie leidt tot innovaties die de effectiviteit van de bedrijfsvoering vergroten en een gerichtere inzet mogelijk maken ('smart farm'). Bedrijven die niet mee kunnen in deze ontwikkeling, moeten hun bedrijfsvoering verbreden (diversificeren) om marginalisering te voorkomen. Of ze stoppen met hun bedrijfsvoering, waardoor agrarische bebouwing vrijkomt. Daarnaast zien we een niche ontstaan met steeds meer aandacht voor trends op het gebied van lokalisering (streekproducten), gezondheid (slow food) en maatschappelijk verantwoord produceren en consumeren (eerlijke producten).

2.4.6 Mobiliteit²²

Minder sterke groei van de mobiliteit; mobiliteitspatronen veranderen

De afgelopen decennia groeide de mobiliteit sterk, vooral door een vergroting van de verplaatsingsafstanden. Voor de toekomst is de verwachting dat de groei van de mobiliteit afneemt. Naast de beperkte groei treedt er naar verwachting een verschuiving van de mobiliteit op. Veel meer kriskrasbewegingen in het zogenoemde Daily Urban System, veranderende verplaatsingspatronen en verplaatsingstijdstippen, een toename van de

²² Onder andere op basis van een interne werknootje van de provincie Noord-Brabant o.b.v. een inventarisatie van de meest relevante (mondiale) trends en ontwikkelingen en de gevolgen daarvan voor de mobiliteit in de provincie Noord-Brabant. Het selecteren van deze trends is gebaseerd op diverse recente trendverkenningen van onder meer het rijk, het IPO en diverse ander bronnen (zoals CPB, PBL, KpVV, KIM, RAI). Daarnaast is afgetapt uit beleidsdocumenten zoals de Agenda van Brabant en de MIRT-Gebiedsagenda. September 2013

automobiliteit (die na 2020 in afvlakt), en geen groei van het aantal reizigerskilometers in het openbaar vervoer (met uitzondering van de spits en in de Randstad). Vergrijzing leidt tot verbreding van de spitsen: meer sociaal-recreatief verkeer buiten de spits, minder woon-werkverkeer in de spits. De internationale mobiliteit van mensen (en ook goederen) groeit nog steeds, net als de langere afstand die mensen afleggen. De kosten van mobiliteit stijgen. De mobiliteitskeuze wordt steeds groter.

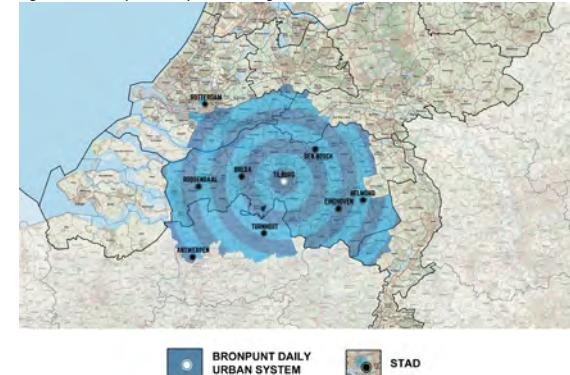
Daily Urban System

Bedrijven profiteren van elkaars nabijheid. Dit is het schaalniveau van de agglomeratie waarbij het Daily Urban System (DUS) een cruciale rol speelt en face to face-contacten mogelijk zijn. Het DUS geeft inzicht in het patroon van contacten, verplaatsingen en bewegingen voor dagelijkse activiteiten van mensen en bedrijven op het gebied van wonen, werken, onderwijs, winkelen, ontspannen. Het DUS reikt tot ver over de stadsgrenzen. Concentratie van mensen en verschillende bedrijven kunnen profijt hebben van elkaars nabijheid als het gaat om informele, toevallige en geplande contacten en uitwisseling van kennis. Voordeel kan het beste bereikt worden op het niveau van het DUS. Door de onderlinge verbindingen in het Daily Urban System te verbeteren en wederzijds elkaar sterken te benutten, kunnen de nadelen gecompenseerd worden, zoals het ontbreken van potentiële schaal-, specialisatie, netwerk- en synergievoordelen.

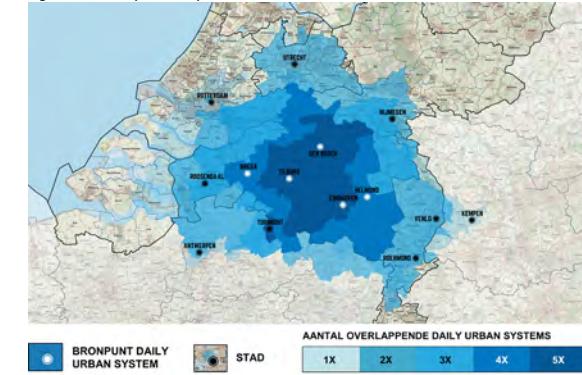
Brabants Urban System

De figuren 2.21 en 2.22 tonen respectievelijk het Daily Urban System van Tilburg en het Daily Urban System van de B5-steden op basis van een bereikbaarheid van 45 minuten met de auto, trein of bus. Uit de tweede figuur blijkt dat er een grote overlap is van de

Figuur 2.21: Daily Urban System Tilburg

Figuur 2.22: Daily Urban System B5-steden

Daily Urban Systems van de vijf BrabantStad-steden. Een duidelijke concentratie ligt in het gebied Tilburg-Eindhoven-'s-Hertogenbosch; in dit gebied zijn de mogelijkheden tot contact en uitwisseling, de kansen voor economische dynamiek en het groepotentieel groot.

Brabantse netwerken

In een analyse van P. Tordoir zijn de Brabantse netwerken in beeld gebracht; pendelbewegingen op basis van economische, onderwijs, sociale en culturele motieven. Daaruit blijkt een groei in het interstedelijk verband binnen de provincie Noord-Brabant. Er is sprake van integratie binnen de provincie (Brabants netwerk), waarbij de vier grootste steden als 'spinnen in het web' een belangrijke rol vervullen. De steden vormen de belangrijkste connecties tussen de stedelijke regio's. Dat is vooral zichtbaar in de woon-werkpendel, de recreatieve pendel en de sociale pendel. Jongeren in de leeftijd van 18 tot 24 jaar zien heel Brabant als hun actieradius. Ouderen maken ook een schalsprong: verplaatsingen ontstijgen het lokale niveau en breiden zich uit naar de stedelijke regio.

Slimme mobiliteit is duurzame mobiliteit

Ging het in de wereld van verkeer en vervoer in het verleden vooral om de uitbreiding van (water-) wegen en het spoor, tegenwoordig zien we steeds vaker innovatieve technieken en andere inrichtingsprincipes. Het scheiden van regionaal, lokaal en doorgaand verkeer op de snelweg is daar een voorbeeld van, net als de inzet van intelligente transportsystemen (ITS). Het doel: de bestaande infrastructuur slimmer en beter benutten en het verkeers- en vervoerssysteem verder optimaliseren. Het gaat dus om verduurzaming van de mobiliteit. Virtuele en fysieke bereikbaarheid versmelten steeds meer met elkaar. Reistijd wordt werktijd en vrije tijd. De gebruiker staat steeds meer centraal. Knooppuntontwikkeling met goede overstapmogelijkheden tussen modaliteiten en het veraangenamen van de pauzetijd voor de consument, dragen bij aan duurzaam gebruik van het vervoerssysteem.

Autonom, connected en coöperatief rijden

De technische ontwikkeling van voertuigen gaat sneller dan ooit. Op korte termijn zijn voertuigen in staat om zelfstandig (zonder bestuurder) te rijden. Het uitschakelen van de menselijke factor in het verkeerssysteem vergroot de veiligheid en efficiency. Infrastructuur wordt beter benut. De mens zal echter niet altijd achterover leunen tijdens haar reis. Onderling communicerende voertuigen (connected) en communicatie met wegkantsystemen (coöperatief) zullen het maximale uit beschikbare netwerken halen. We zullen ons moeten voorbereiden op toekomstige aanpassingen aan de infrastructuur om deze technologische ontwikkelingen mogelijk te

maken. Brabant heeft een leidende positie in deze ontwikkelingen.

Goederenvervoer groeit

De mobiliteitsgroei nam de afgelopen jaren af door de recessie, maar op autogebied was deze afname al langer zichtbaar. Als het economische herstel aantrekt, komt er naar verwachting een inhaaleffect²³. Het tempo in de ontwikkeling van groei in goederen-, maar ook personenmobiliteit, is erg afhankelijk van de mate waarin en de snelheid waarmee de (internationale) economie aantrekt. Het goederenvervoer, vooral het containervervoer, blijft licht groeien. Tilburg is momenteel logistieke hotspot nummer twee in

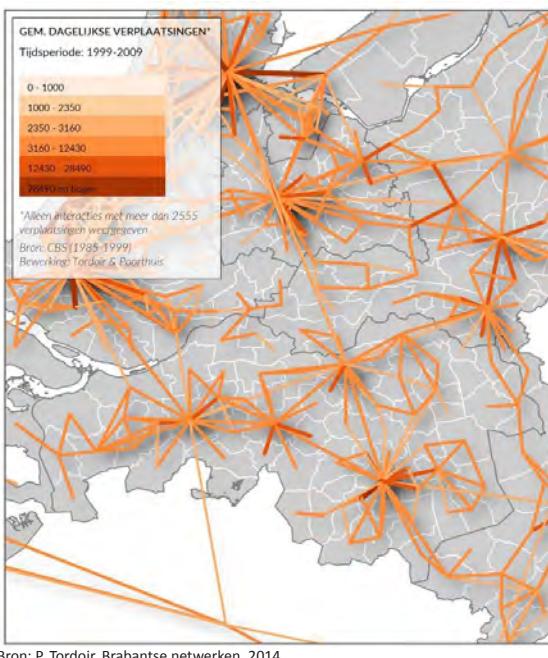
Nederland en gunstig geïncorporeerd op de logistieke oost-west-corridor tussen de mainport Rotterdam en het Europese achterland. Daarbij passen een betere benutting van de aanwezige infrastructuur en het inzetten op trimodaliteit, net als een betere geleiding van het verkeer. De groei van logistieke goederenstromen vertaalt zich in ruimtelijke zin ook naar een blijvende vraag naar geschikte locaties: grote kavels, die multimodaal bereikbaar zijn.

Vraaggestuurd OV

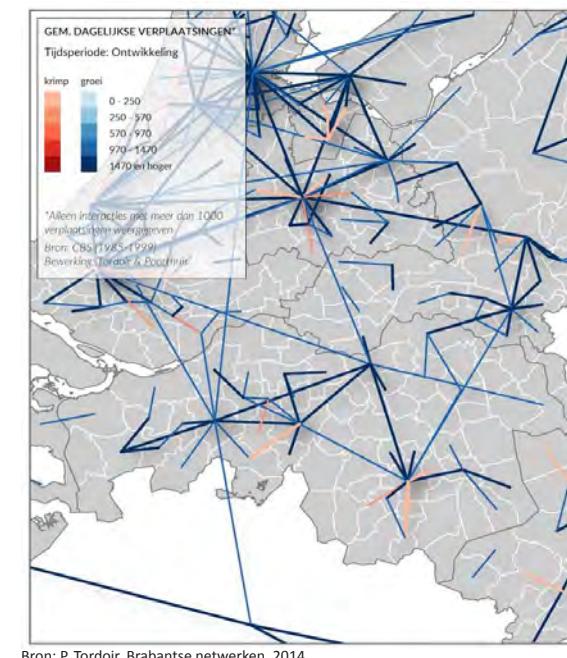
Het wordt steeds makkelijker om te kiezen tussen vervoerswijzen of ze te combineren. Het mobiliteitsaanbod wordt vraaggestuurd. Het openbaar vervoer is daarvan een goed voorbeeld. Openbaar vervoer zet in op de grote vervoersstromen. Buslijnen worden gebundeld en de fiets wordt belangrijker in het voor- en natransport voor zowel de trein als de bus. Voor kleine vervoersstromen worden alternatieve kleinschalige voorzieningen in samenhangaan met het gemeentelijk doelgroepenvervoer belangrijk. Ook het Nieuwe Werken biedt hiervoor kansen.

Er is sprake van ‘collectieve individualiteit’: maatwerk in collectief verband, op basis van de wensen van de klanten. Ook Het Nieuwe Werken leidt tot specifieke mobiliteitsbehoeften en biedt kansen voor andere mobiliteits- en deelconcepten. De automobiliteit onder jonge stedelingen neemt af; hier zien we een groeiend aandeel van OV en concepten als autodelen. Ook de dubbele vergrijzing (aandeel 75+) laat de vraag naar OV toenemen. Overigens rijden mensen steeds vaker alleen in de auto, en binnen huishoudens bezitten meer mensen zelf een auto. Door de opkomst van onder andere actuele digitale reizigersinformatie en -diensten (zoals Uber) wordt beter ingespeeld op de keuzemogelijkheden van de reiziger.

Figuur 2.23: Gemiddelde dagelijkse verplaatsingen in de periode 1999-2009

Figuur 2.24: Ontwikkeling gemiddelde dagelijkse verplaatsingen in de periode 1985-2009

²³ Mobiliteit volgt welvaart (+/- factor 2) en per nieuwe woning komt er een auto bij. Het aantal verplaatsingen neemt naar verwachting ook in de toekomst toe.

E-bike rukt op

Door de opmars van de e-bike neemt de maximaal te befietsen afstand voor dagelijkse verplaatsingen aanmerkelijk toe, tot wel 20 à 30 km. Fietsers zijn sneller en comfortabeler op de plaats van bestemming. Om het fietsen op deze afstanden aantrekkelijk te maken, is er behoefte aan een bredere, herkenbare fietsinfrastructuur, die de doorstroming en de veiligheid bevordert: de ‘snelfietsroute’. Een snelle fietsroute is een regionale hoofdfietsroute, die hoogwaardig is ingericht voor fietsverplaatsingen over langere afstanden. In combinatie met het OV bieden de snelfietsroutes nieuwe kansen. Op de fietspaden rijden steeds meer verschillende tweewielers met verschillende snelheden. Buiten de bebouwde kom rijden ook brommers op de fietspaden. Het staat vast dat er in de toekomst meer voertuigtypen en gebruikers bijkomen. Daarmee ontstaat een belangrijk keuzevraagstuk. Moeten de fietspaden breder en geschikt gemaakt worden voor voertuigen met verschillende snelheden, bijvoorbeeld door het invoeren van een snelle en een langzame baan? Of dienen de fietspaden het domein van de fiets te blijven en moeten gemotoriseerde voertuigen op een verantwoorde manier mengen met het overige gemotoriseerde verkeer?

Hoe nu verder?

Als dit hoofdstuk iets duidelijk maakt, is het dat Tilburg te maken heeft met een breed scala aan (inter)nationale, regionale en lokale trends en ontwikkelingen. Dat roept een aantal vragen op. Hoe blijven we concurrerend in een globaliserende wereld en hoe faciliteren we de lokale economie? Hoe zorgen we ervoor dat de leefbaarheid van wijken en buurten op orde blijft? En: hoe zorgen we ervoor dat we in 2040 klimaatbestendig en ecologisch robuust zijn?

In de hoofdstukken 3 en 4 presenteren wij achtereenvolgens onze visie en onze strategie. Wat is er nodig om onszelf succesvol te kunnen positioneren in een globaliserende samenleving en economie? En: hoe gaan we de benodigde sprong naar een (inter)nationaal schaalniveau maken? Daartoe presenteren wij een Brabantstrategie (gericht op onze positie binnen Noordwest-Europa), een regiostrategie (Tilburg als centrumstad van een vitale regio Hart van Brabant) en een stadsstrategie (gericht op een leefbare, toekomstbestendige stad voor alle inwoners).

3. ■ Visie: duurzame, sociale stad met economisch elan

3.1 Toekomstbestendige stad: people, planet en profit in balans

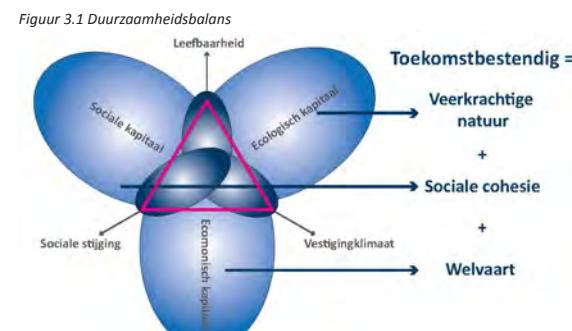
2040. Tilburg is een populaire stad, waar mensen graag wonen, werken en verblijven. Tilburg is een stad die ook voor bedrijven en instellingen aantrekkelijk is. Een vitale, gezonde en duurzame stad in een moderne netwerksamenleving. De ontwikkelingen in de economie, de maatschappij en de leefomgeving gaan niet ten koste van elkaar, maar sluiten op elkaar aan en versterken elkaar. People, planet en profit zijn in balans.

Duurzame ontwikkeling is geen luxe, maar een noodzaak om als samenleving te overleven. Bovendien is het geen opgave voor de overheid alleen; daarvoor zijn de opgaven en het transitieproces te groot. De behoeften van de inwoners, ondernemers en bezoekers staan centraal in het ontwikkelingsproces; samen staan zij 'aan de lat' om er in Tilburg iets van te maken.

In de figuur 3.1 hebben we de ambities van de gemeente Tilburg ingebied in de Telos-benadering van de Tilburg University. De kern is dat de drie kapitalen (economie, ecologie en sociaal) waar onze samenleving op drijft niet uitgeput mogen worden. Ze dienen zich ten opzichte van elkaar evenwichtig te ontwikkelen. Groei van economisch kapitaal in de vorm van welvaart mag niet ten koste gaan van aantasting van de milieugebruiksruimte (ecologisch kapitaal). Verbeteren van de sociale cohesie in de stad vergroot het sociaal kapitaal, enzovoort.

De ambities van onze stad liggen vast in het collegeakkoord. Ze komen tot uiting in de portefeuilles leefbaarheid, vestigingsklimaat en sociale stijging.

De focus van elke portefeuille is steeds gericht op het snijpunt van twee Telos-kapitalen. Ons vestigingsklimaat verbetert wanneer we groei van het ecologisch en economisch kapitaal weten te bewerkstelligen. Sociale stijging rust op groei van het economisch en sociale kapitaal. Een betere leefbaarheid komt tot stand door groei van het sociale en het ecologische kapitaal.

Bron: Telos. Brabants centrum voor duurzame ontwikkeling, Duurzaamheidsbalans van Tilburg 2010, Tilburg, 2011 (bewerking gemeente Tilburg)

3.1.1 People: bewoners en bezoekers centraal

Optimaal betrokken

Tilburg is in 2040 een fijne en gezonde stad om te wonen en te werken, met veel verschillende woonbuurten en een diversiteit aan werklocaties. De buurten hebben duidelijk hun eigen signatuur. Mensen voelen zich betrokken bij hun straat, hun buurt, hun wijk, dorp en stad, en voelen zich uitgenodigd om zelf initiatieven te nemen waarbij de overheid niet langer automatisch een rol heeft. Dit vergroot de levendigheid en de sociale cohesie.

De klassieke overheidsrol van kaders stellen en

spelregels vaststellen is van karakter veranderd; de overheid schetst wel een richting, maar nodigt anderen uit om daar samen invulling aan te geven. Burgers en ondernemers zien de gemeente als gelijkwaardige partner. Ondernemers trekken (vaker) de kar; burgers hebben zichzelf georganiseerd en de coöperatiegedachte is veelvuldig ingezet, bijvoorbeeld op het gebied van energie, zorg en buurtinitiatieven. Er heerst een klimaat waarin ondernemers zin hebben om te investeren, burgers bereid zijn initiatief te tonen, en organisaties meewerken aan een toekomstbestendige stad. In de wetenschap dat de gemeente niet 'in de weg' zit, maar helpt wanneer er stedelijke belangen gediend worden.

Ontvankelijke stad

Tilburg is ook een ontvankelijke stad, waar mensen hun talenten kunnen tonen en waar de kracht van iedereen tot ontwikkeling kan komen. Of het nou gaat om (internationale) kenniswerkers, kunstenaars, starters, arbeidsmigranten of andere nieuwkomers: allemaal vinden ze in Tilburg hun plek. Ook is er oog voor kwetsbare burgers in de stad. Zij worden gestimuleerd en waar nodig geholpen om deel te nemen in de maatschappij en zich te ontплоzen binnen hun mogelijkheden. Bedrijven en instellingen nemen ook mensen met een beperking aan en laten hen deelnemen aan het arbeidsproces.

Homogene buurten in heterogene wijken

Bij de ontwikkeling van woonmilieus heeft Tilburg gekozen voor een leefstijlbenadering; de stad bouwt niet langer 'meer van hetzelfde', maar heeft ontbrekende woonsegmenten toegevoegd die aansluiten bij de wensen van de bewoners. Het toevoegen van kwaliteit staat voorop. Het doel: een completer palet aan woonmilieus bieden. In de stad is sprake van homogene buurten in heterogene wijken.

De compacte, dynamische en levendige stad trekt specifieke doelgroepen aan (zoals mensen die stedelijke voorzieningen binnen handbereik willen hebben en reuring waarderen) en brengt bezoekersstromen samen. De kenniswerkers die de weg naar onze stad weten te vinden of die hier blijven na afronding van hun opleiding, voelen zich aangetrokken tot het hoogstedelijke milieue, zoals de Binnenstad van de 21e eeuw. Dáár gebeurt het!

De woningvoorraad op orde

Grootschalige sloop en vervangende nieuwbouw zijn steeds minder aan de orde. Meer en meer staat de specifieke situatie ter plekke centraal en draait het om de vraag en inzet van de bewoners zelf. Het zijn dus veelal kleinschalige en gerichte ingrepen (maatwerk). Ruimte bieden aan 'homogene buurten in heterogene wijken' heeft zichtbaar resultaat opgeleverd. Leefbaarheidsproblemen beperken zich tot normale proporties en zijn van alledag. Mensen creëren immers samen hun woonomgeving; ieder draagt daaraan een steentje bij.

Een groot deel van de naoorlogse woningvoorraad, in het bijzonder de sociale voorraad van de woningcorporaties, is verbeterd. De woningen verbruiken minder energie. En ze bieden aan - vooral - de grote groep senioren meer comfort en ruimte. Die kunnen langer zelfstandig blijven wonen. Ook zijn er voldoende betaalbare huurwoningen bereikbaar voor de doelgroepen.

Sociale cohesie en veiligheid

Bewoners stellen hun eigen persoonlijke 'stad' samen uit het keuzeaanbod van woon- en werklocaties en ontspannings- en ontmoetingsplekken. Voor de vitaliteit van wijken hebben ontmoetingsplekken een belangrijke functie; er is sprake van vitale buurt- en

wijkcentra met ruimte voor ontmoeting, maar er zijn bijvoorbeeld ook gebieden waar zorg en onderwijs slim gecombineerd worden en ontmoetingsplekken in het openbaar gebied. De gemeente heeft de komst en het voortbestaan van zulke 'brandpunten' gestimuleerd, onder meer door gemeentelijk vastgoed (zoals vrijstaande schoolgebouwen) beschikbaar te stellen.

Tilburg is verder een veilige stad. Veiligheid is een wezenlijk onderdeel van de kwaliteit van de openbare ruimte en leefbaarheid. Samen met de inwoners en partners (zoals politie, brandweer, openbaar ministerie, ondernemers en allerlei maatschappelijke instellingen) werkt de gemeente daar voortdurend aan.

Talentontwikkeling en kennis als sleutelfactor voor innovatie

Van basis- tot middelbaar, hoger en wetenschappelijk onderwijs: als echte kennisstad biedt Tilburg passend, hoogwaardig onderwijs op alle niveaus. De uitstekende kennisinfrastructuur legt een stevig fundament voor talentontwikkeling, creativiteit en innovatie. Daarmee biedt de stad mensen de kans zichzelf optimaal te ontwikkelen en te ontplooien.

Leefbaar en aantrekkelijk

Het behoud van en zorgvuldig omgaan met het beschermd erfgoed is onze wettelijke taak. Het gaat dan om rijks- en gemeentelijke monumenten en beschermd stadsgezichten. Maar Tilburg doet méér. Het cultureel historisch erfgoed inspireert ruimtelijke ontwikkelingen. Historische landschappen, gebieden, gebouwen en objecten vertellen het verhaal van Tilburg: zij vertegenwoordigen unieke tijdsperioden en in perspectief en samenhang leveren ze toegevoegde waarde. Ze dragen bij aan identiteit en eigenheid van wijken, en aan de leefbaarheid en aantrekkelijkheid

van de stad.

Ook groen, natuur en water dragen – als integraal onderdeel van de stedelijke ontwikkeling – bij aan een aantrekkelijke, leefbare stad. En er is nadrukkelijk aandacht voor de kwaliteit van de openbare ruimte en gebouwen. Mensen moeten zich prettig voelen in de stad en haar dorpen.

3.1.2 Planet: klimaatneutrale en klimaatbestendige stad

Klimaatneutraal en -bestendig

Tilburg is in 2040 bijna klimaatneutraal; de uitstoot van CO₂ en fijnstof is teruggedrongen, de luchtkwaliteit is verbeterd. Duurzaam produceren én consumeren is de norm; ondernemers, overheid, onderwijsinstellingen én samenwerkende burgers dragen daar met z'n allen aan bij. De intrede van de circulaire economie heeft ervoor gezorgd dat er geen restafval meer is in de stad. Afval wordt gerecycled, materialen worden hergebruikt en energie- en materialenkringlopen zijn op stadsniveau gesloten.

Slimme inzet van groen en water in de stad zorgt voor koelteplekken in warme tijden en draagt bij aan de gezondheid en het welzijn van de inwoners. De stad heeft zich aangepast aan de veranderende omstandigheden. In de inrichting van de openbare ruimte is dat zichtbaar. Pleinen, parken of plantsoenen worden ingezet voor (tijdelijke) wateropvang en dragen bij aan het verminderen van hittestress. Verharding wordt daar waar mogelijk, zoals bij parkeerplaatsen en gotten langs de weg, waterdoorlaatbaar. Vergroening van de binnenstad werpt daarbij zijn vruchten af. Het watersysteem is multifunctioneel; we houden water langer vast in de

stad. Om wateroverlast door extreme neerslag in de stad te verminderen, zijn blauwe aders ingericht die het overtuigende hemelwater ondergronds bergen en vervolgens naar waterparken buiten de stad afvoeren. Uiteraard is het water schoon. Kortom, groen en water vormen een belangrijke factor in Tilburg voor een aantrekkelijke en leefbare stad.

Ecologie

De grote natuurgebieden om de stad zijn met elkaar verbonden. De biodiversiteit is beschermd; niet door het beschermen van individuen, maar door het beschermen van soorten. Bij natuurontwikkeling is er ook meer ruimte voor menging met andere functies: dit komt de aantrekkelijkheid van de stad ten goede. Natuur is geen reservaat, maar is open voor medegebruik en toegankelijk voor de inwoners van onze stad.

Gezonde stad

Bij de inrichting van de leefomgeving speelt welzijn en gezondheid een belangrijke rol. Het gaat over het bevorderen van de kwaliteit van leven. Daarbij zijn verschillende thema's van belang, zoals gezonde mobiliteit (wandelen, fietsen en het gebruik van openbaar vervoer), natuur, groen en water, sport en spelen, openbare ruimte, ruimtelijke adaptatie, externe veiligheid, milieukwaliteit (lucht, geluid) en het binnenmilieu. Kwetsbare groepen zoals kinderen, ouderen en mensen met een lage sociaal-economische status krijgen daarbij extra aandacht.

3.1.3 Profit: sterk in kennis, innovatie en smart industries

Kennis, innovatie en werkgelegenheid

Om mee te kunnen doen in de wereldwijde concurrentiestrijd, is Tilburg zich steeds nadrukkelijker gaan profileren op een hoger schaalniveau. Samen met Eindhoven, Breda, 's-Hertogenbosch en Helmond vormt Tilburg een top kennis- en innovatieregio in Europa. De stad biedt een aantrekkelijke omgeving voor innovatieve bedrijvigheid en hoogwaardige, kennisintensieve werkgelegenheid. Op regionaal en lokaal niveau biedt de stad volop werkgelegenheid, weet zij talent te boeien en te binden, en speelt vakmanschap een rol van betekenis voor de economie.

Tilburg is bovendien een echte onderwijsstad; de kennisinfrastructuur (universiteit, hogescholen, onderzoeksinstellingen en topkenniscentra) is sterk. Tilburg is uitgegroeid tot het kenniscentrum van Zuid-Nederland in de gammawetenschappen en social innovation. Dit gegeven vormt een belangrijke pijler onder de economische groei en welvaart voor Tilburg en de regio Hart van Brabant. We zijn goed in het bedenken van slimme toepassingen en diensten die inspelen op maatschappelijke vraagstukken, bijvoorbeeld op het gebied van zorg, energie, en arbeidsmarkt. Tilburg kent een creatief en cultureel cluster en biedt een uitstekende voedingsbodem voor de stedelijke economie. De Tilburgse expertise in de gammawetenschappen is soepel samengevloeid met de technologische innovatie in de Brainport-regio Eindhoven.

Smart Industries, stevige basis

Als zesde stad van Nederland is Tilburg van verschillende markten thuis. Met sectoren als logistiek

& transport, high tech systemen en materialen (inclusief technisch onderhoudswerk (maintenance) en chemie is de stad sterk op het gebied van smart industries. Daarmee bedoelen we de industriële bedrijvigheid die maximaal gebruik maakt van de nieuwste informatie en technologische ontwikkelingen om efficiënter, flexibeler en kwalitatief beter te produceren. Van groot belang voor de versterking van het groeivermogen van de economie.

Stedelijke economie

Ook het midden- en kleinbedrijf (MKB) is sterk vertegenwoordigd en vormt een belangrijk fundament voor de brede en diverse economie die Tilburg kent. De grote toename van de kleinschalige economie en veranderingen op het gebied van economie, technologie en digitalisering heeft geleid tot dynamiek en vernieuwing. Meer ruimte voor menging van functies en het toenemend belang van de publieke ruimte heeft een impuls aan moderne werklocaties gegeven, met veel mogelijkheden voor ontmoeting en interactie. Traditionele bedrijventerreinen zijn omgeturnd in moderne werklandschappen: prettige plekken voor werknemers, en passend bij de veranderende behoeften van de bedrijven. Geïntegreerde clusters vinden een plek op deze werklandschappen, en de combinatie met kennis en innovatie speelt een belangrijke rol.

Zorg- en vrijetijdseconomie

Op regionale schaal zijn de zorgirtschaft en vrijetijdseconomie relevant. Tilburg vervult op deze gebieden een regiofunctie; de stad beschikt over een hoogwaardig ziekenhuis, een goed opleidingsaanbod en topinstituten als het Verbeeteninstituut maar ook bijvoorbeeld Tranzo aan de Tilburg University. Dankzij het recreatieve aanbod verblijven mensen graag in de regio Hart van Brabant. Op het gebied van

vrije tijd heeft de regio grote (inter)nationale trekkers in huis, zoals attractiepark De Efteling en Safaripark De Beekse Bergen. Het stedelijke vrijetijdsaanbod is uitgebreid en een derde trekker heeft zich in Tilburg of de regio gevestigd. De belangrijke natuurgebieden zoals Nationaal park De Loonse en Drunense Duinen en Nationaal Landschap Het Groene Woud maken het verblijf in de regio extra aantrekkelijk.

Economisch vitaal buitengebied

Niet alleen sterke economische clusters, ook een aantrekkelijk buitengebied is essentieel voor een goed vestigingsklimaat. Tilburg investeert in een aantrekkelijk en (economisch) vitaal landschap; naast landbouw en natuur is er nu ook ruimte voor nieuwe functies en activiteiten, zoals recreatie, sport en vrijetijdseconomie. Ook is er ruimte voor initiatieven van andere partijen dan agrariërs, overheden en natuurorganisaties. Samen zorgen ze voor een economisch vitaal buitengebied. Er is ruimte voor ondernemerschap. Vrijkomende agrarische bebouwing biedt hiervoor mogelijkheden.

Optimaal verbonden

Tilburg is optimaal verbonden met de andere Brabantse steden en de internationale omgeving: zowel digitaal als via weg, water én rail. De steden profiteren van elkaars kracht en voorzieningen, en hebben zo voldoende economische kracht ontwikkeld in Nederland en in Europa. Deze samenhang vraagt om verbinding (connectiviteit) en zorgt voor nieuwe oplossingsrichtingen. Smart mobility is de norm; innovatie in het mobiliteitssysteem wordt gevormd door de grotere inzet van informatietechnologie (software) en organisatiekunde (orgware) op de bestaande harde infrastructuur (hardware).

Hierdoor wordt het systeem beter benut en

functioneert het efficiënter.

3.2 Nieuwe verhoudingen in de samenleving

Het duurzaam ontwikkelen van de stad kan de gemeente niet alleen. Om de ruimtelijke ontwikkeling vorm te geven, zijn we in de moderne netwerksamenleving wederzijds afhankelijk van de inzet en het investeringsvermogen van andere partijen. Ondernemers, onderwijsinstellingen en overheid trekken als een vanzelfsprekende drie-eenheid samen op. In steeds wisselende allianties zoeken ze naar slimme, duurzame oplossingen die economisch interessant zijn en goed voor mens en maatschappij (social innovation). Ook burgers zijn actief via de vele burgerinitiatieven en coöperaties. Burgers en maatschappelijke organisaties zijn daarmee de vierde partner in vele samenwerkingsverbanden. De gemeente zet in op een partnerstrategie: wisselende samenwerkingsvormen en allianties voor verschillende opgaven. De verhoudingen moeten zich opnieuw zetten.

De gemeente daagt burgers, bedrijven en instellingen uit om zelf aan de slag te gaan met de stad. Een nieuwe manier van werken, die Tilburg uiteindelijk dynamischer en duurzamer maakt. Steeds meer mensen willen hun eigen keuzes maken, hun omgeving inrichten en voor elkaar kunnen zorgen. De gemeente wil dit tot volle wasdom laten komen. Dat betekent dat wij zaken los moeten durven laten. De gemeente vertrouwt erop dat anderen met hun creativiteit en ondernemerschap bijdragen aan de versterking van de buurt, de wijk en de stad. Slimme verdienmodellen en samenwerkingsconstructies zijn nodig; samen moeten we het doen.

De gemeente vervult dan ook minder een centrale regierol; veel meer vervult zij een coördinerende rol om verschillende initiatieven op meerwaarde te beoordelen. De gemeente zoekt daarbij vooral naar de mogelijkheden waarin initiatieven elkaar kunnen versterken (samenvang) en zo meerwaarde voor het initiatief, de omgeving en de stad bieden (synergie). We kijken veel meer naar de ruimte die we kunnen geven, dan naar beperkingen. Deze omgevingsvisie fungeert dan ook niet als een toekomstvisie, die als een blauwdruk vaststaat. We gaan uit van kansen, initiatieven en vragen uit de markt waarvoor flexibiliteit en ruimte moet worden gecreëerd.

3.3 Uitgangspunten voor ons handelen

We behouden de unieke, sterke waarden van de stad en ontwikkelen die verder. Deze waarden geven ons handelen zin en richting. Dit vraagt van ons dat we zorgvuldig en verantwoord omspringen met de ruimte van onze stad bij alle stedelijke ontwikkelingen. Zo bereiken we een duurzame stad.

Daarvoor zijn de volgende elementen voor ons van belang.

- *Omgevingsvisie: netwerkbenadering met knooppunten*

In deze omgevingsvisie hebben we voor de ontwikkeling van onze stad en dorpen nadrukkelijk gekozen voor een netwerkbenadering. We leven immers in een moderne netwerksamenleving waarbij de economie en samenleving in ruimtelijke netwerkverbanden functioneren. Mensen hebben kris-kras-patronen van verplaatsingen in een netwerk dat de eigen woonomgeving ruimschoots ontstijgt.

Netwerkvorming vinden we niet alleen op sociaal

en economisch vlak, maar zien we ook terug op het gebied van natuur, water, infrastructuur, ICT en stedelijke netwerken. De woningmarkt, arbeidsmarkt, mobiliteitsmarkt en vrijetijdsmarkt overschrijden bijvoorbeeld de gemeentegrenzen.

Wij zien de stad en haar dorpen als een netwerk, die op haar beurt weer onderdeel uitmaakt van een groter netwerk. De knooppunten en hoe je daar komt (verbindingen) functioneren als één systeem. Het gaat om het goed laten functioneren van het netwerk door het realiseren van goede verbindingen én door de kwaliteit van de knooppunten te benutten: samenkomst van (potentiële) functies en modaliteiten in combinatie met de ruimtelijke kwaliteit van het knooppunt (zoals cultuurhistorie, groen of water) levert een meerwaarde op voor het netwerk. Een betere afstemming vergroot de economische vitaliteit en aantrekkelijkheid, verbetert de bereikbaarheid en draagt bij aan het verduurzamen van de mobiliteit.

- *Zorgvuldig en verantwoord ruimtegebruik, vraaggericht ontwikkelen*

We zitten in een tijdperk van stabilisatie en soms krimp. De grenzen aan de groei (economische groei, bevolkingsontwikkeling én ruimtelijke groei) zijn bereikt. Het accent ligt steeds meer op het benutten, het op orde houden en verbeteren van het bestaande. We gaan leegstand zoveel mogelijk tegen. Dat betekent dat plannen voor inbreiden, herstructureren en transformeren waar mogelijk gaan boven plannen voor uitbreiden.

Door de trend van ‘meer’ (kwantiteit) naar ‘beter’ (kwaliteit) en ‘slimmer’ (innovatie, kennis, creativiteit) maakt aanbodgerichte ontwikkeling plaats voor vraaggerichte ontwikkeling. Wonen stemmen we af op de wensen van (toekomstige) bewoners. Oftewel:

beter inspelen op de leefstijlen van mensen en een divers palet aan woonmilieus aanbieden. Daarbij hebben we nadrukkelijk oog voor de kenniswerkers die we meer aan onze stad binden om de concurrentiekracht te versterken. We bieden ruimte aan allerlei vormen van consumentgericht bouwen en ontwikkelen. Het bieden van keuzemogelijkheden is daarbij het adagium.

Ook bij de aanleg van nieuwe bedrijventerreinen staat vraaggericht ontwikkelen voorop. Goed aansluiten bij de vraag betekent ook het onderzoeken van de mogelijkheden van het bestaande aanbod. Flexibiliteit in gebruik en courantheid van de bestaande voorraad zijn dan belangrijke aspecten om te bekijken. Momenteel is er regionaal een overaanbod van bedrijventerreinen (kwantitatief), terwijl er tegelijkertijd nog steeds vraag vanuit het bedrijfsleven is naar specifieke typen werklocaties die niet of onvoldoende kunnen worden ingevuld. Er is dus sprake van een kwalitatieve mismatch. Om een groeiende mismatch tegen te gaan en ondernemers adequaat te faciliteren, ontwikkelen we nieuwe bedrijventerreinen vraaggericht en gefaseerd. We doorlopen daarbij de Ladder voor duurzame verstedelijking. Verantwoord ruimtegebruik houden we scherp in de gaten.

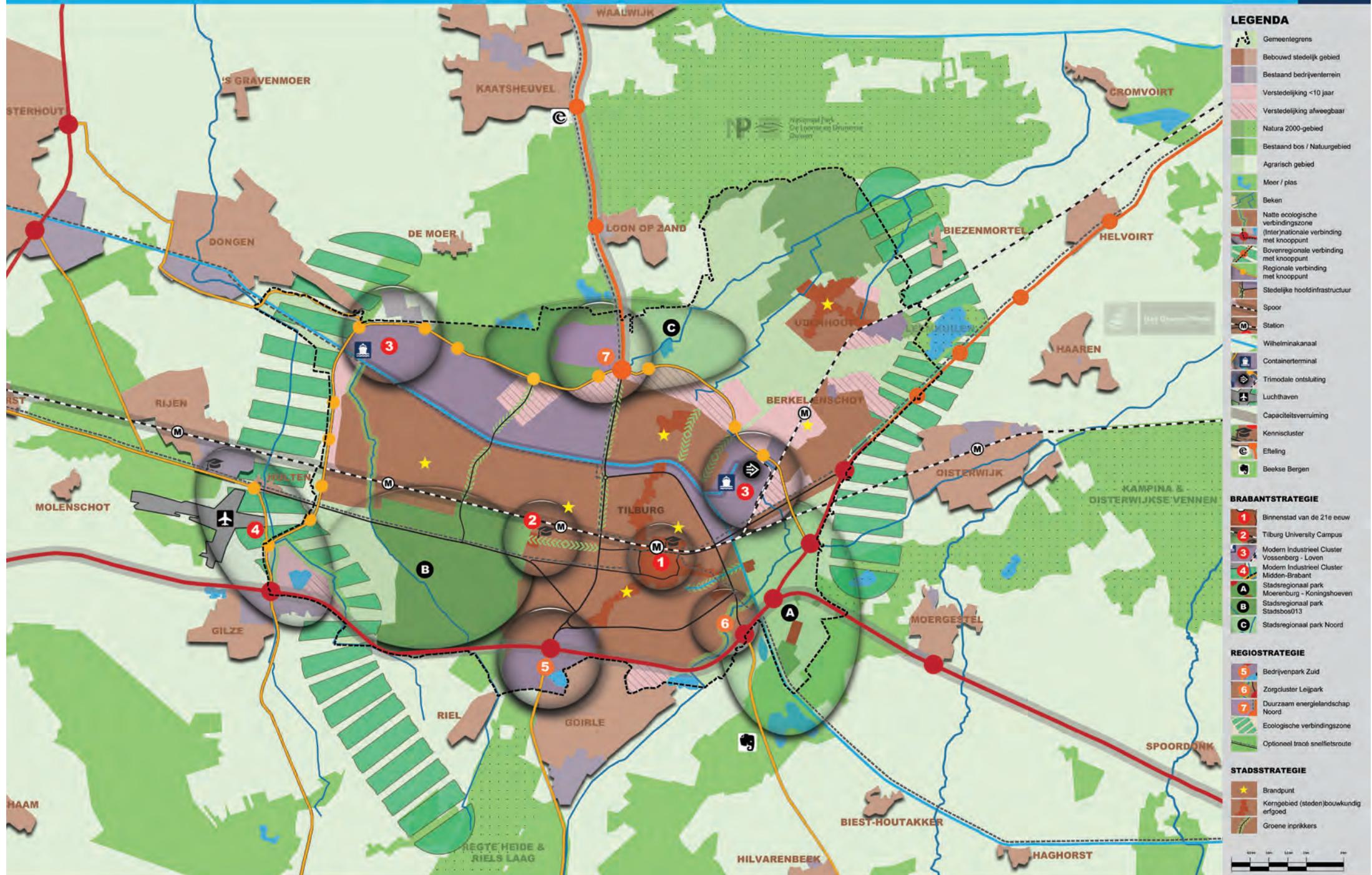
- *Toegevoegde waarde voor de stad*

Voor initiatieven vinden wij het belangrijk dat ze toegevoegde waarde leveren aan de stad. We starten niet meer, zoals voorheen, met het toetsen van een plan. We kijken eerst of een idee wenselijk is voor de ontwikkeling van de stad en de directe omgeving (levert het iets extra’s). Pas daarna kijken we of en hoe het mogelijk is te maken. Een forse omslag dus: van ‘kan het?’ naar ‘willen we het?’¹. Bij het bepalen van de wenselijkheid van een initiatief kijken we niet alleen vanuit ruimtelijk perspectief, maar zijn ook

economische, sociale en financiële elementen van belang en is het kwaliteitsaspect onderdeel van de beoordeling. We maken een integrale afweging.

Omgevingsvisie Tilburg 2040

Toelichting op de omgevingsvisiekaart

De omgevingsvisiekaart visualiseert de visie en strategie van de omgevingsvisie. Bij sommige legenda-eenheden is het blokje in twee kleuren verdeeld. De donkere kleur heeft betrekking op Tilburg, de lichte kleur op andere gemeentes. Op de kaart zijn de volgende legenda-eenheden afgebeeld:

Gemeentegrens

-

Bebouwd stedelijk gebied

Het bestaand bebouwd stedelijk gebied, exclusief bedrijventerreinen.

Bestaand bedrijventerrein

De bestaande bedrijventerreinen.

Verstedelijking < 10 jaar

Locaties die binnen een tijdsperiode van 10 jaar worden ontwikkeld: De woningbouwlocaties Oostkamer, Koningsoord, Enschotsebaan, Den Bogerd, Dalem en Reeshofweide. De bedrijventerreinen Wijkevoort ten westen van het Wijckermeer en Zwaluwenbunders.

Verstedelijking afweegbaar

Locaties die op de langere termijn (na 10 jaar) voor verstedelijking afweegbaar zijn: Akker, Heikant, Ruggdijk-Kouwenberg, Bakertand, Wijkevoort ten oosten van het Wijckermeer, Berkhoek, en het gebied tussen de Bosscheweg en bedrijventerrein Loven. Bij bestemmingsplannen die geactualiseerd worden, zal de bestemming overeenkomstig het huidig gebruik zijn. Het MOB-complex en de locatie ten noorden van Albion zijn vanaf heden afweegbaar voor verstedelijking.

Natura 2000-gebieden

Gebieden in Europa die een specifieke ecologische waarde hebben en om die reden worden beschermd volgens de Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn. De Natura 2000-gebieden in Tilburg en omgeving zijn: De Loonse en Drunense Duinen & Leemkuilen, Kampina & Oisterwijkse Vennen en Regte Heide & Riels Laag.

Bestaand bos / Natuurgebied

De bestaande bos- en natuurgebieden, zoals Lobelia, Huis ter Heide, het Noorderbos, het bosgebied in het zuidwesten van Tilburg, de Kaaistoep.

Agrarisch gebied

Buitengebied met primair een landbouwfunctie.

Meer / plas

Bestaande meren en plassen.

Beken

Bestaande beken.

Natte ecologische verbindingszone

Een ecologische verbindingszone is een lint natuur dat grotere natuurgebieden met elkaar verbindt. Door deze verbinding wordt het leefgebied van dieren vergroot en ook plantenzaad verspreidt zich langs dit groene lint. Er zijn natte en droge verbindingszones. De natte ecologische verbindingszones hebben een directe relatie met een watergang.

(Inter)nationale verbinding met knooppunt

De A58 is een (inter)nationale verbindingsweg die wordt opgewaardeerd.

Bovenregionale verbinding met knooppunt

De N261 en N65 zijn bovenregionale verbindingswegen. De N261 wordt opgewaardeerd.

Regionale verbinding met knooppunt

Regionale verbindingswegen met knooppunt, waaronder de Burgemeester Bechtweg en Burgemeester Letschertweg.

Stedelijke hoofdinfrastuur

Hoofdontsluitingswegen in de stad.

Spoor

De bestaande railinfrastructuur wordt opgewaardeerd tot een hoogfrequent spoorstelsel ('metrosysteem') met goede aansluitingen op het (inter)nationale net.

Station

Station met hoogfrequent openbaar vervoer ('metrosysteem'), waaronder realisatie van station Berkel-Enschot.

Wilhelminakanaal

Het bestaande Wilhelminakanaal is vaarklasse II. Deze wordt opgewaardeerd naar vaarklasse IV.

Containerterminal

Overslag-, laad-, los- en opslagplaats voor containers.

Trimodale ontsluiting

Een multimodale ontsluiting via de weg, per spoor en over water.

Luchthaven

Vliegbasis Gilze-Rijen wordt momenteel gebruikt als militaire vliegbasis.

Voor de toekomst wordt gedacht aan civiel medegebruik voor goederenvervoer.

Capaciteitsverruiming

Verruiming van de capaciteit van weg, spoor of water/kanaal.

Kenniscluster

Concentratiepunten (campussen) waar kennisontwikkeling en kennistoepassing samen komen en extra economische spin-off opleveren.

Efteling

Attractiepark De Efteling.

Beekse Bergen

Safaripark en Speelland Beekse Bergen.

BRABANTSTRATEGIE

Zie de beschrijvingen van de knooppunten en stadsregionale parken in hoofdstuk 4, paragraaf 4.1 Brabantstrategie.

REGIOSTRATEGIE

Zie de beschrijvingen van de knooppunten en de ecologische verbindingszones in hoofdstuk 4, paragraaf 4.2 Regiostrategie.

Optioneel tracé snelfietsroute

(Boven)regionale snelfietsroutes tussen woon-, werk- en recreatielocaties. Met snelfietsroutes worden de brandpunten van (economische, sociaal-culturele) activiteiten met elkaar verbonden.

STADSSTRATEGIE

Brandpunt

Plekken waar ontmoeting en sociale cohesie vorm kunnen krijgen door de samenkomen van diverse (economische) functies, zoals detailhandel, commerciële, maatschappelijke, onderwijs-, sport- en recreatievoorzieningen. Wijk- en buurtwinkelcentra zijn voorbeelden van brandpunten.

Kerngebied (steden) bouwkundig erfgoed

De kern van de cultuurhistorisch (steden-)bouwkundige kwaliteiten. De kwaliteiten komen tot uitdrukking in objecten en ensembles. Ze zijn representatief voor een specifieke ontwikkeling van de stad en worden gebruikt als inspiratiebron voor nieuwe ontwikkelingen.

Groene inprikkers

Groene stad-land verbindingen.

4 ■ Strategie

In hoofdstuk 3 schetsen we Tilburg als een toekomstbestendige stad in een moderne netwerksamenleving. In dit hoofdstuk gaan we in op de vraag hoe we dat toekomstbeeld samen met burgers en partners in de stad voor elkaar kunnen krijgen. Daartoe introduceren we in de volgende paragrafen drie strategieën:

- *Brabantstrategie*, gericht op Tilburg binnen een groter (inter)nationaal netwerkverband van steden;
- *Regiostrategie*, gericht op Tilburg binnen de regio Hart van Brabant;
- *Stadsstrategie*, Tilburg als prettig leefbare stad voor alle inwoners.

Daarnaast schetsen we in dit hoofdstuk een beeld van de belangrijkste ontwikkellocaties (knooppunten) in de stad, die van belang zijn voor het functioneren van de stad op het regionale en bovenregionale schaalniveau. De knooppunten van het (inter-)nationale schaalniveau hebben ook betekenis voor de lagere schaalniveaus; ze hebben tegelijkertijd een regionale en lokale functie.

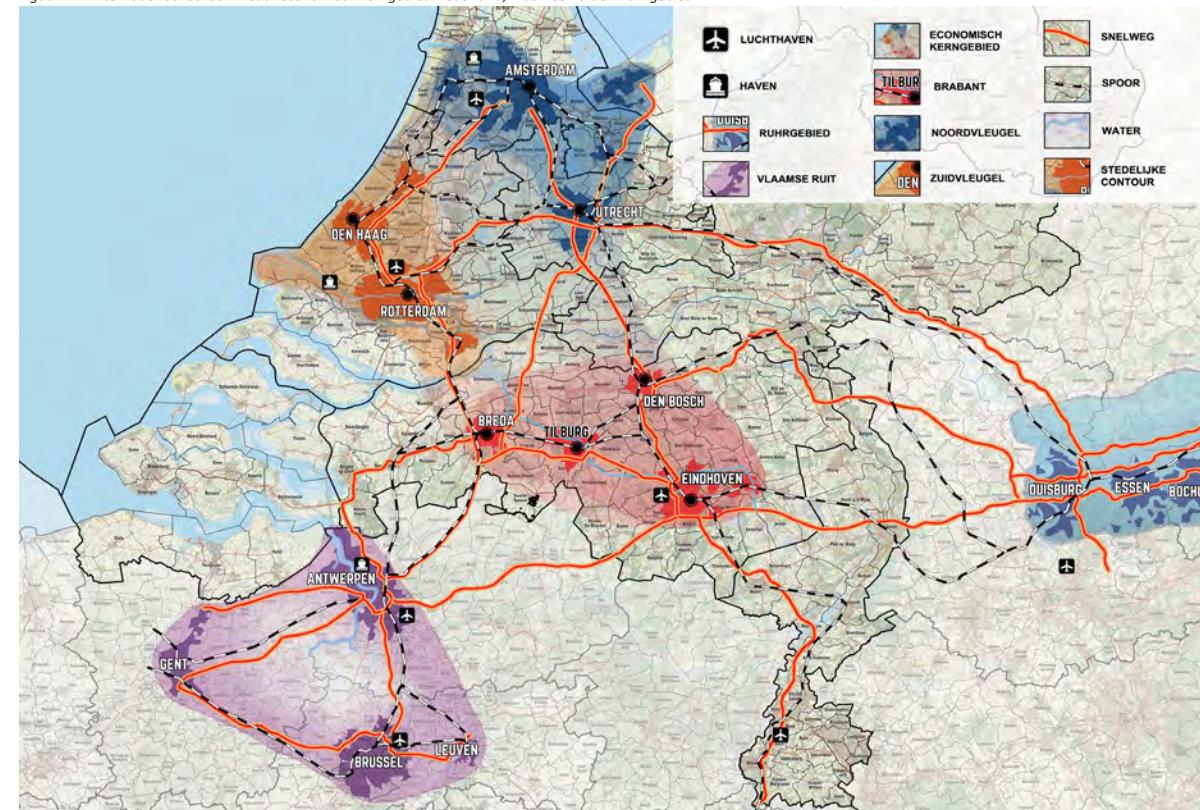
4.1. De Brabantstrategie: Tilburg krachtig in een verbonden stedelijk netwerk

In de huidige netwerksamenleving moeten we Tilburg bekijken in een groter netwerkverband van steden in de Noordwest-Europese Delta. Op Noordwest-Europese schaal onderscheiden we een economisch kerngebied in Nederland (gelegen in de driehoek Noordvleugel, Zuidvleugel en Brabant), de Vlaamse Ruit in België, en het Ruhrgebied in Duitsland.

Schaalsprong: inzetten op agglomeratiekracht

Metropoolvorming is nodig om op het internationale speelveld een rol van betekenis te spelen en de

Figuur 4.1: Internationaal schaalniveau: economisch kerngebied Nederland, Vlaamse Ruit en Ruhrgebied.

internationale concurrentiepositie te verstevigen. Daarom zet Tilburg in op een schaalsprong. Samen met de andere Brabantse steden wil Tilburg de agglomeratiekracht van het stedelijk netwerk BrabantStad versterken: de Brabantstrategie.

4.1.1 Brabantstrategie: samen sterk

De kracht van het Brabantse netwerk is nu nog te veel versnipperd; te vaak zijn de steden elkaars

concurrenten. Tilburg wil op BrabantStadniveau als gelijkwaardige partner opereren: samen optrekken richting Den Haag en Europa, vanuit een gezamenlijk belang en met een stevige inhoudelijke agenda. Samen staan we sterker.

Om de benodigde schaalsprong te kunnen maken, moeten we duurzaam investeren in concurrentiekracht, bereikbaarheid en een aantrekkelijke leefomgeving. Hieronder lichten we deze drie factoren puntsgewijs toe.

Concurrentiekracht

Vergroenen van de economie en de koppeling van sociale en technische innovaties zorgen voor een duurzame ontwikkeling van de concurrentiekracht. Ondernemers, overheid en onderwijsinstellingen zoeken naar slimme, duurzame oplossingen die economisch interessant zijn én goed voor mens en maatschappij. Duurzame concurrentiekracht kent twee belangrijke dragers, namelijk kennis & creativiteit en smart industries.

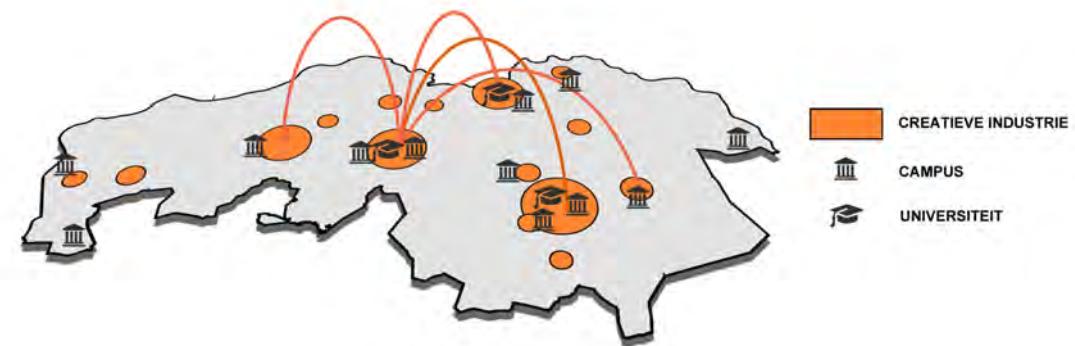
Kennis en creativiteit

In het Tilburg van nu, maar zeker ook in de toekomst spelen kennis en creativiteit een grote rol. Kennisontwikkeling en -toepassing zijn voor de moderne economie de sleutel voor economisch succes.

De kennisinfrastructuur in onze stad is uitstekend en beslaat alle niveaus: universitair onderwijs, hoger onderwijs en MBO/vakonderwijs.

Het aantal opleidingen is zeer divers en de onderwijsinstellingen liggen verspreid over de stad: op de universiteitscampus is Tilburg University gevestigd. In de directe nabijheid daarvan liggen de Juridische Hogeschool Avans-Fontys (Meerkoldreef), de Avans Hogeschool (Professor Cobbenhagenlaan) en Fontys Hogeschool voor de Journalistiek (Professor Gimbrerelaan). In de binnenstad ligt de Fontys Hogeschool voor de Kunsten (Zwischenplein) en de Fontys Academie voor Architectuur en Stedenbouw (Bisschop Zwischenstraat). Binnen het kenniscluster Stappegoor zijn Fontys (Professor Goossenslaan) en de MBO instellingen ROC-Tilburg (Stappegoorweg) en Broere Instituut (Apennijnenweg) gevestigd. En aan de Doctor Ahausstraat de MBO-opleiding De Roi Pannen. Met name aan de Tilburg University, Fontys en Avans ontleent Tilburg haar onderscheidende profiel als kennisstad. De intensieve samenwerking met het

Figuur 4.2: Brabantstrategie: kennis en creativiteit

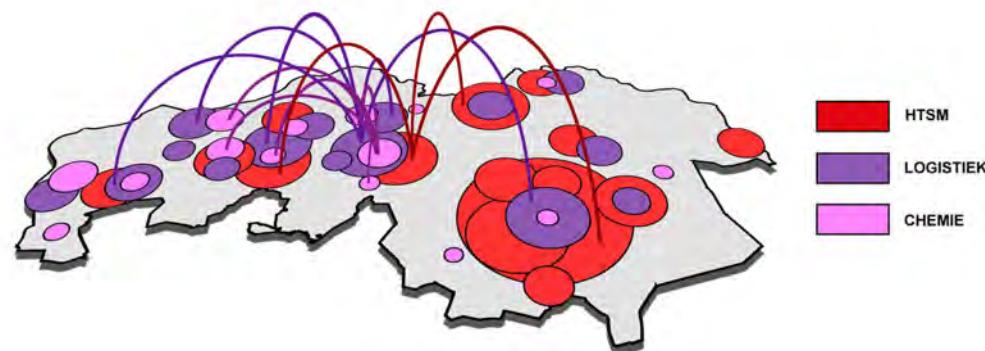

bedrijfsleven en de overheid levert extra kracht en meerwaarde op. We stemmen het onderwijsaanbod beter af op de economische bedrijvigheid van de stad en de regio. Het gaat immers niet alleen om het ontwikkelen van kennis, maar ook om de toepassing en de economische bedrijvigheid die eromheen ontstaat (spin-off). Niet alleen technologische innovatie is relevant, maar juist social innovation genereert economische én maatschappelijke waarde doordat we slimme oplossingen vinden (in proces, organisatie en toepassing van technologieën) voor maatschappelijke vraagstukken. Tilburg heeft op dit vlak een krachtig profiel opgebouwd. Kenniswerkers en (creatief) talent willen we binden aan de stad. De kenniswerkers van de toekomst heten we van harte welkom door werk te maken van aantrekkelijke woon- en werkmilieus en een passend aanbod van (top)voorzieningen. Specifieke topmilieus en gespecialiseerde campussen zijn kristallisatie- en concentratiepunten waar kennisontwikkeling en kennistoepassing samen komen en extra economische spin-off opleveren. Voorbeelden daarvan zijn een hoogstedelijk milieu in de Binnenstad van de 21e

eeuw, de universiteitscampus en bedrijvcampussen (zie de beschrijving van de knooppunten in paragraaf 4.1.2).

Verder maken we werk van de aansluiting met de B5-steden. Het Tilburgse gamma-georiënteerde kennissysteem vult de andere kennisclusters in BrabantStad aan. Zo zien we op het gebied van kennis en innovatie een duidelijke meerwaarde in de samenwerking met Eindhoven. Tilburg beschikt zelf over hoogwaardige opleidings- en onderzoeksinstellingen op het gebied van mens en maatschappij (Tilburg University en aanverwante topinstellingen) en leidt studenten op voor de (inter)nationale arbeidsmarkt. Eindhoven kent een technische universiteit (bètaprofiel) en zet in op techniek en design. Breda beschikt over opleidingen op het gebied van defensie, verkeer, toerisme en planologie. 's-Hertogenbosch heeft opleidingen op het gebied van agro & food, rechten, bedrijfskunde en krijgt opleidingen op het gebied van ondernemerschap, bestuur en data. Het is logisch om de kansen voor een Brabantse Universiteit te

Figuur 4.3: Brabantstrategie: smart industries

onderzoeken, die verspreid ligt over meerdere steden en waarin de verschillende instituten voor hoger onderwijs nauw samenwerken. Dit versterkt de kennisinfrastructuur in Brabant.

Smart industries

Tilburg vormt een belangrijk onderdeel van de Brabantse economie. Met smart industries (de versmelting en onderlinge beïnvloeding van hoogwaardige maakindustrie, onderhoudsindustrie, logistiek, maintenance, chemie en aanverwante industrial services) liggen er voor Tilburg kansen om een rol van betekenis te spelen als hub op de logistieke corridor. Op logistiek gebied heeft Brabant als geheel een zeer sterke positie. De Brabantse stedenrij verbindt de mainports Rotterdam en Antwerpen met het Europese achterland. In die zin fungeert Brabant als logistieke 'hotspot'. Tilburg ligt centraal op deze as, en de regio Hart van Brabant heeft veel logistiek potentieel: ruimte, veel multimodale faciliteiten en logistiek vastgoed, een goede infrastructuur en beschikbaar arbeidspotentieel. In de logistiek is de relatie met West-Brabant, Zuidoost-Brabant en de

regio Venlo al duidelijk zichtbaar.

Verder liggen er goede kansen om de verbindingen binnen Brabant te versterken. Zo kan de samenwerking met Eindhoven en Helmond op het gebied van Automotive worden geïntensiveerd; een sector die qua vestigingen, aantal banen en toegevoegde waarde goed ontwikkeld is in de regio. En de verbinding met

het high tech industrieel cluster in Zuidoost-Brabant biedt kansen om het sterke maintenancecluster in Hart van Brabant en West-Brabant verder uit te bouwen.

Tilburg heeft nog ruimte voor uitbreiding van haar areaal aan bedrijventerreinen. Als passende mogelijkheden op bestaande terreinen zijn uitgeput, wil Tilburg dit areaal uitbreiden, maar dan wel 'smart'. Met andere woorden: de ruimte optimaal inzetten voor kennisintensieve bedrijvigheid binnen de smart industries, met naar verwachting een grotere toegevoegde waarde, werkgelegenheidsontwikkeling en economische spin-off.

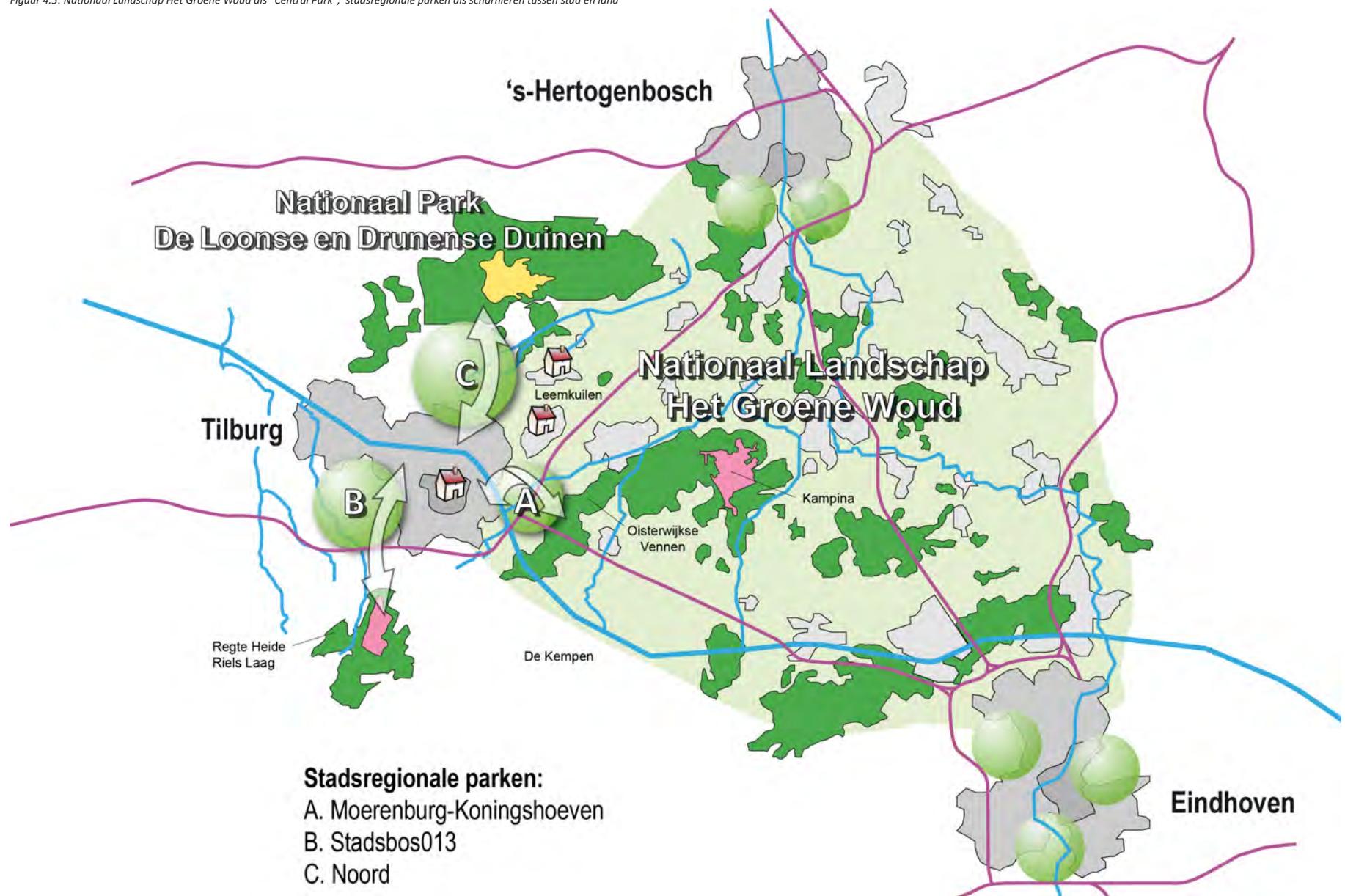
Optimale bereikbaarheid

Een goede verbinding met de andere steden is essentieel voor een sterk stedelijk netwerk. Daarbij gaat het om fysieke verbindingen (weg, water en rail) én andere verbindingen (onder meer digitaal). In de logistieke corridor zijn goede multimodale verbindingen en knooppunten noodzakelijk; betere verbindingen, zoals de verbreding van de A58 of

Figuur 4.4: Brabantstrategie: smart connectivity

Figuur 4.5: Nationaal Landschap Het Groene Woud als "Central Park", stadsregionale parken als scharnieren tussen stad en land

- Stadsregionale parken:**
- A. Moerenburg-Koningshoeven
  - B. Stadsbos013
  - C. Noord

het Wilhelminakanaal in combinatie met innovatieve maatregelen voor betere benutting van de bestaande infrastructuur.

We zetten in op een duurzaam en efficiënt verkeers- en vervoerssysteem (smart connectivity) voor de stad Tilburg en het Brabantse netwerk. Modaliteiten sluiten we beter op elkaar aan. Er ontstaat een geïntegreerd systeem met goede overstap- en overslagvoorzieningen. Door slim te schakelen tussen de verschillende modaliteiten voor goederenvervoer treedt er zo min mogelijk tijdverlies op. Deze slimmere organisatie van verkeer en vervoer kan het systeem innoveren en verduurzamen. Dit draagt bij aan de internationale concurrentiepositie. Het toekomstige verkeers- en vervoerssysteem is duurzaam: het draait op groene energie en veroorzaakt minder overlast en risico's door lawaai, stank, stof en gevaarlijke stoffen. Een efficiënt en hoogfrequent railsysteem, met goede aansluitingen op het internationale net (richting de Vlaamse Ruit en het Ruhrgebied), maakt BrabantStad aantrekkelijk voor toekomstige kenniswerkers; het zorgt voor een snelle uitwisseling van personen tussen steden. Op het spoor gaat het om snelle verbindingen voor personenvervoer (zoals Hoogfrequent spoor en HOV) en goede overstapmogelijkheden. Ook de ontwikkeling van de spoorzones in de B5-steden tot moderne, uitstekend bereikbare en aangename centra van economische activiteit en stedelijk leven speelt hierin een grote rol. Verder investeren we in betere informatie voor en online communicatie met de consument.

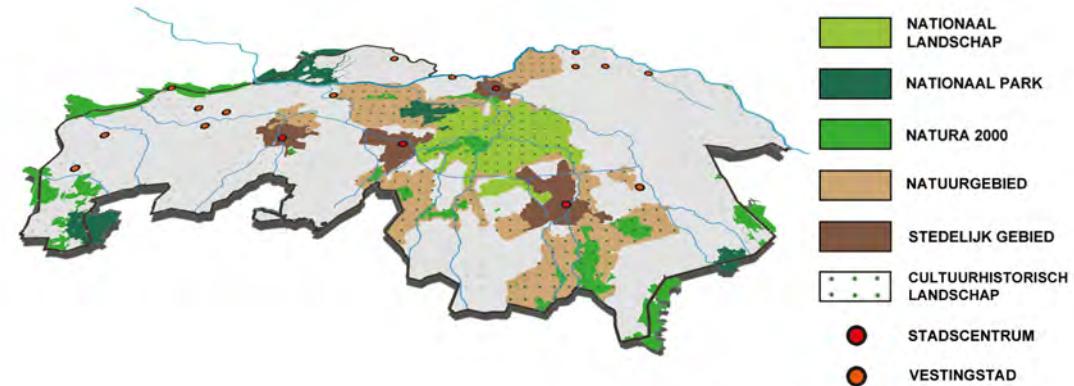
Aantrekkelijke leefomgeving

Stad verbonden in een groene omgeving

BrabantStad is een metropool die zich kenmerkt als een mozaïeklandschap. Een mozaïek van vele vormen

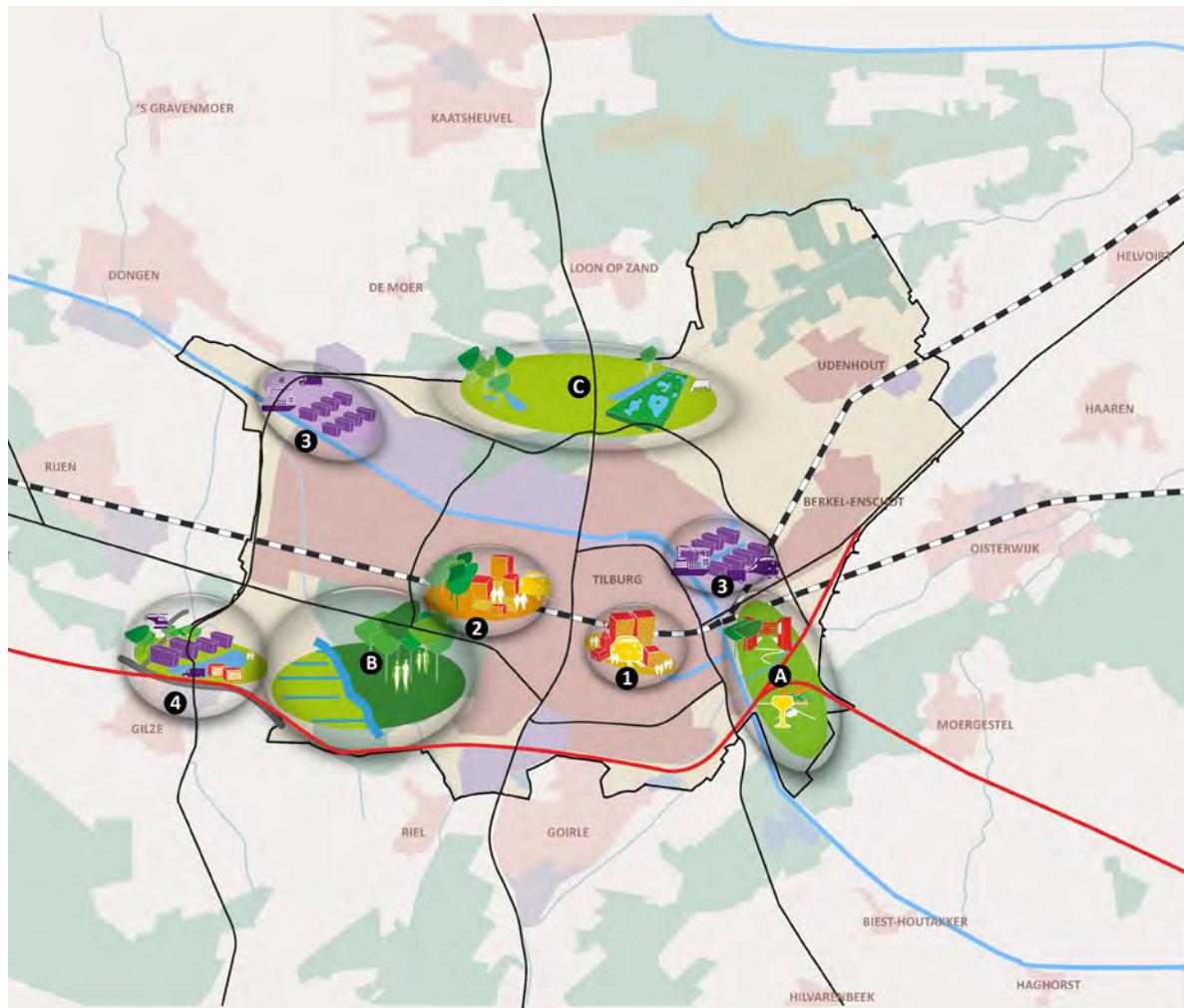
²⁴ De Loonse en Drunense Duinen in het noorden, de Kampina en de Oisterwijkse Vennen in het oosten en de Regte Heide en het Riels Laag in het zuiden van de stad. De Natura 2000-gebieden hebben een internationale status.

Figuur 4.6: Brabantstrategie: binnenstedelijke kwaliteit, groen & cultuurhistorie

van grondgebruik in hoge en lage dichthesden, met steden en dorpen, intensieve landbouw, bedrijvigheid, en met veel natuur en water in de directe nabijheid van de steden. Het Brabant Mozaïek is een belangrijke kwaliteit en kernwaarde die we koesteren en vanuit Tilburg en de regio Hart van Brabant verder aanzetten. BrabantStad is een stedelijk veld, met daarbinnen een prachtig "Central Park": Nationaal Landschap Het Groene Woud. Het Groene Woud levert met zijn kenmerkende en bijzondere Brabantse landschap, een belangrijke bijdrage aan het vestigingsklimaat en de leefbaarheid. De drie grote steden Tilburg, Eindhoven en 's-Hertogenbosch investeren aan de randen van hun stad in natuurgebieden en stadsregionale parken. Deze vormen de verbinding tussen de stad en Nationaal Landschap Het Groene Woud en Natura 2000-gebieden²⁴ in de omgeving van de stad en omgekeerd. Hierdoor lopen stad en land in elkaar over en ontstaat er nieuwe dynamiek. Tilburg heeft binnen Brabant een unieke positie doordat het zowel aan een Nationaal Park (De Loonse en Drunense Duinen) als aan een Nationaal Landschap ligt.

De schaalsprong van stad naar een Brabantse metropool vraagt om een nieuwe oriëntatie op de groene verblijfsruimte en op de relatie tussen stad en land. Onze strategie is erop gericht de stad en het buitengebied goed te verbinden met de (recreatieve) groen- en natuurgebieden in de omgeving. De drie stadsregionale parken (Moerenburg-Koningshoeven, Stadsbos013 en Noord) fungeren als 'scharnierpunten' tussen de stad en de natuurgebieden in de omgeving. Ze hebben elk hun eigen signatuur en zijn toprioriteit als het gaat om het vergroten van de gebruiks- en beleevingswaarde. Het zijn geen monofunctionele (natuur)gebieden, maar juist de combinatie met andere (economische) functies zorgen voor extra waarde: multifunctioneel dus. Het gaat niet alleen om de waarde van het groene landschap; er valt ook wat te beleven. Agrarische bedrijven leveren een bijdrage aan een aantrekkelijk en afwisselend landschap waar het goed toevoegen, wandelen en fietsen is met bijvoorbeeld ommetjes over boerenland, boerderijterrassen en kamperen bij de boer. In de stadsregionale parken kun je terecht voor streekproducten en de (cultuur)

Brabantstrategie knopen en stadsregionale parken

- 1** Binnenstad van de 21e eeuw
- 2** Tilburg University Campus
- 3** Modern Industrieel Cluster Vossenberg - Loven
- 4** Modern Industrieel Cluster Midden-Brabant
- A** Stadsregionaal park Moerenburg - Koningshoeven
- B** Stadsregionaal park Stadsbos013
- C** Stadsregionaal park Noord

historie in het landschap ontdekken. Landelijke woonvormen, recreatiemogelijkheden, groen en water vinden er een plek en versterken de drie stadsregionale parken.

Topvoorzieningen en onderscheidende kracht

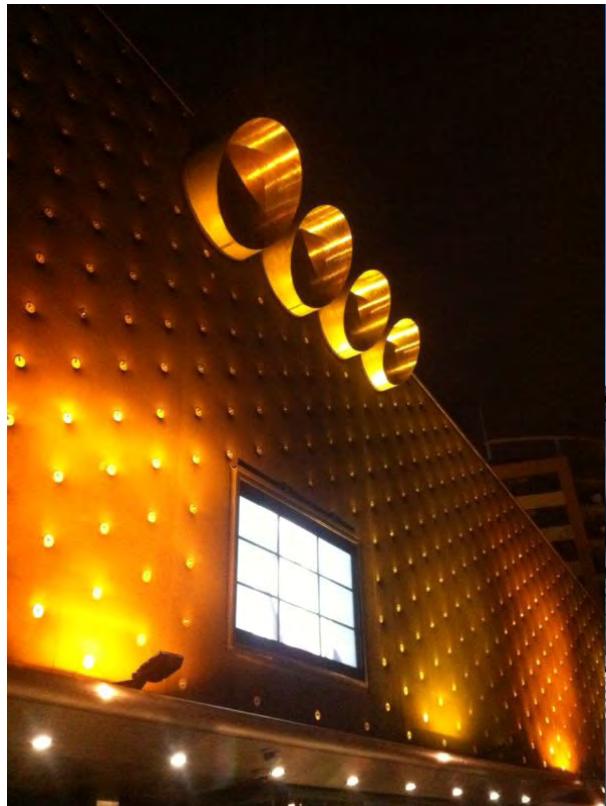
Om kenniswerkers en (creatief) talent te boeien en te binden, wil Tilburg culturele, onderwijs- en sportvoorzieningen op topniveau blijven bieden en dit aanbod verder versterken. Voor deze topvoorzieningen wil Tilburg, in overleg met de andere Brabantse gemeenten, nog sterker zoeken naar een verdeling tussen de steden, die past bij het profiel van de individuele steden en aansluit bij de kracht van de stad.

Ook willen we de (internationaal) onderscheidende kwaliteiten van de steden versterken. Daarbij gaat het om de binnensteden, ontwikkeling van de spoorzones, hoogstedelijke woonmilieus, maar ook om aantrekkelijke woonmilieus met een dorps of landelijk karakter. De ontwikkeling van de Tilburgse spoorzone, als onderdeel van een moderne, eigentijdse binnenstad, biedt de unieke gelegenheid om juist de doelgroep van kenniswerkers en creatieve ondernemers te faciliteren.

We lichten de knooppunten en stadsregionale parken hieronder uitgebreid toe. De schetsen van de knooppunten en stadsregionale parken zijn indicatief van aard. Ze zijn bedoeld als sfeerbeeld en suggestie voor de toekomst.

4.1.2 De knooppunten en stadsregionale parken nader uitgewerkt

In vier knooppunten en drie stadsregionale parken zit potentie om ze uit te bouwen en een belangrijke rol te laten vervullen in de Brabantstrategie. De Binnenstad van de 21e eeuw en Tilburg University Campus richten zich op kennis en creativiteit. Het Modern Industrieel Cluster Vossenberg-Loven en het Modern Industrieel Cluster Midden-Brabant, waar Wijkevoort onderdeel van uit maakt, richten zich op smart industries.

Binnenstad van de 21ste eeuw

1. De Binnenstad van de 21e eeuw

Wat is er nu?

De Binnenstad van de 21e eeuw is een samenvoeging van de huidige binnenstad en de Spoorzone. Het gebied heeft een aantal karakteristieke identiteiten. De oudste nog herkenbare laag is die van de lintenstructuur. Straten als de Heuvelstraat en de Heuvel zijn onderdeel van een eeuwenoud netwerk. Op die structuur is eind 19e en begin 20e eeuw een nieuw stadscentrum ontstaan met een kenmerkend patroon met nieuwe straten als de Willem II straat. De huidige binnenstad is daarom een beschermd stadsgezicht. Er staat nog een groot aantal gebouwen uit die periode. De voormalige NS Werkplaats, is een unieke en nog gaaf complex in het hart van de stad en beschikt over prachtig industrieel erfgoed. Waar mogelijk gebruiken we de waardevolle elementen

die onderdeel uitmaken van 'het verhaal van de stad' als kwaliteit en inspiratiebron voor nieuwe ontwikkelingen.

De Tilburgse binnenstad is groen van karakter, maar bewoners geven aan dat het groen te vaak verstopt is. Kunst en cultuur zijn er sterk vertegenwoordigd: in de voorzieningen (waaronder podia), in het onderwijs en het ondernemerschap. De Tilburgse binnenstad is vanuit andere steden en dorpen goed bereikbaar per spoor, bus, auto en fiets. Er is sprake van een goede interstedelijke mobiliteit. Detailhandel en horeca zijn belangrijke trekkers voor binnenstadbezoekers, maar beide functies kunnen verbeteren. De horeca is nu nog sterk gericht op studenten. Ook voor de detailhandel geldt dat het aanbod kwalitatief sterker en gevarieerder kan, met meer nadruk op beleven en een aantrekkelijk verblijf. In de binnenstad is de zakelijke dienstverlening en klein (creatief) ondernemerschap sterk vertegenwoordigd. Verder biedt de binnenstad ruimte aan een hoogstedelijk woonmilieu dat past bij deze dynamiek. Het vormt een goede voedingsbodem voor huisvesting van kenniswerkers en (creatief) talent.

Tilburgers (h)erkennen de binnenstad als belangrijk centrumgebied; de aantrekkingskracht en dynamiek zijn groot, de kansen zijn legio – zéker nu de (her) ontwikkeling van de Spoorzone, hergebruik van het industriële erfgoed en het Veemarkt kwartier actueel zijn. Ondernemers, bewoners en andere gebruikers (zoals onderwijs- en culturele instellingen) geven de ontwikkelingen mede vorm. Keuzes, nu en in de nabije toekomst, zijn bepalend voor de mogelijkheden en de toekomst van de binnenstad. Belangrijk is de toegevoegde waarde van de ontwikkelingen voor de stad. De ontwikkelingen in de Spoorzone geven daarbij een nieuwe dimensie aan de binnenstad; een tot voor kort niet publiek toegankelijk gebied wordt langzaam maar zeker blootgelegd en opengesteld voor

bewoners, bezoekers en ondernemers. Een nieuw stukje stad is geboren en voegt unieke kwaliteiten, inspiratie en dynamiek toe.

In 2040?

De Binnenstad van de 21e eeuw omvat vijf sfeergebieden:

- een hoogstedelijk gebied met een belangrijk kenniscluster, commerciële creatieve bedrijvigheid en ondernehmerschap en leasure (Spoorzone);
- een commercieel gebied (winkels Heuvelstraat en omgeving);
- een zakelijk dienstencentrum (rondom banken en Interpolis aan de Spoorlaan);
- een gebied met creatieve bedrijvigheid, horeca en cultuur (onder andere Veemarktkwartier en Korte Heuvel);
- een Dwaalgebied met een mix aan wonen, groen, werken en speciaalzaken (rondom Heuvel/ Nieuwlandstraat/ Noordstraat en richting Spoorzone).

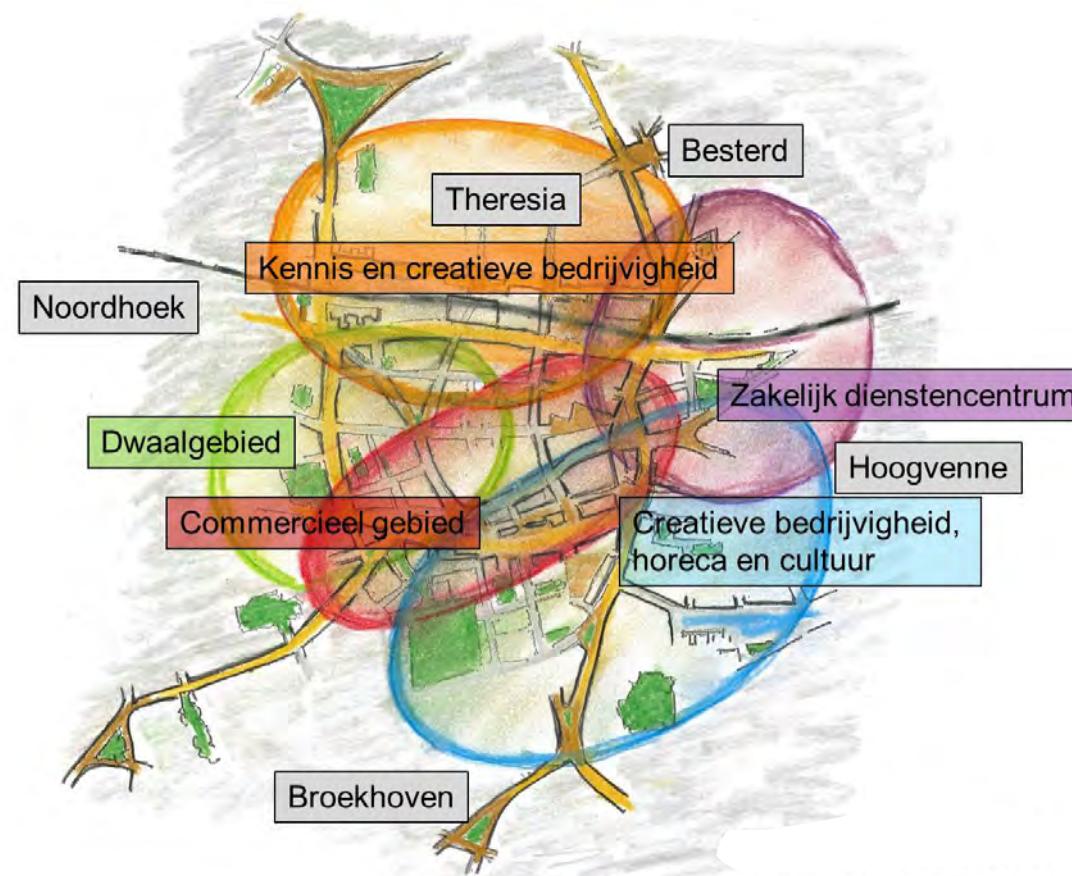
Tussen deze identiteiten hebben groen, pleinen en verbindingsroutes het openbaar gebied en de verbinding tussen de diverse verschillende gebieden sterk verbeterd. Dit heeft de verblijfs- en ontmoetingsfunctie van de Binnenstad van de 21e eeuw flink versterkt. Maar het gaat om meer. Beleving en een openbare ruimte waar mensen zich prettig voelen (placemaking), daar draait het om. Winkelen is hiervan een onderdeel. De binnenstad is verbeterd, met respect voor de bestaande structuur. De aantrekkingskracht en verblijfskwaliteit zijn hierdoor vergroot. Zo is er meer kunst in de openbare ruimte, meer aandacht voor historische uitstraling en parkjes die niet alleen bijdragen aan een prettige leefomgeving maar ook (in)formele ontmoetingen en nieuwe ontwikkelingen uitlokken. De Heuvelstraat is nog steeds de dragende winkel-as. Daaromheen is het winkelgebied versterkt. Het Dwaalgebied met specialistische winkeltjes heeft een eigen sfeer en

is een unieke aanvulling op het kernwinkelgebied. De kracht van het cultuurhistorisch erfgoed in het Dwaalgebied is ten volle benut. Het Dwaalgebied loopt over in de Spoorzone, waar de levendigheid op straatniveau, de aantrekkelijke routes en de specifieke functies zijn voortgezet in een nieuwe setting van industrieel erfgoed en nieuwbouw met onder meer

een goed zichtbare Bibliotheek van de toekomst.

In de Binnenstad van de 21e eeuw is de oude binnenstad versmolten met de Spoorzone. Dat geldt vooral voor het deel van de voormalige werkplaats van de NS. De centrumfunctie voor de regio is versterkt en de Binnenstad van de 21e eeuw heeft

Figuur 4.8: Sferen in de binnenstad van de 21ste eeuw

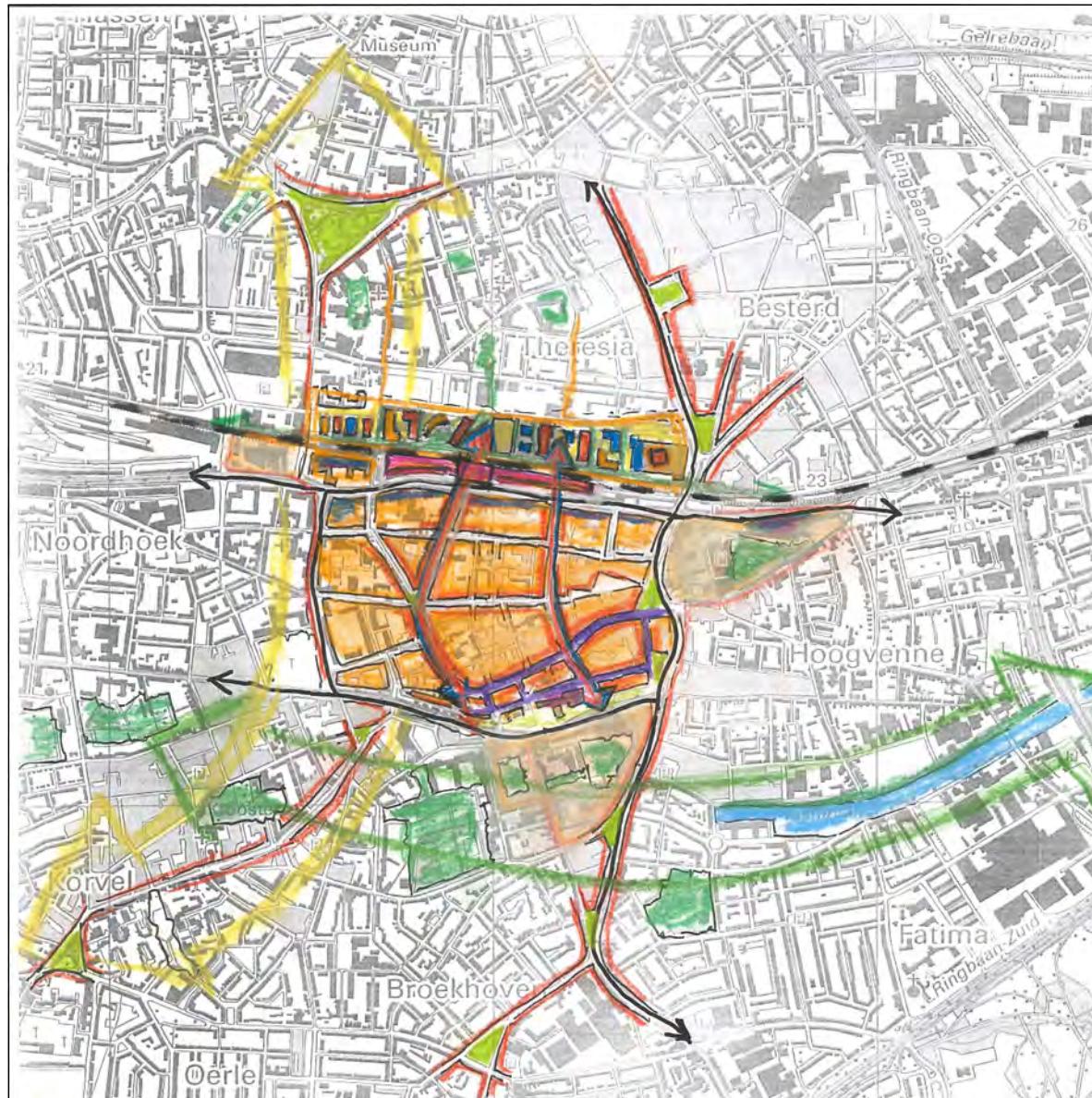

een uitstraling ie specifieke doelgroepen aantrekt, zoals kenniswerkers en commerciële dienstverleners. Ze is daardoor nog aantrekkelijker voor bewoners, bezoekers en ondernemers geworden. De Spoorzone telt diverse woon- en kantoorgebouwen. Op andere plaatsen is de Spoorzone nog ruw, met fabriekspanden die nog de sfeer van weleer uitstralen. Met een eigentijdse (soms) tijdelijke invulling bieden ze ruimte aan creativiteit, commerciële dienstverlening, evenementen en cultuur. De ontwikkelingen in de Spoorzone hebben het centrum van weleer aangevuld, met accenten op kennis, onderwijs, cultuur en ondernemerschap in combinatie met wonen, kantoren, horeca en evenementen. Gebruikers van de gebouwen voelen zich thuis in een omgeving waarin kennis vergaren, kennis delen en toepassen van belang is. Denk aan commerciële dienstverlening, onderwijs, media en kennisinstituten, zakelijke en financiële dienstverleners en kleinschalige bedrijvigheid. De programmatische invulling van de Spoorzone richt zich nadrukkelijk ook op startende ondernemingen waarvoor de ruwe contouren van het gebied bij uitstek kansen bieden om de eerste stappen in ondernemerschap te zetten.

Dankzij een hoogstedelijk, hip en creatief woonmilieu, met publieksgerichte voorzieningen en aandacht voor lifestyle, lukt het Tilburg studenten en een jonge, hoogopgeleide beroepsbevolking aan te trekken en te behouden. Dat is belangrijk voor economische groei. Dankzij de ontwikkeling van de Spoorzone is een hoogstedelijk milieutoegevoegd aan de binnenstad met extra's voor specifieke doelgroepen.

De bereikbaarheid is sterk verbeterd, mede dankzij een nieuwe verkeers- en vervoersknooppunt. De Burg. Brokxlaan heeft de autobereikbaarheid vergroot. De Spoorlaan is belangrijk voor busvervoer, maar vooral

ook voor langzaam verkeer (fiets én voetganger). Hierdoor sluit de Spoorzone prima aan op de binnenstad en heeft de Spoorlaan een aantrekkelijk verblijfklimaat. Het station ligt in de binnenstad, in plaats van aan de rand. meer in de binnenstad dan aan de rand ervan. De realisatie van onderdoorgangen onder het spoor voor langzaam verkeer hebben hier ook aan bijgedragen; de noord- en zuidzijde van het spoor zijn beter met elkaar verbonden en de barrièrewerking van het spoor is opgeheven. Er is een nieuw busstation gerealiseerd en de fietsenstallingen bij het station zijn uitgebreid. Het spoor tussen Breda en Tilburg is uitgebreid met een derde spoor en het station heeft er een vierde perron bijgekregen. Treinverbindingen zijn uitgebreid, zowel voor de sprinter als de intercity, en ook is er aansluiting op de Hoge Snelheidslijn (HSL) en internationale verbindingen via Breda en Eindhoven. De Brabantse spoorzones zijn goed met elkaar verbonden en vormen belangrijke knooppunten in een sterk stedelijk netwerk. Met een 'metrosysteem' in Brabant is de interstedelijke mobiliteit verhoogd en beslaat het Daily Urban System letterlijk heel Brabant. Verder zijn Hoogwaardig openbaar Vervoer-verbindingen naar Waalwijk, de Efteling en Oosterhout gerealiseerd. En ook zijn hoogwaardige fietsverbindingen aangeraakt op het systeem van (boven)regionale snelfietsroutes.

Binnenstad van de 21ste eeuw

Elementen

- Tilburg Centraal Station
- Kernwinkelgebied
- Campus
- 19e eeuws erfgoed
- Wonen/ werken
- Cultuur
- Horeca
- Leisure
- Lifestyle

Hoe gaan we dit bereiken?

- Versterken van het kansrijke onderwijs- en kenniskarakter en het profileren van Tilburg StudentenStad.
- Stimuleren van een studentencentrum in de binnenstad/ Spoorzone waar gewerkt en gestudeerd kan worden en ook contacten met bedrijven kunnen worden gelegd.
- Mogelijkheden bieden in bestaande, maar ook nieuwe gebouwen, voor ondernemend en creatief talent in de binnenstad. Creëren van een omgeving die uitnodigt tot ontmoeting en uitwisseling van ideeën, talent en expertise.
- Versterken van de historische elementen die 'het verhaal' van Tilburg vertellen door hergebruik, restauratie/renovatie, passende transformatie of vernieuwing, van gebouwen en in de openbare ruimte. De kwaliteiten van het cultuurhistorisch erfgoed worden benut en gebruikt als inspiratiebron voor nieuwe ontwikkelingen.
- Inspiratie ontlenen we niet alleen aan de oude historie, maar ook aan de jonge geschiedenis van Tilburg.
- Inspelen op de ruimtelijke context, zoals de structuur van de oude binnenstad en het complex van werkplaats, waarbij de historische kenmerken bijdrage aan een prettige leef- en verblijfomgeving.
- Toevoegen van groen als belevenswaarde om de aantrekkelijkheid van de binnenstad te vergroten.
- Vergroten van het aantal bezoekers aan en bestedingen in de binnenstad, door verruiming van het aanbod op het gebied van kunst, cultuur, publieksfuncties en detailhandel. Voor horeca is versterking van de variatie een opgave. Dit moet ertoe bijdragen dat het verzorgingsgebied en de diversiteit aan bezoekers groter worden.
- Ontwikkelen aan de hand van placemaking.
- Stimuleren van kunst, evenementen en andere initiatieven die bijdragen aan de 'beleving' van Tilburg.
- Publiek toegankelijke plekken bieden in de Spoorzone zodat een doorwaardbaar gebied ontstaat.
- Hergebruiken van leegstaande woonpanden, kantoren, winkel- en horecapanden.
- Stimuleren van bedrijvigheid in de kennis-, creatieve- en ambachtseconomie door herbestemming van industriële panden.
- Ondersteunen van ondernemerschap in start- en groefase via een publiek-privaat Ondernemershuis in een bedrijfsverzamelgebouw.
- Stimuleren van de verbinding tussen techniek, onderwijs, arbeidsmarkt en leisure door vestiging van een Ontdekfabriek in de Spoorzone.
- Creëren van (aanvullende) woonmilieus voor verschillende doelgroepen, die onderdeel zijn van een centrummilieu met publieks- en andere functies en voorzieningen in de nabijheid.
- Versterken van de ruimtelijke en economische samenhang (complementariteit) van ontwikkelingen in de verschillende delen van de binnenstad en versterken van de hoofdroutes voor langzaam verkeer, vooral tussen de Spoorzone en de binnenstad.
- Verbeteren van de (sociale) veiligheid van de binnenstad. Een dynamisch gebied vraagt om variatie in de invulling, zodat er levendige gebieden blijven met overzicht in het openbaar gebied.
- Realiseren van voldoende goede fietsenstallingen en parkeervoorzieningen.
- Meer ruimte bieden voor de voetganger en de fietser.
- Aantakken van snelfietspaden op Tilburg CS.

2. Tilburg University Campus: kennisontwikkeling en -toepassing (valorisatie)

Wat is er nu?

Op een steenworp afstand van NS-station Tilburg Universiteit ligt, pal tegen de Oude Warande, de campus van Tilburg University. De universiteitsgebouwen liggen in een compact gebied in een groene setting. De campus werd geopend in 1960 en veel universiteitsgebouwen weerspiegelen het tijdsbeeld van de wederopbouw. De ligging in het oudere landschap, de aansluiting op het oude sterrenbos Oude Warande, de integratie van naoorlogse bouwkunst met het landschap en verbinding met de stad maken dit tot een gebied met bijzondere kwaliteiten. Ook de inrichting van het terrein en een aantal gebouwen van Jos Bedaux en meer naar het oosten van Maaskant zijn toonbeelden van waardevolle, naoorlogse architectuur met een nationaal belang. Ook de HBO-instellingen Fontys en Avans en een groot aantal kennisbedrijven zijn in het gebied gehuisvest.

Tilburg University is een internationaal gerenommeerde onderwijs- en onderzoeksinstelling. Aan de universiteit studeren ruim 13.000 studenten, steeds vaker afkomstig uit het buitenland (1.300 studenten, 85 nationaliteiten). Bij de universiteit en expertise- en onderzoeksinstellingen werken ruim 1.700 mensen (waarvan ruim 1.100 wetenschappers).

De universiteit zet sterk in op excellente programma's, toponderzoek en expertisecentra, waardoor een verdere specialisatie mogelijk is. De universiteit is in 2013 uitgeroepen tot de beste specialistische universiteit in Nederland. Tias Business School,

het internationale topinstituut voor postdoctorale managementopleidingen, speelt een belangrijke rol in de valorisatie (toepassing en vermarkting van kennis) van de universiteit.

De potentie richting toekomst ziet de universiteit niet in kwantiteit (groei van de aantal studenten en kenniswerkers), maar in kwaliteit. De universiteit heeft een gammaprofiel: sterk in mens- en gedragswetenschappen (economie, recht, sociale- en geesteswetenschappen). Dit profiel en het versterken van zowel het onderwijs als het onderzoek willen wij graag mogelijk maken.

Dat sluit goed aan bij de strategie van Tilburg en de regio Hart van Brabant waar social innovation de methode is om samenwerking tussen ondernemers, onderwijs en overheid vorm te geven. In dat proces speelt de universiteit een belangrijke rol in de ontwikkeling van nieuwe, duurzame concepten, bijvoorbeeld op het gebied van zorg, arbeidsmarkt

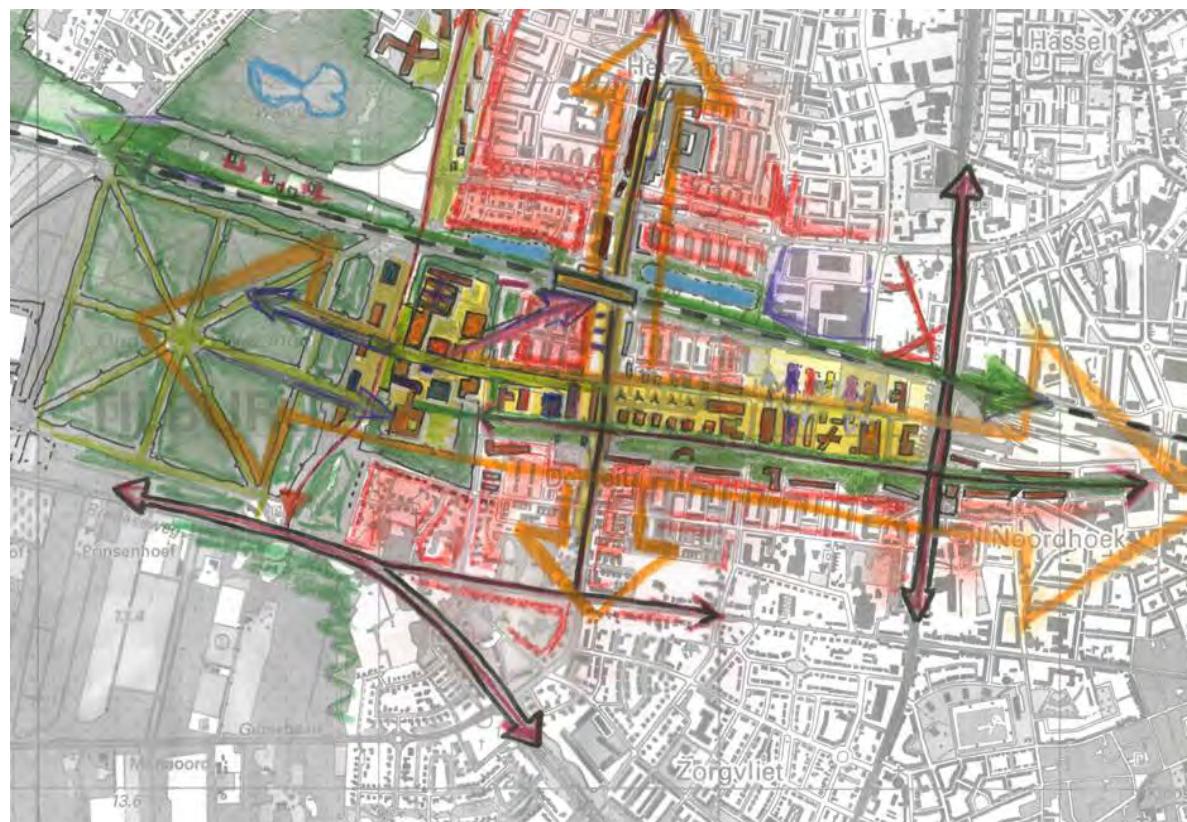
en onderwijs zelf. Ook levert de universiteit een toenemend aantal ondernemers af, vaak via een begeleidingsraject van Starterslift, waarbij ook Avans, Fontys en de NHTV zijn betrokken. Dit type ontwikkelingen en de samenwerking tussen universiteit en stad willen we graag mede mogelijk maken.

De Oude Warande, van origine een barok jachtbos uit de achttiende eeuw en onderdeel van Stadsbos013 (één van de drie stadsregionale parken in Tilburg), fungeert als het ware als een grote achtertuin van de campus. Het is een van de weinige sterrenbossen in Nederland die nog intact is; een geliefde wandelplek voor wetenschappers en studenten. In het hart staat Grotto, een kunstwerk en sfeervol horecapaviljoen. Goede sportvoorzieningen in de directe omgeving en onderdeel van de campus, zoals een (studenten-) sportcentrum, tophockey- en rugbyvelden, hebben een wervend effect op studenten. De as Spoorlaan – Hart van Brabantlaan - Professor Cobbenhagenlaan verbindt de universiteit met de binnenstad. Startend bij het station in het centrum richting de campus krijgt deze zone een steeds groener karakter. Datzelfde effect is er voor wie het fietspad neemt dat stad en universiteit verbindt, bijna zonder enige onderbreking. Er is en wordt flink geïnvesteerd in het gebied. De afgelopen decennia zijn nieuwe onderwijsgebouwen verrezen die aansluiten bij het modernisme dat voor het eerst werd toegepast door regionale architecten als Jos Bedaux. Door de bouw van Intermezzo, een grootschalig studentencomplex met ruimte voor commerciële dienstverlening, is het gebied ook buiten de reguliere openstellingsmomenten een stuk levendiger geworden. De groene campus met zijn goede gebouwen – velen in een tijdloos soort modernisme - wordt gezien als een unique selling point.

In 2040?

Niet alleen de campus en de universiteit, maar het hele knooppunt heeft en enorme (integrale) ontwikkeling doorgemaakt. Zo vormen het station, de campus en Stadsbos013 één onlosmakelijk geheel. Ook is een geïntegreerd kennissysteem binnen Brabant tot stand gekomen: een compleet palet van onderwijs en onderzoek in gamma en bèta wetenschappen bewijst elke dag zijn meerwaarde. Kennisontwikkeling en kennistoepassing zijn naar elkaar toe gegroeid. Er is een sterke verbinding met het regionale bedrijfsleven.

Voor de kracht van de universiteit staan kwaliteit van onderwijs en onderzoek voorop. Daarbij spelen hedendaagse onderwijsruimtes en –voorzieningen een belangrijke rol; flexibele ruimtes waar kleinere groepen studenten kennis uitwisselen. Kennis die expliciet tot economische waarde leidt. De voorzieningen zijn hierop aangepast. Studentondernemerschap heeft eigen huisvesting op de campus. Een broedplaats waar jonge mensen de eerste stappen op het ondernemerspad zetten. Zij kunnen doorstromen naar bedrijfsverzamelgebouwen in de binnenstad, waar ze collega-ondernemers en dienstverleners vinden, evenals de goede voorzieningen die het Tilburgse centrum (film, muziek, theater, kunst en horeca) biedt.

Tilburg University Campus

Elementen

Universiteit van Tilburg (economie/recht/ sociale- en geesteswetenschappen)
Kennisinstellingen
Wederopbouw
Oude Warande
Campus
Station Universiteit

De wisselwerking tussen onderzoek, onderwijs en stedelijke ontwikkeling heeft op meerdere manieren vorm gekregen. Een concept als Night University, dat onderzoek presenteert dat betrekking heeft op stedelijke vraagstukken, is een groot succes. De informele manier van samenwerken gaat gepaard met meer formele vormen van samenwerking, bijvoorbeeld op het gebied van bestuur, duurzaamheid, zorg, arbeidsmarkt, veiligheid, techniek en ondernemerschap.

Door de dynamiek rond het station is er een intensieve verbinding ontstaan tussen de campus en de directe omgeving, waarbij de cultuurhistorische waarden ten volle worden benut; een tijdloos modernisme in een campus waar de groene kwaliteit dominant is. Een campusplein, dichtbij de voorzieningen die door private dienstverleners zijn ontwikkeld, ingebet in een parkachtige setting. De knoop is uitstekend ontsloten en verbonden met de andere Brabantse steden via het Brabantse 'metrosysteem'. De verbinding met een aantal heldere entrees (vanaf station Tilburg Universiteit, van de parkeerplaatsen en vanaf de stadsas) completeren het verhaal.

Hoe gaan we dit bereiken?

- Benutten van de kwaliteit en maatschappelijke relevantie van het wetenschappelijk onderwijs en onderzoek, gebruik makend van social innovation als methode voor vernieuwende samenwerkingsvormen, bijvoorbeeld op het gebied van zorg, veiligheid en de arbeidsmarkt.
- Benutten van de stad als etalage of proeftuin van mondiale ontwikkelingen. In het onderwijs wordt meer ruimte gecreëerd voor praktijkoriëntatie, wat de mogelijkheid biedt om tot nieuwe werkmodellen te komen – bijvoorbeeld in samenwerking met en voor bedrijven in het MKB.
- Stimuleren van het ondernemerschap onder hoger opgeleiden. De stad kan hierop aansluiten door een passend aanbod te ontwikkelen in de binnenstad van broedplaatsen en (herbestemde) gebouwen, dienstverlening en netwerkvorming. Social innovation is een motor achter die ontwikkeling. De doorgroei leidt idealiter tot een steviger MKB, vooral in het segment van 5 tot 50 werknemers.
- Stimuleren van interdisciplinaire samenwerking tussen Brabantse universiteiten, onderzoekscentra, het bedrijfsleven. Stad en regio kunnen dat via meerdere trajecten (talentontwikkeling, sectorbeleid, innovatie in het MKB, Europees programma's) bevorderen.
- Bevorderen van samenwerking tussen Tilburg University (TiU), TU Eindhoven (TU/e) en de te ontwikkelen Graduate School in Den Bosch (een samenwerkingsverband tussen TU/e en TiU) en de regionaal-economische ontwikkelingsmaatschappijen (Midpoint, Brainport Development en Agrifood Capital). De strategische agenda's van overheid en onderwijs en de triple helix organisaties liggen meer in elkaar verlengde.
- Benutten van het internationale profiel van Tilburg University. Denk aan de mogelijkheden voor allianties (partnersteden, benutten netwerken alumni, etcetera). Dat vraagt wel om goede voorzieningen voor expats en internationale studenten (Engelstaligheid). De ondersteunden rol van de gemeente op het gebied van internationalisering kan versterken (is nu erg versnipperd).
- Creëren van samenhang tussen het stadsregionaal park Stadsbos013/ Oude Warande, de Tilburg University Campus, de Professor Cobbenhagenlaan en station Tilburg Universiteit.

3. Modern Industrieel Cluster Vossenberg-Loven

Logistiek in Tilburg

Op de as tussen Rotterdam en het Ruhrgebied ligt de top drie aan logistieke hotspots in Nederland: Venlo (nr. 1), Tilburg-Waalwijk (nr. 2) en de regio West-Brabant (nr. 3). Daarmee is de regio Hart van Brabant een belangrijke (inter)nationale hub op een belangrijke logistieke corridor in Europa. Ideaal gelegen, goed bereikbaar via weg, spoor en water (Loven ins trimodaal ontsloten), en voorzien van diverse overslagpunten. De logistieke sector is voor de regio van groot economisch belang. Niet alleen voor de werkgelegenheid bij opslag- en transportbedrijven, maar ook omdat de sector veel aanverwante bedrijvigheid aantrekt zoals eindassemblage, call centers en servicefuncties.

Tilburg en de regio Hart van Brabant zetten in op verdere uitbouw van de bestaande hotspot. De tijd van 'dozen schuiven' is voorbij. We vinden dan ook niet zozeer de omvang, maar de kwaliteit van de aan te trekken logistieke activiteiten belangrijk; juist daarmee kunnen we de toegevoegde waarde in de logistiek verhogen. Deze value added logistics-services zijn van belang om de kwetsbaarheid van de sector op langere termijn te verkleinen.

Binnen Tilburg zijn de bedrijventerreinen Vossenberg en Loven (zie hierna) de belangrijkste concentratiepunten van logistieke activiteiten. Ook Wijkevoort, dat valt onder het Modern Industrieel Cluster Midden-Brabant voorziet op termijn in ruimte voor HTSM en maintenance gerelateerde logistiek.

3a. Vossenberg

Wat is er nu?

De bedrijventerreinen Vossenberg en Vossenberg West I (samen ruim 304 netto hectare) zijn goed bereikbaar via de weg en via het water (Wilhelminakanaal). Het bedrijventerrein huisvest moderne industriële bedrijven, zoals Fuji, CZL, Agristo, Standard Areo en Elho.

Het terrein Vossenberg West II (79 netto hectare) biedt ruimte aan grote logistieke dienstverleners. Er is momenteel nog beperkt ruimte beschikbaar voor uitgifte. De containerterminal biedt een duidelijke meerwaarde voor bedrijven die zich in de buurt van de distributiecentra willen vestigen. We investeren flink in de verruiming van het Wilhelminakanaal zodat vaarklasse IV-schepen niet alleen Vossenberg, maar ook Loven kunnen bereiken. De werkzaamheden

van fase 1 worden in 2016 afgerond. Niet zozeer de omvang, maar de kwaliteit van de aan te trekken logistieke activiteiten is een aandachtspunt; die moeten economische toegevoegde waarde opleveren. De toename van logistieke activiteiten rondom e-commerce en internethandel biedt kansen voor logistiek vastgoed, ketenoptimalisatie (procesinnovatie) en de bestendiging van value added services en logistics.

In 2040?

Vossenberg is uitstekend gepositioneerd tussen het havengebied van Mainport Rotterdam en het Europese achterland; de overslagfaciliteiten zijn gestaag gegroeid. Vossenberg-West II is ingevuld met grootschalige logistieke bedrijvigheid; value added logistics. Met de rail aansluiting op Loven en dankzij de uitstekende weg- en waternaansluiting, is Vossenberg uitgegroeid tot een Modern Industrieel Cluster.

Met de uitbreiding van Vossenberg-West II heeft de gemeente ook de ambitie waargemaakt om een duurzaam bedrijventerrein te ontwikkelen. De gemeente heeft bedrijven aangezet tot duurzaamheid op het gebied van vastgoed, mobiliteit en activiteiten. Het opwekken van de eigen energievoorziening – zoals windmolens op eigen terrein (o.a. Fuji), vergistingsinstallatie (Attero) en zonnecollectoren op bestaand vastgoed (daken) –, het slim omgaan met energie- en reststromen en het slim organiseren van ketens en logistieke bewegingen: ze zijn uitgegroeid tot unique selling points, waarmee Tilburg vooroploopt in Nederland.

Hoe gaan we dit bereiken?

- Realiseren capaciteitsverruiming Wilhelminakanaal fase 1 (2016).

- Afronden Vossenberg West II (79 ha) en Vossenberg Scheg (6,5 ha).
- Omzetten van kleine kavels in grote kavels, zodat de gebruiksmogelijkheden voor de logistiek worden vergroot.
- Inzetten van de Midden-Brabantse Ontwikkelingsmaatschappij voor Energie en Duurzaamheid (MOED) bij de verduurzaming van de bedrijventerreinen.
- Onderzoeken wat er fysiek nodig is om de samenwerking tussen onderwijs en bedrijfsleven te versterken op bedrijventerreinen.

3b. Loven

Wat is er nu?

Momenteel herbergt Loven veel logistieke en watergebonden bedrijven. Het terrein kent veel bedrijven uit het midden- en kleinbedrijf, naast grote vestigingen van bijvoorbeeld MOL Logistics, Albert Heijn Distributiecentrum en Tristar. Het bedrijventerrein, inclusief Loven-Noord, is 172 hectare netto groot.

De spooraansluiting vanuit het zuiden is onlangs gerealiseerd, waardoor treinen direct zowel uit oostelijke als westelijke richting direct op de railterminal Loven kunnen aankomen en vertrekken. Uiterlijk in 2017 wordt het spoor, met steun van het riksprogramma Beter Benutten, geëlektrificeerd, waardoor ook elektrische locs de railterminal kunnen bereiken. De verbreding van het Wilhelminakanaal, fase 1 tot aan Kraaien, wordt in 2016 afgerond.

In 2040?

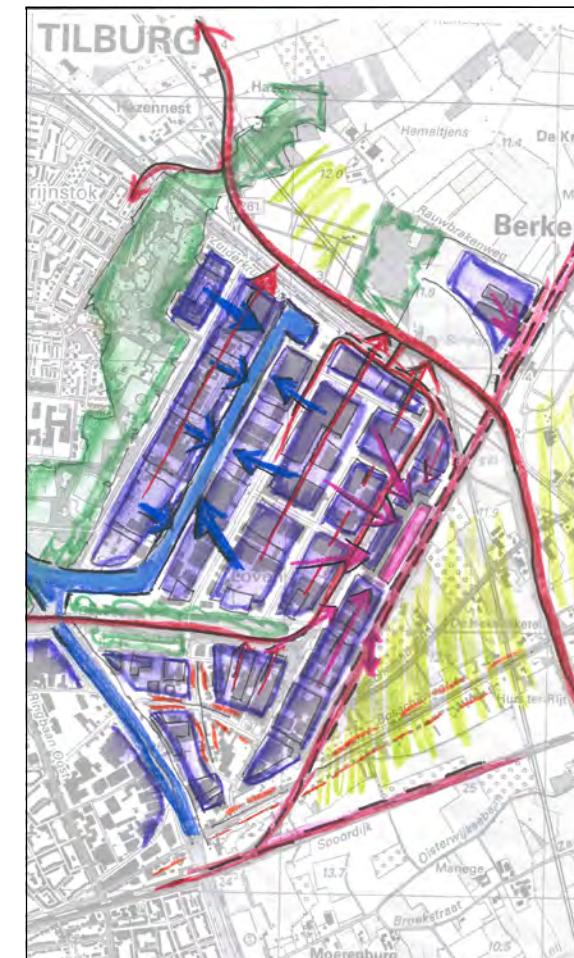
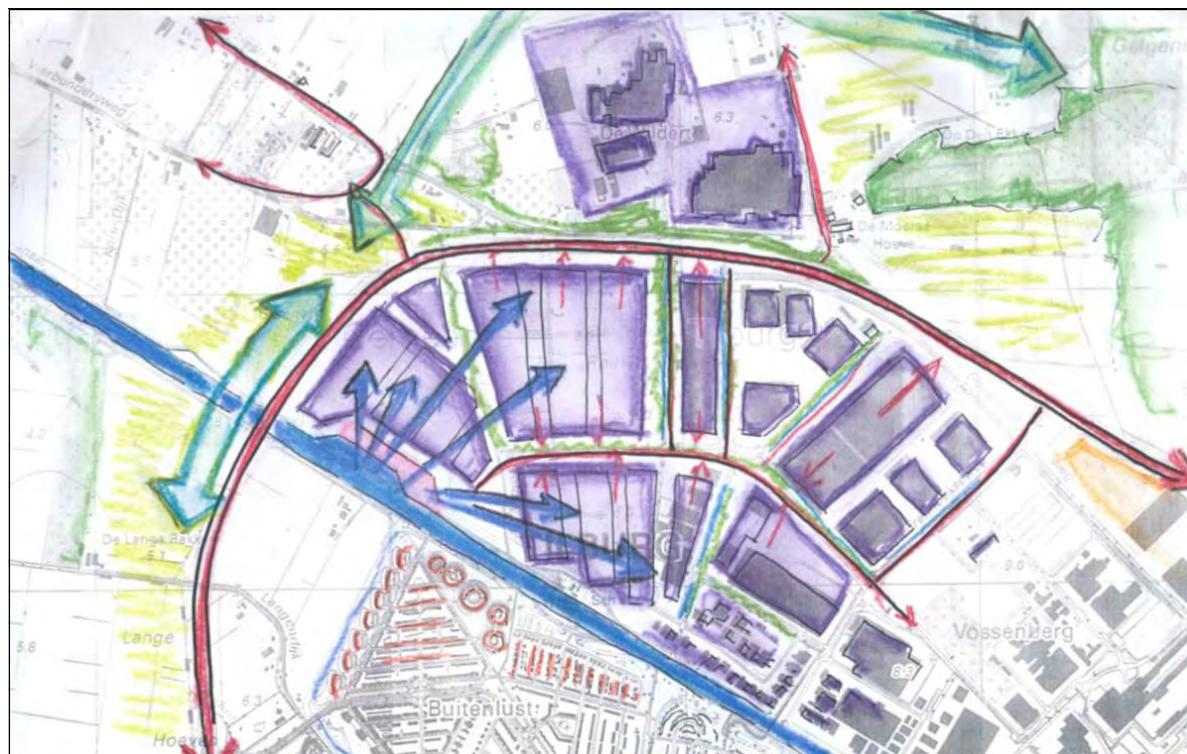
Loven is uitgegroeid tot een volwaardig trimodaal bedrijventerrein, met een goede ontsluiting via de

Modern Industrieel Cluster Vossenberg - Loven

Elementen

Trimodaal Loven
Bimodaal Vossenberg West 2
Grote kavels
Noordwest- en Noordoosttangent
Wilhelminakanaal
Spoor

weg, onder meer de A58 (met een 4x2 profiel), water (verbreding van het Wilhelminakanaal tot aan Loven (afronding fase 1,5) en spoor. Naast containervervoer herbergt het bedrijventerrein verschillende bedrijven met bulkvervoer over het kanaal (waaronder papier, bouwstoffen). Voor het watervervoer is Loven het eindpunt van de bediening vanuit de haven van Rotterdam (inland hub) met douanefaciliteiten. Containers uit de haven Rotterdam kunnen zo met minimale vertraging worden vervoerd naar Tilburg. Vanaf de weg kunnen containers in Tilburg op het spoor worden gezet naar belangrijke bestemmingen in het Midden- en Oost-Europese achterland.

Door herstructurering beschikt Loven over grotere, aaneengesloten kavels. Daarmee sluit het goed aan bij de logistieke ambitie van Tilburg en de vraag van logistieke dienstverleners. De uitstekende bereikbaarheid speelt daarbij een belangrijke rol.

Hoe gaan we dit bereiken?

- Op gang brengen van transformatie en herstructureren van het bedrijventerrein, onder meer door in gesprek te gaan met eigenaren. Rol van de gemeente: bedrijven een duwtje in de rug geven en erop wijzen dat de focus ligt op bestaande bedrijventerreinen en minder op nieuwe terreinen (zorgvuldig ruimtegebruik). De gemeente faciliteert bedrijven bij herstructureren van het bedrijventerrein.
- Inzetten op omvorming van de kleinere kavels tot grote kavels (transformatie, samenvoeging, ruilen) om zo tot herstructureren te komen. Dat maakt Loven interessant voor logistieke partijen.
- Inzetten van herstructureringsfonds voor herstructureren bedrijventerreinen Loven.
- Realiseren capaciteitsverruiming Wilhelminakanaal Fase 1,5.

Modern Industrieel Cluster Midden-Brabant

Elementen

A58 knoop, Noordwesttangent
Maintenance Campus
Vliegbasis Gilze-Rijen
Wijkvoort
Midden-Brabant Poort
Broekakkers
Nerhoven
Wijckermeer
Wijckerbos
Verbinding met stadsbos013
Ecologische verbindingen Groote Leij en
Hultensche Leij

4. Modern Industrieel Cluster Midden-Brabant

Wat is er nu?

Vanuit het textielverleden kent Tilburg een sterke industriële sector, waarin het onderhouden van machines een belangrijk onderdeel is. Hedendaagse sterke voorbeelden van industriële bedrijvigheid zijn hoogwaardige productiebedrijven op onder andere het gebied van tandwielen en versnellingsbakken, machines en materialen. Relatief nieuw is het onderhoud van helikopters. Hiervoor is een speciale campus op het gebied van Maintenance & Aerospace ontwikkeld: Gate 2 in de gemeente Gilze en Rijen. Daar vloeien nieuwe toepassingen, technieken en initiatieven uit voort, zoals de lijmacademie als specialistisch opleidingstraject.

Wijkevoort is een strategische reservering voor de ontwikkeling van een bedrijventerrein. Tilburg ziet kansen om deze ontwikkeling te versterken door Wijkevoort uit te bouwen tot een modern industrieel cluster met een accent op maintenance. Hoewel Wijkevoort gereserveerd is voor de verdere toekomst, anticiperen wij nu al op kansen die zich voordoen. De vraag vanuit de markt naar grote kavels houdt aan. Daarnaast is Wijkevoort goed bereikbaar via de A58 en grenst het aan de terreinen van vliegbasis Gilze en Rijen, Aeroparc, waar Gate 2 onderdeel van uitmaakt en de bedrijventerreinen Midden-Brabant Poort, Broekakkers en het toekomstige Nerhoven. Aansluiten bij maintenance specifiek gericht op aerospace past goed bij de stad: Tilburg heeft zelf zo'n vijftien luchtvaart gerelateerde bedrijven in de stad. Verder bieden ROC Tilburg en Avans Hogeschool diverse opleidingen op het gebied van luchtvaarttechniek en -onderhoud. Deze scholingstrajecten maken Tilburg aantrekkelijk voor luchtvaart gerelateerde bedrijven en bedrijven in onderhoudstechniek.

De bedrijventerreinprogrammering, en dus ook de nut en noodzaak van ontwikkeling van Wijkevoort stemmen we af met de regio Hart van Brabant en de provincie. De afspraken daarover worden vastgelegd in de regionale bedrijventerreinprogrammering (eind 2015).

In 2040?

Wijkevoort is volledig afgestemd op de vraag vanuit het bedrijfsleven. Samen met de vier kwadranten rond de A58 en de Noordwesttangent is (over de gemeentegrenzen heen) het krachtige 'Modern Industrieel Cluster Midden-Brabant' ontstaan met een accent op Maintenance. Ruimte voor ondernemen, praktijkonderwijs en kennisintensieve werkgelegenheid staat in dit cluster centraal. De economische spin-off

naar toeleverende dienstverlenende bedrijven levert in de regio extra werkgelegenheid op. Wijkevoort heeft zich meer en meer geprofileerd met service logistics, een menging van maintenance en logistieke bedrijvigheid.

Het Modern Industrieel Cluster profiteert qua bereikbaarheid volop van de verbreding van de A58 tot 2x4 rijstroken en de scheiding van stadsregionaal- en doorgaand verkeer, maar ook van de opwaardering van de N260 richting Turnhout en de Belgische snelweg E313 (Antwerpen-Luik). Het (mede) gebruik van de vliegbasis Gilze en Rijen (civiel medegebruik en goederenvervoer) levert nieuwe kansen op. Daarnaast zijn door verbinding met Brabantse netwerken binnen de sector van High Tech Systemen en Materialen (HTSM) nieuwe kansen ontstaan: samenwerking levert nieuwe economische activiteiten en innovaties op.

Ook heeft Wijkevoort zich duurzaam ontwikkeld. Onderwijs- en kennisinstellingen profiteren van de landschappelijke kwaliteiten van het gebied (de Hultensche Leij, het Wijckermeer en het Wijckerbos liggen vlakbij) en van de nabijheid van bedrijven binnen het maintenancecluster. De verbinding met Stadsbos013 zorgt voor een goede verwerving tussen stad en land.

Hoe te bereiken?

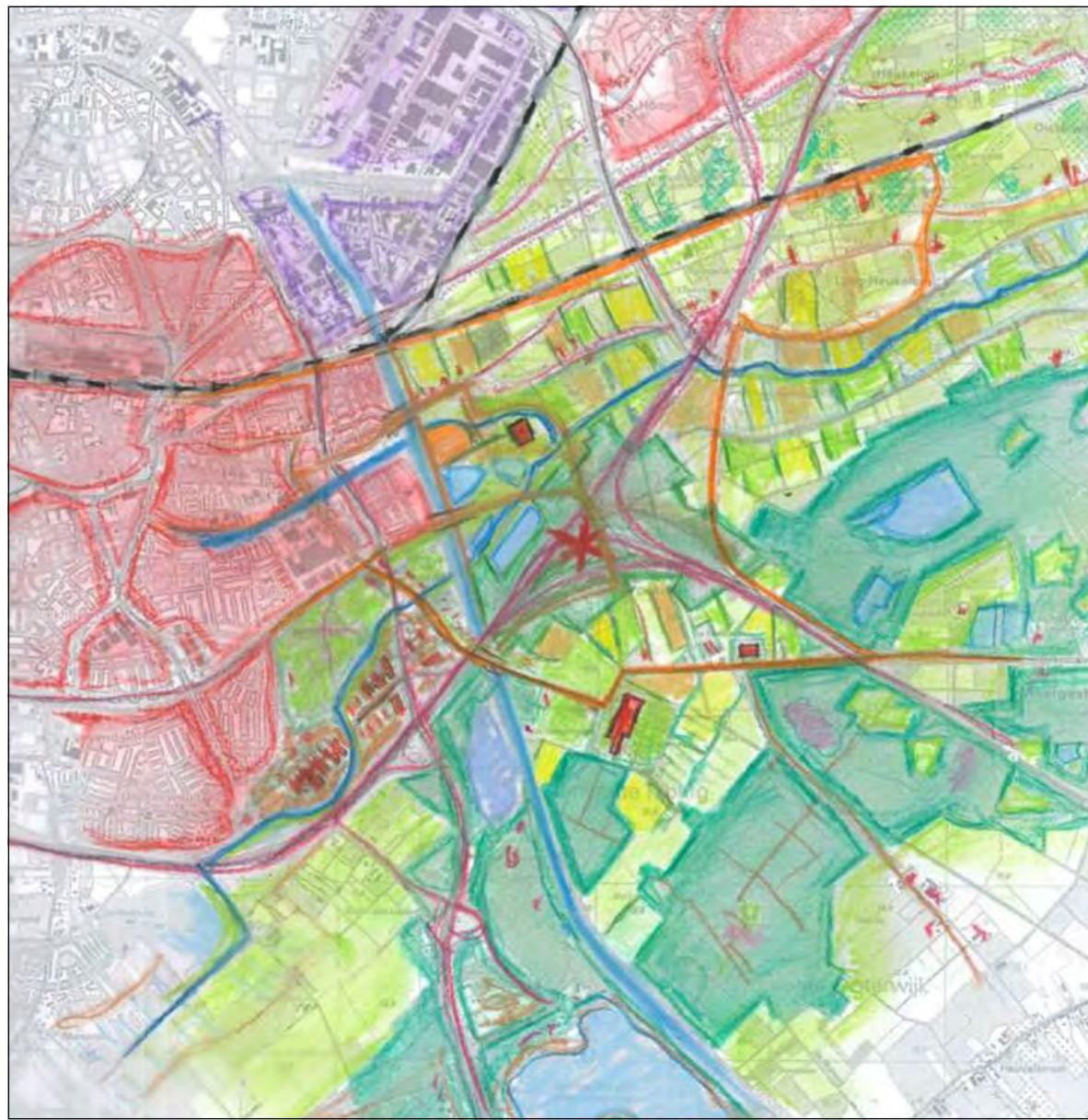
- Ontwikkelen (gefaseerd en vraaggericht) van bedrijventerrein Wijkevoort.
- Herprogrammeren en herprioriteren van regionale afspraken voor bedrijventerreinen.
- Opstellen nieuw bestemmingsplan, inclusief Milieu-effectrapportage voor de ontwikkeling van Wijkevoort.
- Lobbyen voor de verbreding en betere benutting van de A58.

- Realiseren van de ecologische verbindingszones Groote Leij, Hultensche Leij en Oude Leij.
- Benutten van de groene kwaliteiten van de locatie zoals de Hultensche Leij en Groote Leij, het Wijckermeer en Stadsbos013 om de kwaliteit en uitstraling van het bedrijventerrein te verhogen. Dit maakt het terrein aantrekkelijk voor smart industries en de mensen die hier werkzaam zijn.
- Onderzoeken welke mogelijkheden het 'Modern Industrieel Cluster Midden-Brabant' kan benutten, naast maintenance en aerospace. Deze verkenning samen uitvoeren met het bedrijfsleven, Midpoint en Defensie.

Drie stadsregionale parken

De grootstedelijke benadering van de Brabantstrategie vraagt een nieuwe kijk op het groen in en rond de stad. Als ‘scharnierpunten’ tussen stad en land hebben we drie parken aangewezen die de verbinding leggen tussen de stad en de grote natuurgebieden in de omgeving. Naast de natuurwaarde is er ook de gebruikswaarde; burgers worden uitgedaagd om de parken vooral recreatief te gebruiken: van mountainbiken tot klimbos, van tienkampen tot survivaltochten. Er is ook ruimte voor commerciële activiteiten als horeca en events.

Stadsregionaal park Moerenburg - Koningshoeven

Abdij Koningshoeven

Beeklandschap

Huize Moerenburg

Leijpark

Sportlanes

Uitkijkpost

Inpassing knooppunt Lindebos

Waterpark

Wilhelminakanaal

A. Stadsregionaal park Moerenburg - Koningshoeven

Wat is er nu?

Het gebied Moerenburg - Koningshoeven is herkenbaar door cultuurhistorische iconen als de 19e eeuwse Abdij Koningshoeven en de moderne contouren van Huize Moerenburg dat verwijst naar middeleeuwse bebouwing. Onderscheidend door een kleinschalig landbouwgebied dat samen gaat met ecologisch waardevolle beekdalen. Koeien in de wei, graslanden, hakhoutwallen, struwelen, poelen en bloemrijke graslanden is zomaar een greep van elementen die je tegenkomt in Moerenburg-Koningshoeven. Biologische veeteeltbedrijven waar je een kijkje kunt nemen, worden gecombineerd met een aanbod van mooie streekproducten zoals (abdij-)geitenkaas, vlees, honing en natuurlijk de unieke La Trappe bieren van

het trappistenklooster Koningshoeven. Ook is er een stadsgroententuin. Regelmatig worden er begeleide natuurwandelingen georganiseerd. Een paar dagen in retraite in de Abdij, ook dat behoort tot het pallet van ontspanning (bezinning) en vrije tijdsbesteding met een Bourgondisch karakter.

De afgelopen jaren experimenteerden we in stadsregionaal park Moerenburg - Koningshoeven met het versterken van de landschapsontwikkeling en het combineren met andere economische functies. Samen met de bewoners en andere belanghebbenden verbeterden we de kwaliteit en daarmee de toegevoegde waarde voor de stad en het landschap.

In 2040?

Moerenburg-Koningshoeven is een aantrekkelijk kleinschalig mozaïeklandschap met alle kenmerken van het pre-industriële Brabant. Gevarieerd, met recreatieve voorzieningen, boerderijhoeves en andere historische bebouwing. Op verschillende plekken heeft de stadslandbouw zich ontwikkeld. Nieuwe landschapselementen hebben de ecologie in het gebied versterkt. Ook maken ze het landschap aantrekkelijker. Huize Moerenburg is als een stalen folly teruggebracht in het landschap. Boeren en ondernemers hebben samen het stadsregionale park verder ontwikkeld.

Er zijn volop mogelijkheden om te wandelen en te fietsen. De Piushaven is via zogenoemde 'sportlanes' verbonden met het park. De abdij is hierdoor ook gemakkelijker te bereiken. Met zijn bierbrouwerij en kloosterwinkel een populaire recreatieve voorziening en rustpunt voor voorbijgangers en dagjesmensen. Overnachten in een B&B, een rondje te paard, een ritje met de huifkar of heerlijk borrelen in het Proeflokaal op de Abdij. Het kan allemaal.

In het groen rondom de monumentale waterzuivering

is een waterpark aangelegd. Het gebied heeft een aangename natuurlijke uitstraling die past bij het beekdallandschap van Moerenburg.

Hoe gaan we dit bereiken?

- Verbeteren van de bereikbaarheid voor recreanten en (ongebonden) sporters, door de realisatie van sportlanes, fietspaden en (onverharde) wandelpaden.
- Vergroten van de landschappelijke aantrekkelijkheid door aanleg van landschapselementen zoals; hakhoutwallen, struwelen, poelen en bloemrijke bermen.
- Uitbouwen van de mogelijkheden en ambities van Abdij Koningshoeven. Denk aan de inzet van de gronden, de verbouw en verkoop van streekproducten, de ontwikkeling van 'groene' productieprocessen, etcetera.
- Samenwerken met ondernemers in het gebied. Samen de aantrekkelijkheid van het gebied vergroten. Bijvoorbeeld door (meer) dieren in de wei te laten lopen of bedrijven meer toegankelijk te maken.
- Stimuleren van extensieve landbouw. Ook kunnen boeren een rol spelen bij de aanleg en het landschapselementen.
- Aanhaken bij de activiteiten en verdere ontwikkeling van de Piushaven. Denk aan pontverbindingen en aanlegsteigers en ecologische (kade-)inrichtingen.
- Onderzoeken wat de mogelijkheden zijn voor kleinschalige herontwikkeling in en om de voormalige waterzuivering (rijksmonument).
- Realiseren van een uitkijktoren op de Meierijbaan als baken tussen stad en land.
- Profileren van (het gebruik van) de historische kloostertuinen.

Stadsbos013

Beekdal

Coulissenlandschap

Golfbaan

Landgoederenzone

Open plekken in bos

Sportlanes

Sportcomplex

Werklandschap

Waterpark

B. Stadsbos013

Wat is er nu?

Stadsbos013 is een 18- en 19e eeuws landgoederenlandschap dat ontstond rond buitenplaatsen van Tilburgse fabrikanten. Het is een relatief onbekend gebied aan de zuidwestflank van Tilburg. Een plek waar natuur en stad samenvloeien. Het is het grootste stadsbos van Nederland. Een mooie kans om de aantrekkelijkheid van Tilburg te versterken. Een groot bos, open graslanden, beekdalen, sportgelegenheden (zoals tophockey en -rugby, voetbal, hardlopen én golf), landbouwgronden en ook cultuurhistorisch waardevolle gebieden, zoals de landgoederen maken onderdeel uit van het Stadsbos013. Het gebied heeft mooie natuurkwaliteiten zoals de Kaaistoep.

Het uit de 18e eeuw stammende, barokke sterrenbos

Oude Warande is cultuurhistorisch gezien een uniek icoon. Oude verbindingen met kenmerkende landschapselementen zoals het Bels lintje, de Gilzerbaan en Bredaseweg hebben cultuurhistorische waarde, mede door de gebouwen en landgoederen, zoals Landgoed Heidepark/ Vredelust of het pompstation uit 1898. Aan de zuidwestzijde ligt nog een aantal oude agrarische structuren en boerderijen. Hier liggen tal van potenties voor het verder aantrekkelijk maken van het stadsbos.

In 2040?

Het Stadsbos013 is een romantisch parklandschap; landgoederen bepalen voor een groot deel de sfeer, in combinatie met natuur en sport. Bij studenten is het bos ronduit populair. Maar ook komen er veel gezinnen, ouderen en kinderen. Het bos is rijk aan vele soorten bomen met hier en daar open plekken en gradiënten. Het ecosysteem en de biodiversiteit zijn opgebloeid, dankzij de overgangen van open naar gesloten natuur. De grote variëteit aan natuur en de vele recreatiemogelijkheden maken Stadsbos013 een aantrekkelijke verblijfplaats voor uiteenlopende doelgroepen. Je kunt er picknicken, sporten, wandelen, fietsen, vissen, etcetera. Ook zijn er enkele horeca-gelegenheden gevestigd. Door de sportlanes is het bos eenvoudig te bereiken en is het recreatief gebruik van het Stadsbos verhoogd.

In het waterwingebied is gezocht naar specifieke rood-voor-groenregelingen. Enkele landhuizen ter compensatie van de sanering van de vele recreatiwoningen en schuurtjes in het gebied hebben een positief effect opgeleverd voor het waterwingebied en de landschappelijk-ecologische kwaliteit verhoogd.

De aanleg van een waterpark ten westen van de woonwijk de Blaak zorgt voor voldoende waterberging bij hevige regenval. In het meer agrarische deel van

het Stadsbos013 heeft zich een publiekstrekker gevestigd op het gebied van leisure: een commercieel activiteitencentrum dat duurzaam ondernemen hoog in het vaandel heeft staan. Dat alles in een landgoedachtige setting. De Groene Kamer heeft als initiatiefnemer inmiddels hiervoor een plan bij de gemeente ingediend.

Hoe gaan we dit bereiken?

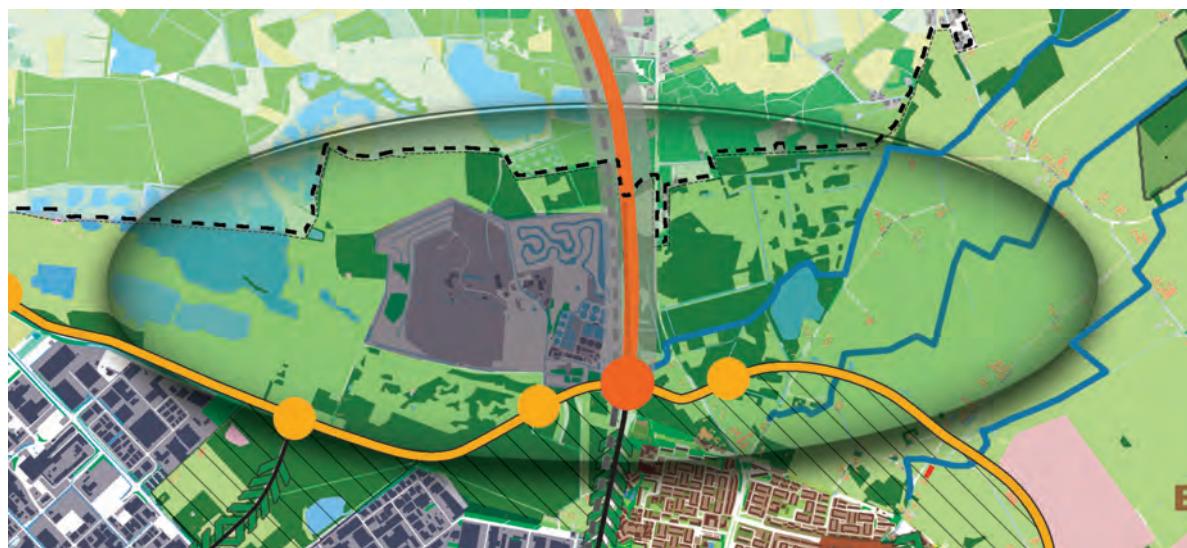
- Aanzetten tot experiment. Stadsbos013 is een proeftuin: we gaan bottom-up op het Stadsbos ontwikkelen en initiatieven van derden begeleiden. Enkele expeditielieders benutten hun netwerk en bevragen 'de stad' te helpen met ideeën, initiatieven en deze te koppelen (cross-over) met andere stakeholders.
- Uitdagen van stedelingen om gebruik te maken van het stadsbos. Dat doen we door de biodiversiteit te vergroten, de toegankelijkheid te verbeteren en bestaande kwaliteiten te verbinden en te versterken.
- Opstarten van verschillende projecten door de gemeente. Dat zijn de realisatie van de ecologische verbindingen de Oude Leij en de Hultensche Leij, het realiseren van een goede en aantrekkelijke verbinding met Wijkevoort, zowel landschappelijk als qua bereikbaarheid (recreatieve fietsverbinding), en de aanleg van een waterpark.
- Faciliteren van initiatieven van burgers en bedrijven.
- Behouden en versterken van het oude, karakteristieke patroon van de Oude Warande en de verbinding met de bossen ten zuiden van de Bredaseweg verbeteren.

C. Stadsregionaal park Noord

Wat is er nu?

Stadsregionaal park Noord lijkt een vergeten en nauwelijks gewaardeerd buitengebied ten noorden van de stad. Dit komt enerzijds door de ligging buiten de tangent en de doorsnijding met de Midden-Brabantweg. Anderzijds wordt het gebied ook gedomineerd door een erg rommelige kern met een aantal stadsrandfuncties zoals de afvalberg van De Spinder, de bezinkbassins van de rioolwaterzuiveringsinstallatie en hoogspanningsmasten met bijbehorend trafostation. Ruimtelijke kwaliteit is in deze kern ver te zoeken. Het landschap om de kern heen is zeer divers. Ten oosten van de Midden-Brabantweg bevindt zich het Noorderbos. Aansluitend daaraan, richting de dorpen Udenhout en Berkel-Enschot, is het landschap te typeren als een vooral open gebied

met een relatief jonge ontginningsgeschiedenis. Wellicht voor Brabantse begrippen té open. Het landschap mist hier ruimtelijke geleding door landschapselementen die zorgen voor geborgenheid en aantrekkelijkheid. Ten westen van de Spinder ligt een prachtig vennengebied. Hier is de afgelopen jaren flink geïnvesteerd in natuurontwikkeling. Het is een uitloper van formaat van De Loonse en Drunense duinen. Met de opwaardering van de N261 is dit gebied ecologisch verbonden met de oostkant van de Midden-Brabantweg door middel van een ecoduct en verschillende faunapassages. Het gebied heeft nu al veel interessants te bieden, voor wie er oog voor heeft. De latent aanwezige, maar niet direct zichtbare cultuurhistorie en landschappelijk ecologische waarden, vormen hiervoor de basis. Denk hierbij aan de natuurgebieden Huis ter Heide en Lobelia, maar ook aan het Noorderbos met de nog herkenbare patronen en relicten van de voormalige

vloevelden die ons herinneren aan het industriële verleden van de stad. Of bijvoorbeeld aan de ondernemers in het agrarisch gebied ten oosten van het Noorderbos, die pioniers zijn voor de verbrede landbouwsector. Boerderijwinkels en een zorgboerderij zijn aanwezig, en zelfs een rondleiding op een kaasmakerij is mogelijk.

In 2040?

Stadsregionaal park Noord is een postmodern 21e eeuws experimenteerpark. Centraal in dit park is het Duurzaam Energieknooppunt Noord gevestigd. Stadsregionaal park Noord combineert natuur met industrie cultuur en landschapskunst. Het vormt enerzijds de schakel tussen de stad en Nationaal Park De Loonse en Drunense Duinen en anderzijds verbindt het de stad met het Nationaal Landschap Het Groene Woud. De uitlopers van het stadsregionaal park en Het Groene Woud ontmoeten elkaar hier.

Het natuurgebied van Lobelia en Huis Ter Heide is uitgegroeid tot een rijk natuurgebied, mede dankzij de versterkte verbinding met de Loonse en Drunense Duinen. Bezoekers en bewoners kunnen het gebied met verschillende vervoersmiddelen doorkruisen en genieten van de prachtige omgeving.

Duurzaam Energieknooppunt Noord vormt een belangrijke poort naar het stadsregionale park. Rondom de Spinder is een modern energielandschap ontstaan waar Tilburg haar lokale duurzame energievoorziening organiseert en haar afvalstromen hergebruikt. In dit gebied heeft de laatste stap in de circulaire economie van de stad gestalte gekregen. Het is ook een plek waar educatie wordt gegeven over nieuwe duurzame energievormen en de aanwezige natuur.

Stadsregionaal Park Noord

Stadsregionaal park Noord

Doortrekken landschap
De Brand

Moeraslandschap

Waterpark

Energielandschap

Oostkamer

Westkamer

Hoogspanningstracé

Sportlanes

Het stadsregionale park heeft het herstel van het watersysteem een flinke impuls gegeven. Er wordt optimaal omgegaan met het landschappelijke en stedelijke water, inclusief het water dat afkomstig is van de regionale waterzuiveringsinstallatie (RWZI). Een groene zone net naast het Noorderbos fungeert als waterpark. De cultuurhistorische betekenis van de voormalige vloeivelden hebben zo weer waarde gekregen. Vanuit het waterpark wordt de omgeving (weer) hydrologisch gevoed om verdergaande verdroging tegen te gaan. Het waterpark heeft door de goede groene inbedding ook een recreatieve en educatieve functie gekregen.

Aan de oostzijde van het Noorderbos is het groen flink opgekapt door de komst van een nieuw stuk bos en de aanleg van bomensingels en houtwanden. Daarmee worden de karakteristieken en kwaliteiten van het landschap van De Brand doorgezet tot aan de stadsrand. Het Nationaal Park is landschappelijk beter verbonden met de stad.

Het Stadsregionaal park Noord is gemakkelijk te bereiken. Er zijn overnachtingsmogelijkheden en meerdere recreatieve voorzieningen.

Ten oosten van het Noorderbos liggen grote groene kavels met een moderne invulling van ruimte-voorruijte-woningen (lage dichthesden), of een leisurepark. In de structuurvisie Noordoost stond dit gebied bekend als de Westkamer.

Hoe gaan we dit bereiken?

- Onderzoeken, samen met verschillende (overheids-) stakeholders wat de gemeenschappelijke ambities zijn. Als gemeente kijken we vanuit een ruimtelijk perspectief in verbinding met landschap, water, energie etc.
- Onderzoeken met de provincie en andere partners hoe we het buitengebied vanuit een nieuw perspectief kunnen zien en ontwikkelen.

Ontwikkeling van stadsregionaal park Noord hebben we voorgedragen als 'pilootproject' als vervolguitwerking van het IABR-projectatelier Brabantstad 'stad-land'.

- Benutten van (verborgen) kwaliteiten. Op landschappelijk- en cultuurhistorisch gebied, maar ook op economisch gebied als verbrede landbouw bijvoorbeeld. Daarnaast speelt water in brede zin een belangrijk rol in dit gebied.
- Aanleggen van verschillende ecologische verbindingszones. En het herstellen/beter benutten van het Noorderbos. In de programmering zijn inmiddels verschillende projecten opgenomen.
- Definiëren van projecten waarmee we landschappen aantrekkelijker kunnen maken (grondruit e.d.).
- Aansluiten bij initiatieven gericht op de knoop Duurzaam Energielandschap Noord. Er liggen kansen om een schaalsprong in de lokale duurzame energieopwekking te verbinden met de ontwikkeling van stadsregionaal park Noord.

4.2 De regiostrategie: Tilburg in de regio Hart van Brabant

Het versterken van de economie en leefbaarheid van de regio. Dat is de insteek van de regiostrategie. Was de Brabantstrategie gericht op Tilburg in internationaal perspectief, bij de regiostrategie draait het om Tilburg als centrumstad en belangrijke spil in de regio Hart van Brabant. Een goed bereikbare stad, waar bewoners uit de gehele omliggende regio graag komen voor werk, hoogwaardige medische zorg, uitstekend onderwijs, winkels en spannende cultuur. Waar bedrijven hun ambities optimaal kunnen ontplooien. En waar het uitstekend (meerdaags) recreëren is. De dagelijkse verplaatsingspatronen duiden op een sterke centrumfunctie van Tilburg in het Hart van Brabant. Een sterke stad kan niet zonder een sterke regio; omgekeerd geldt dat een sterke regio niet zonder een sterke stad kan.

De centrumfunctie versterken

De regiostrategie richt zich op drie stedelijke knooppunten en op twee regionale ecologische verbindingss zones ten westen en oosten van de stad. De knooppunten van het (inter)nationale schaalniveau (zie paragraaf 4.1.2) hebben ook betekenis voor de lagere schaalniveaus; ze hebben tegelijkertijd een regionale en lokale betekenis.

Bij het uitwerken van de regiostrategie spelen de volgende factoren en overwegingen een rol:

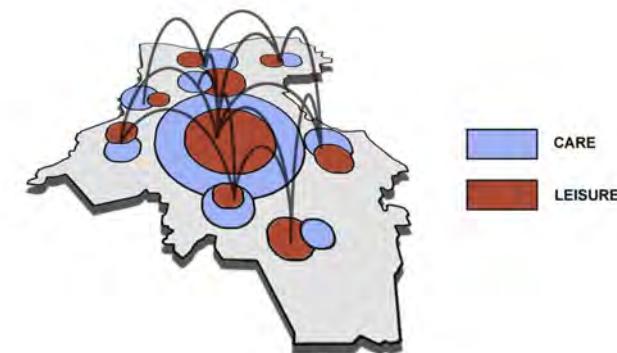
- Als echte centrumstad beschikt Tilburg over hoogwaardige voorzieningen op het gebied van onderwijs, cultuur, zorg, horeca en detailhandel. Werkgelegenheid is in grote mate in Tilburg geconcentreerd.

- Met De Efteling en De Beekse Bergen excelleert de regio Hart van Brabant van oudsher op het gebied van leisure. Tilburg ligt centraal ten opzichte van deze twee publiekstrekkers. Die centrale positie wil de stad optimaal benutten. Er liggen kansen voor een duurzaamheids- en leisurelandschap, waarbinnen energie en recreatie, bijvoorbeeld in de vorm van bed & breakfasts, een rol spelen. De stadsregionale parken vervullen een rol in de verbinding met de natuurgebieden in de regio (Oisterwijkse Vennen, Loonse en Drunense Duinen, Regte Heide). Ook de stedelijke leisure krijgt een boost, evenementen krijgen een groter bereik en trekken bezoekers uit de hele regio. En de binnenstad wordt aantrekkelijker met zijn winkels, meer aandacht voor beleving, nieuwe concepten voor de moderne consument (consumer city) en cultuur.
- De gezondheidszorg is de grootste werkgever in Tilburg. De sector is verantwoordelijk voor ongeveer een vijfde deel van de werkgelegenheid

(18%). De zorg is een grote sector maar wel een die behoorlijk onder druk staat, waardoor verdere groei niet meer verwacht mag worden. Dit is niet uniek voor Tilburg, maar een nationale tendens. Wat bijzonder is in onze regio, is de ontwikkeling van nieuwe concepten op het snijvlak van wetenschap, zorg en economie. Toepassingen en producten blijken zich succesvol te verspreiden naar andere steden in binnen- en buitenland. Tilburg kent een aantal bijzondere bedrijven/ projecten waarmee de stad voorop loopt. Tilburg is ver in de zorg voor dementerenden, met het project Into D'mentia' (dementiesimulator). De proeftuin dementie is door VWS als proeftuin aangemerkt voor de hervorming van langdurige zorg.

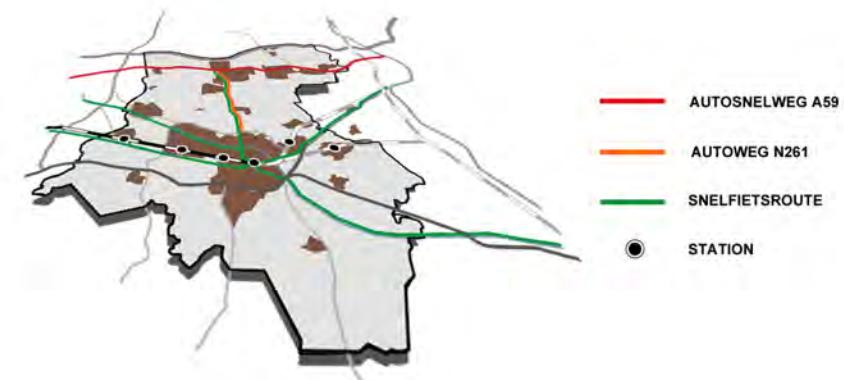
- Voor de regionale autobereikbaarheid zijn vooral de A59 en de verbinding tussen Waalwijk en Tilburg van belang (N261). Investeringen in beide verkeersaders worden nu ingezet om de bereikbaarheid te verbeteren.

Figuur 4.9: Regiostrategie: Care & Leisure

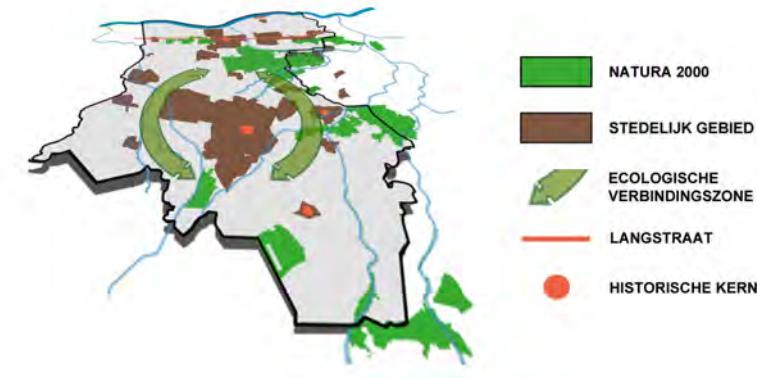

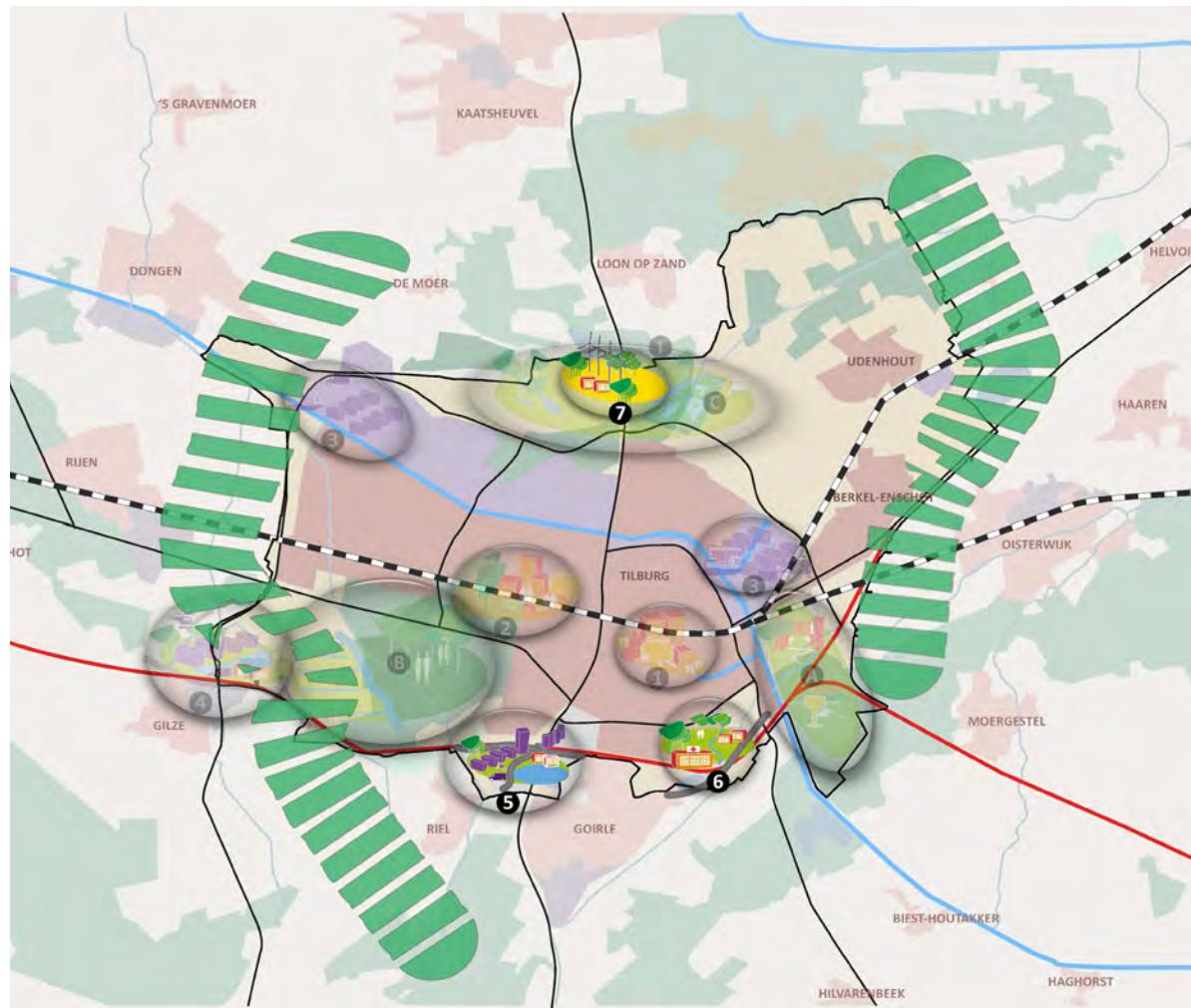
- De railverbinding zorg voor een goede stadsregionale aansluiting van (vooral) de gemeenten Gilze en Rijen en Oisterwijk op het centrum van de stad.
- Snelfietsroutes gaan Tilburg nog beter verbinden met Breda, Oosterhout, Waalwijk, 's-Hertogenbosch en Eindhoven. Het zijn goede en snelle verbindingen tussen woon-, werk- en recreatielocaties langs deze routes. Met snelfietsroutes willen we de brandpunten van (economische, sociaal-culturele) activiteiten met elkaar gaan verbinden.
- Ecologische verbindingen tussen de regionale natuurgebieden zijn van belang voor het goed functioneren van het ecologisch systeem.

Figuur 4.10: Regiostrategie: smart connectivity

Figuur 4.11: Regiostrategie: binnenstedelijke kwaliteit, groen & cultuurhistorie

Regiostrategie: knopen en ecologische verbindingszones

- Binnenstad van de 21e eeuw
- Tilburg University Campus
- Modern Industrieel Cluster Vossenberg – Loven
- Modern Industrieel Cluster Midden-Brabant
- Stadsregionaal park Moerenburg - Koningshoeven
- Stadsregionaal park Stadsbos013
- Stadsregionaal park Noord
- 5 Bedrijvenpark Zuid
- 6 Zorgcluster Leijpark
- 7 Duurzaam energielandschap Noord
- Ecologische verbindingszone

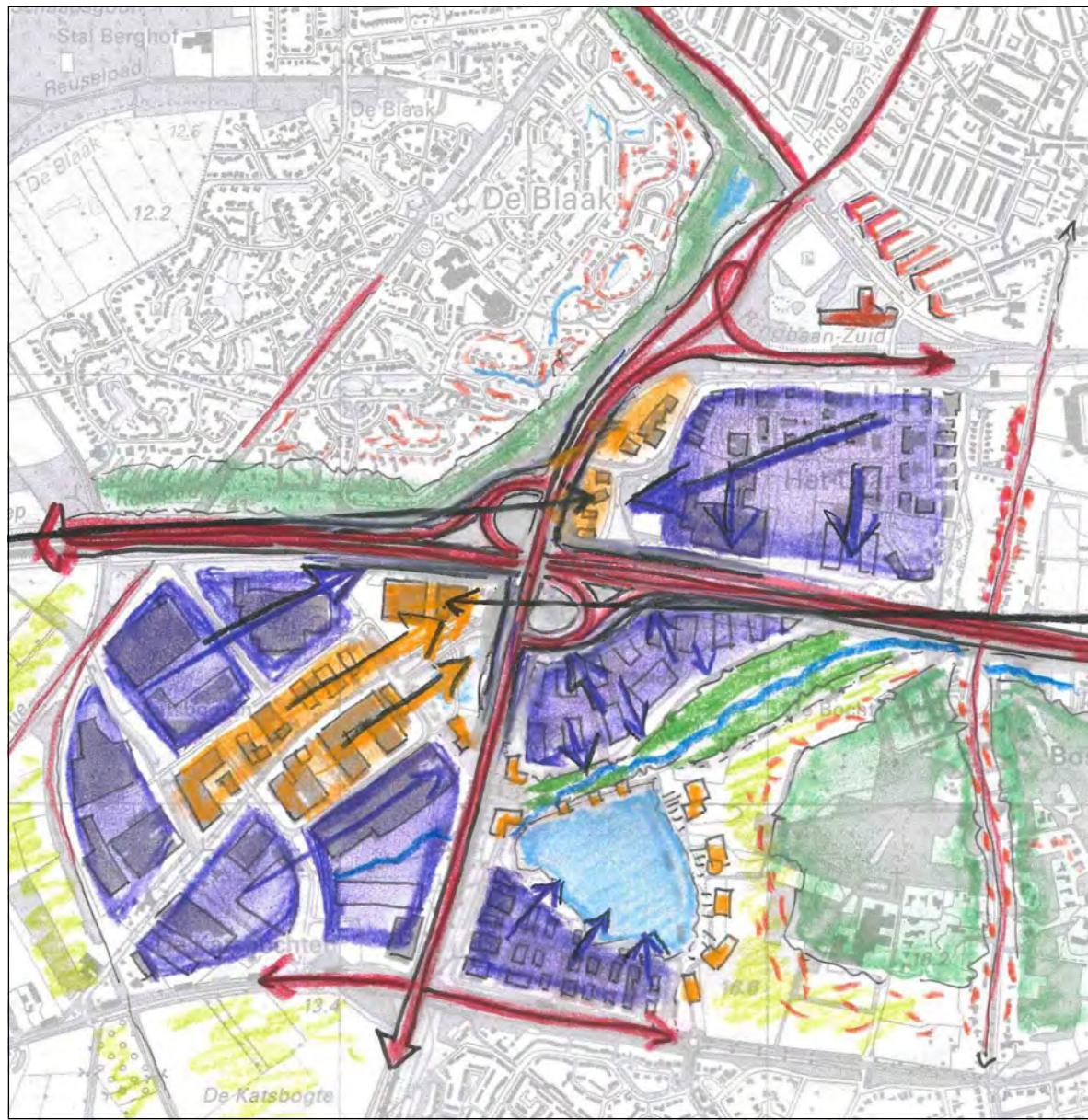
5. Bedrijvenpark Zuid

Wat is er nu?

Direct aan de A58, op een prominente zichtlocatie en stadsentree van Tilburg, liggen drie bedrijventerreinen die op dit moment weinig onderlinge samenhang vertonen: Katsbogten, het hoogwaardige Tradepark 58 en Het Laar. Samen met woonwijk De Blaak vormen de drie bedrijventerreinen één van de entrees van de stad. Het goed bereikbare knooppunt maakt deel uit van de achterland-verbinding tussen mainport Rotterdam en het Europese achterland (oost-west corridor). De knoop is ingebed in een groene omgeving. Aan de westzijde van Katsbogten grenst een agrarisch gebied en stroomt Leij; aan de oostzijde bij T58 beheersen bomen, ruimte, woningen en een fraaie recreatieplaats het beeld.

De bedrijventerreinen hebben een thematisch profiel. Katsbogten is een goed functionerend bedrijventerrein met vooral logistieke bedrijven. Daarnaast is er een voorzieningencluster met bijvoorbeeld een fastfoodrestaurant en pick-up points van supermarkten. Dit is een eerste begin van ‘verkleuring’ van het terrein. De kantoorachtige bedrijfsbebouwing op Tradepark 58 heeft een hoogwaardige uitstraling. De relatief groene, open omgeving biedt een aantrekkelijk vestigingsmilieu voor innovatieve bedrijvigheid en hoogwaardige, kennisintensieve werkgelegenheid. Het zuidelijk plandeel (7,5 hectare) is inmiddels vrijwel helemaal uitgegeven. Bekende namen als Björn Borg, Hoppe Food Group en ISAH kozen al voor T58. Het noordelijk plandeel (12,5 hectare) is beschikbaar voor uitgifte, met enkele zichtlocaties langs de snelweg A58. Het gemengde terrein Het Laar tot slot biedt een goede basis voor zowel productiebedrijven als kantoren en zakelijk dienstverleners. Het Laar kent veel

Bedrijvenpark Zuid

Elementen

A58-Knooppunt west
Bosch
Interpolis
Nieuwe bedrijfsconcepten
Leijstroom
Surfplas

kleinere bedrijven, verzekeraar Interpolis én twee zeer grote ondernemingen met een internationale markt: Bosch Transmission Technology en Janssen Pharmaceutical Companies. Er is nog beperkt ruimte voor nieuwe private partijen of uitbreiding op het terrein. In de afgelopen jaren is het karakter van dit terrein langzaam veranderd. Steeds vaker zijn productie en kantoorwerkgelegenheid in één vestiging terechtgekomen. De herontwikkeling en profiling zet de komende tijd naar verwachting verder door. Er liggen kansen om meer verbinding te zoeken met het vestigingsmilieu van Tradepark 58.

De drie terreinen hebben op dit moment nog weinig relatie met elkaar. De gemeente wil de gezamenlijke kracht van de drie businesscentra versterken en vergroten door meer onderlinge verbinding, uitwisseling en samenwerking te stimuleren.

In 2040?

De bedrijvenknoop aan de A58 kreeg – mede door de gunstige ligging en de (toekomstige) opwaardering van de A58 naar 4x2 stroken, maar ook door een betere verbinding met België (Turnhout) – een geweldige boost. Een nieuwe afdit bij Stappegoor heeft dit knooppunt verkeerskundig ingrijpend ontlast. Bedrijvenpark Zuid is een blikvanger. De ligging aan de A58 is een prominente zichtlocatie en fungeert als een van de stadscentrees. Het gebied is meegegroeid met de wensen van ondernemers en hun klanten.

Bedrijvenpark Zuid ligt in een aangename, groene werkomgeving. Het gezicht van het bedrijvenpark is te danken aan gemeenschappelijk parkmanagement. Een belangrijk kenmerk is verder de vergaande samenwerking met (praktijk)onderwijs. Het resultaat is: hoogwaardige productie en kennisintensieve werkgelegenheid. Veel meer dan vroeger is er ruimte voor 'nieuwe bedrijfsconcepten'. Dit heeft geleid tot nieuwe bedrijvigheid en 'verkleuring'. De gemeente speelt flexibel in op initiatieven van de markt. Voor bestaande bedrijven zorgen we ervoor dat de milieuruimte niet wordt ingeperkt, zodat zij de bedrijfsvoering kunnen voortzetten.

De kennisintensieve bedrijvigheid en hoogwaardige industriële bedrijvigheid levert daarnaast economische spin-off en arbeidsplaatsen voor de stad en regio op. Door het opheffen van de barrièrewerking van de A58 voor langzaamverkeer, is uitwisseling tussen de terreinen beter mogelijk en de relatie met de stad verbeterd.

De ontwikkeling van een landgoed in de nabijheid van Katsbogten heeft de aantrekkelijkheid van het buitengebied dichter bij de werknemers gebracht. Dit geldt ook voor de Surfplas op Tradepark 58. De

kwaliteiten van de Surfplas zijn benut voor het realiseren van een campus met onder meer horeca en een wandelpromenade. Deze recreatieve functie zorgt ook buiten de reguliere werktijden voor dynamiek.

Hoe gaan we dit bereiken?

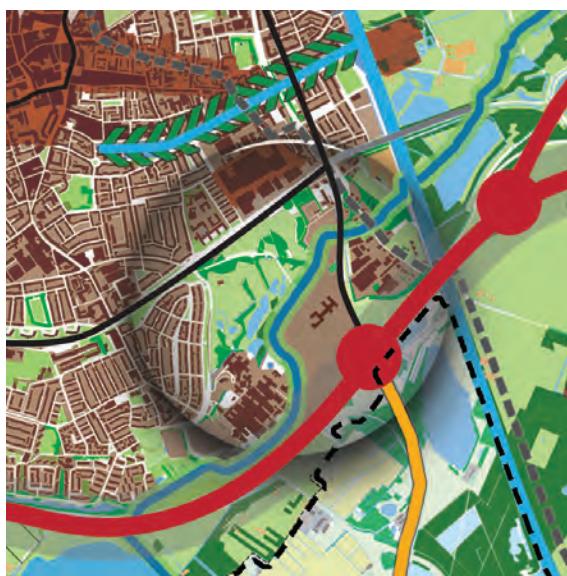
- In gesprek gaan met de bedrijven op Bedrijvenpark Zuid en hen een actieve rol geven bij de knoopuitwerking om van dit bedrijventerrein een aantrekkelijk werkgebied voor de werknemer van de toekomst te maken.
- Praten met partijen om leegstand en verloedering tegen te gaan. Vastgoedeigenaren stimuleren om hun kavels en panden aan te passen aan de toekomstige vraag. Gemeentelijk incourtant bezit saneren.
- Faciliteren van vernieuwende combinaties in het bestemmingsplan: minder regels, meer ruimte voor menging met andere functies (flexibiliteit verhogen).
- Faciliteren en experimenteren met de doorontwikkeling van verkleuring van het bedrijventerrein.
- Benutten van de groene kwaliteiten van de knoop zoals de ecologische zone, de groene zoom langs de A58 en de Surfplas, voor ondersteunde voorzieningen en verbetering van de uitstraling.
- Lobbyen voor de verbreding naar 4 x 2 systeem en betere benutting van de A58 met een directe ontsluiting van Stappegoor en Bakertand.
- Aanleggen van een oversteekvoorziening voor langzaam verkeer over de A58.
- Uitbouwen van de knoop als een van de entrees naar de stad. Aandacht voor kwaliteit.

6. Zorgcluster Leijpark

Wat is er nu?

Deze knoop, aan de zuidkant van Tilburg, ligt op de kruising van de snelweg A58 en Kempenbaan. Het is de zuidoostelijke entree naar de stad. Het gebied ten westen van de Kempenbaan, waar nu het St. Elisabeth Ziekenhuis gevestigd is, was ooit een vuilstortplaats. De vuilstortlocatie is inmiddels gesaneerd en bouwrijp gemaakt. Direct ten noorden van het ziekenhuis ligt het Leijpark, een groot stadspark. Ten noordwesten van het St. Elisabethziekenhuis ligt een monumentale boerderij uit 1900 en aan de oostkant een klooster. Dwars door het gebied stroomt de Leij, een waardevolle ecologische verbindingszone. De Leij verbindt het zorgcluster met Stadsregionaal Park Moerenburg-Koningshoeven. Aan de oostkant van de Kempenbaan ligt het bedrijventerrein Koningshoeven en een hotel.

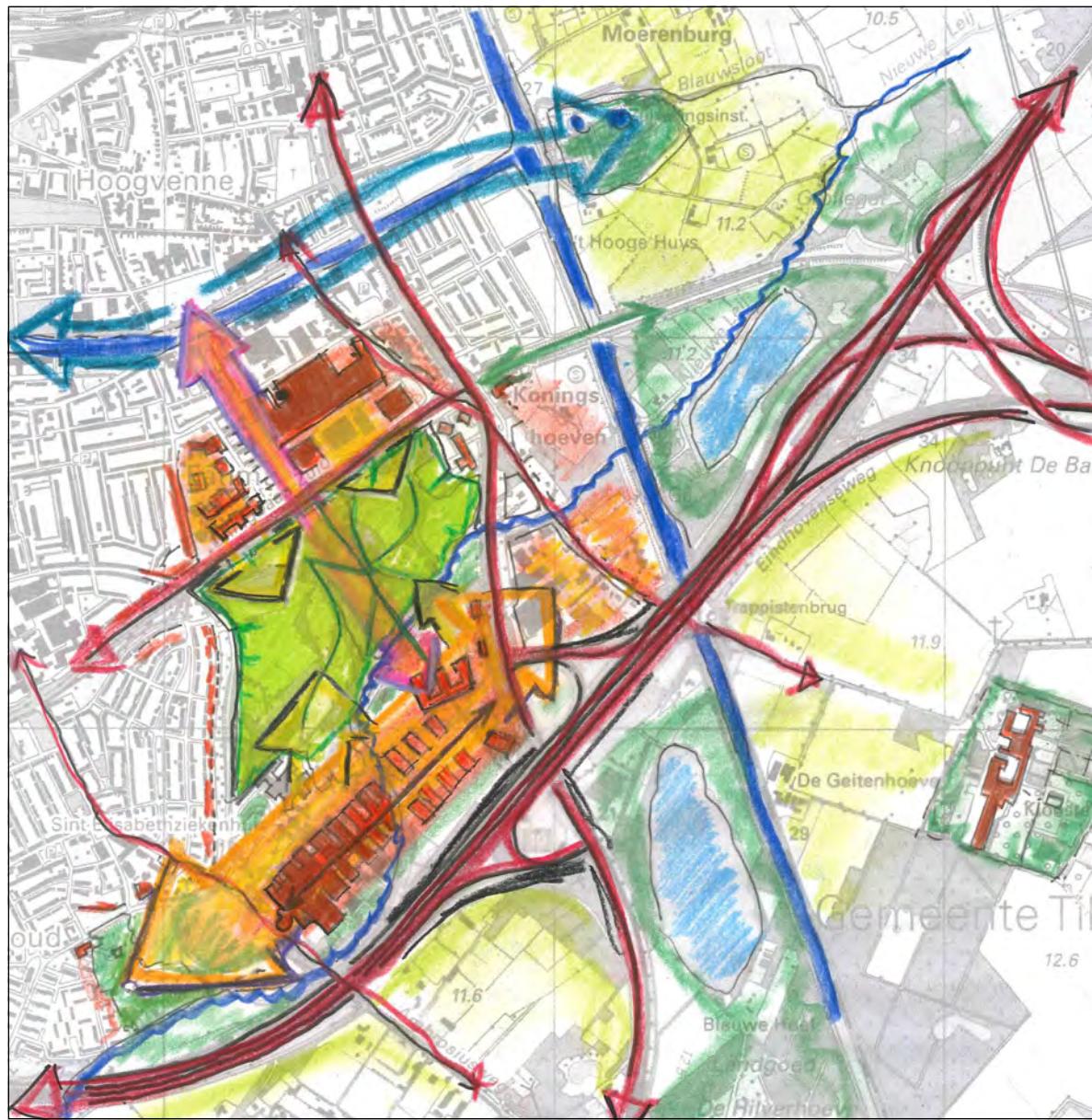
Momenteel zijn er meerdere ontwikkelingen die in samenhang het gebied kunnen versterken. Op de hoek Kempenbaan – A58 wordt zorgresort De Leijhoeve met zorgappartementen gerealiseerd; een interessante ontwikkeling om de relatie met groen in te zetten voor een prettig en sneller herstel. Het ziekenhuis heeft plannen voor uitbreiding. De fusie met het Twee Stedenziekenhuis heeft mogelijk gevolgen voor de (her)vestiging van diverse ziekenhuisonderdelen in (de nabijheid van) het Elisabeth Ziekenhuis. Aan de stadentrede worden op dit moment twee hotels waarvan één met congrescentrum gebouwd. Daarmee zijn de elementen aanwezig voor een volwaardige zorgcampus.

In de stad is de zorg de grootste werkgever met ruim 18 procent van de werkgelegenheid in Tilburg (circa 19.700 banen in 2014). De stad kent twee sub-academische ziekenhuizen, een zorgnetwerk, kennisinstituten met specifieke zorgexpertise, grote zorgverzekeraars en een aantal gespecialiseerde bedrijven. Het St. Elisabeth Ziekenhuis heeft neurologie als topspecialisme. De Zorgacademie Midden-Brabant verenigt medische partijen en de onderwijsinstellingen om te werken aan voldoende kwalitatief en kwantitatief geschoold personeel. Ook is in de stad een aantal topinstituten en -disciplines te vinden, zoals het dr. Bernard Verbeeten Instituut (oncologie). En Tilburg herbergt expertisecentra die verbonden zijn met de universiteit zoals Netspar, CoRPS, Tranzo, TiSIL, leerstoel Integrative Cardiology (verbinding cardiologie en psychologie), en opleidingen als Medische Psychologie en Gezondheidszorgmanagement (Tilburg University) en Human Care Technology (Avans Hogeschool).

In 2040?

De regio Hart van Brabant is onderscheidend op zorggebied (thema 'Care'). Diverse innovatie zorg-

en productiebedrijven hebben zich hier gevestigd. De sterke economische positie van de zorgsector heeft Tilburg verder uitgebouwd door belangrijke kernactiviteiten te concentreren en faciliteren in Tilburg-Zuid, met het Leijpark als natuurlijk hart. Tilburg is uitgegroeid tot een healthy region. Het proeftuinconcept 'Healthy living lab' is in Tilburg met succes ingezet en ontwikkeld. Het streven naar gezondheidswinst staat voorop. Nieuwe vormen van zorginnovaties dragen daaraan bij. Zoals bijvoorbeeld de koppeling met zorgcentra in de wijken. Woonzorgcentrum Jozefzorg is daarvan een goed voorbeeld. Sociale en economische functies vinden elkaar. Kennis- en onderwijsinstellingen, de ziekenhuizen en overheidspartijen werken Brabantbreed samen. Een topmedisch zorgcentrum heeft zich in Tilburg gevestigd. Deze is zowel gericht op zorg als op onderzoek. De basis voor de healthy region is de vergaande samenwerking op het gebied van zorgeconomie, ICT, financiën en verzekeringen in combinatie met expertise over gedrag, leefstijl, preventie en technologische ontwikkelingen. Bedrijven die hulpmiddelen aan de man brengen en nieuwe toepassingen ontwikkelen, waardoor mensen langer zelfstandig kunnen blijven wonen, maken het sterke zorgprofiel compleet. In samenwerking met de landelijke verzekeraars die in Tilburg gevestigd zijn worden nieuwe arrangementen ontwikkeld om de betaalbaarheid van de zorg te garanderen en de zorgkosten te beperken.

Zorgcluster Leijpark

Elementen

St. Elisabeth Ziekenhuis
St. Jozef
Zorgappartementen
Hotel
Leijpark
Ecologische verbindingszone De Leij
A58-Knoop
Kempenbaan

De kern van deze knoop vormt het ziekenhuis en aanverwante dienstverleners. Zo biedt de koppeling tussen groen en health & wellness meerwaarde. Daarnaast zijn er toeleverende dienstverleners (bijvoorbeeld op het gebied van schoonmaak, wasserij en maaltijdverzorging). De locatie aan de rand van de stad (dichtbij de A58 en de Kempenbaan) is goed bereikbaar, mede dankzij een uitbreiding van de A58 naar 4x2 rijstroken en een nieuwe aflat bij Stappegoor.

Hoe gaan we dit bereiken?

- Stimuleren van innovatie door onder meer het faciliteren van proeftuinen en platforms voor ondernemers.
- Onderzoeken, samen met de gefuseerde ziekenhuizen en andere zorgpartners in de stad welke ruimte de zorg in de toekomst vraagt. Hierbij speelt enerzijds concentratie van de zorg een rol, zoals een traumacentrum en hightech cure, en anderzijds deconcentratie van de eenvoudige zorg (low-tech care) een belangrijke rol.
- Ondersteunen, faciliteren van initiatieven die bijdragen aan de transformatie in de zorg, op de thema's 'genezen', 'verzorgen' en 'gezond blijven'.
- Inpassen van het zorgcluster in de omgeving. Zowel richting de woonwijken en de voorzieningen in de omgeving, alsook binnen het park zelf.
- Verbeteren van de kwaliteit (openbare ruimte, bebouwing) van dit gebied; zorgcluster Leijpark is één van de entrees naar de stad.
- Versterken van de ecologische en recreatieve verbindingen met stadsregionaal park Moerenburg/ Koningshoeven.
- Aanleggen ecologische verbindingszone De Leij als onderdeel van de ecologische verbindingszone oost.

7. Duurzaam energielandschap Noord

Wat is er nu?

Het knooppunt bestaat uit vier kwadranten. In het noordwestelijke kwadrant ligt De Spinder, een voormalige vuilstortlocatie in een groene omgeving. Eind 2012 is Waterschap de Dommel gestart met het realiseren van Energiefabriek Spinder, die rioolslib uit afvalwater gebruikt om via een vergistingsproces biogas te maken. Via de Green Deal 'Duurzaam Energiepark Spinder' wil de gemeente Tilburg samen met andere partijen grootschalige duurzame energieproductie realiseren. Denk aan: vergisting, biomassa, zonenergie en windenergie. Hiermee leveren we een bijdrage aan de circulaire economie. In het noordoostelijke kwadrant ligt op voormalige vloeiervelden het Noorderbos. Daarop aansluitend ligt het agrarisch gebied van Noordoost. Het zuidoostelijke kwadrant maakt deel uit van de stadsrand van Tilburg-Noord. Er liggen onder meer een tuincentrum en woningen. In het zuidwestelijke kwadrant ligt in de Ecologische Hoofdstructuur het voormalige MOB-complex; een complex van militaire gebouwen met bijbehorende infrastructuur dat niet meer in gebruik is.

In 2040?

Tilburg is nagenoeg klimaatneutraal. Duurzaam energielandschap Noord heeft daar een belangrijke bijdrage aan geleverd. Hier wekken we onze groene energie op. De grondstoffencyclus wordt hier gesloten door maximaal in te zetten op hergebruik. In deze knoop krijgt de circulaire economie gestalte. Een gebied waar duurzaamheid vanzelfsprekend is en waar bedrijven zitten die van groen business maken. Initiatieven in dit gebied (in de buurt van De Efteling en Nationaal Park De Loonse en Drunense Duinen) liggen vooral op het gebied van groene energie, hergebruik,

educatie en recreatie. De ontwikkeling van een duurzaamheidsknoop past goed bij de ontwikkelingen op het gebied van duurzaamheid in de stad en de regio (denk aan de windmolens op het Fuji-terrein en het warmtenet in de stad).

Duurzaam energielandschap Noord nodigt ook uit tot vrijetijdsbesteding. Een publieksattractie heeft zich hier gevestigd dankzij de combinatie van een groene omgeving (Lobelia, Huis ter Heide en het Noorderbos) en het duurzame karakter van de knoop. Een soort Evoluon, maar dan volledig op duurzaamheid gericht. De bereikbaarheid is in ieder geval prima dankzij een HOV-lijn (inclusief transferium) die aansluit op De Efteling en Safaripark en Speelland De Beekse Bergen. Daarnaast heeft de capaciteitsverruiming van de N261 de regionale bereikbaarheid van en naar Tilburg vergroot. Het hoge snelheidsfietspad doorkruist deze knoop van zuid naar noord. Grenzend aan de oostkant van het Noorderbos is de Westkamer ontwikkeld met ruimte om te wonen en voor extensieve verblijfsrecreatie in het groen.

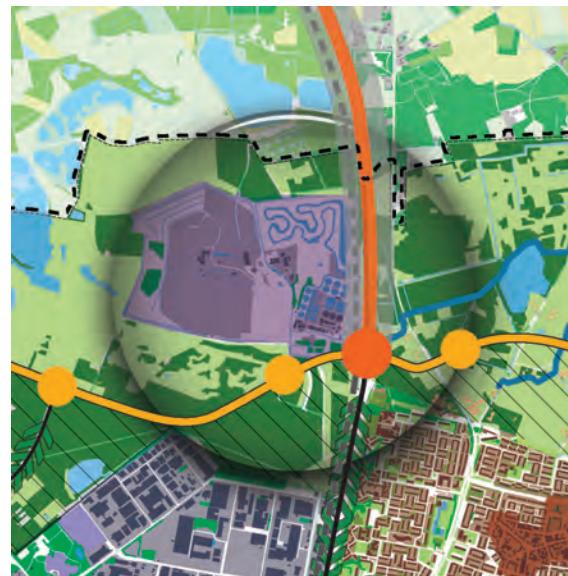
Duurzaam Energielandschap Noord

Elementen

Energiepark Spinder
N261 knoop tangenten
MOB- complex
Windmolens
Efteling
Noorderbos

Hoe gaan we dit bereiken?

- Ontwikkelen van projecten voor grootschalige productie van duurzame energie en hergebruik van grondstoffen op en rondom Spinder. Dit in nauwe samenwerking met mogelijke partners als Attero, Waterschap de Dommel, energiecoöperaties en anderen.
- Verbeelden hoe het duurzaamheidspark eruit kan komen te zien (artist impression) om zo samen met anderen het lobbytraject op gang te brengen.
- Verkennen van subsidietrajecten (samen met anderen) ten behoeve van duurzame ontwikkeling, circulaire economie en energiebesparing.
- Onderzoeken of er belemmerende regelgeving is. Hierover gesprekken aangaan met andere overheden.
- Vertalen van strategische visie in programma-

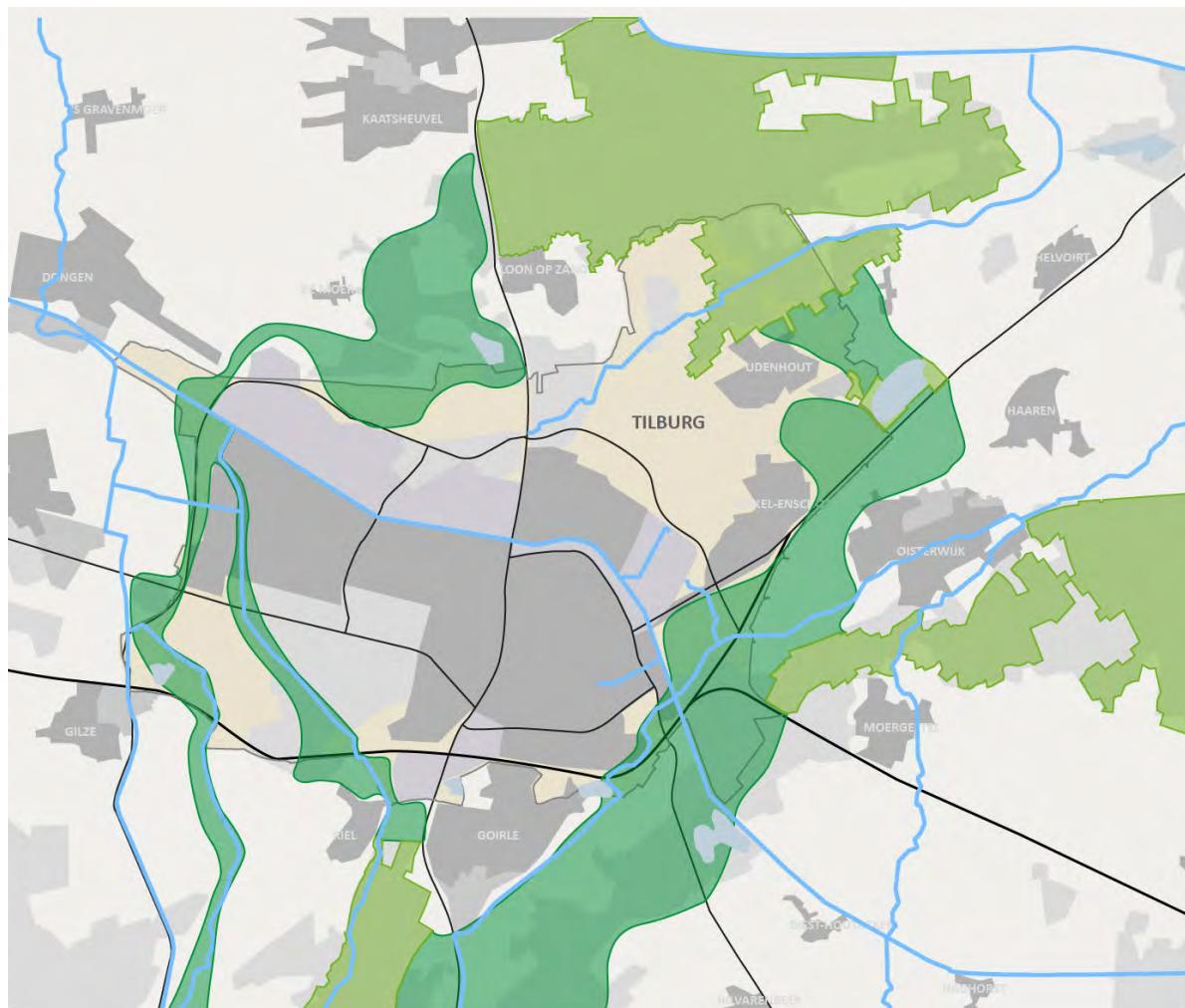

en actiepunten en aansluiting zoeken bij Uitvoeringsprogramma Vitaal Leisure Landschap Hart van Brabant en stadsregionaal park Noord.

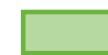
- Zoeken naar mogelijkheden om meerdere duurzame energieparken te realiseren. Op basis van de te inventariseren behoefte aan lokaal geproduceerde duurzame energie en op basis van de ervaringen met de ontwikkeling van het Duurzaam Energiepark Spinder.
- Verbeteren van de kwaliteit (openbare ruimte, bebouwing) van deze stadsentree.
- Aanleggen hogesnelheidsbikelane (fastlane) Tilburg-Waalwijk.

**Duurzaam
energielandschap
Noord**

Ecologische verbindingszones

Natura 2000

Regionale Ecologische verbinding

Waterloop

Ecologische verbindingsszones

De twee belangrijke ecologische verbindingsszones om de stad moeten de hogere zandgronden (het Kempisch plateau) gaan verbinden met de lager gelegen kleigebieden aan de Maas. Deze zijn van cruciaal belang voor het goed functioneren van het ecosysteem. In het buitengebied investeerden we de afgelopen jaren met verschillende partijen flink in het landschap onder de vlag van de Groene Mal. Er ontbreken echter nog een aantal schakels in het netwerk.

In 2040?

Aan de oostzijde van de stad bestaat de verbinding uit ecologische stapstenen (landschapselementen in het gebied tussen de Oisterwijkse Vennen en Leemkuilen), in het bestaande landschap en agrarisch productiegebied. Aan de westzijde van de stad bestaat de verbinding uit een fijnmazig netwerk van ecologische verbindingsszones langs wegen en waterlopen. In het buitengebied investeerden we de afgelopen jaren met vele verschillende partijen flink in het landschap onder de vlag van de Groene Mal.

Hoe gaan we dit bereiken?

- Versterking van natuur: natuurcompensatie en natuuraanleg, beekherstel en aanleg van recreatieve voorzieningen moeten worden ontwikkeld. We werken hierbij samen met andere partners, zoals gemeenten, maar ook ondernemingen. Met Coca-Cola Company werken we samen bij het project Wildertse Arm. Slopen van de voormalige steenfabriek in Udenhout en deze omzetten naar natuur. Brabants Landschap is trekker, de gemeente Tilburg participeert hierin.
- Werken aan natuurcompensatie, -aanleg en beekherstel bij Reeshofweide.

- Ontwikkelen van de ecologische verbindingen Groote Leij en Hultense Leij. Hierin zoeken we de samenwerking met het Groen OntwikkelfondsBrabant en met Waterschap De Brabantse Delta. Deze partijen zijn ook medefinanciers. Of en in welke mate grond moet worden geruild of aangekocht is nog niet duidelijk. Hierbij moet rekening gehouden worden met de inpassing van toekomstig bedrijventerrein Wijkevoort.
- Verbeteren van het landschap door het aanleggen van landschapselementen gekoppeld aan sportlanes, wandel- en fietspaden.
- Instandhouden en versterken van de kwaliteit van bestaande waardevolle gebieden. Huis ter Heide en Lobelia zijn hier voorbeelden van.

4.3 De stadsstrategie

Fijn wonen, leven, werken en recreëren: ze vormen het fundament van onze stad. De stadsstrategie richt zich op het realiseren van prettig leefbare wijken, dorpen en buitengebied.

We vinden het belangrijk dat wijken en buurten leefbaar, vitaal en gezond zijn. Daarbij hoort ook een vitaal buitengebied. De openbare ruimte moet op orde zijn, de wijken moeten goed bereikbaar zijn, mensen moeten zich veilig voelen en de gemeentelijke dienstverlening moet passen bij de behoeften van haar inwoners. Eigen kracht staat voorop (zelforganiserend vermogen). Maatwerk per wijk is het uitgangspunt.

Stadsstrategie

De stadsstrategie valt samengevat uiteen in de volgende punten.

Vitale wijken en buurten

1. Ruimte voor zelf- en samenredzaamheid in wijken en buurten.
2. Basis op orde: wijken zijn schoon, heel en veilig.
3. Vitale wijkeconomie: dynamiek en ondernemerschap in de wijk.
4. Brandpunten in wijken zorgen voor dynamiek, ontmoeting en sociale binding.
5. Differentiatie in woonmilieus: aansluiten bij de leefstijlen van bewoners.
6. Cultureel erfgoed: het verhaal van Tilburg centraal.
7. Groen en water in de stad: toegankelijk en zichtbaar.
8. Goede bereikbaarheid van wijken en buurten borgen.

9. Betere verbinding stad en buitengebied; groene inprikkers.
10. Economische vitaliteit van het landschap behouden en versterken.

Maatwerk per wijk

Op basis van onder meer de wijktoets en inzichten in de gewenste woonmilieus, leveren we maatwerk per wijk.

4.3.1 Ruimte voor zelf- en samenredzaamheid in wijken en buurten

Meer dan ooit zijn 'bewoners', zoals burgers, bedrijven, ondernemers en instellingen, zelf aan zet om hun omgeving mee in te richten op een manier die bij hen past. De gemeente wil bewoners stimuleren en uitdagen zelf initiatieven te nemen. Zelforganiserend vermogen dus. We benutten de kracht van de samenleving.

4.3.2 Basis op orde: schoon, heel en veilig

De gemeente ziet het als een van haar kerntaken om de buurten en wijken leefbaar te maken en te houden. Als gemeente garanderen we een basiskwaliteit en spelen hierbij in op wat een wijk nodig heeft. Kortom, de basis op orde. Het gaat dan bijvoorbeeld om het onderhoud en beheer van de bestratingen, de riolering, de openbare verlichting en het groen.

Een Tilburger wil schone lucht inademen, een prettig omgevingsgeluid hebben en zichzelf veilig voelen in zijn buurt. Een goede inrichting van de leefomgeving kan bijdragen aan een gezonde omgeving. Daarbij zijn verschillende thema's van belang, zoals gezonde

mobiliteit, natuur, groen en water, sport en spelen, openbare ruimte, milieukwaliteit en de kwaliteit van het binnenmilieu. Uitdagingen zijn de luchtkwaliteit en het geluidsniveau langs drukke wegen; risico's van gevaarlijke stoffen, trillingen en het geluidsniveau langs de spoorwegen en de invloed van industrieerreinen op naastgelegen woongebieden. Groepen zoals kinderen, ouderen en mensen met een lage sociaal-economische status hebben daarbij vanwege hun kwetsbaarheid extra aandacht nodig.

Basisvoorzieningen op het gebied van zorg, welzijn en onderwijs krijgen van de gemeente de benodigde aandacht.

Maatwerk

De basis op orde is voor iedere wijk of buurt anders, afhankelijk van de fysieke opbouw van de wijk en de samenstelling van mensen die er wonen. De wijken waar kan worden volstaan met het leveren van de basisdienstverlening, krijgen vanuit de gemeente minder aandacht. Dat neemt niet weg dat ook in deze wijken initiatieven kunnen worden ontplooid om de vitaliteit en leefbaarheid van de wijk te versterken, kansen te benutten en ook te voorkomen dat deze wijken op termijn zullen afgliden (dus preventief te werk gaan). Het initiatief ligt hier bij partners, bewoners en gebruikers van de wijken. De gemeente hanteert hier de 'hands off-mentaliteit': ruimte bieden, stimuleren, waar nodig faciliteren en het initiatief bij anderen laten.

Aangezien de basis op orde voor iedere wijk of buurt anders is, monitoren we hoe de wijken en buurten zich ontwikkelen. Hiervoor gebruiken wij onder meer de Wijktoets en de Leefbaarheidsmonitor (Lemon). Hiermee krijgen we inzicht in de kwaliteit van de diverse wijken op het gebied van leefbaarheid,

veiligheid, vestigingsklimaat en sociale stijging. Op basis van onder andere de resultaten van de Wijktoets, de Leefbaarheidsmonitor en analyses van Smart Agent (inzicht in de gewenste typen woonmilieus), kan per wijk een afweging worden gemaakt welke extra inzet nodig is en welke passende maatregelen genomen moeten worden om de gesigneerde sterkes en kansen te benutten en/of zwaktes en bedreigingen aan te pakken. We leveren maatwerk per wijk.

4.3.3 Vitale wijkeconomie: dynamiek en ondernemerschap in de wijk

Ruimte voor werken in de wijk en werken aan huis

Een toekomstbestendige stad vraagt om een vitale wijkeconomie. Met buurtgebonden en kleinschalige bedrijvigheid behouden we werkgelegenheid in de wijk. Traditioneel gezien vinden we veel bedrijvigheid op de binnenwijkse bedrijventerreinen. Deze willen we behouden en waar nodig herstructureren. Dit biedt mogelijkheden voor meer gemengde gebieden met andere functies, en voor een dynamiek die past bij de wijk of buurt. Daarbij is tijdelijke invulling van - op termijn - te herstructureren gebieden een belangrijk onderdeel voor een vitale buurteconomie. Creatieve ondernemers en zzp'ers vinden in dit type, vaak wat rommelige gebieden, een goede voedingsbodem voor ondernemerschap, creativiteit en inspiratie.

Niet alle wijken beschikken over binnenwijkse bedrijventerreinen. Dit geldt bijvoorbeeld voor de jongere woonwijken waar de woonfunctie dominant is; daar is vaak weinig ruimte voor laagdrempelige, relatief goedkope bedrijfspanden. In deze en andere wijken kan het vrijkomend 'maatschappelijk vastgoed' (zoals leegstaande school- of wijkgebouwen) een rol vervullen in de wijkeconomie. Passend in het kader van

het toekomstbestendig gemeentelijk maatschappelijk vastgoed, zorgen we op termijn voor minder vastgoed, met een hogere bezettingsgraad door flexibel, innovatief en multifunctioneel gebruik te organiseren, bij voorkeur gevestigd op centrale, betekenisvolle plekken in wijken en die past bij de identiteit van een gebied. Via servicewijken bepalen we het gewenste voorzieningenniveau en via programmatische inkoop en het ruimtelijke ordening- instrumentarium sturen we hier gericht op of laten we het juist bewust vrij aan de initiatieven van ondernemers, maatschappelijk organisaties en/ of bewoners.

Steeds meer mensen hebben een bedrijf aan huis of werken een deel van hun tijd thuis. Onze bestemmingsplannen moeten hiervoor voldoende mogelijkheden bieden; iets wat we actief nagaan bij de herziening van de bestemmingsplannen. Een belangrijk – en vaak knellend – aspect daarbij is het parkeerregime. Dit passen we aan aan de wensen van deze tijd. De verkeerseffecten houden we per wijk goed in de gaten. Ook willen we nagaan hoe we bouwbedrijven, ontwikkelaars en corporaties kunnen verleiden woningen te bouwen met meer mogelijkheden voor werken aan huis.

Vitaliteit en kwaliteit van het winkelaanbod in de wijken en buurten

Kwaliteit en vitaliteit zijn de centrale thema's voor een fijnmazig winkelaanbod. In de praktijk betekent dit onder andere het voorkomen van versnippering en het stimuleren van clustering. De focus ligt op vier sterke wijkwinkelcentra: Heijhof (Reeshof), Westermarkt (Tilburg-West), Koningsoord (Berkel-Enschot) en Wagnerplein (Tilburg-Noord). Deze centra trekken ook mensen van buiten de wijk aan. De stad kent ook enkele bedrijvige linten, waar vooral op de Besterdring en de Korvelseweg veel detailhandel

voorkomt. Buurtcentra omvatten winkels voor de dagelijkse levensbehoeften en blijven een belangrijke ontmoetingsfunctie in de buurt vervullen. In sommige buurten kan dit ook betekenen dat de winkelfunctie verdwijnt of verhuist naar een kansrijker locatie elders in de buurt. Verder bieden we ruimte aan vernieuwing en ondernemerschap in de detailhandel. Nieuwe concepten en verbindingen met leisure, cultuur en horeca bieden perspectief aan de sector. In ons beleid bieden we -binnen de wettelijke kaders- hier zo veel mogelijk ruimte in.

Maatschappelijk vastgoed

De gemeente zet maatschappelijk vastgoed marktconform in. Per wijk bekijken we wat het vereiste voorzieningenniveau moet zijn. Via programmatische inkoop en het ruimtelijke ordening-instrumentarium kan hierop gericht gestuurd worden. Verder wordt de samenwerking tussen partijen in MFA's versterkt en krijgt deze een meer centrale functie in de wijk. Ook wordt bekeken waar het eigendom van maatschappelijk vastgoed onder voorwaarden overgedragen kan worden aan burgerinitiatieven en/of wijkorganisatie en andere private partijen. De gemeente zet soms ook tijdelijk haar maatschappelijk vastgoed in om initiatieven een kans te geven op te starten en tot een sluitend businessmodel te komen.

4.3.4 Brandpunten

In een wijk kunnen we één, en soms enkele, brandpunten identificeren waarbij een integratie van meerdere functies op een plek aan de orde is. De dynamiek die dit met zich meebrengt en de samenkomst van mensen leidt tot extra meerwaarde. Deze brandpunten hebben een belangrijke functie in de economische dynamiek en vitaliteit van het woon-

en leefmilieu van de bewoners.

De brandpunten zijn bij uitstek plekken waar ontmoeting en sociale cohesie vorm kunnen krijgen door de samenkomst van diverse (economische) functies, zoals detailhandel, commerciële, maatschappelijke, en onderwijsvoorzieningen, sport- en recreatievoorzieningen. Wijk- en buurtcentra zijn voorbeelden van dergelijke brandpunten. Maar bijvoorbeeld ook scholen die slim gecombineerd worden met ondersteunende zorgfuncties en linten in de Oude Stad waar veel functiemenging voorkomt. De linten kunnen een vitale functie in de wijk vervullen. Soms is flexibiliteit in het gebruik van panden nodig, zodat leegstand en verloedering wordt voorkomen. We faciliteren initiatieven die de brandpunt- of ontmoetingsfunctie in wijken versterken.

4.3.5 Differentiatie in woonmilieus: aansluiten bij de leefstijlen van bewoners

Aansluiten bij de wensen van bewoners

Om een woonmilieu beter aan te laten sluiten op de behoeften van de mensen maken we in verschillende wijken andere keuzes voor het type woningen, de bebouwingsdichtheid en de inrichting van de openbare ruimte.

We spreken initiatiefnemers erop aan dat ze rekening houden met verschillende leefstijlen; differentiatie in woonmilieus en het creëren van homogene buurten in heterogene wijken. Zo komen vraag en aanbod meer met elkaar in balans. Sommige gebieden met een ‘buitencentrum woonmilieu’ (grondgebonden kleine woningen in hoge dichtheid met weinig openbare ruimte) krijgen, afhankelijk van de ligging in de stad, een meer groen-stedelijk karakter. Het maakt de wijken aantrekkelijker en we komen hiermee tegemoet

aan de wensen van de bewoners. Zo dragen we ook bij aan het herstel van de balans tussen vraag en aanbod op de Tilburgse woningmarkt.

Verduurzaming woningen

De woningvoorraad willen we toekomstbestendig maken. Een belangrijk aandachtspunt is verduurzaming van sociale en particuliere woningen. Om een lager energiegebruik van de bestaande huurwoningen en koopwoningen te stimuleren, maken we met de woningcorporaties afspraken over verduurzaming van de sociale huurwoningvoorraad. Ook particulieren stimuleren we om energiemaatregelen aan hun woning te treffen. De eerste 'nul- op-de-meter-woningen' zijn reeds een feit. Verduurzaming van de (eigen) woning biedt meer comfort, woongenot en de woonlasten dalen.

Inmiddels heeft een groot aantal bewoners zelf al energiecoöperaties opgericht. Achterliggende motieven: zelfvoorzienendheid, woonlastenverlaging en een bijdrage leveren aan een klimaatneutrale stad. Positief neveneffect hiervan is een sterkere binding in de buurt en met medebewoners. De gemeente juicht deze initiatieven van harte toe en ondersteunt deze.

Betaalbaarheid woningen

Om voldoende betaalbare woningen te realiseren voor de diverse inkomens- en doelgroepen maken we afspraken met de corporaties over de omvang van de kernvoorraad en sociale woningvoorraad, verduurzaming en over specifieke interventies per doelgroep. Door de flexibilisering van de arbeidsmarkt en verdere aanscherping van de hypothekeregels, verwachten we dat de lage middeninkomens minder vaak in aanmerking komen voor een koopwoning. Met marktpartijen maken we afspraken over de bouw van middeldure huurwoningen (€700 tot €900). Voor goedkope sociale woningbouw stellen we verlaagde

grondprijzen vast.

Om de verwachte groei van de woningbehoefte te accommoderen, is de komende jaren een toevoeging van circa 850 woningen per jaar nodig. Per locatie maken we afspraken met bouwers en ontwikkelaars over het te realiseren programma, rekening houdend met de in de woningmarktprofielen (gewenste woningen en prijs-differentiatie) genoemde uitgangspunten. We monitoren scherp hoeveel woningen er per jaar opgeleverd worden, maar ook hoe de verwachte groei zich ontwikkelt en stemmen het aanbod af op de kansen in de markt.

Inrichting openbare ruimte en aanwezigheid (zorg-voorzieningen)

Prettig leven in de eigen wijk is ook een kwestie van voldoende (zorg-)voorzieningen in de buurt, een aangename inrichting van de openbare ruimte, een veilige woonomgeving en aanwezigheid en toegankelijkheid van groen in de buurt. Voorzieningen en openbaar vervoer moeten aanwezig en toegankelijk zijn. Zorgconcepten die doordringen in de wijken, spelen in op de behoeften en zelfredzaamheid van bewoners. Hetzelfde geldt voor luxere (commerciële) zorggerelateerde diensten of wellness-arrangementen. Er ontstaan ook initiatieven voor buurtzorg en zorgcoöperaties: bewoners nemen zelf de regie in handen en leveren in de buurt zorg op maat. Dit verhoogt de sociale cohesie en verbondenheid met de buurt.

4.3.6 Cultureel erfgoed: het verhaal van Tilburg centraal

De geschiedenis van een locatie gaat over mensen die er geleefd en gewoond hebben. Voor de mensen van nu heeft dat betekenis, het is deel van het collectief geheugen en het speelt een rol in de beleving van onze omgeving. Tilburg is een jonge, dynamische stad met een unieke ontstaansgeschiedenis en een eigenaardig stratenpatroon vol verrassingen en kansen. In figuur 4.12 is de groei van het stedelijk weefsel in de verschillende tijdsperiodes weergegeven. In de visie is het (steden)bouwkundig erfgoed in verschillende categorieën onderverdeeld. Het gaat om de 'kerngebieden en complexen', om 'specifieke deelontwikkelingen' en om waardevolle groenstructuren. De focus ligt op de kerngebieden en complexen. Deze weerspiegelen op de meest illustratieve en concrete wijze 'het verhaal van Tilburg'.

Vanaf de Middeleeuwen tot aan de dag van vandaag vormen de Tilburgse linten de ruggengraat van de stad. Het web van verbindingen en gehuchten (herdgangen) is nog steeds goed herkenbaar in het stratenpatroon. De herdgangen vormen het basispatroon van de eerste organisch gegroeide stedenbouwkundige laag. Door veranderingen in de 19e en 20e eeuw zijn hier nieuwe lagen aan toegevoegd. Vanuit sociaaleconomisch en stedenbouwkundig opzicht is het een essentiële historisch gegroeide structuur met een grote diversiteit en dynamiek. Het verhaal van Tilburg is ook goed afleesbaar in de verschillende lagen van de infrastructuur. Het gaat dan om verschillende structuren, paden en linten uit periode tot 1800, maar ook sporen uit de twee laatste eeuwen (Bredaseweg, Bosscheweg, spoorwegen, kanaal, de haven en de

Ringbanen). Op wijkniveau is een duidelijk onderscheid zichtbaar tussen de wijken uit periode tot Tweede Wereldoorlog en de nieuwe wijken en structuren van na 1945.

De 'kerngebieden en complexen' weerspiegelen onmiskenbaar de Tilburgse identiteit. De focus ligt daarom op het vergroten van de kwaliteit en herkenbaarheid van deze gebieden. In de promotie van de stad zijn deze gebieden van wezenlijk belang.

Wij hebben daarnaast aandacht voor de historische uitstraling van de linten. Het gaat bijvoorbeeld om de Korvelseweg, de Sint Josephstraat, de Goirkestraat, het Wilhelminapark, de Oude Heikant, de kern van Udenhout en de gebieden aan de rand van het stadshart waar vanaf de jaren vijftig van de twintigste eeuw de moderne cityvorming tot stand kwam. Op deze plekken komen meerdere waardevolle aspecten uit de Tilburgse geschiedenis samen: de kenmerkende lintbebouwing, de textielnijverheid en -industrie, het

Figuur 4.12: Groei van Tilburg 1850-2015

religieuze erfgoed, monumentale gebouwen zoals fabrikantenwoningen tot en met woningen van de wevers en agrarische en dorps karakteristieken.

Tilburg kent ook een aantal zeer bijzondere complexen. Het gaat dan bijvoorbeeld om het AaBe-complex, de NS Werkplaats, de abdijen bij Berkel-Enschot (Koningshoeven en Koningsoord) of de bijzondere buitenplaats in Udenhout. Naast planologische borging van de cultuurhistorische waarden en zorgvuldig

beheer zullen we waar nodig initiatief nemen voor ontwikkelingen die het verhaal zichtbaar houden of juist maken. Het (h)erkennen van die waarden biedt kansen voor transformaties met een bijzondere en eigen kwaliteit. Bij nieuwe ontwikkelingen kunnen we participeren, intensief begeleiden en actief sturen.

Daarnaast kent Tilburg 'specifieke deelontwikkelingen'. Dit zijn gebieden en lijnen die een belangrijke representatieve of historische waarde hebben voor de

stad. Het gaat om oude kernen als het Hasselplein, wijken als Zorgvlied, Armhoefse Akkers, Hoogvenne, de Reitse Hoevenstraat e.o, of de naoorlogse strokenbouw en woningen aan de Ringbanen. In het buitengebied herkennen we een aantal bijzondere karakteristieken, zoals de boshoevenstructuur en landschap ten noorden van Udenhout en de restanten van de kransakerstructuren ten noorden van Berkel-Enschot en het gebied Moerenburg-Koningshoeven. Afhankelijk van de aard van het gebied en de voorgenomen ontwikkeling kiezen we voor maatwerk. Maatwerk is belangrijk als we samen met initiatiefnemers zoeken naar een goede balans tussen ontwikkeling en behoud. We streven ernaar om gezamenlijk tot keuzes te komen.

Voor de gebieden die niet horen tot de kerngebieden, specifieke deelgebieden of landschappelijke structuren in of buiten de stad nemen we in de bestemmingsplannen paragrafen op over het cultureel erfgoed. Ook daar kunnen namelijk bijzondere cultuurhistorische waarden aanwezig zijn, maar gaat het toch minder om transformatie en dynamiek en meer om beheer. Bestaande ruimtelijke kwaliteiten kunnen ook worden vertaald in beeldkwaliteitsplannen of in richtlijnen die kunnen dienen als inspiratie voor een ontwerpopgave.

4.3.7 Groen en water in de stad: toegankelijk en zichtbaar

Groen en water in de stad dragen bij aan een leefbare en duurzame woonomgeving en vormen een stimulans voor economische bedrijvigheid. Ze dragen bij aan een aangename omgeving om in te verblijven, maar ze zorgen ook voor lokale verkoeling. Daarmee dragen groen en water bij aan de gezondheid en

welzijn van de inwoners.

Onze opgave voor groen: het bestaande groen toegankelijker en zichtbaarder maken (beter benutten). De Oude Stad is groen, maar dat groen zit nog te vaak verstopt. Waar nodig voegen we nieuw groen toe en zoeken naar slimme combinaties met de beleefbaarheid van (regen-)water.

Kleinschalige lokale oplossingen geven veelal een meerwaarde. Zoals het laten afvloeien van dakwater naar een plantsoen of het aanbrengen van zichtbare watergoten of -elementen (geen standaard molgoten). De wateropgave als gevolg van klimaatverandering stelt ons voor nieuwe uitdagingen: we houden water langer vast ín de stad en we optimaliseren de afvoer om de kans op overstromingen zo klein mogelijk te maken.

Burgers betrekken we vanaf het begin bij de (her-)inrichting van de openbare ruimte en het onderhoud. De openbare ruimte, groen én water worden hierdoor meer verbonden met bewoners en gebruikers in de buurt, waardoor verantwoordelijkheid, binding en sociale cohesie in de buurten en wijken kunnen toenemen. Hier ligt de kans om groen en water te koppelen aan de specifieke wensen en behoeften van bewoners. Denk aan jeu de boules-banen in een groene setting in de buurten met veel senioren of waterfonteinen in een kinderrijke buurt. Het gaat altijd om lokaal maatwerk.

4.3.8 Goede bereikbaarheid van wijken en buurten borgen

Het lokale wegennet houden we op orde en we zetten in op ontbrekende schakels. De gemeente is verantwoordelijk voor verkeersveilige en toegankelijke buurten en wijken. Dit geldt voor alle soorten van

vervoer (voetgangers, fietsers en automobilisten).

Met openbaar vervoermaatschappijen en de provincie Noord-Brabant overleggen we over een goede bereikbaarheid in de wijken. Overstapmogelijkheden op knooppunten zijn van belang (o.a. de stations). Onze openbare ruimte leggen we zo aan dat het openbaar vervoer zo goed mogelijk bereikbaar en toegankelijk is voor de inwoners. De straten richten we in conform ‘duurzaam veilig’, waarbij de maatregelen gericht zijn op het voorkomen van ongelukken (preventie). We faciliteren elektrisch rijden: laadpalen

voor elektrisch vervoer maken onderdeel uit van het straatbeeld.

4.3.9 Betere verbinding stad en buitengebied: groene inprikkers

Een aantrekkelijke woonomgeving betekent ook dat bewoners vanuit de wijk makkelijk en snel het buitengebied kunnen bereiken²⁵. Groene ‘inprikkers’, groene verbindingen de stad in, en

²⁵ Invulling motie 013 'Relatie stad-land' uit het Toekomsttraject Tilburg 2040.

aantrekkelijke fiets- en wandelroutes zorgen voor een goede verbinding van de stad met de omliggende stadsregionale parken. Voorbeelden zijn de verbinding van de binnenstad via de Piushaven met stadsregionaal park Moerenburg- Koningshoeven (aan de zuidoostkant van de stad), en de Reeshof via de Dongezone met het uitloopgebied (in Stadsbos013). De routes voor langzaam verkeer zijn nu vooral fiets- en wandelpaden. Deze worden opgewaardeerd tot obstakelarme ‘sportlanes’ voor sporters, waarbij hardlopers, fietsers, wandelaars en skeeleraars elkaar ongestoord kunnen passeren. De uitstraling van de sportlanes kan verschillen, afhankelijk van het gebied en van de doelgroep. In het ene geval kan het gaan om asfalt waar gefietst, hard gelopen en geskeeld kan worden, en in het andere geval zijn het om onverharde paden. De sportlanes leggen de verbinding tussen de stad en de stadsregionale parken. Het initiatief Sportkanaal maakt onderdeel uit van deze ambitie. We betrekken dit initiatief bij de verdere uitwerking van de sportlanes. Ook voor flora en fauna zetten we in op betere verbindingen met het buitengebied. Dat doen we door in plantsoenen, groenzones en parken een andere plantkeuze (bijvoorbeeld meer bloeiende of vruchtdragende planten) en ecologisch beheer toe te passen.

4.3.10 Economische vitaliteit van het landschap behouden en versterken

Door toenemende verstedelijking (uitbreiding van de stad, infrastructuur) en afnemende agrarische productie staat het landschap rondom de stad onder druk; het verrommelt en versnippert. Veel meer dan nu het geval is bieden we ruimte aan initiatieven in het buitengebied, waardoor er menging van functies plaatsvindt. Voorwaarde daarbij is steeds dat ze niet alleen zorgen voor een economische impuls, maar ook bijdragen aan de landschappelijke en ecologische kwaliteit van het gebied. Samenwerkingsverbanden tussen boeren en natuurorganisaties kunnen een goede bijdrage leveren aan de inrichting en onderhoud van gronden voor natuur met een landbouwkundige waarde. Voorbeelden hiervan zijn bloemenranden, ommetjes en collectief weidevogelbeheer. Door samenwerking tussen boeren en natuurorganisaties kunnen oplossingen gevonden worden die goed zijn voor natuur én geen hinder opwerpen voor de aanwezige landbouwbedrijven. De landbouw zit daarmee niet op slot, het is een onmisbare drager voor het behoud van een vitaal buitengebied. Ruimte voor bedrijfsontwikkeling blijft mogelijk, wanneer voldoet aan provinciale regels.

5. ■ Uitvoering

De Omgevingsvisie Tilburg 2040 is een strategisch document. Op een aantal onderdelen volgt een nadere uitwerking. Paragraaf 5.1 schetst deze uitwerkingsopdrachten. Ten eerste worden enkele elementen uit deze omgevingsvisie gebiedsgericht uitgewerkt, via het tactisch (programma) en vervolgens operationeel programma (projecten). Ten tweede geven we per beleidsveld weer welke consequenties de visie en strategie hebben voor het sectorale beleid en welke uitwerkingsopdrachten daaruit voortvloeien. Vaak gaat het om uitwerking van bestaand beleid. In enkele gevallen gaat het om aanpassing van beleid. In het kader van de omgevingswet streven we naar geïntegreerd beleid over diverse beleidsvelden heen. Tot slot heeft deze omgevingsvisie ook nog consequenties voor het (financieel) instrumentarium. Paragraaf 5.2 geeft inzicht in de financiële aspecten en grondexploitatie die samenhangen met deze Omgevingsvisie.

5.1 Uitwerkingsopdrachten

5.1.1 Gebiedsgerichte uitwerkingen

Belangrijke gebiedsgerichte onderdelen uit de Omgevingsvisie die nader uitgewerkt worden zijn:

1. *De zeven knooppunten*. Uitwerking met stakeholders (publiek en privaat) waarbij integratie van ruimte, (economisch) programma en infrastructuur aan de orde is met oog voor de kwaliteiten ter plaatse.
2. *De stadsregionale parken*. Hier worden belangrijke stakeholders bij betrokken. Het bieden van een lonkend perspectief is van belang om een leisure- en cultuurprogramma te ontwikkelen, (ongebonden) sporters te faciliteren en nieuw ondernemerschap te binden en

ontplooiingskansen te bieden. Uiteraard zijn de belangen voor natuur, water maar ook zittende ondernemers en bewoners onderdeel in de belangenafweging en te nemen vervolgstappen. Met stadsregionaal park Moerenburg-Koningshoeven hebben we het programma al op projectniveau uitgewerkt. Bij Stadsbos013 zitten we in de fase van visie- en strategievorming. Bij stadsregionaal park Noord zitten we daar nog voor en zijn we met partners in gesprek.

3. *De ecologische verbindingszones*. Er wordt invulling gegeven aan de ontbrekende schakels van de ecologische verbindingszones. Waar nodig gebeurt dit in overleg met partners.
4. *Wijkgericht werken*. Tweejaarlijkse vindt een Wijktoets plaats en daaruit volgen actieplannen voor de focus- en aandachtswijken. Aanvullend houden we kansen in de gaten en waar mogelijk faciliteert de gemeente initiatiefnemers om ondernemerschap en zelfredzaamheid te tonen als initiatieven een meerwaarde voor de wijk of buurt kunnen betekenen. De gemeente geeft ruimte.
5. *Masterplan A58*. De vraag is of de A58 in de toekomst een weg is die de stad doorsnijdt, of integraal onderdeel is van de stad. Als de laatste optie de voorkeur heeft, dan is een samenhangend ruimtelijk (stedenbouwkundig) Masterplan A58 nodig om toekomstige ontwikkelingen aan te toetsen. De gemeente stelt een Masterplan A58 op zoals afgesproken in de regionale beleidsagenda Verkeer en Vervoer van de regio Hart van Brabant. De omliggende regiogemeenten Goirle, Gilze en Rijen en Hilvarenbeek worden actief betrokken bij het opstellen van het Masterplan.
6. *Toekomstperspectief voor de Kanaalzone*. Inzet voor de Kanaalzone was het ontwikkelen van

een gemengd woon- en werkgebied, waarbij de potentie van het Wilhelminakanaal vooral voor de woonfunctie benut moest worden. De (economische) waarde van de Kanaalzone is onderbelicht gebleven. De visie Kanaalzone wordt aangepast tot een toekomstperspectief. De Kanaalzone kent een goede ontsluiting (zowel over de weg als over het kanaal) en de binnenstad is dichtbij. Daarmee is de Kanaalzone uitermate geschikt om ruimte te bieden aan de stedelijke economie en aan kleine (startende) bedrijven. Grote (en vaak incourante) bedrijfsbebouwing en goedkope vierkante meters zijn een pre voor dit (opkomende) deel van de Tilburgse economie. De Kanaalzone komt niet meer in aanmerking voor woningbouw, tenzij het gaat om bedrijfswoningen. Ook vestiging van nieuwe detailhandel sluiten we in de Kanaalzone uit.

5.1.2 Beleidsuitwerkingen

Voor de stadsbrede thema's hebben we met het opstellen van deze omgevingsvisie bestaande beleidsnota's onder de loep genomen. Soms zijn beleidsnota's voldoende actueel en sluiten ze aan bij de hernieuwde visie op de stad en de bijbehorende rol van de overheid. In dat geval hanteren we de huidige nota's. In sommige gevallen komen beleidsnota's te vervallen als deze niet meer actueel of overbodig zijn. In andere gevallen vraagt deze omgevingsvisie om een actualisering van bestaande beleidsnota's of het daaraan verbonden instrumentarium. Het betreft de volgende onderwerpen:

I. Economie

Een toekomstbestendige stad is gebaat bij een sterke

economie en een duurzaam robuuste economische structuur. Een belangrijke vraag is hoe we economische ontwikkelingen kunnen faciliteren en accommoderen. In de mondiale economie die steeds kennisintensiever en groener wordt, zien we nieuwe patronen ontstaan (bijvoorbeeld functiemenging en versmelting tussen sectoren) en andere vestigingsvragen opduiken (bijvoorbeeld goede bereikbaarheid en kwalitatief hoogwaardige plekken en gebouwen). Een belangrijke factor in een aantrekkelijk vestigingsklimaat is het aanbod van geschikte werklocaties (kwantiteit en kwaliteit). Het gaat om (binnenwijkse) bedrijventerreinen, kantorenlocaties en andere interactie- en vestigingsmilieus, broedplaatsen en mogelijkheden om bijvoorbeeld wonen en werk aan huis te combineren. Een breed palet aan geschikte en aanbod van voldoende werklocaties is dus belangrijk voor een goed vestigingsklimaat. Een uitstekende arbeidsmarkt net zo zeer.

De ruimtevraag naar traditionele bedrijventerreinen neemt af; herprogrammering is noodzakelijk en wordt regionaal opgepakt. Zorgvuldig ruimtegebruik en vraaggericht ontwikkelen zijn voor ons leidend: voor bestaande en nieuw te ontwikkelen terreinen. Versnippering van locaties willen we tegengaan. We zoeken naar allocatie van bedrijvigheid op die plekken waar een goede -zo mogelijk multimodale- ontsluiting mogelijk is en die goed ontsloten zijn aan de hoofdinfrastructuurassen; een belangrijke vestigingsvoorraad. We benutten de infra-assen en infraknooppunten voor integrale gebiedsontwikkelingen.

Onze inzet om voor nieuw te ontwikkelen terreinen naar buiten toe (uitleg) vraaggericht te ontwikkelen, gaat gepaard met gelijktijdige inzet voor de herstructurerings- en herverkavelingsopgave (o.a.

in afstemming met particuliere eigenaren). De herstructureringsopgave blijft onverminderd groot. Onze inzet richten we meer op het behalen van economisch rendement van de investeringen: we combineren slim met investeringen die we al eerder deden (bijv. investeringen in de verbreding van het Wilhelminakaalaal) en zo veel mogelijk passend bij de prioritaire ambities (bijv. smart industries). De herstructureringsopgave in Loven is dan een goed voorbeeld om onze inzet met voorrang op te richten.

Een andere belangrijke ontwikkeling die we in de kenniseconomie tegenkomen zijn andere wensen en uitingsvormen van bedrijvigheid. Menging van functies binnen één bedrijf op één plek vraagt meer ruimte in bestemmingsplannen voor bijvoorbeeld een combinatie met (vak-)onderwijs, testomgevingen of relatief nieuwe ontwikkelingen zoals afhaalpunten van internethandel. Ook in de woonomgeving zien we ditzelfde terug: wonen, werken en vrije tijd lopen in elkaar over en mensen willen deze functies kunnen combineren in hun eigen woonomgeving.

Voor kantorenlocaties zijn de stationslocaties de prioritaire plekken: we kiezen voor multifunctionele en multimodaal ontsloten knooppuntontwikkeling. We behouden ruimte op de bestaande snelweglocaties (Het Laar, Katsbogten), de ringbanen, stedelijke hoofdwegen en de binnenstad. Op de belangrijkste uitvalswegen (ringbanen, hoofdwegen) en in de binnenstad is ook (beperkte) ruimte voor verkleuring vanuit andere functies naar kleinschalige kantoorontwikkeling. Leegstand van gemeentelijk bezit saneren we actief en gaan vroegtijdig in gesprek over herbestemming/-ontwikkeling of sloophulp van incourtant vastgoed (in bezit van derden).

Uitwerkingsopdrachten:

a. Economische Stimuleringsagenda Tilburg

De focus van de Economische Stimuleringsagenda komt te liggen op smart industries, stedelijke economie en arbeidsmarktvernieuwing. Bij Smart industries gaat het om het versterken van het modern industrieel cluster, waarbij hoogwaardige maakindustrie, onderhoudsindustrie, logistiek, maintenance, chemie en aanverwante industrial services versmelten en elkaar onderling beïnvloeden. Ondersteuning van innovatie geeft een belangrijke impuls. Een tweede spoor is de innovatieve stedelijke economie: innovatieve economische activiteiten die een breed spectrum beslaan (dienstverlening, onderzoek en onderwijs, zorg, en de creatieve industrie) en waarbij slimme oplossingen voor maatschappelijke vraagstukken worden gevonden in proces, organisatie en toepassing van technologieën (Social Innovation). Om social innovation en smart industries te laten floreren moet er geïnvesteerd worden in voldoende arbeidskrachten met de gevraagde specificaties.

b. Vraaggericht ontwikkelen en zorgvuldig ruimtegebruik bedrijventerreinen

We gaan uit van zorgvuldig ruimtegebruik en vraaggericht ontwikkelen. Dat betekent dat we waar nodig en mogelijk stimuleren dat bestaande bedrijventerreinen revitaliseren en geschikt gemaakt worden voor de wensen en locatievereisten van de gebruikers. Voor de bedrijfsgebouwen en -kavels zijn de eigenaren en gebruikers echter eerstverantwoordelijk. De herstructureringsopgave is dus vooral hun verantwoordelijkheid. Waar het herstructureringsproces vastloopt, kan de gemeente bemiddelen. Ook neemt de gemeente

haar rol in de inrichting van de openbare ruimte. Nieuwe bedrijventerreinen pakken we gefaseerd en vraaggericht aan. Deze aanpak vloeit voort uit de marktbehoefte en richt zich op het faciliteren van groei op het juiste moment. Wij stimuleren ook parkmanagement, opdat bedrijventerreinen duurzaam worden onderhouden vanuit een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de beleggers en bedrijven.

c. Regionale programmering bedrijventerreinen

In overleg met de provincie Noord-Brabant en de regio Hart van Brabant werken we in 2015 aan de vierjaarlijkse herijking van de regionale programmeringsafspraken voor bedrijventerreinen. Concentratie en een goede (multimodale) ontsluiting van grote kavels aan de hoofdinfrastuur vormen onze inzet. De markt vraagt op dit moment grote kavels op bedrijventerreinen met een goede kwaliteit. Wij vinden Wijkevoort het meest geschikt om aan de actuele eisen uit de markt tegemoet te komen, passend bij de ambitie voor de versterking van smart industries. We kiezen daarom voor een herprioritering van plancapaciteit binnen de bestaande programmaafspraken, zodat we Wijkevoort eerder in de tijd kunnen ontwikkelen. Andere, kleinere en niet goed ontsloten locaties reserveren we voor de lange termijn en betrekken we het bestaande aanbod optimaal bij het accommoderen van de behoefte.

d. Regionale ruimtelijk-economische agenda's van Midpoint en Hart van Brabant

De strategische positionering van Tilburg en de schaalsprong naar een Brabantstrategie impliceren een heroriëntatie op de regionale speerpuntsectoren. Logistiek en Maintenance (als onderdeel van de topsectoren HTSM en Logistiek) zijn onderdeel van smart industries. Met deze sectoren wil Tilburg zich op (inter-)nationaal schaelniveau profileren. De regionale

speerpunktsectoren Care en Leisure krijgen op regionaal niveau een positie. De regio staat met de grote toeristische trekkers landelijk op de kaart; het stedelijk vrijetijdsprofiel is weinig onderscheidend. Daarnaast kan de aandacht voor het versterken van het kennis+ profiel nog sterker zijn weerslag vinden in de regionale agenda's en de vertaling naar regionale activiteiten en projecten.

e. Opstellen visie verkleuring bedrijventerreinen

Wij zien bij de bestaande reguliere en binnenwijkse bedrijventerreinen een zekere mate van 'verkleuring' optreden: ook andere functies weten de weg te vinden naar deze locaties, zoals detailhandel, onderwijs en commerciële voorzieningen. Daarnaast is er sprake van branchevervaging en cross-overs tussen sectoren. Dit heeft te maken met de opkomst van onder andere e-commerce, een grotere inzet van ICT, maar ook met versmelting van diverse sectoren en functies binnen één organisatie. Deze nieuwe combinaties van functies leiden tot andere ruimtelijke vragen en vestigingslocaties. Om daarop in te spelen stellen wij een visie op.

f. Ontwikkelen beleid kleinschalige (creatieve) economie

Kleinere bedrijven zorgen in belangrijke mate voor de economische groei van Tilburg. Daarbinnen zijn drie categorieën te onderscheiden: de kennis-, creatieve en ambachtseconomie. Dit type bedrijvigheid kenmerkt zich door een sterke basis van human capital (kennisintensief), een toenemend gebruik van ICT en door een vestiging bij voorkeur in binnensteden met een hogedynamisch vestigingsmilieu. Dat laatste houdt verband met de centrale ligging (centraal station, winkels, cultuur, horeca), mogelijkheden voor netwerkvorming en face to face-ontmoetingen en shared services of practices.

De opgave is om de Binnenstad van de 21e eeuw, zeker nu de Spoorzone en het Veemarktkwartier in de beslissende ontwikkelingsfase zijn, verder aantrekkelijk te maken voor de ontwikkeling en doorgroei van dit type ondernemerschap. Goedkope huisvesting, shared services en practices en gerichte ondernemersondersteuning zijn hiervoor nodig. Op grond van een integrale ruimtelijke en economische benadering is het doel om groei en ontwikkeling van kleinere bedrijven te stimuleren zodat start-ups door dit nieuwe beleid hun markt kunnen vergroten op interregionaal en internationaal niveau. We leggen hier een verbinding met de stedelijke vrijetijdseconomie.

g. Horecabeleid Tilburg

In 2005 is het horecabeleid 'Over smaak valt best te twisten' vastgesteld, in 2009 gevolgd door een aanvullend beleidskader 'Ondersteunende horeca in Tilburg'. Opvallende (ruimtelijk relevante) elementen in het horecabeleid is de categorie-indeling van horecaondernemingen. Wij hebben geconstateerd dat deze niet meer aansluit bij de huidige diversiteit aan horecavormen en menging van functies. Ook wordt de positionering van horeca (waar wel of niet en in welke vorm horeca is toegestaan) voornamelijk ingegeven door het voorkomen van hinder (uit oogpunt van veiligheid en leefbaarheid) en zijn de kansen vanuit sociaal-recreatief en economische oogpunt nog onvoldoende vertaald. Het aangepaste beleid moet meer ruimte bieden aan nieuwe concepten en de wensen van de consument. Daarnaast is meer aandacht nodig voor het versterken en genereren van dynamiek en levendigheid; niet alleen in de binnenstad en oude stad, maar ook in andere delen van de stad en de dorpen. Verder is ons beeld van een aantrekkelijke stad (vestigingsklimaat) veranderd. De aandacht voor

leisure, beleving en ontmoetingen die de stad aantrekkelijk maken voor kenniswerkers, geeft aanleiding om het horecabeleid te actualiseren. Horeca is een factor van economisch belang en is meer dan alleen een uitgaansgelegenheid (voor religieuze erfgoed, monumentale gebouwen zoals fabrikantenwoningen tot en met woningen van de wevers en agrarische en dorps karakteristieken. studenten). Het biedt ook een ontmoetingsplek (face to face-contact); de horecagelegenheden vormen de huiskamers van de stad.

II. Verkeer en Vervoer

Tilburg goed verbonden in een stedelijk netwerk: dat is onze ambitie. Een goede bereikbaarheid is wezenlijk voor een aantrekkelijk, stedelijk vestigingsklimaat en dus een noodzakelijke randvoorwaarde. Versterken van de connectiviteit is belangrijk: fysiek en niet-fysiek. Doel is om een duurzaam verkeers- en vervoerssysteem te realiseren. Als onderdeel van de metropoolregio Brabant, maar in de basis voor de stad Tilburg.

Was het Tilburgse verkeers- en vervoersbeleid (TVVP) nog traditioneel van karakter en gericht op de harde infrastructuur, inmiddels staan we aan de vooravond van een nieuw Sustainable Urban Mobility Plan (SUMP) waarin beter benutten van de infrastructuur en gedragsbeïnvloeding van de gebruiker voorop staan. In het mobiliteitsbeleid voor de komende jaren leggen wij daarom sterk het accent sterk op het duurzamer en slimmer benutten van de infrastructuur en -het samenspel van beschikbare- modaliteiten. Het duurzame karakter van het systeem zit in een aantal aspecten.

- Ten eerste moet het systeem zo robuust gemaakt

worden dat het onze toekomstige economische structuur kan dragen. Daarvoor moet geïnvesteerd worden in de hardware (harde infrastructuur), software (informatietechnologie, zoals Intelligent Transportsystemen, reizigersinformatie en freightlanes) en orgware (organisatiekunde; mobiliteitsgedrag).

- Ten tweede dient de klassieke scheiding tussen individuele en collectieve systemen doorbroken te worden. De moderne consument beperkt zich niet meer tot één modaliteit maar bepaalt per verplaatsing de ideale vervoersmix. Voor het goederentransport geldt dit evenzo. De noodzakelijke doorbraak is tweeledig. Modaliteiten dienen door middel van hoogaardige knopen veel beter op elkaar aangesloten te worden, zodat makkelijk van de ene op de andere modaliteit overgestapt kan worden.
- Op de derde plaats moet het systeem duurzamer worden in haar energiebehoefte. Dat betekent meer gebruik van groene energie en modaliteitsverschuiving.
- Tenslotte moet het systeem duurzamer worden in de zin dat het minder hinder moet gaan veroorzaken. Het toekomstige systeem dient zo veel mogelijk lawaai, stank en stofvrij te zijn. De externe doorwerking van het systeem op veiligheid en gezondheid moet gereduceerd worden.

Conceptueel gezien hebben de verschillende beschikbare modaliteiten lange tijd parallel en tamelijk onafhankelijk van elkaar gefunctioneerd. Dit ontwerp wordt doorbroken door de aanleg van hoogaardige knopen, zodat makkelijker van de ene modaliteit naar de andere overgestapt kan worden. Door deze integratie wordt de productiviteit van het totale systeem groter. Een tweede majeure innovatie in het systeem wordt gevormd door de grotere inzet van

informatietechnologie (software) en organisatiekunde (orgware) op de bestaande harde infrastructuur (hardware). Hierdoor kan het systeem beter benut worden en efficiënter functioneren. Concreet betekent dit dat we minder vanuit modaliteiten en netwerken denken, maar meer vanuit de verplaatsingsketen en de mens.

Uitwerkingsopdrachten:

a. Sustainable Urban Mobility Plan (SUMP)

Dit nieuwe beleidsprogramma heeft tot doel om voor de stad Tilburg een duurzaam verkeers- en vervoerssysteem te realiseren. De grotere aandacht voor duurzame en slimme mobiliteit, met meer aandacht voor de gebruiker, legt de focus meer en meer op het mobiliteitssysteem (verbindingen en knopen) en het verplaatsen (van personen en goederen). We werken samen met de inwoners, ondernemers en andere overheden aan de ambitie om de mobiliteit slimmer, schoner en veiliger te maken. We sturen op modaliteiten, zodat we de aantrekkelijkheid en bereikbaarheid van Tilburg verbeteren. Voor inwoners én voor bedrijven en bezoekers. We maken hiervoor een nieuw mobiliteitsplan, een SUMP, met oog voor de ruimtelijke ordening, verduurzaming van het mobiliteitssysteem, toepassing van nieuwe technieken, organisatie, aandacht voor de gebruiker (specifiek voor de fietser en de voetganger) en (het beter benutten van de) infrastructuur.

b. Parkeerbeleid

In de binnenstad lijkt voorlopig voldoende parkeercapaciteit beschikbaar. Vraagstukken zijn het al dan niet reguleren van parkeren en waar parkeren mogelijk is. Daarnaast wordt digitalisering

bij parkeerproducten uitgewerkt. Deze ontwikkelingen vragen om een brede visie op het parkeren in de stad. Deze visie wordt vastgelegd in een geactualiseerd beleidsplan parkeren. Onderdeel van de afweging is onderzoek naar parkeerregulering voor de oude stad.

c. Ontwerpcriteria definiëren voor sportlanes

Sportlanes vergroten de gebruikswaarde en toegankelijkheid van het buitengebied en de stadsregionale parken. Ze versterken de relatie tussen stad en land. De opgave is om de sportlanes zowel binnen als buiten de stad sterk te positioneren en te verankeren. De ontwerpcriteria (maatvoering, verschijningsvorm en inpassing) voor de sportlanes worden nader uitgewerkt.

d. Netwerk en ontwerpcriteria opstellen voor snelfietsroutes

Snelfietsroutes faciliteren de fietsers met trapondersteuning, oftewel e-bikes. Het ontwerp is gericht op hoge snelheden en zo min mogelijk oponthoud. Faciliteren van de gebruiker (fiets) staat voorop. Het netwerk verbindt Breda, Oosterhout, Waalwijk, 's-Hertogenbosch en Eindhoven met Tilburg. Hoogwaardige fietsroutes sluiten naadloos aan op het huidige sternet. De aansluitende delen van het sternet worden waar mogelijk tot aan het centrum geoptimaliseerd. De routering van het netwerk wordt bepaald en de ontwerpriteria (maatvoering, verschijningsvorm en inpassing) worden uitgewerkt.

III. Wonen

Fijn wonen voor elke inwoner met een woonmilieu dat past bij zijn leefstijl en levensfase. Dat is wat wij voor ogen hebben. Op het gebied van wonen hebben we de afgelopen jaren een omslag gezien: van kwantiteit naar kwaliteit. We gingen van VINEX

(uiteleg) naar (kleinschalige) inbreidingen en (collectief) particulier opdrachtgeverschap. Van grootschalige herstructurering naar een kleinschaligere aanpak die meer ruimte biedt voor differentiatie en een fijnmazige aanpak. Ook differentiatie in het aanbod van woonmilieus, het binden van nieuwe doelgroepen en inspelen op thema's zoals verduurzaming in combinatie met betaalbaarheid, en de schalsprong in denken naar een regionale woningmarkt vergen een andere inzet.

Homogene buurten in heterogene wijken

We gaan steeds vaker uit van de specifieke situatie ter plekke en van de vraag en inzet van de bewoners zelf. Het zijn dus veelal kleinschalige en gerichte ingrepen (maatwerk). Problemen met de leefbaarheid in buurten en wijken: vaak komen ze niet voort uit de technische staat van de woningen, maar uit de samenstelling van buurten, de kwaliteit van de woonomgeving en de sociaal-economische positie en sociaal-culturele achtergrond van de bewoners in de buurt. Ook in de toekomst willen we onze stad aantrekkelijk houden en maken voor diverse (groepen) bewoners. We kijken kritisch naar nieuwe gebiedsontwikkelingen en naar de manier waarop deze aansluiten bij de wensen van (toekomstige) bewoners. Het doel: een completer palet aan woonmilieus bieden. We creëren homogene buurten in heterogene wijken²⁶. Een specifieke opgave ligt er voor het realiseren van milieus voor de kenniswerkers: hoogstedelijke milieus met veel dynamiek en voorzieningen in de buurt, maar ook meer dorps- en landelijke woonmilieus. Dorpse en landelijke woonmilieus zijn ook gewenst voor de hoogopgeleide, succesvolle en bemiddelde mensen. Dit segment ontbreekt nu nog deels in Tilburg. Wonen in het buitengebied kan in verschillende vormen, al dan niet aansluitend op de landgoederenregeling of de Ruimte-

voor-Ruimte regeling van de provincie Noord-Brabant (zie bijlage 4).

Herstructureringsopgave bestaande woningvoorraad

De herstructureringsopgave van de bestaande woningvoorraad vindt steeds minder plaats in de vorm van grootschalige herstructureringen via sloophulp en vervangende nieuwbouw. De veranderingen in de samenstelling van de woningvoorraad zijn kleinschaliger van opzet. We gaan meer uit van de specifieke situatie ter plekke en de vraag en inzet van de bewoners zelf (maatwerk). Onderkend wordt dat een groot deel van de leefbaarheidsproblematieken in buurten en wijken niet zozeer een gevolg is van de technische staat van de woningen, maar meer een gevolg is van de sociaal-economische samenstelling van buurten en/of de kwaliteit van de woonomgeving.

Duidelijk is dat een groot deel van de naoorlogse woningvoorraad (in het bijzonder de sociale voorraad van de corporaties) nog jaren mee moet, maar toe is aan een kwalitatieve verbeterslag. Een kwaliteitsslag waardoor het energieverbruik van de woningen afneemt en het comfort toeneemt, zodat onder andere de groeiende groep senioren langer zelfstandig kan wonen. De betaalbaarheid en bereikbaarheid van de woningvoorraad voor de doelgroepen die aangewezen zijn op goedkope huurwoningen wordt steeds belangrijker. Het (preventief) onderhouden van woningen is nodig om herstructurering te voorkomen, woningen betaalbaar te houden voor de meest kwetsbare doelgroepen, en bewoners langer in hun eigen vertrouwde omgeving te laten functioneren.

Meer aandacht voor de bestaande woningvoorraad vraagt in ieder geval om een integrale benadering. Het gaat niet alleen om de kwaliteit van de woning,

²⁶ Toekomst Tilburg 2040, expedite 'Geborgen en ontvankelijke stad'. Motie 001 Gedifferentieerde woonmilieus, 18 juni 2012; Verdiepende analyse door Smart Agent i.s.m. KAW Architecten, De consument en woonmilieus in Tilburg, Amersfoort, 30 mei 2013

maar gelijktijdig ook om de samenhang met de inrichting en kwaliteit van de woonomgeving en de sociale samenstelling, leefstijlen en identiteit van de bewoners. Daar zijn veel stedelijke partners bij betrokken. De opgave kan alleen in coproductie met diverse partijen worden uitgevoerd. Samen met partners in de stad moeten we bekijken of de actuele voorraad de komende jaren aansluit bij de behoefte. In het bijzonder kijken we naar de naoorlogse (hoog) bouw; in buitenwijken met hoge concentraties verouderde hoogbouw hebben we op termijn mogelijk een herstructureringsopgave. Het primaat ligt bij de woningbouwcorporaties waar het gaat om sociale woningbouw. Uiteraard heeft de gemeente daarbij ook een verantwoordelijkheid, bijvoorbeeld als het gaat om de openbare ruimte. Ook heeft de gemeente een rol in het mobiliseren van eigenaren van de particuliere woningvoorraad.

Afstemming met de regio

Op regionaal niveau stemmen we ons aanbod af op dat in de andere regiogemeenten. Dit doen we niet alleen omdat we zorgvuldig met onze ruimte willen omgaan, maar vooral omdat de woningmarkt in hoge mate regionaal van karakter is. Sterkere groei in de ene gemeente leidt tot een dalende behoefte in omliggende gemeenten. We willen overaanbod in dezelfde segmenten voorkomen, zoals ook in regionaal verband afgesproken is. De trek naar de stad die ook voor onze regio geldt, brengt een sterkere concentratiebeweging naar Tilburg op gang. Die beweging willen we -in belang van een sterke regio-faciliteren, en in ieder geval willen we voorkomen dat mensen zich door onvoldoende ruimte in Tilburg belemmerd zien in hun wens om in de stad te gaan of blijven wonen.

Uitwerkingsopdrachten

a. Regionale programmering woningbouw

In overleg met de provincie Noord-Brabant maken gemeenten in de regio Hart van Brabant jaarlijks afspraken over de kwantitatieve woningbouwopgave in de regio als geheel en voor de afzonderlijke gemeenten. Basis hiervoor is de periodiek geactualiseerde bevolkings- en woningbehoefteprognose van de provincie (meest recente prognose van november 2014). Van de regionale bouwopgave tot 2030 – toename van de woningvoorraad – komt tenminste tweederde voor rekening van Tilburg. Behalve in kwantitatieve zin zal de komende tijd – vooral in het kader van een te ontwikkelen regionale woonvisie – worden ingezet op kwalitatieve woningbouwdoelstellingen, waaronder verduurzaming van de woningvoorraad, betaalbaarheid en samenhang wonen-zorg.

IV. Groen, water, natuur en landschap

Lange tijd hebben stad en platteland parallel en in hoge mate onafhankelijk van elkaar gefunctioneerd. Omgaan met die (herontdekte) kwaliteiten vergt een nieuwe strategie. De verwevenheid van stad en land willen we functioneel en kwalitatief hoogwaardig en aantrekkelijk invullen. De mensen uit de stad en dorpen moeten helpen deze relatie van stad en land, water en groen ín en óm de stad opnieuw vorm te geven. Onze strategie omvat de volgende hoofdlijnen:

- Het in stand houden en versterken van de natuurlijke systemen door zorgvuldig om te gaan met de biodiversiteit voor flora en fauna (in en buiten de stad). Het ecologisch kapitaal willen we versterken. Voor de biodiversiteit gaan we uit van het beschermen van populaties en hun leefgebieden in plaats van het beschermen van individuen. Voor het buitengebied is

een duurzame kwaliteitsverbetering nodig. Daarnaast ontwikkelen we twee ecologische verbindingszones aan de oost- en westzijde van de stad.

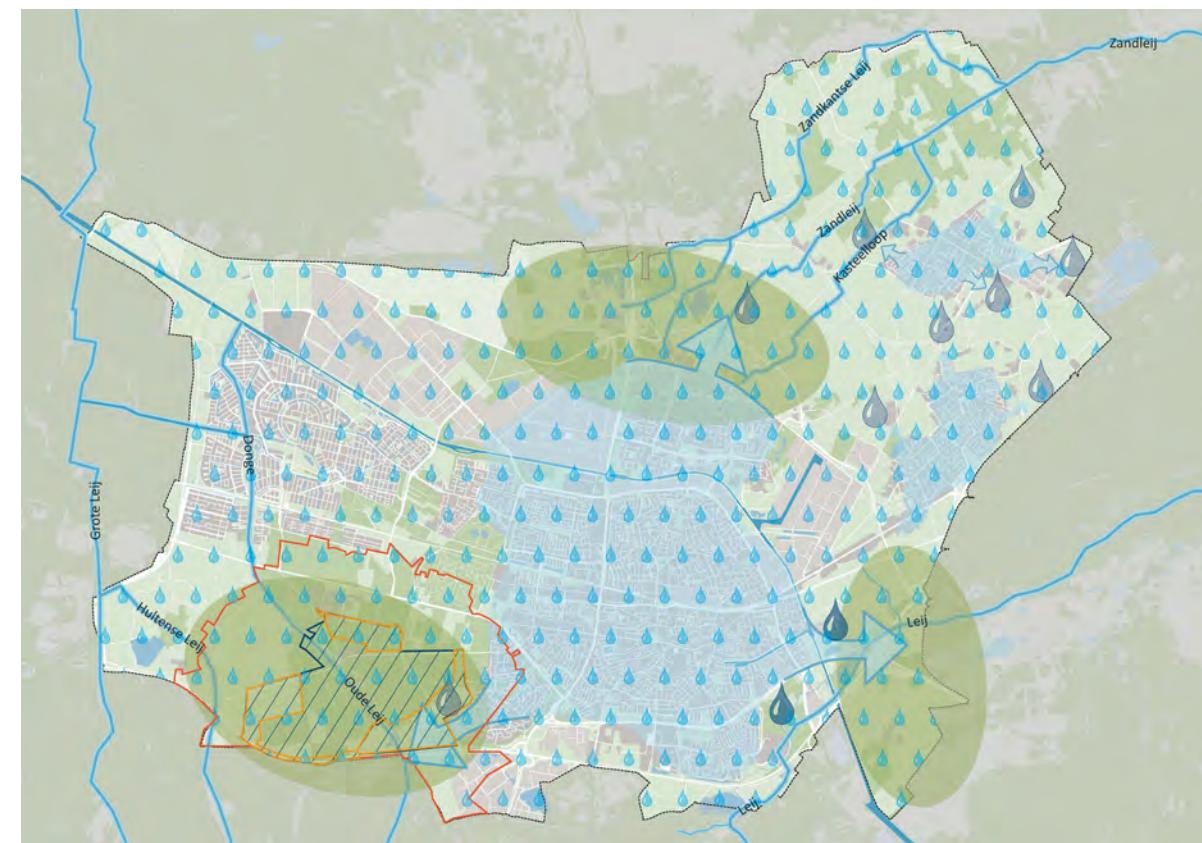
- De klassieke scheiding tussen exclusief beschermd natuur en het gebruik van de natuur willen we doorbreken. De moderne stedeling en consument heeft juist behoefte aan een ideale mix van kwalitatief hoogwaardige natuur en 'belevingsnatuur'. Wet- en regelgeving (o.a. EHS, nationale parken en Natura2000-gebieden) hebben gezorgd voor een beperking in ons denken over en omgaan met de natuur. Die spagaat willen we doorbreken.
- Een duurzame vervlechting van stad en land biedt kwaliteit: een vitale gemeenschap heeft baat bij een kwalitatief hoogwaardige groene omgeving en leefklimaat. Het benutten n plaats van beschermen van natuur, landschap, water en cultuurhistorie zorgt voor een aantrekkelijke woon-, werk- en leefomgeving. Al deze elementen zijn dan ook integraal onderdeel van de inrichting van de openbare ruimte en komen beter in balans met andere functies. Dit betekent ook dat nieuwe economische dragers (zoals leisure, sport, verblijf, cultuur) hun intrede kunnen doen. Wij zien in de koppeling van natuur en economie een duurzame meerwaarde.

Voor water volgen we een drievooudige strategie, vasthouden, bergen en afvoeren. We verzamelen het regenwater in eerste instantie en kijken of er slimme combinaties mogelijk zijn met water en groen in de stad. Bijvoorbeeld in groenvoorzieningen, zichtbare goten in straten, halfverharde parkeerplaatsen, groene daken of in watergangen en vijvers. Een deel van het regenwater kan hier infiltreren in de grond. Vervolgens voeren we het hemelwater dat over

blijft af en bergen (en primair zuiveren) het in bergingsvijvers via de riolering. Hier kan het regenwater ook weer (deels) infiltreren of anders gebruikt worden, bijvoorbeeld, voor recreatie of als landschappelijk element. Het resterende regenwater wordt als het stedelijk watersysteem volledig benut is daarna afgevoerd naar het regionale oppervlaktewater (bijv. Wilhelminakanaal of Voorste Stroom).

In de oude stadsdelen bergen we het regenwater dat niet kan worden vastgehouden in de gemengde rioolering (vuil- en regenwater door één buis) en voeren we het af naar de zuiveringinstallatie.

In het deel van de oude stad met een gescheiden rioolstelsel vangen we het regenwater apart van het vuilwater op (gescheiden rioolstelsel) en voeren we het regenwater af via de blauwe aders naar de waterparken aan de rand van de stad. Hier bergen we en zuiveren we zoveel als mogelijk het regenwater en kan het worden gebruikt voor landbouw of recreatie. In nieuwere wijken wordt het regen- en vuilwater al vanaf het begin gescheiden verzameld. Het resterende regenwater wordt daarna afgevoerd naar het regionale oppervlaktewater.

Water vasthouden, bergen en afvoeren

Vasthouden	Afvoeren
	Water vasthouden
	Beeksystemen
	Bergen
	Bergen op locatie of in directe nabijheid
	Water bergen buiten de stad
	Waterparken
	Zoeklocaties waterparken
	Stadsregionale parken
	Beschermen
	Grondwaterbeschermingsgebied
	Boringsvrije zone
	Waterwingebied

Met deze strategie leveren we een bijdrage aan het herstellen van de watermotor en het tegengaan van verdroging in de regio. Tevens draagt het bij aan de (be-)leefbaarheid en duurzaamheid van de stad, onder andere door het verminderen van hittestress.

Uitwerkingsopdrachten

a. Ecologische Hoofdstructuur

Actualiseren van de Ecologische Hoofdstructuur in samenwerking met de provincie Noord-Brabant.

b. Waterbeleid

Was ons beleid vooral gericht op het zo snel mogelijk afvoeren van water naar waterparken buiten de stad, nu zal ook gestreefd worden naar het daar waar mogelijk vasthouden van het water:

- Het regenwater dat op stedelijke gebieden valt wordt zoveel mogelijk vastgehouden op de plek waar het valt. Dat doen we op planniveau, maar we zoeken ook naar slimme combinaties van groen met (regen)water. Denk hierbij bijvoorbeeld aan het gebruik van halfverharding, tijdelijke berging van water in groene daken, gotten op straat, plantsoenen, watergangen of vijvers. Mogelijkheden om water vast te houden en te integreren met groen in de oude stad worden gestimuleerd, om bij te dragen aan de aantrekkelijkheid, leefbaarheid en duurzaamheid van de stad. Hier ligt een relatie met de uitwerking van het plan van aanpak voor klimaatadaptatie.
- Het overtuigende regenwater dat niet kan worden vastgehouden wordt geborgen in riolering, vijvers en waterparken.
- Als derde stap, nadat het regenwater zoveel mogelijk is vastgehouden en geborgen is in de waterparken, voeren we het overtuig

water af naar regionale watersystemen (bijv. Wilhelminakanaal of Voorste Stroom).

Deze systematiek verkleint de kans op wateroverlast in het stedelijk gebied aanzienlijk en vormt de basis voor het vGRP, die nu wordt opgesteld.

V. Klimaat en energie

We werken aan een duurzame ontwikkeling waardoor Tilburg gezonder, schoner en groener wordt. Tilburg wil in 2045 klimaatneutraal (geen CO₂ en geen broeikasgassen) en energieneutraal zijn.

We maken werk van de benodigde energietransitie: we faciliteren de productie van duurzame energie op lokaal en regionaal niveau door lokale duurzame energieopwekking ruimtelijk mogelijk te maken Denk hierbij aan wind, zon, biomassa en geothermie. We zetten in op een schalsprong naar grootschalige (regionale) duurzame energieopwekking. Ook het opschalen en professionaliseren van de vele lokale energiecoöperaties past daarbij. Daarnaast zetten we in op energiebesparing. Verduurzaming van de woningbouw (in combinatie met lastenverlaging voor de bewoners) is een belangrijk aandachtspunt. Smart en green mobility laat een mooie cross over zien tussen sectoren.

In onze ambitie om de omslag naar een circulaire economie te maken, is aandacht voor het sluiten van de energie- en materialenkringlopen essentieel.

Green deals zijn een beproefd instrument dat we blijven inzetten: ook andere partijen zijn medeverantwoordelijk om de ambities te halen en daarin te investeren en bijdragen te leveren. De energieke samenleving omarmen we: burgerinitiatieven geven we ruimte en waar mogelijk bieden we hulp.

Een belangrijke stap in het klimaatbestendig maken van de stad is ruimtelijke adaptatie: beter inspelen op de (negatieve) effecten van het veranderend klimaat (inclusief het beperken van de mogelijke schade) en de stad daarop inrichten (locatiekeuze, stedenbouwkundig ontwerp, ruimtelijke inpassing, inrichting openbare ruimte etc). Integraal waterbeheer is naast energiebesparing en inzet van duurzame energiebronnen een belangrijke pijler in het klimaatbeleid. Het gaat dan om waterveiligheid, het voorkomen van ‘natte voeten’ en het benutten van water in de ruimtelijke ordening.

Uitwerkingsopdrachten:

a. Invulling ruimtelijke adaptatie

Ruimtelijke adaptatie (het slim omgaan met de (te verwachten) effecten van de klimaatverandering bij de stedelijke ontwikkelings- en inrichtingsopgave) staat op de riksagenda (Deltaplan) en verbindt klimaat, water, groen, ruimtelijke inrichting, gezondheid, economie en duurzaamheid. Klimaatbestendig inrichten van de stad vraagt een nadere uitwerking voor de gemeente Tilburg. We stellen een plan van aanpak op en gebruiken de meekoppelkansen van het MjP (Meerjarenprogramma).

b. Invulling bestaand energiebeleid

In 2045 wil Tilburg CO₂-neutraal zijn. Daarvoor is het nodig het energieverbruik te verminderen en duurzame energie te produceren. Om de lokale duurzame energieproductie te verhogen, sluiten we green deals, onder meer voor windmolens, PV's (zonnenpanelen) en geothermie.

c. Strategisch afvalbeleid, inclusief transitieproces richting een circulaire economie.

Met het opstellen van het strategisch afvalbeleid

sturen we op een reductie van het huishoudelijk restafval (Tilburg in 2040 restafvalloos). We onderzoeken de mogelijkheden in de stad voor een betere afvalscheiding, vergroten van het hergebruik van producten en grondstoffen, en het sluiten van materialen- en energiekringlopen die we in onze economie nodig hebben (circulaire economie). Duurzame productie, duurzaam gebruik en recycling gaan steeds meer hand in hand.

VI. Milieu

Tilburg werkt aan een schone, gezonde en veilige stad. Daarbij volgen we de wettelijke normen en zoeken lokaal de afwegingsruimte om ontwikkelingen mogelijk te maken. We houden de gezondheid van onze inwoners en de negatieve milieueffecten goed in de gaten. Veiligheid staat voorop, maar de stad moet niet op slot. Binnen de mogelijkheden van de wet zoeken we de grenzen op en spannen ons in om in goede balans wonen, reizen, vervoeren, werken en leven veilig te combineren met dynamiek en ruimte voor ontwikkeling.

Buisleidingen voor gevaarlijke stoffen vormen een 'vitale infrastructuur' en maken met hun belemmeringen- en veiligheidszones deel uit van de ondergrondse openbare ruimte. Een goede regeling en een gepaste bescherming is hiervoor nodig en nemen wij op in onze ruimetelijke plannen.

Met technologische ontwikkelingen die zich in rap tempo voltrekken (bijv. schonere voertuigen, innovatieve isolatietechnieken van woningen), innovatieve methoden om bodem te saneren, nieuwe aanpakken zoals het smart urban mobility plan (met inzet op verduurzaming van het mobiliteitssysteem) en aandacht voor schonere en duurzame energiebronnen komt de 'gezonde stad' nog prominenter op de agenda.

Uitwerkingsopdrachten:

a. Hogere waardenbeleid (geluid)

Het hogere waarde beleid draagt bij aan het realiseren van een acceptabele balans tussen een goed leefklimaat en mogelijkheden voor ruimtelijke ontwikkelingen: op geluidbelaste locaties kun je in relatieve rust wonen en slapen. De Wet geluidhinder biedt het college de mogelijkheid om bij ruimtelijke besluiten onder voorwaarden hogere waarden vast te stellen waarbij de realisatie van geluidgevoelige bestemmingen, zoals woningen, ziekenhuizen, verpleegtehuizen en scholen, mogelijk wordt gemaakt. Het gaat hierbij om de lawaaisoorten wegverkeer-, railverkeer- en industrielawaai. Dit creëert onder voorwaarden meer ontwikkelmogelijkheden voor nieuwbouw op geluidbelaste locaties. De bestuurlijke afwegingsruimte wordt met de vaststelling van het nieuwe beleid groter.

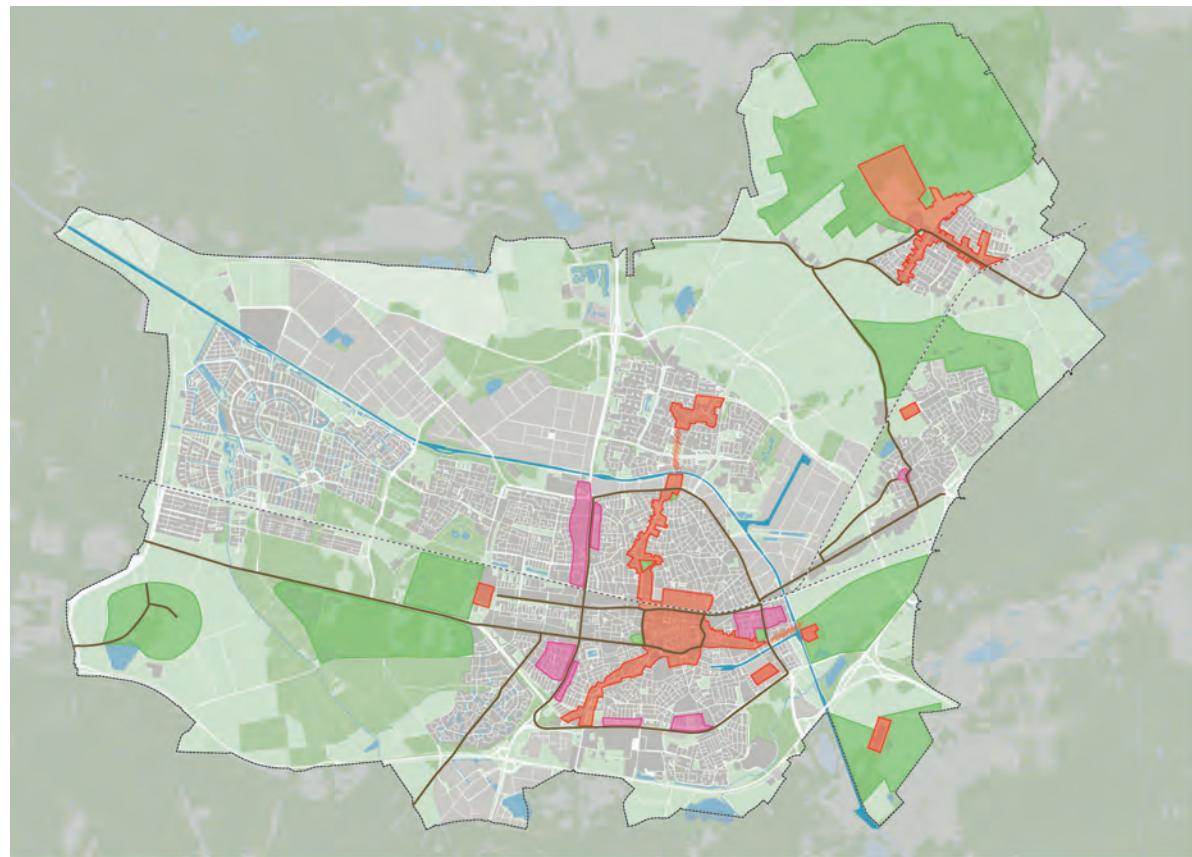
b. Ondergrond: beheerplan voor grondwater

Dat de ondergrond een belangrijke schakel is bij ontwikkelingen geeft het beleid voor gebiedsgericht grondwaterbeheer aan. Dit is in 2013 door de Raad vastgesteld en heeft al vele ontwikkelingen in de stad mogelijk gemaakt. Dit blijkt wel uit het feit dat al drie jaar eerder dan verwacht de reserve om de risico's af te dekken is gevuld. Om deze methodiek te kunnen blijven inzetten en de risico's aanvaardbaar te houden, wordt er een beheerplan opgesteld. Eveneens wordt blijvend gezocht naar methoden om via innovatieve technieken en creatieve oplossingen de ondergrond geschikt te blijven houden voor het gebruik.

VII. Ruimtelijke kwaliteit: het verhaal van Tilburg centraal

Behoud en dynamiek: inspiratie voor ontwikkeling Tilburg wil een aantrekkelijke stad zijn. De dynamiek in de stad en een uniek en eigenaardig stratenpatroon vol verrassingen geeft kansen. Uitgangspunt van de visie is, dat Tilburg een moderne stad wil zijn met respect voor haar (cultuur)historie. Het eigen karakter van de verschillende en bijzondere deelgebieden in de stad moet worden versterkt, terwijl grote (infrastructuur-)assen en knooppunten voor samenhang en herkenbaarheid zorgen. We zetten in op het versterken van de agglomeratiekracht in een groter stedelijk veld en daarmee op het verder verdichten van de stad op een aantal plekken, bijvoorbeeld in Binnenstad van de 21e eeuw. Daarbij streven we naar het behoud van Tilburgse karakteristieken. Zodra cultuurhistorie en landschap als inspiratiebron bij het ontwikkelen van plannen worden ingezet, kunnen nieuwe ontwikkelingen ontstaan waarin unieke en karakteristieke kenmerken van de plek een nieuw leven krijgen. Het doel is om een bebouwde omgeving te creëren waarin het plezierig is om te verblijven en prettig om in te wonen.

Monumenten, historische structuren, karakteristieke linten en pleinen geven identiteit aan de stad en de dorpen. Een historische omgeving maakt niet alleen de geschiedenis leesbaar en (be-)leefbaar, maar ook de ruimte waarin wij dagelijks verblijven. Ons erfgoed geeft eigenheid aan een plek en vergroot daardoor de herkenbaarheid. Dat erfgoed staat er al vele decennia, soms zelfs eeuwen, en geeft structuur aan onze omgeving. Het draagt in hoge mate bij aan de ruimtelijke kwaliteit van stad, dorp of buitengebied.

Kern (steden)bouwkundig erfgoed

	Kerngebieden/complexen (focus)		Spoorlijn
	Specifieke deelontwikkelingen		Kanaal - Haven
	Akker/landschap/landgoed/park		Wegen - Routes - Linten
			Verbindingen

Het zijn herkenningspunten geworden. We zetten daarom in op het behoud van waardevol erfgoed. Dat betekent niet dat er een stolp over het erfgoed staat, maar vooral dat we het verleden gebruiken als inspiratiebron voor nieuwe ontwikkelingen. Het erfgoed geven we daarin nadrukkelijk een plek. Dit alles onder het motto: 'behoud door ontwikkeling', want zo kunnen we de kansen die er liggen benutten.

Het archeologische erfgoed

Het archeologisch erfgoed vormt voor de periode tot circa 1300 voor Christus een bron van kennis van het verleden. Wij willen kennis over het verleden benutten in het heden. Het is een opgave dit 'voelbaar' of 'beleefbaar' te maken voor bewoners. Kennis over oorsprong draagt bij aan de identificatie met een plek. Archeologie gaat over de sporen en resten van de menselijke aanwezigheid die in Tilburg minstens terug gaan tot 10.000 jaar voor Christus. Veel van deze overblijfselen liggen onzichtbaar in de bodem opgesloten.

Het beleidsveld archeologie richt zich op duurzaam en kwalitatief beheer van dit archeologisch erfgoed. De gemeente voert als bevoegd gezag de wettelijke taken uit, adviseert in concrete ontwikkelingen over archeologisch erfgoed, ontwikkelt kennis en communiceert hierover naar burgers van Tilburg en de regio. Onze taak is zorg te dragen voor het archeologisch erfgoed door bij ruimtelijke ontwikkelingen tijdig rekening te houden met archeologische waarden. Uitgangspunt daarbij is behoud van archeologische waarden in de bodem. Tweede uitgangspunt betreft het Malta-principe: wanneer behoud in de bodem niet mogelijk is, betaalt de verstoorder voor het onderzoek en de documentatie. Resultaten van het onderzoek kunnen inspiratie bieden voor de herontwikkeling van de plek.

We streven naar het optimaliseren van het archeologisch beleid door meer samen te gaan werken met partnergemeenten in de regio. Wij willen archeologie als bron van kennis over het verleden van Tilburg ook voor toekomstige generaties behouden. Daarom inventariseren we de 'voorraad' en ontwikkelen we het beheers- en beleidsinstrumentarium (zoals de Archeologische Waardenkaart Tilburg).

Het (steden)bouwkundige erfgoed

Bij toekomstige ontwikkelingen staat het verhaal van Tilburg centraal. Het beschermen van rijks- of gemeentelijke monumenten en bepaalde gebieden (zie kaart bijlage 5) is onze wettelijke taak. We betrekken het erfgoed ook in ruimtelijke opgaven en transities. Om monumenten vitaal te houden is het noodzakelijk ze te onderhouden, te repareren of aan te passen aan nieuwe gebruikseisen. Dat hoeft in principe geen probleem te zijn. Ingrepes kunnen monumenten zelfs verrijken, er een nieuwe dimensie en betekenis aan toevoegen. Voorwaarde is dat zorgvuldig wordt gewerkt en maatwerk wordt geleverd.

Daarnaast betrekken we erfgoed in ruimtelijke opgaven en transities. Cultuurhistorisch (steden)bouwkundige kwaliteiten komen tot uitdrukking in objecten en ensembles, maar ook in bijzondere stedenbouwkundige of landschappelijke structuren, waaronder het historisch groen. In de figuur 'kern (steden)bouwkundig erfgoed' staan de elementen die er echt toe doen als het gaat om de kern van het ruimtelijk-historische verhaal van Tilburg. Het zijn vooral die gebieden waar meerdere aspecten uit de geschiedenis van Tilburg samenvallen en gebieden die representatief zijn voor een specifieke ontwikkeling van de stad.

Architectuur

Het is meer dan ooit nodig dat we (bouw)plannen realiseren die een meerwaarde bieden aan de stad. In een dichtbevolkt land als het onze is het noodzakelijk om zorgvuldig om te gaan met de inrichting van de gebouwde omgeving. Architectuur, stedenbouw, cultuurhistorie, landschap en de inrichting van de openbare ruimte zijn daarbij onlosmakelijk met elkaar verbonden. Door bewust gebruik te maken van de identiteit van de stad behoudt Tilburg haar eigenheid en kan een nieuwe gelaagdheid worden toegevoegd. Architectuur heeft tenslotte ook een maatschappelijk belang; nieuwe gebouwen worden als het ware 'eigendom' van de stad. Dat vergt een verantwoordelijkheid van initiatiefnemers, een goede samenwerking met de partijen in de stad en veelal maatwerk van de gemeente. Een gebouw moet zich immers goed voegen in zijn omgeving. De schaal, kwaliteit en uitstraling van de bebouwing, de functies in de bebouwing (vooral op de begane grond) en de relatie tussen het openbare gebied en de bebouwing moeten goed op elkaar zijn afgestemd. Het streven naar een zekere 'menselijke maat' en een 'context gebonden aanpak' staan centraal bij ontwikkelingen.

Uitwerkingsopdrachten:

a. Handreiking hoogbouw

Verschillende elementen uit deze omgevingsvisie geven aanleiding om de Handreiking Hoogbouw te actualiseren. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om de grotere aandacht voor de menselijke maat en cultuurhistorie, en de aansluiting op verschillende leefstijlen en woonbehoeften van mensen in de stad. Ook is er een verminderde behoefte aan kantoortorens.

Wij gaan prudent met hoogbouw om. Op stedelijk niveau wegen we af wat hoogbouw en de functies op

de betreffende plek bijdragen aan de ontwikkeling van de stad; zowel in kwantitatieve zin (bijvoorbeeld ten aanzien van vestiging van bepaalde doelgroepen op de woningmarkt of vestiging van economische functies) als kwalitatieve zin (zoals bijdrage aan een bepaalde sfeer, menging van functies, oriëntatie en draagvlak voor voorzieningen).

In de te actualiseren nota willen we de hoogbouw dus meer laten aansluiten bij de ambities van de stad als geheel. Hoogbouw kan een middel zijn om een gebied een meer urbaan karakter te geven of het draagvlak voor voorzieningen te laten stijgen. De uitstraling die hoogbouw aan een gebied geeft, kan ertoe bijdragen dat het gebied een interessant woonmilieu wordt voor bijvoorbeeld kenniswerkers en creatievelingen. In dat geval kan hoogbouw dus een belangrijke functie hebben bij de ontwikkeling van de stad. Wij kijken dus naar een specifiek initiatief, gaan terughoudend om met verzoeken tot hoogbouw, maar op basis van strategische afweging blijven maatwerkoplossingen – en dus ook hoogbouw – mogelijk.

b. Structuurvisie 'Lnten in de oude stad'

Al vanaf de middeleeuwen vormt een web van gehuchten en verbindingswegen de ruggengraat en bloedvaten van wat uiteindelijk de stad Tilburg is geworden. De Tilburgse linten zijn nog steeds herkenbaar als eerste laag van stedelijke ontwikkeling van de stad. Daarmee vormen ze een onmiskenbaar onderdeel van het weefsel van de stad. De geschiedenis van de linten is voor de meeste Tilburgers geen geheim. De linten geven identiteit aan de stad en vormen een belangrijk onderdeel van ons collectieve geheugen. Tilburg kan trots zijn op de linten; we moeten ze koesteren en er zorgvuldig mee omgaan. De linten zijn brandpunten in de wijken van

de oude stad (onderdeel stadsstrategie).

In 2013 is de Structuurvisie 'Lnten in de oude stad' vastgesteld. Daarin zijn de volgende hoofddoelen voor het zorgvuldig omgaan met de lnten geformuleerd:

- Bescherming historische structuur en cultureel erfgoed.
- Vergroten herkenbaarheid en identiteit door zorgvuldigere manier van bouwen.
- Behoud en stimuleren van de dynamiek (functiemenging).
- Behoud diversiteit van wonen.

Met de Omgevingsvisie Tilburg 2040 blijven de doelen voor de lnten hetzelfde, alleen zijn er accentverschuivingen op de manier hoe deze doelen worden bereikt. Ook zijn er accentverschuivingen op deelthema's, zoals bijvoorbeeld cultuurhistorie, wonen en detailhandel.

Beeldbepalende ensembles worden belangrijker evenals wervende (woon-)milieus voor specifieke doelgroepen (zoals creatievelingen en kenniswerkers). De rol van detailhandel wordt kleiner. Deze accentverschuivingen vragen om een vereenvoudiging en actualisatie van de structuurvisie 'Lnten in de oude stad'.

c. Werkplan Ruimtelijk Cultureel Erfgoed 2015-2018

Er wordt een programma 2015-2018 opgesteld waarin duidelijk wordt welke activiteiten we in de periode 2015-2018 gaan ondernemen op het gebied van cultureel erfgoed.

d. Archeologie

De nota "Grond voor verleden" geeft richting aan de manier waarop de archeologische monumentenzorg in Tilburg wordt uitgevoerd. Deze nota wordt herzien op basis van de beschreven strategie in deze omgevingsvisie.

VIII. Intrekken beleidskaders

Met het vaststellen van deze omgevingsvisie door de Raad komen de volgende beleidsnota's te vervallen:

1. Ruimtelijke structuurvisie Tilburg 2020 'Stad van Contrasten';
2. Structuurvisie Noordoost 2020;
3. Structuurvisie Zuidwest 2020.

5.1.3 Instrumentarium

Flexibilisering instrumentarium

Als de overheid meer loslaat, meer zelfredzaamheid/zelforganisatie van anderen vraagt en meer ruimte laat voor initiatieven vanuit de stad, dan moet ons instrumentarium daar op toegesneden worden. De gemeente heeft een breed scala aan instrumenten om ruimtelijke ontwikkelingen te faciliteren en ruimtegebruik vast te leggen. Het belangrijkste ruimtelijke instrument is op dit moment het bestemmingsplan. Daarnaast zijn er nog instrumenten als een beheerverordening, en een omgevingsvergunning voor kleine (kruimelgevallenregeling) of grote buitenplanse afwijkingen van het bestemmingsplan.

Dit instrumentarium is te star. Nieuwe initiatieven komen moeizaam tot stand en integrale beleidsafweging vindt vaak te laat of onvoldoende plaats. Ook moeten normeringen opnieuw bekijken worden, zoals voor parkeren, horeca en milieu. En gebiedsspecifieke kenmerken vragen in een aantal gevallen om maatwerk. Daarom moet het instrumentarium beter dienstbaar zijn aan de in de omgevingsvisie opgenomen leidende principes. Daarbij zullen we nadrukkelijk de mogelijkheden van de

toekomstige Omgevingswet betrekken.

De belangrijkste uitspraken in de omgevingsvisie die op het instrumentarium betrekking hebben zijn:

- ruimte bieden aan de bewegende maatschappij; geen strakte, kant-en-klare plannen;
- bestemmingsplannen moeten aangeven wat mogelijk is;
- de basis moet op orde zijn;
- vraaggericht ontwikkelen centraal;
- we houden ons aan de wet en regelen niet meer dan nodig is;
- functiemenging ruimte geven;
- nieuwe functies en activiteiten toelaten in het buitengebied.
- tijdelijke invullingen toestaan.

5.2 Financieel perspectief en grondexploitatie

5.2.1 Inleiding

De nota systematiek kostenverhaal bovenwijkse Voorzieningen is in 2015 vereenvoudigd, flexibeler en de werking ervan is verbreed ten opzichte van de nota uit 2010. Grijze infrastructuur, maar ook groene, blauwe en recreatieve infrastructuur van bovenwijs niveau komen voor gedeeltelijke financiering uit de reserve bovenwijkse voorzieningen in aanmerking. Binnen de hiertoe geldende wettelijke bepalingen (en gelet op de aankomende Omgevingswet) wordt een deel van de kosten van deze voorzieningen op ontwikkellocaties verhaald.

De ambities zijn hoog. De investeringen kan de gemeente echter niet alleen opbrengen. Private partijen (bedrijven, particulieren, beleggers), corporaties, instellingen en andere overheden zijn de investeerders in de stad. Het vertrouwen van andere partijen om te investeren in Tilburg is aanwezig. Dat vertrouwen willen wij graag versterken. De gemeente faciliteert de gewenste ontwikkelingen en is hoeder van de openbare ruimte. Daar waar de gemeente grond in eigendom heeft en er een opgave ligt, neemt zij het voortouw (bijvoorbeeld bij de ontwikkeling van bedrijfenterreinen). Nieuwe ontwikkelingen moeten meerwaarde bieden voor de omgeving en de stad, zowel in programmatische als kwalitatieve zin. In deze Omgevingsvisie Tilburg 2040 leggen wij daarom de nadruk op het faciliteren van kansrijke ontwikkelingen op basis van bestaande vraag, waarbij we financiële haalbaarheid, faseerbaarheid en draagvlak centraal stellen.

5.2.2 Financieel perspectief en gemeentelijke investeringsruimte

De ruimtelijke opgaven in de omgevingsvisie zijn nauwelijks te vertalen in een financieel perspectief. Daarvoor zijn er te veel externe, (inter)nationale factoren van invloed op deze ontwikkelingen. Voor infrastructuur en openbare ruimte werken we met meerjarige investeringsprogramma's. Zo kunnen we op een financieel verantwoorde manier investeren. De gemeentelijke prioriteiten koppelen we sterk aan de knooppunten uit de Brabant- en de regiostrategie. Daar kan de gemeente immers het verschil maken. Regelmatig kijken we naar de financiële mogelijkheden van de gemeente en de haalbaarheid van initiatieven in relatie tot de geschatte ruimtelijke ambities. Uiteraard wil de gemeente andere partijen verleiden om te investeren.

Particuliere gebiedsontwikkelingen hebben vooralsnog minder directe financiële consequenties voor de gemeente. Ze maken het wel mede noodzakelijk dat de gemeente investeringen moet doen in bovenwijkse voorzieningen. Vooral in de woningbouw komt een groot deel van de investeringen uit particuliere hoek en vanuit de corporaties. Bij de ontwikkeling van bedrijfenterreinen is, waar het de gemeentelijke gronduitgifte betreft, wél sprake van meer directe financiële consequenties voor de gemeente. Een goede gemeentelijke verkooporganisatie is dan ook onontbeerlijk.

Tot slot zijn de financiële effecten van de grote decentralisaties in het sociale domein (transitie AWBZ naar WMO, Jeugdzorg en Participatiewet) van grote invloed voor de gemeente. We weten dat de impact fors zal zijn door het scheiden van wonen en zorg.

Deze impact is op dit moment nog niet concreet, en een financiële vertaling is nu dus niet te maken. De eventuele ruimtelijke impact van de decentralisaties is waar mogelijk onderdeel van de visie en bijbehorende uitvoeringsagenda.

5.2.3 Grondexploitatie

De gemeente kan de benodigde financiële ruimte voor ruimtelijke ontwikkelingen en projecten op een aantal manieren realiseren. In de door de raad vastgesteld Nota Grondbeleid (maart 2013) staan deze instrumenten nader beschreven. In de Nota Grondbeleid is de omgevingsvisie als eerste richtlijn genoemd voor het maken van ruimtelijke keuzes. Bij de uitvoering van die keuzes staat de gemeente een aantal instrumenten ter beschikking voor grondbeleid, grondexploitatie en publiek-private samenwerking. Per situatie kiezen wij de meest passende inzet. Het grondbeleid valt uiteen in actief en passief grondbeleid. Daarbij horen ook een aantal instrumenten. Bij actief grondbeleid is dat grondverwerving, maar ook onteigening en voorkeursrecht. Bij passief grondbeleid is dat kostenverhaal via een overeenkomst of exploitatieplan. Daarnaast is er een tussenvorm in de vorm van een publiek-private samenwerking of facilitair grondbeleid.

Ook voor de Nota Systematiek kostenverhaal bovenwijkse voorzieningen geldt dat deze regelmatig (elke 2 jaar) zal worden herzien. Zo worden periodiek de actuele bouwprogramma's (als kostendrager voor gedeeltelijk kostenverhaal) en actuele inzichten met betrekking tot de gewenste bovenwijkse voorzieningen vastgelegd. Op deze manier ontstaat inzicht in de aard en omvang van de gewenste toekomstige bovenwijkse voorzieningen, de globale

kosten en een indicatieve planning. Ook biedt het duidelijkheid over de mate waarin de gemeente een deel van deze kosten legitiem kan verhalen op marktpartijen en gebruikers van deze voorzieningen.

Financiële instrumenten

Voor dekking van kosten die gemaakt moeten worden bij gebiedsontwikkelingen en projecten is een aantal financiële instrumenten beschikbaar.

1. **Gronduitgifte:** als de gemeente zelf eigenaar is van de te ontwikkelen gronden, is een gebruikelijke route om de kosten te dekken met de grondopbrengsten uit de gebiedsontwikkeling.
2. **Voorkeursrecht (Wvg):** strikt genomen is dit geen rechtstreeks financieel instrument om kosten te dekken. Wél versterkt het de mogelijkheid om als gemeente eigenaar te worden van de te ontwikkelen gronden. Via gronduitgifte en de bijbehorende grondopbrengsten kunnen investeringen vervolgens (deels) worden gedekt. In het uiterste geval is onteigening in dit verband een mogelijkheid.
3. **Kostenverhaal:** heeft de gemeente de te ontwikkelen gronden niet zelf in eigendom? En is kostendekking via gronduitgifte dus geen mogelijkheid? Dan is de gemeente verplicht eventuele door haar te maken kosten te verhalen op de grondeigenaren; dit is niet vrijblijvend. Hiertoe bestaan verschillende mogelijkheden:
  - a. **Sluiten anterieure overeenkomst:** de gemeente kan met de grondeigenaren afspraken maken over het kostenverhaal en deze vastleggen in een exploitatieovereenkomst. Een vereiste daarbij is dat het kostenverhaal door die route ook echt verzekerd is, bijvoorbeeld door het opnemen van een zogeheten bankgarantie
  - b. **Vaststellen exploitatieplan:** lukt het sluiten

van bovengenoemde overeenkomsten niet of niet met alle eigenaren, dan is de gemeente verplicht om, samen met het vaststellen van het bestemmingsplan, een exploitatieplan vast te stellen. Aan de hand daarvan wordt het kostenverhaal op dwingende wijze geregeld door bij de afgifte van de Omgevingsvergunning voor het bouwen een betalingsvoorschrift op te nemen. Overigens is het sluiten van overeenkomsten na het vaststellen van een exploitatieplan dan nog steeds een mogelijkheid. Er wordt dan gesproken over posterieuere overeenkomsten, na het vaststellen van een exploitatieplan, in tegenstelling tot overeenkomsten die daarvoor worden gesloten. Die overeenkomsten worden anterieure overeenkomsten genoemd. De posterieuere overeenkomsten mogen niet afwijken van het dan reeds vastgestelde exploitatieplan.

c. **Onderbouwing kostenverhaal:** voor alle kosten die de gemeente verhaalt is het noodzakelijk te onderbouwen dat de kosten mede gemaakt worden als gevolg van de betreffende gebiedsontwikkeling. Dan mogen de kosten proportioneel (naar rato van de mate van profijt) worden toegerekend. In dat verband worden de volgende twee kostenposten er specifiek uitgelicht:

- Kosten voor bovenwijkse voorzieningen: Dit zijn kosten voor voorzieningen (grijs, groen en blauw) die niet direct binnen het plangebied van de gebiedsontwikkeling liggen en voor meerdere locaties zijn bedoeld. Om deze kosten niet op ad hoc basis toe te rekenen aan gebiedsontwikkelingen en om daarbij een transparant inzicht te bieden, heeft de gemeente de Nota Systematiek kostenverhaal

bovenwijkse voorzieningen vastgesteld (Raad, september 2015). De methodiek op basis waarvan kosten voor deze voorzieningen aan de verschillende gebiedsontwikkelingen zijn toegerekend, wordt daarin toegelicht en cijfermatig uitgewerkt.

- **Bijdrage aan ruimtelijke ontwikkelingen:** In een anterieure overeenkomst kunnen ook afspraken worden gemaakt over een bijdrage aan een ruimtelijke ontwikkeling. Dat kan alleen als zo'n ruimtelijke ontwikkeling is opgenomen in een structuurvisie (in dit geval de omgevingsvisie). Gedacht kan worden aan een bijdrage aan regionaal groen, kwaliteitsverbetering landschap (Verordening provincie) of bijvoorbeeld een bijdrage aan herstructurering van een bestaand bedrijfenterrein als men bouwrijpe grond koopt op een nieuw bedrijfenterrein. Daartoe wordt in deze omgevingsvisie/structuurvisie een expliciet verband gelegd tussen de bijdrage en de ontwikkeling (zie bijlage 6). NB Als er geen anterieure overeenkomst is kan de bijdrage voor vereenvoudiging van bedrijfenterreinen niet worden opgenomen in een exploitatieplan.
- 4. **Subsidies:** de gemeente Tilburg zet gericht in op het verwerven van provinciale, nationale en Europese subsidies. Dit is noodzakelijk om, samen met partners, de ontwikkeling van de stad te kunnen financieren (co-financiering).
- 5. **Nieuwe financieringsmodellen:** in het verleden werden gebiedsontwikkelingen voor een groot deel gefinancierd uit de grondexploitatie. De winsten werden gebruikt om ruimtelijke projecten elders in de stad te financieren. In de huidige tijd, waarin de economische omstandigheden drastisch gewijzigd zijn, is

dit niet meer mogelijk. De reserves van de gemeente nemen af. Het onderzoeken van nieuwe verdienmodellen, het toelaten van nieuwe partijen, meer ruimte voor kleinschaligheid en fasering (opknippen in modules/behaapbare delen) zijn nodig om de ambities voor de ruimtelijke ontwikkeling te kunnen realiseren. Zo onderzoeken we op het gebied van groen samen met andere partijen, naar nieuwe financieringsmogelijkheden. Ook bekijken we de mogelijkheden om de gebruikswaarde van het groen als uitloopgebied voor de stedeling te vergroten.

Bijlagen Omgevingsvisie **TILBURG 2040**

Vastgesteld september 2015

Bijlage 1. Bouwstenen

Bij het opstellen van deze omgevingsvisie heeft de gemeente zich laten inspireren door diverse lokale, regionale en (inter)nationale agenda's en 'bouwstenen'. Zij leiden samen met de analyse, trends en ontwikkelingen uit hoofdstuk 2 tot deze omgevingsvisie. De belangrijkste bouwstenen en inspiratiebronnen beschrijven we in deze bijlage.

1.1 Toekomst Tilburg 2040

Samen met partners en stakeholders in de stad speuren naar de beste kansen voor Tilburg. In het kort was dat de gedachte achter het traject Toekomst Tilburg 2040, dat de gemeenteraad in 2012 afrondde¹. Hier vloeiden drie rode draden uit voort:

1. Een ondernemende stad in een ondernemende regio. Werken aan een innovatieve arbeidsmarkt.
2. Tilburg, een geborgen én mondiale stad. Woonmilieus die passen bij de mensen en de stad.
3. Symbiose tussen stad en platteland. Groene verbindingen beter benutten.

De drie rode draden zijn gebaseerd op de volgende vijf trends², die van belang zijn voor de ontwikkeling van Tilburg naar 2040.

1. 2040_ ontmoeten

In de toekomst gaan mensen steeds vaker met familie, maar ook met anderen, kortdurende verbanden aan rond één issue; los van tijd en plaats. Daarmee behoren mensen steeds minder tot één groep. Ze maken deel uit van

meerdere groepen, waarbij herkomst, opleiding en leeftijd niet meer allesbepalend zijn. De verdergaande digitalisering en de behoefte aan fysieke ontmoetingsplekken in de stad zijn niet per definitie tegenstrijdig aan elkaar, maar vullen elkaar aan.

2. 2040_ duurzaam

Duurzamer produceren en consumeren: een trend die al langer gaande is. Energie (gebruik én productie) gaat de samenlevingsstructuur veranderen. Verder verduurzamen vraagt om technologische, economische en sociale innovaties (people). De aanjaagfunctie ligt niet alleen meer bij milieu en ruimte (planet), maar vooral bij economie (profit) – wat deze trend extra krachtig maakt. Voor bedrijven geldt in 2040: je bent duurzaam óf je bestaat niet meer.

3. 2040_ samenwerken 3.0

Steeds kortere cycli van ideeën en producten. Grote ondernemingen die hun bedrijf opsplitsen in kleinere business units. Waar de afgelopen decennia steeds meer organisaties werden samengevoegd tot een groter geheel, zien we tegelijkertijd een ontwikkeling naar schaalverkleining. Flexibele bedrijfseenheden verbinden zich razendsnel als het nodig is. En vallen weer uiteen als de economische noodzaak is verdwenen.

Samenwerken 3.0 strekt zich uit van samenwerking tussen bedrijven, overheden (stad en platteland, stedennetwerken) en onderwijsinstellingen. Deze zijn niet (meer) per definitie geografisch verbonden. Het gaat om nieuwe organisatievormen en verrassende samenwerkingsverbanden.

4. 2040_ leven lang leren

Om de ontwikkelingen in de maatschappij die elkaar steeds sneller opvolgen te kunnen bijbenen en om erop in te kunnen spelen, moeten individuen steeds voldoende geschoold en vaardig zijn. Opleidingsinstituten worden virtuele instellingen, met alleen een klein fysiek directiekantoor. De leraar komt naar je toe, op een moment en plek dat het jou uitkomt. Dit sluit perfect aan op de Tilburgse traditie waarin mensen al decennia lang opgeleid worden om mensen te onderwijzen. Maar leren is ook ervaringen op doen. Kennis, competenties en talenten zijn wendbaar en veranderlijk. Een innovatief klimaat, een spannende omgeving én voortdurende vernieuwingen dragen sterk bij aan deze trend.

5. 2040_ grenzeloos

Mensen voelen zich steeds minder gebonden aan de omgeving waar ze opgroeien. En zij wisselen hun leefomgeving weer in als een betere zich aandient. Ook bedrijven voelen zich steeds minder gebonden aan de plaats van vestiging. Hun keuze is winst gedreven en kan leiden tot vestiging in alle hoeken van de wereld. Grenzen binnen regio's, binnen provincies, binnen Nederland en binnen de wereld vervagen in rap tempo. Tegelijkertijd leidt dit tot de gedachte: "De wereld is grenzeloos, dus ik blijf thuis." Want het maakt niet uit waar je bent – en dus blijf je op de plek waar je goed voelt.

¹ Het traject Toekomst Tilburg 2040 is afgerond, maar het proces loopt door. Vervolgacties vormden de start om het gesprek met partners en stakeholders te blijven voeren. Dit heeft geleid tot een aantal moties die door de 'expeditieleiders' zijn ingediend en door de gemeenteraad zijn omarmd voor verdere uitwerking.

² De vijf trends vormden de afronding van de eerste fase van het traject ToekomstTilburg 2040

1.2 Bewonersadvies

Hoe zien de bewoners van Tilburg de toekomst van hun stad? En hoe kunnen de inwoners prettig wonen, werken en leven in de stad en de omliggende dorpen? Via onder meer Facebook, een camera-estafette, en tijdens diverse bliksem- en verrassingsbezoeken aan organisaties en verenigingen, verzamelde de gemeente in enkele maanden de ideeën van bewoners over de ruimtelijke toekomst van Tilburg in 2040. Op 19 maart 2013 vond de slotbijeenkomst plaats van deze ‘burgerconsultatie’. Het concrete resultaat: het bewonersadvies Tilburg de stad die het mogelijk maakt! Tilburg 2040 volgens de Tilburgers (zie bijlage 2).

De belangrijkste rode draden uit het bewonersadvies:

1. **Laat los en experimenteer: Tilburg als experimentele stad.**
Ruimte geven aan creativiteit, en de gemeente moet durven loslaten.
2. **Ga voor kwaliteit en samenwerking: Tilburg als sociale kwaliteitsstad.**
Behouden wat er is en doen met wat je hebt in plaats van sneller, hoger, hipper. Betrek de mensen in de wijken om een en ander te organiseren.
3. **Verbindt duurzaam: Tilburg als stad van betrokkenheid en ondernemerschap.**
Ontmoeten en verbinden van mensen, organisaties en bedrijven. Hoe wordt de stad duurzaam en vragen over de toekomst van bijvoorbeeld het onderwijs: bestaat er nog een school in 2040?

1.3 Overeenkomsten en verschillen burgerparticipatie Structuurvisie Tilburg 2040 en Toekomsttraject Tilburg 2040 (met stakeholders)

Het is interessant om te kijken naar de overeenkomsten en verschillen tussen beide trajecten. Een algemene conclusie die we kunnen trekken is dat er in beide trajecten veel energie zat bij de deelnemers. Er blijken veel overeenkomsten te zijn, maar ook spannende verschillen. Hieronder lichten we dat graag uitgebreider toe.

Algemeen. Overeenkomsten traject burgers (structuurvisie) en stakeholders (Toekomst Tilburg 2040) over:

- DNA van de stad en identiteit: de kracht zit in de mensen, identiteit van gebieden is belangrijk, laat de geschiedenis zien (breek kenmerkende elementen uit het verleden niet af), kleinschaligheid en stad van dorpen zijn kenmerkend voor Tilburg, wees een open stad.
- Rol van de overheid: hands off mentality, ruimte geven voor initiatief, aanjagen, op tijd loslaten, aansluiten bij de energie van anderen.
- Ontmoeten: fysieke plekken voor ontmoeting, levendigheid in de buurt/wijken, sociale cohesie, openbare plekken blijven belangrijk.

--> **uitdaging:** gemeente moet aflezen om in oplossingen te denken. De gemeente moet leren om de opgave en de ambitie te communiceren en dan samen met anderen een oplossing zoeken.

Specifieke thema's. Overeenkomsten, maar ook accentverschillen en spannende vraagstukken

Interessant zijn de onderwerpen die burgers hebben aangedragen, maar ook aan de orde zijn geweest in het traject Toekomst Tilburg 2040 (TT2040), maar die beiden anders ingevuld zijn.

Samenhang op buurt- en wijkniveau

- TT2040: homogene buurten in heterogene wijken.
- Burgers: sociale cohesie, ontmoetingsplekken, bedrijvigheid/-levendigheid in de wijk, menging wonen en werken, voldoende voorzieningen; meer samenleven.

--> **uitdaging:** menging van functies en meer bedrijvigheid in de wijken heeft ook een keerzijde voor leefbaarheid in de wijken. Meer aandacht voor diversiteit aan leefstijlen en wensen van burgers vraagt tegelijkertijd om het monitoren van de effecten en om in gesprek te blijven met bewoners, ondernemers en andere organisaties.

Binnenstad

- TT2040: er is een sterk stadscentrum nodig, anders gaat Tilburg kopje onder ten opzichte van andere steden (o.a. ontwikkelingen e-commerce spelen hierin een rol).
- Burgers: Vooral voorzieningen in de wijk zijn belangrijk. Het winkelrondje in de stad is van de gemeente.

--> **uitdaging:** op zoek naar de balans: sterke stad en leefbare wijken met voorzieningen in de buurt.

Spoorzone

- TT2040: de Spoorzone is de plek waar dorpen (geborgen) en stad (mondiaal) elkaar ontmoeten. De Spoorzone moet passen bij de stad en ruimte bieden voor initiatieven van onderop. Bouw de Spoorzone niet in één keer vol; faseren is belangrijk.

- Burgers: Bouw de Spoorzone niet vol, maar laat initiatieven van onderop groeien, creëer ruimte voor groen, tijdelijkheid; maak er een levendig stadsdeel van door wonen, werken, onderwijs, horeca en samenkomst van bezoekers en gebruikers te combineren.

--> **uitdaging:** op zoek naar de vraag hoe we de Spoorzone typisch Tilburgs kunnen laten zijn.

Tilburg een ondernemende stad in een ondernemende regio

- TT2040: Breng onderwijs en bedrijfsleven dichter bij elkaar. Er bestaat nu een kloof tussen bedrijfsleven en onderwijs. Er liggen kansen in de regio, en via startersmarkt en innovaties. Verenig het MKB op het gebied van innovatie. Richt opleidingen op nieuw vakmanschap.
- Burgers: werkgelegenheid is er vooral in de Randstad, het lokale bedrijfsleven verleidt niet voldoende om in Tilburg te blijven. De stad biedt onvoldoende om te blijven (o.a. voorzieningen). Menging wonen en werken is gewenst. Werken en flexibiliteit is een belangrijk thema. Nieuwe vormen van samenwerken zijn belangrijk.
- Onderwijs: meer gericht op praktijk; theorie gaat vaker via internet.

--> **uitdaging:** hoe maken we een betere verbinding tussen het opleidingsaanbod, ondernemerschap en arbeidsmarkt?

Stad en platteland

- TT2040: Symbiose tussen stad en platteland. Versterken van het kijkgroen in de stad en de belevenswaarde van de natuur. Verbindt grote natuurgebieden om Tilburg heen via nieuwe groene verbindingen. Ga verrommeling van het buitengebied tegen door stad en platteland (commerciële overgangszones) in elkaar over te

laten lopen.

- Burgers: Meer groen in de stad, maar ook zelfvoorzienende stad met eigen voedsel- en energievoorziening. Koester de kwaliteit van het buitengebied door: Stad = stad, buitengebied = buitengebied.

Kracht van Tilburg is het groene karakter.

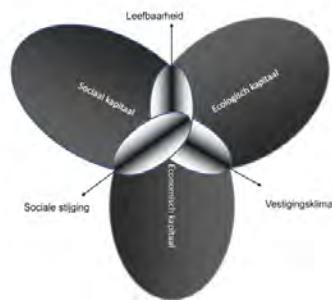
--> **uitdaging:** wanneer is sprake van verrommeling van het landschap/ groene karakter en gaat dit ten koste van de kracht? Hoeveel ruimte is er voor multifunctionele overgangsgebieden stad-land/buitengebied waarbij kleinschalige, recreatieve en commerciële activiteiten plaatsvinden? En past dit bij de zelfvoorzienendheid van de stad?

Duurzaamheid

- TT2040: Biedt bedrijven de ruimte voor duurzaam ondernemen (hands off mentality; gemeente moet initiatieven van onderop faciliteren, maar niet de regie voeren). Dus benut de kracht, geef ruimte, tijd en begeleidt minimaal, belemmer niet. In 2040 ben je duurzaam als bedrijf anders besta je niet meer. Duurzaamheid sluit economische groei niet uit.
- Burgers: Duurzaam ondernemen is belangrijk voor bedrijven én burgers (energiecoöperaties). Het biedt mogelijkheden om te investeren in de wijk.

--> **uitdaging:** welke initiatieven zijn echt belangrijk voor een duurzame stad in 2040? Hoe moeten we omgaan met experimenteerruimte?

Figuur B1.1: Duurzaamheidsbalans

Bron: Telos. Brabants centrum voor duurzame ontwikkeling, Duurzaamheidsbalans van Tilburg 2010, Tilburg, 2011 (bewerking gemeente Tilburg)

1.4 Duurzaamheidsbalans

Om de duurzame ontwikkeling te kunnen meten en monitoren, ontwikkelde universitair kenniscentrum Telos van Tilburg University de duurzaamheidsbalans (www.telos.nl). In de duurzaamheidsbalans worden de belangrijkste indicatoren voor de ontwikkeling van een gebied samengebracht. Onderstaande figuur geeft de samenhang weer van de Tilburgse duurzaamheidsdriehoek: people-planet-profit krijgen een inbedding in de ambities van de stad om het vestigingsklimaat en de leefbaarheid te vergroten en invulling te geven aan sociale stijging.

In navolging van de Duurzaamheidsbalans Tilburg 2010 is in 2013 een update van de duurzaamheidsbalans 2010 opgesteld. Dit is gecombineerd met een benchmark van de duurzaamheid in Tilburg anno 2013. Tilburg is daarin vergeleken met 23 andere gemeenten. Meer specifiek met de B5-steden, met de 10 grootste steden van Nederland en met andere oude industriededen).

Tilburg heeft in de periode 2010 – 2013 bij de balansstudie een verbetering van de totaal score op duurzaamheid (van ca. 4%) laten zien. Alle drie de

kapitalen zijn in deze periode verbeterd. De uitkomsten geven Tilburg aangrijppunten om de transitie te vervolmaken van oude industiestad naar een innovatieve duurzame stad waar bedrijven en burgers zich graag vestigen.

1.5 Overige bouwstenen

Voor de omgevingsvisie hebben we – naast de hierboven genoemde inspiratiebronnen – een aantal andere documenten als bouwsteen gebruikt. De belangrijkste zijn:

- Met de Smart Specialisation Strategy RIS3 Zuid: de kunst van het combineren wordt de economische ontwikkelkracht van Zuid-Nederland in beeld gebracht en in perspectief gezet. De regio Zuid beschikt over een brede industriële basis, research capaciteit en een uniek netwerk van makers en ontwerpers. Het gaat om grote ondernemingen en om MKB (inclusief start-ups) maar ook om onderzoeks-, kennis- en opleidingsinstituten. Op basis van deze sterke punten kan Zuid een substantiële bijdrage leveren aan de realisatie van de Europese doelen. Innovatiekracht is de rode draad binnen de clusters Life Sciences & Health, slimme Logistiek, toepassing van slimme technieken op het gebied van de Biobased Economy en Maintenance. Het gaat hier om clusters van nationaal belang met een internationale potentie. Door het versterken van deze clusters, het verbinden van deze clusters en het opzoeken van cross-overs en synergie werken we aan de internationale concurrentiekraft van de toekomst.
- In het nieuwe Operationeel Programma OP-Zuid 2014-2020 worden de EFRO-middelen ingezet op innovatiebevordering en de overgang naar een koolstofarme economie. Het gaat daarbij vooral om het versterken van de onderzoek- en innovatie-infrastructuur. Deze is gericht op de human capital-agenda, op het ontwikkelen van verbindingen en synergie, onderzoek, innovatie en gebruik van low-carbon technologie.
- De Structuurvisie Infrastructuur en Ruimte (SVIR) van 2012 beschrijft het riksbeleid voor ruimte en mobiliteit, met de doelstellingen 'concurrerend, bereikbaar, leefbaar en veilig'. Het rijk focust bij het versterken van de ruimtelijk-economische structuur op negen economische topsectoren. Die topsectoren concentreren zich vooral in de stedelijke regio's van de mainports, brainport, greenports en de valleys. In deze stedelijke regio's wordt de meeste toegevoegde waarde gecreëerd (meeste bedrijven, onderwijs- en kennisinstellingen en het arbeidspotentieel is er het grootste). Voor Tilburg zijn vooral logistiek en technisch onderhoud (maintenance) relevant.
- Op 1 januari 2011 trad de Structuurvisie Ruimtelijke Ordening Noord-Brabant in werking. De Provinciale Verordening Ruimte (2014) is één van de instrumenten uit de structuurvisie om de provinciale doelen te realiseren. De verordening is bindend voor gemeenten bij het opstellen van ruimtelijke plannen en het verlenen van omgevingsvergunningen. De provincie start binnenkort met het voorbereiden van een omgevingsvisie. De Gebiedsagenda Brabant bevat de visie en ambitie voor de ruimtelijke ontwikkeling van Noord-Brabant op de lange termijn (tot circa 2040). De agenda valt uiteen in een opgaven- en projectenoverzicht. De Gebiedsagenda is een gezamenlijk product van het rijk, provincie Noord-Brabant, stedelijk netwerk BrabantStad, Samenwerkingsverband Regio Eindhoven, regio West-Brabant, regio Hart van Brabant, Agrifood Capital en de Brabantse

- Waterschappen. De Gebiedsagenda bevat afspraken tussen rijk en regio en tussen regio en provincie Noord-Brabant.
- Tilburg maakt onderdeel uit van het stedelijk netwerk BrabantStad. In de Strategische Agenda BrabantStad 2012-2020 is de ambitie uitgesproken dat BrabantStad zich als metropoolregio wil ontwikkelen tot een internationaal concurrerend en duurzaam groeiend stedelijk netwerk. Met een blijvende positie in de top vijf van Europese kennis- en innovatieregio's. Daarvoor zet BrabantStad de komende jaren in op het versterken van de economische kracht, het vergroten van de internationale allure, bevorderen van de (internationale) bereikbaarheid en het versterken van de ruimtelijke structuur van het netwerk.
- 'Het Nieuwste Cahier #01: BrabantStad' is geschreven als bouwsteen voor de aanscherping van de strategische agenda van BrabantStad. Het is bedoeld als inspiratie voor de toekomst en vormt een beginpunt van discussie over de toekomst van BrabantStad. De strekking van het essay is 'Samen staan we sterker' en hoe kunnen we de agglomeratiekracht van Brabant versterken.
- In het kader van Versterkt Stedelijk Netwerk Brabant als is een analyse opgesteld: # Brabant. #Brabant is een nadere uitwerking van de Strategische Agenda BrabantStad. Doel is Brabant als topkennis- en innovatieregio te versterken door het ontwikkelen en met elkaar verbinden van economische toplocaties, hoogstedelijke zones en (multimodale) knooppunten in Brabant. Het doel: een complementair stedelijk netwerk en een robuust en efficiënt verkeer- en vervoerssysteem.
- De regio Hart van Brabant heeft de ambitie om uit te groeien tot de 'logistieke draaischijf' van Noordwest-Europa. De Strategische Agenda

Hart van Brabant valt uiteen in een aantal deelagenda's, zoals de Regionale werkagenda Hart van Brabant, de Ruimtelijke visie Hart van Brabant 2025, de Regionale beleidsagenda Verkeer en Vervoer Hart van Brabant. Ook worden voor wonen en werken jaarlijks werkagenda's vastgesteld.

- De Regionale werkagenda Hart van Brabant 'Nieuwe dynamiek, krachtig perspectief' (2012) heeft tot doel om Hart van Brabant nog aantrekkelijker te maken als woon-, werk- en vestigings- en verblijfsregio. Slim samenwerken en social innovation vormen de leidraad voor economische, maatschappelijke en bestuurlijke vernieuwingen. De vier speerpuntsectoren leisure, logistiek, aerospace & maintenance en care, naast de uitstekende kennis- en onderwijsinfrastructuur als unique sellingpoint vormen de drijvende economische kracht achter de regionale werkagenda. Dit krijgt mede vorm via Midpoint, het economisch samenwerkingsverband van de regio Hart van Brabant.
- In de Regionale Agenda Werken Hart van Brabant 2013 (2012) zijn afspraken gemaakt ten aanzien van de regionale programmering van bedrijventerreinen voor 10 jaar. Jaarlijks worden deze programma-afspraken -zo nodig- herijkt. Ook zijn afspraken gemaakt op welke wijze de herstructureringsopgave van werklocaties wordt opgepakt en is een start gemaakt met het in beeld brengen van de opgaven op het gebied van kantoren en detailhandel.
- In de Ruimtelijke visie Hart van Brabant 2025 'Dynamiek in een aangenaam landschap' neemt een aantrekkelijk woon, werk- en leefomgeving een centrale positie in. Het groen-blauwe raamwerk koesteren we evenals tradities in de maakindustrie, van erfgoed en dorps-

kwaliteiten. Werklocaties voor sectoren met een internationaal bereik -leisure, logistiek, maintenance en zorg - ontwikkelen we door. Dit geldt ook voor het verbeteren van de bereikbaarheid en het klimaatrobust maken van beekdalen en productielandschappen.

- De Regionale beleidsagenda Verkeer en Vervoer 2013-2017 'Verbindingskracht' (2013) geeft richting en focus op de inspanningen van de regio op het gebied van verkeer en vervoer. Er worden keuzes gemaakt voor externe én de interne bereikbaarheid waarop de regio de komende jaren stevig inzet.
- In de Regionale agenda Wonen 2013 (2012) zijn voor de periode 2013-2023 regionale woningbouwafspraken (kwantitatief en kwalitatief) gemaakt. Daarnaast zijn afspraken over thema's als permanente vormen van tijdelijke huisvesting (waaronder voor arbeidsmigranten), verduurzaming van de woningvoorraad en wonen met zorg en welzijn in voorbereiding. Op basis van de economische en demografische ontwikkelingen en de ambities van de regio Hart van Brabant kijken we of de afgesproken verdeling past bij de actuele dynamiek. We blijven hierover met onze regiopartners in gesprek.
- Midden-Brabant als duurzame regio. Een strategisch toekomstplan (2013) is een strategisch toekomstplan voor verduurzaming van de regio Midden-Brabant, dat tegelijkertijd aansluit bij een mogelijke Smart Specialisation Strategy (S3). Social innovation is een drager om de ambitie van duurzame regio waar te maken. Het toekomstplan schetst een pleidooi voor ontmoetingsplekken waar nieuwe initiatieven en ontwikkelingen tot stand worden gebracht en praktijkplekken die dienen als creatieve

broedplaats voor vernieuwing ('Broedplaats Duurzame regio'). Aansluiting wordt gezocht bij de sterke economische sectoren (logistiek, zorg, aerospace en maintenance en leisure/vrijetijdseconomie) en de speerpunten van social innovation (sustainable region, enabling region, MKB united en Healthy regio) van belang.

- Sectorale beleidskaders vormen de basis voor deze omgevingsvisie. Het betreft onder meer input van de programma's voor wonen en werken, detailhandel, mobiliteit, groen en water, sociaal en veiligheid.

In het Coalitieakkoord Tilburg 2014-2018 staan 'geen blauwdrukdenken' en 'ruimte voor nieuwe initiatieven' centraal. Ondernemersgeest, sociaal beleid en duurzaamheid gaan hand in hand. Benutten van verbindingen en relaties zijn belangrijk, intern en extern. De duurzaamheidsbalans vormt het kompas voor beleid. Ontregelen staat voorop. De participerende overheid beoordeelt initiatieven op toegevoegde waarde voor de stad en buurt. Zorgvuldig ruimtegebruik, organisch ontwikkelen, groen, een vitale binnenstad en slimme mobiliteit helpen om een aantrekkelijke én leefbare stad te zijn. Goed leven voor nu en later noodzaakt om de stad duurzaam en innovatief te ontwikkelen. Dicht bij de mensen.

Bijlage 2. Bewonersadvies

Bewonersadvies Tilburg de stad die het mogelijk maakt! Tilburg volgens de Tilburgers.

TILBURG
DE STAD DIE
HET MOGELIJK
MAAKT!

TILBURG 2040
VOLGENS DE
TILBURGERS

TILBURG, DE STAD DIE HET MOGELIJK MAAKT

Inspireren, samenwerken, vrijheid, sociaal, elkaar helpen en versterken, organisch groeien, flexibel mixen, ontmoeten, verbinden en eigen kracht. We staan op een keerpunt.

Deze woorden hoor je bovengemiddeld vaak als je aan de Tilburgers vraagt hoe de stad er in de toekomst uitziet. Ging het een paar jaar geleden tijdens zulke gesprekken nog over groeien en bouwen, nu gaat het over koesteren wat je hebt en dat (her)ontwikkelen en/of anders gebruiken. Samen. Als het aan de Tilburgers ligt heeft Tilburg zich in 2040 ontplooid tot een stad waar ruimte is voor het experiment. Waar bewoners de ruimte krijgen van de gemeente om het zelf te rooien.

HOE OUD BEN JIJ IN 2040 EN HOE ZIET TILBURG ER DAN UIT?

In de maanden januari en februari 2013 heeft de gemeente Tilburg zich ingespannen om in korte tijd van zoveel mogelijk verschillende Tilburgers te weten te komen hoe zij hopen te leven, werken en wonen in Tilburg 2040. De vragen 'Hoe oud ben jij in 2040?' en 'Hoe ziet de stad er dan uit?' leverden een keur aan inzichten over het Tilburg van de toekomst op. Dit verslag bundelt al deze ideeën tot een bewonersadvies dat wij namens de Tilburgers aanbieden aan de gemeente.

De gemeente gebruikt dit document als één van de bouwstenen voor de structuurvisie Tilburg 2040. Andere bouwstenen zijn onder andere het traject ToekomstTilburg 2040, de bestuurlijke doelen en de inbreng vanuit de aparte beleidsvelden zoals groen, verkeer, water, wonen en economie. Daarnaast moet de gemeente zich ook houden aan nationale en provinciale wetten en regels. Met al deze adviezen moet de gemeente rekening houden.

Dit document is een belangrijk element voor de structuurvisie. De gemeente kan nu nog niet zeggen welke adviezen worden overgenomen, maar neemt dit bewonersadvies mee in de integrale afweging. De uiteindelijke afweging van alle ideeën en bouwstenen, en de te maken keuzen daarin, zijn onderdeel van het politieke besluitvormingsproces en is een bevoegdheid van de raad.

DE TOTSTANDKOMING

Het proces van informatiewinning bij de inwoners van Tilburg werd voorafgegaan door een ander traject, dat ging over de toekomst van de stad: het traject Toekomst Tilburg 2040. De gemeente deed dit traject samen met experts en stakeholders verkennende sessies naar de toekomst van Tilburg in acht expedities met verschillende onderwerpen. Hieruit kwamen drie rode draden en vijf trends naar voren die wat zeggen over de soort stad die Tilburg in 2040 wil zijn.

DRIE RODE DRADEN

1. **EEN ONDERNEMENDE STAD IN EEN ONDERNEMENDE REGIO**
Werken aan een innovatieve arbeidsmarkt
2. **TIJLBURG, EEN GEBORGEN ÉN MONDIALE STAD**
Woonmilieus passend bij de mensen en de stad
3. **SYMBIOSE TUSSEN STAD EN PLATTELAND**
Groene verbindingen beter benutten

VIJF TRENDS

- SAMENWERKEN 3.0**
Het nieuwe werken, flexibel en snel kunnen inspringen op (tijdelijke) ontwikkelingen
- GRENZELOOS**
Mensen zijn voor werk en contacten steeds minder gebonden aan hun woonplek
- ONTMOETEN**
Digitalisering en de behoefte aan fysieke ontmoetingsplekken zijn niet per se tegenstrijdig, maar vullen elkaar aan
- DUURZAAMHEID**
Om in 2040 een duurzame samenleving te hebben, is er de komende decennia nog veel werk aan de winkel
- EEN LEVEN LANG LEREN**
Mensen werken langer en dus is het zaak in beweging te blijven en jezelf steeds te blijven ontwikkelen in brede zin. Leren is meer dan naar school gaan. Ook cultuur is kennis opdoen

Op www.tilburg2040.nl vind je een aantrekkelijk magazine met de resultaten van deze expedities. De drie rode draden omvatten de belangrijkste pijlers waar de structuurvisie op leunt. De vijf trends houden we aan als onderwerp tijdens de gesprekken met Tilburgers jong en oud, exotisch of oer-Hollands, geboren en getogen of van buiten. In dit bewonersadvies zul je zien dat dezelfde thema's leven bij de Tilburgers, maar dat zij ze hier aanvullen met tastbare suggesties om het doel te bereiken.

AANPAK

We begonnen op 17 januari 2013 met een startbijeenkomst in het stadhuis. Wethouder Joost Möller van Ruimtelijke Ordening en stedenbouwkundige Marco Visser van de Gemeente Tilburg geven een introductie op het proces aan een breed uitgenodigde ploeg Tilburgers. Aan verschillende thematafsels krijgt de plattegrond van Tilburg die avond al een flinke metamorfose. Een culinaire reis door de tijd houdt de aanwezigen in de juiste stemming. Met een gefrituurde sprinkelhaan (voedsel van de toekomst) als toetje is dat zeker gelukt!

Op deze avond geeft de wethouder ook de aftrap voor de zogenoemde camera-estafette. Tilburgers vertellen in de camera hoe Tilburg er volgens hen in 2040 uitziet. Dit levert bijna 100 pakkende, interessante en vaak originele inzichten op. De filmpjes worden op YouTube gezet en gelinkt op www.tilburg.nl/structuurvisie. Ook via Facebook krijgen ze aandacht. Omroep Tilburg zendt ze uit en filmt ook zelf Tilburgers. Op deze manier kan er een bijzondere en originele kettingreactie tot stand komen waarbij je al snel een idee krijgt waar de bewoners warm voor draaien. Tussentijds geven de stedenbouwkundige en de wethouder een kijkje op de stand van zaken: wat verrast hen? Wat nemen ze mee?

Door middel van de camera-estafette brengen we de ideeën in beeld, geven we een speels en persoonlijk tintje aan het proces en is er altijd iets om op terug te grijpen. Van de resultaten kunnen we nog lang plezier hebben. Ook leuk om over 10, 20 en 30 jaar eens te terug te kijken en te zien hoe de stad er dan bij staat!

In de weken na de aftrap hebben we op verschillende manieren een zo divers mogelijk publiek gesproken.

BLIKSEMBEZOeken

Tijdens bliksembezoeken kwamen we gericht een uurtje op de koffie bij doelgroepen. De Nieuwste School, stadstuinderij Ut Rooie Bietje, wijkcentrum Het Kruispunt, de spikplinternieuwe flexwerkplek Oazis in de Spoorzone en restaurant Spek&Strop in De Reeshof. Hier kwamen respectievelijk de trends uit het traject Toekomst Tilburg 2040 'Een leven lang leren', 'Duurzaamheid', 'Ontmoeten', 'Samenwerken 3.0' en 'Grenzeloos' voor het voetlicht. Aan een gezellig gedekte tafel voerden we met pakweg vijftien genodigden, twee medewerkers van de gemeente, de cameraman en een gespreksleider een goed gesprek.

VERRASSINGSBEZOeken

Op openbare plekken worden Tilburgers uitgedaagd te dromen over 2040. In winkelcentrum Wagnerplein in Tilburg Noord, bij de Tilburg University en in winkelcentrum Eikenbosch stonden we met een grote tafel met plattegrond. Nieuwsgierige voorbijgangers vertelden we over het proces en vroegen hen naar hun ideeën. Ook hier werd gefilmd.

AMBASSADEUR

In al deze vormen zijn rond de 250 Tilburgers persoonlijk gesproken. Daarnaast kon iedereen online reageren op stellingen en ideeën delen. Iedereen die zijn bijdrage heeft geleverd aan de totstandkoming van dit document kreeg van ons een oorkonde met het 'officiële' ambassadeurschap Structuurvisie Tilburg 2040. Het is tevens een uitnodiging voor de slotbijeenkomst van de inventarisatieronde op 19 maart.

BEWONERSADVIES

Dit bewonersadvies vormt samen met de resultaten van de eerdere gemeentelijke expedities Toekomst Tilburg 2040 de basis voor de nieuwe structuurvisie. Op sommige vlakken zullen beide

onderdelen corresponderen en op andere vlakken verschillen ze duidelijk van elkaar. We hopen dat de frisse blik van de inwoners van de stad een waardevolle aanvulling is voor de structuurvisie 2040.

VERANTWOORDING

Dit document is een samenvatting van de ideeën die Tilburgers hebben gegeven. Soms in persoonlijke quotes en soms als algemene tekst verwoord. Het zijn de ideeën van de inwoners die wij zo goed mogelijk hebben weergegeven.

QUOTE

Joost Heijthuisen (Festival Incubate): 'We gaan steeds meer terug naar de mengelmoes van de samenleving zoals deze vroeger ook was. Misschien moet er daarom gesproken worden over een 'structuurvisie' in plaats van een 'structuurvisie'.

1. EEN ONDERNEMENDE STAD IN EEN ONDERNEMENDE REGIO

Tilburg is een stad met inventieve bewoners. Er zijn veel creatieve opleidingen en een prachtige Universiteit. Daarbij is Tilburg een echte werkstad. Van oudsher al. De textielindustrie die Tilburg groot maakte is verdwenen maar op deze grondvesten staat een samenleving die wil aanpakken. Als ze de ruimte maar krijgt.

SAMENWERKEN 3.0

In 2040 zal de samenleving veranderd zijn. Door de huidige crisis gaan we van grootschalig naar kleinschalig. Men zal vaker lokaal gericht werken. Internet wordt steeds belangrijker. Dat betekent niet dat winkelstraten verdwijnen. Maar wel dat je het winkelgebied zo moet inrichten dat het shoppen meer om de beleving kan draaien. Met ruimte voor ontmoeten en sociaal maatschappelijke bezigheden. Ondernemers zijn steeds minder alleen bezig met geld verdienen. Met slimme samenwerking kom je verder. Dat zal in 2040 dan ook duidelijk zichtbaar zijn. Men moet en kan elkaar inspireren. Op deze manier kun je anders tegen dingen aan gaan kijken. Elkaar helpen en samenwerken. Sociaal en elkaar gunnen. Elkaar sterker maken. We verdienen ons geld in 2040 meer dan nu met diensten. Bovendien werken we met veel minder mensen door de vergrijzing, belangrijk om mee te nemen!

GRENZELOOS

Buurten moeten zich meer gaan profileren. Zorg dat er in de buurten (bijvoorbeeld Stokhasselt of Vogeljesbuurt) goede vestigingsplekken en goedkoop winkelruimten zijn. Dat mensen gaan omfissen om in deze wijk naar een ondernemer te gaan. Laat de markt zijn gang gaan. Op deze goedkoop broedplaatsen kunnen ondernemers rustig en in de luwte met hun zaak beginnen. Ze kunnen nog fouten maken. Als het goed gaat, kunnen ze vervolgens doorknallen en zich desgewenst ontwikkelen tot een grotere duurzame onderneming in het centrum van Tilburg. De gemeente is geen regisseur, maar facilitator. Steve Jobs is ook begonnen vanuit zijn garage. Zo beginnen veel bewoners in de Reeshof nu ook bedrijfjes aan huis. CAST (Centrum Architecten Samenwerkend Tilburg) dat een studie van de Reeshof maakte, kwam op zeer hoge aantal bewoners die een bedrijf aan huis hebben. De kleine ondernemer die een deel van zijn woning als bedrijf heeft ingericht groeit vaak uit zijn jasje. Wat je nu ziet ontstaan in de Reeshof is 2040. Het is gewenst dat woningen, en dus ook het bestemmingsplan, de flexibiliteit in zich hebben om er desgewenst werkplekken te maken.

Internet wordt nog steeds belangrijker. Er zijn steeds meer ZZP'ers. Vaak werken zij thuis, zoals in een verbouwde garage of een vide in de woning, daar kun je een aantal werkplekken kwijt. Als voorbeeld om werkruimte te scheppen wordt de Schipluidenlaan genoemd. Daar zouden prima werkplekken in gecreëerd worden, alleen laat het bestemmingsplan dat nu niet toe. Er hoeven geen gebouwen te komen met specifieke bestemmingen. Wel moeten woningen flexibeler worden. Hierdoor denken sommige dat er meer behoeft aan huurwoningen is (makkelijker woning hoppen).

Laat de bewoner zelf meer doen. Wees makkelijker met regelgeving. Creëer globale kaders waarbinnen nog veel bewegingsvrijheid is (niet te fijnmazig). Ga uit van bepaalde basisvoorzieningen en niveaus. De rest moet vanuit ondernemers, instellingen en burgers zelf komen.

ONTMOETEN

In 2040 is er een echte 24-uurseconomie. Je deelt je tijd zelf in. Tussendoor ga je sporten, zorg je voor de kinderen etc.. In dit opzicht zijn mensen zelfvoorzienend, maar men wil ook deel uit blijven maken van een groep. Er blijft dus behoefte aan ontmoetingsplekken. Het zullen vaak bestaande gebouwen zijn die een andere functie hebben gekregen. Flexplekken en Seats to meet zoals Urban Oazis 013 in de Spoorzone zijn uitstekende ontmoetingsplaatsen. Dit is iets voor de toekomst. Faciliteer ze talrijker en op verschillende plekken in Tilburg, niet alleen in de hippe Spoorzone, maar bijvoorbeeld ook in de Reeshof.

DUURZAAMHEID

QUOTE

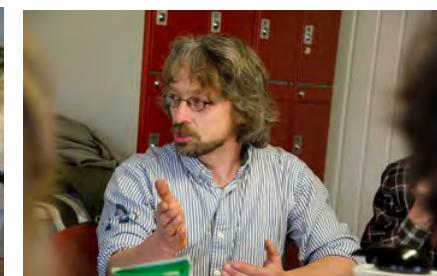
Paul van Est (Tilburg Duurzamer): 'Hergebruik gebouwen, ga niet direct slopen of bijbouwen. Ga in de Spoorzone bijvoorbeeld de lucht in. Houdt de openbare ruimte 'open'. Zorg er ook voor dat niet alles dichtgetimmerd wordt in een bestemmingsplan. Als je nu in de stad iets wil, loop je tegen regelambtenaren aan.'

Er zijn veel (duurzame) clubs in Tilburg met veel potentie voor de toekomst. Er zijn veel braakliggende terreinen die er verloederd bij liggen (bijv. Rood Harten). Het oogt slecht en vaak is ook niet duidelijk van wie het terrein is. De buurt wil er vast wat mee, maar het gebied - met een hek erom heen - voelt niet van hen. Het is lastig om een projectontwikkelaar zo ver te krijgen om dit terrein bijvoorbeeld tijdelijk in te laten zaaien met bloemen en tijdelijk van de buurt te laten zijn.

Multifunctionaliteit van (woon)gebieden is nodig. De Reeshof duiden bewoners en gebruikers aan als een wijk die te monofunctioneel is opgezet. Sociale cohesie is belangrijk voor gemeenschapszin. In Udenhout is binnen een straal van twee kilometer alles binnen bereik: samen wonen, samen leven, voorzieningen etc. Energiecoöperatie Udenhout opeert niet alleen met een duurzaamheidsmotief maar met een sociale drijfveer. Geld verdienen (via energie) levert mogelijkheden om lokaal projecten te kunnen opzetten ten behoeve van de inwoners van de wijk. Dit verbindt. Commercieel en sociaal samenwerken is gezond. Kijk maar naar initiatieven als een zorgboerderij. Kleinschaligheid is duurzaam.

Duurzaamheid en ondernemen gaan volgens de Tilburgers heel goed samen. Tijdens een bliksemsbezoek over duurzaamheid bij stadsuiterij Ut Rood Bietje werd al uitzichtend een helder idee gelanceerd: Tilburg zou professioneel een eigen voedselvoorziening moeten opzetten. De stad wordt omringd door enkele stadsboerderijen die elk een sector van de stad voorzien van groenten, fruit, melk en vlees via boerderijwinkels in de wijken of een afhaalpunt op enkele centrale plekken. Zo ga je als bedrijf naar de klant toe. Zo komt er ook een knooppunt waar goederen worden afgeladen en van waaruit ze verder in de stad gedistribueerd kunnen worden.

Conclusie in deze: Tilburg heeft veel plannen, dat is een kracht, maar zorg dat initiatieven zoals Ut Rood Bietje wel kunnen blijven. Dat betekent financieel ruimte geven om een plek als een zorgboerderij te laten functioneren en zo in de startfase een cruciale rol vervullen en een liegwieleffect laten ontstaan.

EEN LEVEN LANG LEREN

QUOTE

Janna (student Tilburg University): 'Tilburg is nu een slapende reus en moet nog opbloeien. Tilburg is nu nog alleen voor Tilburgers. Veel studenten vertrekken na hun studie'.

Wil je studenten in Tilburg behouden, dan moet je echt zorgen dat je tot de verbeelding sprekende (internationale) bedrijvigheid naar de stad trekt. Tilburg is aantrekkelijk als studentenstad maar de studenten zelf zien hun toekomst elders. Ze denken er helemaal niet aan om hier te blijven.

De (ver-)binding met de stad is er voor studenten van de Tilburg University niet, buiten het rode fietspad. Dus wil je dit oplossen dan moet je het onderwijs meer de stad in brengen. Er wordt overigens vaak gezegd dat het juist heel prettig en handig is, een universiteitscampus waar alles is. Dat is nu nog alleen de Tilburg University, maar Fontys is zoveel groter en zo verspreid door de stad. We horen gelukkig ook andere geluiden. 'Tilburg is goed voor me geweest', zegt Fontys directeur Pieter Bon die na zijn studie wel bleef plakken, 'de stad maakt een interessante ontwikkeling door en het is daar ook een geschikte stad voor'. En zo zijn er volop voorbeelden van dit soort studenten die nu sturende functies in Tilburg bekleden. Mediabedrijven zouden onderdeel moeten uitmaken van de scholen. 'Middelbare scholen zouden misschien meer in de buurt van de universiteiten en hogescholen moeten liggen', wordt gezegd, 'zo kan er meer en beter kennis worden overgedragen en kan een middelbare scholier bijvoorbeeld al een college op de universiteit bijwonen over een voor hem interessant onderwerp. Een docent geeft aan dat steeds meer leerkrachten hun les op YouTube zetten. De leerlingen kunnen deze lessen op elk gewenst moment (terug)kijken. Hierdoor blijft er tijdens de les meer tijd voor ontmoeting over. Nabijheid stimuleert kennissuitwisseling en is een kans voor ondernemerschap.'

Onderwijs wordt anders ingericht. Tijdens een bliksembezoek bij buurtcentrum Het Kruispunt heeft iemand uitgerekend: 'we krijgen per carrière steeds meer banen per persoon (tot vijftien!). Daarvoor heb je meer flexibele hersenen nodig en die moeten anders getraind worden.' Ander onderwijs dus.

Onderwijs is belangrijk voor Tilburg, koppel deze aan de identiteit van de stad.

TILBURG, EEN GEBORGEN EN MONDIALE STAD

GRENZELOOS

De verbinding tussen stad en rand (waar universiteit, onderwijs en bedrijfsleven zit) moet beter. Wel wordt gezegd: stad=stad en buitengebied=buitengebied. Je moet het platteland niet in de stad willen halen. Als het gaat om de stad wordt er gepleit voor parken en groene speelroutes als verbinding tussen wijken, een soort ecologische hoofdstructuur. Deze verbindt verschillende wijken met elkaar. Er moet een directe verbinding komen van de Bosscheweg naar de noordzijde van het centrum op het NS-plein, de Spoorzone. Want het nieuwe centrum van de stad wordt de Spoorzone.

Reeshof

De Reeshof is een verhaal apart. Een wijk apart. En zo zien de bewoners het ook. Iemand zei zelfs dat de Reeshof beter een los dorp had kunnen zijn: 'Het geld gaat nu naar het centrum in plaats van de Reeshof'. Mensen zijn hier bewust komen wonen omdat het prettig is voor de kinderen en omdat het betaalbaar is. Als je in de Reeshof woont dan is er wel degelijk een kloof met de stad. De wens voor 2040 is daarom dan ook om van de Reeshof een plek te maken waar voor ieder wat wils is. Want de vraag is niet om die kloof te dichten maar om de Reeshof eerder als een apart dorp te beschouwen. 'Probeer de mensen in de Reeshof te houden', wordt uitgesproken. 'Als de kinderen groot zijn gaan ze hier weg. Er is ook niks voor ze'. Geadviseerd wordt om specifiek in te zetten op plekken voor de

jeugd en starters. Veiligheid en levendigheid wordt ook genoemd. Meer gezelligheid, terrasjes, horeca en een mooi park. De wijkraad zit er bovenop als het om deze zaken gaat. Er zijn wat problemen geweest met evenementenlawaai en organisatie. Mike Kollau (wijkraad): 'De Reeshof zat in een isolement. Nu komt er weer leven in de wijk. Laten we dat volhouden'. Voor de oude dag is het belangrijk dat de boodschappen makkelijk gedaan kunnen worden en dat er alle nodige voorzieningen, ook zorg, in de buurt zitten.

QUOTE

Paul van den Broek (Netwerk Reeshof): 'In 2040 hebben we energieneutrale woningen. Het Reeshof-park is volop in gebruik. Er zijn meer gebouwen voor culturele activiteiten en de Reeshof is eindelijk goed bereikbaar'.

Zorg voor betaalbare ruimte voor ondernemers in De Reeshof. Als mogelijkheid wordt het optimaal benutten van ruimtes die nu al in de wijk aanwezig zijn geopperd, met als voorbeeld Stadsrand Dalem of de schoollocatie Buurmalsenplein. De gemeente heeft iets laten liggen als het gaat om de VMBO-school aan de noordkant van het spoor. Daar hadden bedrijfjes in gekund.

QUOTE

Hans Sweep (Focus op Reeshof): 'Nu zie je bedrijventerreinen vooral aan de randen van de stad zitten. Bedrijvigheid moet meer de wijk in. Ik denk niet dat de winkels gaan verdwijnen. Wel zal er meer vakmanschap en specialisme in winkels komen. Het gaat om de beleving'.

ONTMOETEN

Als het om ontmoeten gaat heeft iedereen daar wel een gedachte bij. Het onderwerp is voor scholen net zo belangrijk als voor ouderen, jonge gezinnen of ondernemers. Hardnekkig met stip op één blijft het idee dat 'de stad terug gegeven moet worden aan bevolking, de gebruiker'. Wat dat precies op zal leveren heeft uiteraard alles te maken met de ondernemingszin en de betrokkenheid van de Tilburgers.

De structuur van de stad is ontstaan uit het rijke roomse leven. De stad Tilburg heeft veel 'achterkamertjes', cafetjes, semi-publieke ruimtes. Deze worden nu nog te weinig gebruikt voor onder andere culturele activiteiten. Een leerling van vijftien jaar breekt een lans voor een beter bewustzijn van de Tilburgse geschiedenis bij de inwoners. De connectie met het ommeland is belangrijk. Tilburg heeft bijvoorbeeld in de omgeving ook Boerderij het Schop of de natuur bij Oisterwijk. Dit is een toegevoegde waarde die niet elke stad heeft. Hierdoor heeft Tilburg dynamiek, maar ook relatieve rust. Buitenlanders en nieuwkomers voelen zich hierdoor thuis hebben we gehoord.

QUOTE

Kemal Yusuf Hentamiz: 'Toen ik 48 jaar gelden vanuit Turkije in Tilburg kwam vond ik het net een groot dorp. En eigenlijk is Tilburg dat nog steeds; dat is een kracht. Tilburg wordt in de toekomst heel sterk'.

Gaat het om architectuur, dan wordt gepleit voor meer kleur, natuur, licht en openheid in gebouwen en de gebouwde omgeving.

QUOTE

Tosca (leerling De Nieuwste School): 'In de toekomst is de binnenstad mooi met gebouwen van glas en technisch vernuft. Rondom de stad is het groen en rustig'.

De inwoners van Tilburg hebben een soort trauma van de afbraak van oude gebouwen in ruil voor nieuwe – in hun ogen lelijke - bouwsels. Ook de oude structuren met herdgangen zijn uniek en maken de wijkjes bijzonder.

QUOTE

Ton Bekkers (Omroep Tilburg): 'Behoudt en koester de historische gebouwen die er nog zijn! Zodat ik als ik in 2040 92 ben het oude Tilburg nog herken. Dat is mijn wens.'

Ook wordt er meermalen op gewezen dat de gemeente zich niet blind moet staren op aantrekkelijke en prestigieuze grote projecten als de ontwikkeling van de Spoorzone en Piushaven. Blijf ook aandacht hebben voor het kleinschalige en de leefbaarheid in de woonwijken. De uitstraling van de openbare ruimte en de betrokkenheid van de inwoners is belangrijk. De openbare ruimte moet daarbij beter worden aangepast aan zijn gebruiker. In 2040 zou de buitenruimte weer van de bewoners moeten zijn. Als je de openbare ruimte aan de bewoners geeft spreken mensen elkaar meer aan en ziet de buitenruimte er beter uit.

Het is belangrijk om mensen in beweging te krijgen, zodat ze zelf dingen oplossen (bijvoorbeeld als er een tegel los ligt). Bewoners blijven toch vaak naar de gemeente te kijken als er dingen mis zijn. En als een burger toch probeert actie te ondernemen, loopt hij vaak tegen een muur van regelgeving aan.

QUOTE

Geert van Kempen (Amarant): 'Geef de Tilburgers de ruimte. Zorg voor rommelplekken'.

Een internationaal karakter mag Tilburg meer hebben! Ook op het gebied van festivals. Tilburg blijft daarmee achter op Breda of Eindhoven. Buitenlandse studenten geven aan dat er veel cultuur is maar niks in het Engels bijvoorbeeld... Een festival als Incubate gedijt juist goed in Tilburg, omdat de stad nog overzichtelijk is en daardoor beter behapbaar dan de grote steden.

Tilburg-Noord is een aandachtsgebied. Het oostelijk deel van Tilburg-Noord is beter, Stokhasselt is een impulsrijk. Mensen komen er wonen omdat het goedkoop is en verdwijnen weer als ze een stapje hoger op de maatschappelijke ladder zijn geklommen. Misschien moet dit wel gewoon een opstapwijk, een impulsrijk blijven. Het is niet erg zolang de gemeente er wel op blijft inzetten. Zie Tilburg Noord niet (alleen) als een probleemgebied, maar als een wijk met een andere en wisselende bevolkings samenstelling en sfeer. Een wijk die steeds in beweging blijft en waar mensen met veel plezier wonen.

DUURZAAMHEID

Hergebruik oude panden! En dat geldt niet alleen voor markante historische panden. Ook leegstaande scholen en bedrijfspanden kunnen best een nieuwe functie krijgen. De verwachting is dat tot 2020 duurzaamheid en duurzaam gedrag langzaam groeit in de stad en dat het daarna versnelt. 'In 2040 zijn we CO2 neutraal' is de overtuiging.

Al eerder in dit stuk gaat het over flexibele woningbouw. Maak woningen levensloopbestendig en zo flexibel dat ze met eenvoudige ingrepen te vergroten, verkleinen, aan te passen zijn. Een meneer zei dat hij het jammer vindt dat hij waarschijnlijk niet in zijn eigen woning kan blijven wonen wanneer hij ouder en minder mobiel wordt. Flexibel bouwen is ook duurzaam! Hij is bang dat dit onderwerp onderbelicht wordt in deze tijden van crisis. Maar flexibel en duurzaam hoeft niet altijd duurder te zijn.

Verder moet Tilburg zich ontwikkelen tot een milieuvriendelijke stad. Het is belangrijk dat er 'lucht' is in de stad; pleinen en parken. Niet alles moet worden dichtgebouwd. Ruimtelijkheid is belangrijk voor leefbaarheid.

EEN LEVEN LANG LEREN

Docenten geven aan dat het hoger onderwijs nu veelal aan de rand van de stad ligt. Het zou volgens sommigen beter zijn al het onderwijs meer in de stad integreert. Bijvoorbeeld de Spoorzone zou geschikt zijn. Het moet een plek zijn waar je elkaar kunt ontmoeten. De studenten onderling, maar vooral ook met andere Tilburgers. De internationale omgeving moet de stad in komen. Die internationale sfeer is er wel op de campus van de universiteit maar de binnenstad krijgt er haast niks van mee. Dit zeggen verschillende studenten die meepraten. Haal de wereld de binnenstad in! Studenten gaan de hele wereld over. Een internationale ontmoetingsplek in de Spoorzone zou perfect zijn.

QUOTE

Tom America (componist, kunstenaar, docent): 'In de jaren 60 was Tilburg een depressieve stad. Dit veranderde langzaam toen het conservatorium naar de binnenstad werd gebracht. Tilburg is een 'comeback city'; de sfeer van de stad is de straat. Als je de schatten wegstoppt, dan merk je er niks van. Met andere woorden, als de studenten alleen maar naar de rand van de stad gaan, merk je er weinig van. Je moet de schatten laten blinken. De stad Tilburg zal hier zelfverzekerder door worden.'

Ontmoetingsruimten in de buurt kunnen een belangrijke plek bieden voor jong en oud om zich te ontwikkelen en zich thuis te voelen. Voor iedereen en met oog voor de diversiteit in de buurt.

QUOTE

Maryam (mama's verhalenkoor): 'Mijn wens is dat er meer aandacht en ruimte voor het ontdekken van talenten van jongeren is. Veel problemen bij jongeren ontstaan doordat er geen mogelijkheden en plekken zijn om talenten te ontdekken'.

QUOTE

Pieter Bon (directeur Fontys Academy for Creative Industries): 'De crisis gaat er misschien wel voor zorgen dat er uitdagender en creatiever met de stad omgaan wordt. Mooie voorbeelden nu zijn al de Hall of Fame en de Koepelhal'.

De term 'reinventing city' valt ook: laat de stad zichzelf ontwikkelen. Als de overheid de te ontwikkelen gebieden niet te vol plant en ruimte laat voor organische, door de inwoners geïnitieerde bewegingen dan wordt Tilburg een stad waar je van opkijkt. Zo wordt ook gesuggereerd dat er zo weinig mogelijk dingen die NIET mogen worden vastgelegd. Ga uit van wat wel kan. 'Als je duidelijkheid aan de voorkant geeft kan dit', drukt een bezoeker van de startbijeenkomst ons op het hart.

SPOORZONE

Over de Spoorzone wordt zo vaak iets gezegd, dat hier een aparte passage volgt met een aantal opmerkingen en suggesties die we niet kunnen laten liggen.
Pas op dat de Spoorzone niet te massaal wordt. Ontwikkel het niet als één plek, maar houdt ruimte voor kleine gebiedjes en kleinere stappen om de stad te ontwikkelen.
Richt de Spoorzone als park in, met kleur, misschien als ecodorp. Pas op met beton en zorg voor genoeg groen.

De Spoorzone is volgens sommige inwoners te veel gericht op economie en geld verdienen. 'Het past zo niet bij de menselijke maat. Mensen kunnen zich er niet mee identificeren, bezoekers zijn te snel weer weg en voelen zich niet veilig. Met dezelfde reden straalt het niet uit dat het is gericht op kwaliteit van leven.'

De Spoorzone is een prima plek om te ontmoeten en stromen bij elkaar te laten komen. De gemeente zou ontmoetingen voor langere tijd kunnen faciliteren door er ruimte beschikbaar voor te stellen.

SYMBIOSE TUSSEN STAD EN PLATTELAND

SAMENWERKEN 3.0

Een ondernemersechtpaar vindt dat de binnenstad van Tilburg aantrekkelijker moet worden. Niet alleen voor de Tilburgers en omgeving zelf, maar vooral voor mensen buiten Tilburg. Ondernemers moeten zich dan ook wel meer als ondernemers gaan gedragen en bijvoorbeeld niet allemaal op maandag dicht zijn.

GRENZELoos

Kijk verder dan de gemeentegrens! Koester het groen om de stad. Bewaar de expliciete stads- en buitengebiedfuncties.

Over gebruik van het groen om de stad ten bate van de bewoners wordt enthousiast gebrainstormd. Met name ideeën voor gezamenlijke landbouw om de stad te voorzien van voedsel borrelen bij vele Tilburgers. Tilburg is zelfvoorzienend met energie en voedsel als belangrijke ankerpunten.

Mensen die in Udenhout of Berkell-Enschot wonen zijn daar heel gelukkig. Vooral de rust en de overzichtelijkheid wordt door jong en oud gewaardeerd. Als we met bewoners van deze dorpen spreken gaat het daarom ook vooral om behoud van wat er nu is. Een betere verbinding met het centrum wordt wel met regelmaat genoemd. Mens is hooguit bezorgd of ze kunnen blijven wonen buiten de stad. Een moeder met haar jonge kinderen maakt zich bijvoorbeeld zorgen dat haar kinderen straks niet in het dorp kunnen blijven wonen, omdat er een gebrek aan goedkopere starterswoningen is.

Bewoners van Berkell-Enschot voelen zich meer 'Tilburger' dan de inwoners van Udenhout. Auto's zijn volgens veel Tilburgers in 2040 uit het centrum verdwenen. Ze zijn volgens sommigen uit het zicht verdwenen, ze bestaan niet meer in deze vorm, maar ook te verwachten lagere verplaatsingsbehoefte zal zorgen voor minder auto's in de stad. Binnen de Cityring is alleen fietsverkeer mogelijk. Er worden veel suggesties gedaan om fietsen aantrekkelijker te maken van een leenfietsenplan, fieststallingen onder de grond, bredere fietspaden en snellere verbindingen tot meer futuristische ideeën als overdekte fietsnelwegen tussen de omliggende dorpen en het centrum.

ONTMOETEN

QUOTE

Jan (student en geboren Tilburger): 'Ik heb een keer vanaf Westpoint over Tilburg uitgekeken en toen zag ik een hele groene stad. Wist ik helemaal niet! Dat ervaar je helemaal niet als je in de stad zelf bent.'

Moerenburg, een overgangsgebied tussen stad en platteland, op loopafstand van de binnenstad, is bij scholieren en studenten nauwelijks bekend. De gemeente doet er goed aan om bewoners meer bewust te maken van wat ze aan groen in huis heeft. 'Zorg voor beleefbaar groen', wordt vaak genoemd. 'Er is misschien wel veel groen', zegt een leerling, 'maar dat dit is niet bereikbaar genoeg. Vaak staat er een hek of zijn er drukke wegen omheen. Het Wilhelminapark ligt bijvoorbeeld op de verkeerde plek.'

De identiteit van het dorp is belangrijk. Koester deze en gebruik het bij toekomstige ontwikkelingen.

De verbindingen met het platteland/groen vanuit noord zijn slecht door de barrièrewerking van de viaducten over de tangenten. Zorg dat de bereikbaarheid van het groen en het buitengebied verbeterd, zodat mensen er ook echt gebruik van kunnen maken.

In het proces van de structuurvisie mag nog wat meer naar buiten worden gekeken. Er is nog weinig gesproken over contact met de ommeliggende gebieden en steden. Kennelijk leeft dit niet zo bij de bewoners.

DUURZAAMHEID

QUOTE

Marcel Horck (stadsimker): 'Het platteland is in 2040 kleurrijker doordat er veel meer bloemen zijn en niet alleen gras'.

Ook de manier waarop mensen zich verplaatsen tussen buitengebied en stad zal in 2040 veranderd zijn. Misschien mogen we dan niet eens meer praten over het gebruik van fossiele brandstoffen...

De vraag wordt gesteld of het mogelijk zou zijn dat bewoners zelf verantwoordelijk zijn voor de vormgeving van een wijk/plein. Dit kan, maar hoe organiseren je dit proces? Hoe maak je mensen enthousiast. De conclusie is dat je partijen nodig hebt die draagvlak en volume hebben in de wijk (bijv. woningbouwcorporaties).

CONCLUSIE

LOSLATEN EN EXPERIMENTEREN

Gemeente durf los te laten. Durf te experimenteren. Schep de mogelijkheid om de inwoners zelf te laten ontwikkelen en ondernemen. Zorg dat we trots zijn op de stad. Koester de bestaande en waardevolle gebouwen. Zorg voor lucht en ruimte. Geef inwoners de ruimte om hun creativiteit in te zetten voor de stad. Maak organische groei mogelijk. Plan niet alles te voren vol. Laat Tilburg de stad zijn die de experimenteert en ontwikkelt en origineel is. Dit klinkt door in alle reacties van de bijna 250 Tilburgers die hun zegje deden. Hier is moed voor nodig! De gemeente moet dingen mogelijk maken en zich niet overal mee bemoeien... Te weinig initiatieven van bewoners worden gehonoreerd of krijgen navenante steun van de gemeente. Dit kan veranderen door een flexibel bestemmingsplan en minder (belemmerende) regels. Ga uit van bepaalde basisvoorzieningen en niveaus. De rest moet vanuit ondernemers, instellingen en burgers zelf komen. Tilburg als experimentele stad.

KWALITEIT EN SAMENWERKEN

Eigen Kracht. Gingen de gesprekken zo'n vijf jaar geleden nog over groei en hoger, sneller en hipper. Nu spreken bewoners vooral over kwaliteit van de bestaande (woon-)omgeving, en over verbetering van de stad en de wijk. Ruimte voor initiatieven van bewoners en ondernemers; meer samenwerken.

DUURZAAM VERBINDEN

Verbinden staat centraal. De menselijke maat is belangrijk. Durf af te stappen van de traditionele manier van plannen en ordenen. Het werd door iemand verwoord als: 'maak geen structuurvisie maar een structuurvisie'. De kaart van Tilburg wordt niet in kleuren op gedeeld maar de kleuren mogen door elkaar lopen en sommige kleuren kunnen scherper worden aangezet. Waarbij bewoners het belangrijk vinden dat de afzonderlijke wijken van Tilburg hun identiteit behouden en zelfs versterkt kan worden. En die wijken zijn allemaal geoutileerd met alle nodige voorzieningen. Ontmoeten is erg belangrijk. Het is – ook in de ogen van kinderen en jongeren – helemaal niet zo dat alle contact online verloopt. Juist de lijfelijke ontmoetingsplek is zeer belangrijk, nu én in de toekomst. In de structuurvisie moet daar expliciet aandacht aan worden gegeven. Ook omdat de huidige voorzieningen hun oorspronkelijke functie (bv. onderwijs of winkelen) verliezen maar wel nodig blijven voor de ontmoeting!

Het woord duurzaam komt uit ieders mond, jong of oud, en is op alles toepasbaar. Er ontstaan in Tilburg en omstreken energiecoöperaties die energie zelf willen in kopen of opwekken. Ook hier zit weer een sociale factor aan: sociale cohesie, ondernemerschap in de buurt en meer gemeenschapszin.

Tilburg moet zich beter positioneren op internationaal vlak. En meer verbondenheid ontwikkelen bij BrabantStad als belangrijke keten in het geheel. Iemand noemde het kenmerk van Tilburg in deze: 'de stad die het mogelijk maakt'.

VERDERE AANBEVELINGEN

BLIJF ONS OPZOEKEN

De bliksembezoeken waren stuk voor stuk heel inspirerende en sprankelende bijeenkomsten. Uit de reacties van de deelnemers komt steeds weer naar voren: 'Dit zouden ze vaker moeten doen!'. Daarom bevelen wij de gemeente Tilburg van harte aan om contact te houden met in ieder geval deze nieuwe groep betrokken Tilburgers. Ga af en toe eens terug. Koppel terug waar je staat in het proces, ben een luisterend oor en vraag door. Waardevolle ideeën komen ook dan weer op je pad. Een keer in het kwartaal een bliksembezoek bijvoorbeeld met als basis de groep die we eerder spraken is een goed uitgangspunt.

Ook kregen we meermalen een uitnodiging om langs te komen voor een gesprek met een doelgroep. De ouderkamers van verschillende basisscholen bijvoorbeeld heten de gemeente van harte welkom om een keer aan te schuiven.

BLIJF ONS STEUNEN

Medewerkers van de gemeente hoorden tijdens de bezoeken regelmatig dat Tilburgse organisaties geen gehoor (meer) vinden bij de gemeente. En dat terwijl zij zich belangeloos inzetten voor een betere stad. Precies wat de gemeente graag ziet. Een voorbeeld van Tamira Waszink van de afdeling Ruimte: 'We hebben iemand gesproken van de vereniging 'Tilburg winkelt duurzaam'. Zij geven een duurzaamheidskeurmerk aan winkels. Het valt hen op dat de gemeente hun initiatief in het begin steunde en nu niet meer. We reageren zelfs niet meer op hun jaarlijkse evaluatierrapporten'. Er zijn heel veel kleine organisaties in Tilburg die voor dezelfde soort opgaven staan. Laat deze organisatie meer zien. Biedt een platform om de krachten te bundelen. Breng initiatiefnemers met elkaar in contact. Dit zijn ondernemende mensen! Zij vragen om een gemeente die ruimte geeft, faciliteert, mogelijk maakt, dan gaat de rest vanzelf.

BLIJF ONS STIMULEREN

Verzin een manier, schep mogelijkheden om de inwoners van Tilburg in beweging te krijgen om dingen zelf op te pikken. Het wordt heel veel geopperd maar wie zet de eerste stap?

SAMEN ONZE IDENTITEIT BEPALEN

Vaak komt het 'minderwaardigheidscomplex' van Tilburg terug bij de gesprekspartners. Dit is heel jammer (en onzin volgens de meeste!), want Tilburg is een bijzondere stad met een bijzondere historie en traditie. En juist een stad waar nog heel veel te winnen, te beleven en te ontwikkelen valt. Vooral de inventiviteit van de Tilburgers kun je hier voor inzetten. Nu de textielindustrie tot de geschiedenis behoort is het zoeken naar een nieuwe identiteit voor Tilburg. Wij denken dat een proces om die identiteit samen met de Tilburgers te zoeken, te bepalen en vast te stellen heel welkom zal zijn. Er is nu een basis met ambassadeurs gelegd die je als eerste hiervoor zou kunnen aanspreken. B_in motion is uiteraard met veel plezier bereid om hieraan mee te werken.

GEBRUIK ONS ADVIES!

In dit bewonersadvies zitten heel wat uurtjes van bijna 250 Tilburgers die zich vrijwillig en enthousiast hebben ingezet om de gemeente zoveel mogelijk antwoorden op haar vragen en zoveel mogelijk bruikbare ideeën te geven. We doen dan ook een appèl op de gemeenteraad om de uitkomsten te omarmen en nadrukkelijk als bouwsteen te betrekken bij de verdere uitwerking van de structuurvisie.

QUOTE

Leerling De Nieuwste School: Deze opzet van de totstandkoming van de Structuurvisie Tilburg is goed. Je wordt gedwongen om over Tilburg na te denken. Dat duwtje is wel nodig, want mensen gaan hier vaak niet vanuit zichzelf over nadenken.

HOE NU VERDER?

Met alle ideeën van de bewoners gaat de gemeente nu aan de slag. Het is voor de Tilburgers wel belangrijk om te weten wat er met hun input wordt gedaan. Of het zin heeft dat je je steentje hebt bijgedragen en hoe je dat uiteindelijk kunt terugzien in de structuurvisie. Logisch. Maar het eindresultaat blijft natuurlijk ook een politieke keuze. De gemeenteraad wordt daarom nadrukkelijk op de hoogte gebracht van dit bewonersadvies.

We kunnen wel zeggen dat de gemeente met veel plezier en vol enthousiasme in gesprek is gegaan met Tilburgers van allerlei pluimage tijdens bliksem- en verrassingsbezoeken. De bedoeling was om in korte tijd veel ideeën te oogsten en dat is gelukt! Er is genoeg stof om mee verder te gaan.

WAT HEBBEN WE ALS TILBURGERS LOSGEMAAKT BIJ DE GEMEENTE?

Een eerste reactie van Marco Visser, stedenbouwkundige en intensief betrokken bij het opstellen van de structuurvisie: 'Het valt mij op dat de Tilburgers positief zijn over de toekomst. Het opvallendste is dat het niet meer gaat over groei; nog hoger, nog meer. Het gaat daarentegen over verbeteren, dingen samenbrengen, dingen tijdelijk laten ontstaan, ontmoeten en mengen. Deze doelen worden niet bereikt door grootschalige ingrepen van boven af georganiseerd en opgezet door de overheid. Het zijn kleinschalige initiatieven van onderop waar ruimte voor gemaakt moet worden. Het mooiste voorbeeld daarvan vind ik dat op een braakliggend terrein in de spoorzone een huttenfestival/dorp gebouwd werd en dat daar verschillende lagen van de bevolking aan mee deden. En dat Piet Hein Eek (meubelontwerper) in contact komt met jongens en meisjes van de dagbesteding van Amarant voor mensen met een verstandelijke handicap. Daaruit ontstaat het idee dat zij de meubels naar een ontwerp van Piet Hein Eek in elkaar mogen zetten en verkopen. Ze hebben zelfs op de Dutch Design Week in Eindhoven gestaan. Zo'n mooie menging/verbinding/integratie van verschillende bevolkingsgroepen, van zorg en economie, tussen er wel of niet bij horen kun je zelf niet bedenken.'

Een eyeopener voor de projectgroep van de gemeente het gesprek met de ondernemers in de Reeshof, waar een grotere menging van wonen en werken aanwezig is dan je zou verwachten van een woonwijk. We hadden verwacht dat de mensen meer ruimte zouden willen hebben/maken op de kavel bij hun huis, maar dat is maar ten dele waar. Er is behoefte aan plaatsen om samen te komen. Dit was trouwens ook een meer sociale wens. Hier is dus ook weer een prachtige koppling mogelijk.

Aandacht vraagt ook de uitspraak van een student die vindt dat het karakter/sfeer van Tilburg niet internationale genoeg is. De internationale sfeer die wel heerst op de Tilburg University campus is niet terug te vinden in de stad. Iets wat Eindhoven wel heeft.

Opvallend ook is het gegeven dat studenten en scholieren het hebben over meer plaatsen in de stad waar je elkaar kunt ontmoeten. Je zou verwachten dat de generatie die opgroeit met sociale media minder behoeft heeft aan fysieke ontmoetingsplekken, maar dit is dus onzin! Een vierde eyeopener was het verhaal van Karel Drijvers uit Stokhasselt die verwacht dat de wijk tot 2040 een impulsrijk zal blijven omdat het een soort start- en doorstroomwijk is. Een eerst sport van de ladder. 'En dat is niet erg', zegt hij, 'nuttig zelfs, als je er als overheid maar oog voor hebt en houdt'.

DENKWERK

Ideeën die nog enig denkwerk vragen om ze goed te kunnen beoordelen op bruikbaarheid in de ruimtelijke structuurvisie voor de stad zijn: het idee dat er meer rommel/ruimte zones in de stad zouden moeten komen of blijven waar dingen spontaan kunnen ontstaan. Dat zou tijdelijk kunnen op terreinen die wachten op ontwikkeling zoals stadsimker Marcel Horck opperde. En een belangrijk

punt om over na te denken is dat er in de Reeshof wel veel menging van wonen en werken is, maar dat niet iedereen in de Reeshof dat wil. Veel mensen hebben daar hun huis gekocht omdat het een echte woonwijk is. En hoe om te gaan met de verschillende leefstijlen? Hoe richt je de stad zo in dat er voor iedereen wat is?

Wat nog speelt in ons hoofd is ook hoe wij vraagstukken op het strategische niveau van de stad kunnen verbinden met deze (bovenstaande) kleinschalige ideeën, die veel meer relatie kennen met de leefbaarheid van de stad en de beleving van onze inwoners. En hoe we er voor zorgen dat ze beide voldoende aandacht krijgen in de stad.

Welke ideeën we aan de politiek gaan voorleggen en eventueel verder gaan uitwerken zijn de ideeën over hoe menging, ontmoeting en ruimte voor initiatief een meerwaarde/toegevoegde waarde kunnen opleveren voor de stad en wat je als stad daarvoor moet doen of laten om dat te kunnen laten ontstaan en door groeien.

BEDANKT!

Heel veel mensen hebben zich ingespannen om in korte tijd informatie in te winnen of hun ideeën te delen. Daarmee hebben we best veel gevraagd van een ieder. Het was kort dag. Want het proces moet door... Daarom willen we iedereen die op een of andere manier zijn bijdrage heeft geleverd aan dit resultaat van harte bedanken. Alle Tilburgers, jong en oud, die hebben meegepraat en hun idee aan de camera hebben toevertrouwd. Van de gemeente Tilburg willen we in het bijzonder wethouder Joost Möller noemen, die een flinke verkoudheid riskeerde door in de stromende regen toch een aantal bijzondere Tilburgse locaties te willen laten zien. Ook Marco Visser, Annemoon Dilweg, Sarieke van Reenen, Nicole Douenburg, Susanne Vleeshouwers, Tamira Waszink, Paula Paulus, Paul van Hoesel, Albert Latijnhouwers, Marco van der Meer, Paul van Dijk, Frans van der Schoot, Angela Barendregt. Allemaal hebben ze vol enthousiasme gesprekken geleid, geschreven en verslag gedaan van de bevindingen. Els van Gorp, Ton Bekkers, Martin Hendriks en Ton Verlind van Omroep Tilburg enorm bedankt voor de leuke samenwerking bij de camera-estafette en de speciale structuurvisie 2040 uitzendingen. Fijn om zo een extra platform te hebben en kennis en informatie uit te wisselen.

BIJLAGE 1: DE CAMERA ESTAFETTE

Bijna 100 Tilburgers deden mee aan de camera estafette. Ze gaven op camera antwoord op de vragen 'Hoe oud ben jij in 2040?' en 'Hoe ziet Tilburg er dan uit?'. De filmpjes zijn te zien via www.tilburg.nl/structuurvisie en Omroep Tilburg maakt er tweewekelijks een nieuw magazine van. In dit overzicht vind je alle reacties met de leeftijden van de personen in 2040. De estafette loopt nog door tot 19 maart bij Omroep Tilburg. Tot die tijd zal de kettingreactie nog iets aanzwellen. Vandaar dat dit aantal nog niet definitief is. De teller staat nu op 81.

EEN ONDERNEMENDE STAD IN EEN ONDERNEMENDE REGIO

Maaijke Mink 54
Verwacht dat er in 2040 minder door de overheid georganiseerd wordt; ze hoopt dat de gemeente hier meer mogelijkheden voor biedt.

Nadine Rozenberg 65
Tilburg heeft veel, maar doet er weinig mee. De uitdaging voor 2040 is om meer te maken van wat er is en daar veel regels bij los te laten.

Fons Cools 95
Hoop op burgerparticipatie en ambtenaren die luisteren naar de mening van burgers in 2040.

Pieter Bon 80
In 2040 door een verdergaande digitalisering van de wereld, de gebruikelijke klaslokalen niet meer gevuld met leerlingen, maar zal er in een digitale ruimte samengekomen worden.

Maartje Groenen 42
Tilburg ziet er anders uit dan nu in 2040, veel centrale ontmoetingsplaatsen met groen. Qua werk zullen er veel centrale werkplaatsen zijn.

Annelie Boeren 43
In 2040 zullen wonen, werken en winkelen worden gecombineerd. Schoolgebouw blijft centrale plek om te leren.

Judith Hendriks
Vind het belangrijk dat er in 2040 genoeg scholen zijn en ze vindt bereikbaarheid ook belangrijk voor de toekomst.

Elly Hendriks 90
Zou het fijn vinden als er veel groen blijft in 2040 in Tilburg en dat bedrijventerreinen intensiever gebruikt worden.

Willem van Dijk 48
Hoop op voldoende werkgelegenheid voor mensen met een economische achtergrond in Tilburg.

Marjan van Herpt 72
Heeft een eigen reisbureau, dus haar droom is om in 2040 ergens in het buitenland te wonen mits haar kinderen in Tilburg willen blijven wonen.

Oscar Rivera A. 49
Denkt aan een belangrijkere rol voor Tilburg in vergelijking met Den Bosch en Eindhoven.

Charlotte de Jonge 50
Woont na haar studententijd niet meer in Tilburg, de werkgelegenheid in de Randstad zal voor verlaten van de stad zorgen.

Daniek Spanjers 49
Is tegen die tijd vertrokken naar de randstad, omdat Tilburg volgens haar echt een studentenstad is.

Jasper Wierda 48
Tilburg is cultureel goed bezig, maar om ambitieuze studenten zoals Jasper na hun studie te kunnen trekken zal het bedrijfsleven verbeterd moeten worden.

Pim Ruijckers 78
Hoop kleine bedrijvigheid in zijn buurt aan te treffen, zodat hij boodschappen kan doen en zijn sociale contacten kan hebben.

Johan Goossens 72
Hij vindt Tilburg een leuke stad, maar het mag meer bruisen en daar kan hij als ondernemer aan meewerken.

Hans Sweep 82
Ziet in 2040 mensen die vooral thuis werken, zodat ze tussendoor tijdens de werkdag vrij maken voor ontspanning.

Leon van Berkel 95
Hij beoordeelt winkels op duurzaamheid en verwacht dat er in 2020 een versnelling komt op dat gebied, zodat ze in 2040 een duurzame stad zijn. ('Ik roep winkels op om op een duurzame manier bezig te zijn.')

Alex Kolen 37
Hij wil graag dat alles elektrisch wordt. (Elektrische deuren en vingerscan's)

René Ulland 74
Hij ziet de toekomst van het winkelen verder gedigitaliseerd, winkelen moet in de toekomst een beleving zijn en de keuze van een product is dan thuis al gemaakt

TILBURG, EEN GEBORGEN ÉN MONDIALE STAD

Esther Porcelijn 54

Hoopt op een culturele broedplaats bij de Spoorzone voor onder andere kunstenaars in 2040. Ze vindt Tilburg een lelijke stad, maar wordt hierdoor gedwongen om op de mooie dingen van de stad te letten.

Reinier Geurts 63

Ziet in 2040 een open ruimte bij de spoorzone met veel groen, waar mensen kunnen vergaderen en werken en koffie drinken. ('Tilburg als netwerkstad!')

Jan Willem

Hij verwacht dat Tilburg in 2040 een hypermoderne spoorzone, met energiezuinige maatregelen en als stad op de kaart staan als moderne stad.

Els van Gorp 90

Ze wil in 2040 graag in de Spoorzone wonen, omdat ze dan zelf niet meer auto kan rijden en dankzij de trein toch heerlijk naar Brussel en Parijs kan zoeken!

Chris Grotenhuis

Wijst er op dat men zich tot 2040 teveel op de Spoorzone richt. Heb ook oog voor andere Tilburgse wijken!!

Harry de Sander 71

In 2040 moeten er niet alleen in de Spoorzone maar ook op andere plekken leuke ontwikkelingen plaatsvinden. ('Hot-spots met veel leuke plekken en heel veel plezier!')

Ton Bekkers

Woont in 2040 niet meer zelfstandig en hoopt dat de oude gebouwen in Tilburg dan nog bestaan.

Jacques Reijnen 92

Hoopt in 2040 nog wat historische gebouwen te zien, zoals bijvoorbeeld textielfabrieken, weverswoningen en van dat soort dingen.

René Verhagen 84

Blijft graag in de Reeshof wonen, omdat dat prima bevalt.

Fleur Verlaan 37

Vindt dat mensen of kinderen niet meer met sputtbussen op de muren mogen tekenen in 2040.

Maurice Bakker 47

Hoopt dat het voor jongeren in 2040 goedkoper is om te wonen in Tilburg.

Hein Jacobs 81

Hoopt dat mensen meer kunnen delen tot 2040 en dat de gemeente daarin ook faciliteert.

Tosca 40

Veel groen en glazen gebouwen in Tilburg in 2040.

Paul van Est 69

Ziet graag dat in 2040 het goede in en om de stad versterkt wordt.

Miranda Winter 66

Hoopt in 2040 op sociale verbondenheid en elkaar vinden, ontmoeten en samen dingen creëren.

Ralf Embrechts 76

Woopt in 2040 in een hofje nieuwe stijl, niet met leeftijdsnoten maar met een leuke mix van mensen.

Harry 90

In 2040 is Tilburg een leefbare en gezellige stad, waar men ook op hoge leeftijd prettig kan leven.

Karel Drijvers 90

Hoopt in 2040 in een nog steeds goed onderhouden wijk te wonen, waar hij veel mensen kan ontmoeten.

Pascale Hopstaken 79

In 2040 zijn jongeren met ouderen verbonden door vaste parkeerplaatsen in wijken, waar jongeren een speciaal rijbewijs hebben om ouderen naar plaatsen te vervoeren.

Fleur Venmans 40

Tilburg ziet er nog groener en duurzamer uit in 2040.

Sterre van de Ven 40

Ze hoopt dat Tilburg er in 2040 groen uitziet en mensen goed met elkaar omgaan.

Bram de Smit 40

Hij hoopt dat Tilburg in 2040 een groene stad is waar nog veel van de geschiedenis van de stad terug te zien is.

Camil Potters 77

Vindt het belangrijk dat de identiteit van de woningen en wijken behouden blijft.

Serge Gruson

Tilburg is in 2040 een open stad waar veel contact met de medemens is.

Kayleigh Keyner 49

Hoopt in 2040 op meer vrijheid en acceptatie in Tilburg.

Caecile van Gorp 74

In 2040 ziet ze veel georganiseerde culturele activiteiten, mensen in ander soort openbaar vervoer en meer water in de stad.

Jan de Bont 46

Hoopt in 2040 op een mooie stad waar zaken als natuur, sociaal contact en groen in de stad in balans zijn met elkaar.

Jacqueline van Eerd 77

Hoopt in 2040 dat Tilburg nog steeds een aangename stad is waar meer te doen is op cultureel gebied, groen behouden wordt in de binnenstad en waar mooie nieuwe gebouwen zijn neergezet.

Hetty Kerkhof 83

Hoopt Tilburg in 2040 als een self supporting stad met veel groen en spelende kinderen; Duurzaam bezig en op een gezonde manier samen leven.

Charles Wagenaar 75

Hoopt dat er geen particulier vervoer meer is in 2040 in de stad, dus auto's zijn vervangen door de fiets en ander openbaar vervoer. Mijn droom is dat dit een soort sociale cohesie met zich meebrengt.

Paul van Hoesel 65

Hij wil in 2040 Tilburg blijven herkennen als relaxte, gemoeidelijke open stad. Eigenlijk een groot dorp.

Nico en Els en Dun 90 en 85

Ze willen in de toekomst veel mensen kunnen ontmoeten op de plek waar ze wonen en groen in de stad vinden ze ook belangrijk.

Mohammed Hassan 54

In 2040 ziet Tilburg eruit als een moderne stad met veel werkgelegenheid, veel woningen en groen in de stad.

Annelou Traas 48

Als er in 2040 nog steeds gezellige restaurants zijn en buitenruimte is om te sporten, zou ze er graag nog wonen.

Nicole Panis 69

Ziet de Reeshof als een sociaalere wijk, waar meer onderling contact zal zijn.

Marcel Horck 76

Hij hoopt dat er dan geen braakliggende terreinen meer zijn.

Indy Wijngaards 46

In 2040 zal het veel milieubewuster worden, het wegennet zal meer in de hoogte komen en er zullen ondergrondse netwerken komen.

Thomas van Gulik 78

Is woonachtig in het centrum en hoopt daar in 2040 nog te wonen, zou het fijn vinden als het openbaar vervoer tegen die tijd geoptimaliseerd is.

Judith van Gaberen 46

Hoopt dat de stad in 2040 nog steeds groen blijft, zodat er rekening met de natuur gehouden wordt en niet volgebouwd zal zijn.

Mark Gerritsen 50

Voor studenten en ouderen is Tilburg een leuke stad met genoeg voorzieningen, maar voor mensen met kinderen vindt hij de stad te weinig sfeer en voorzieningen hebben.

Mehdi Karam Zadeh

Volgens hem is er een gebrek aan internationale evenementen in Tilburg.

Hetty de Wilde 93

Hoopt in 2040 nog in dezelfde wijk te wonen en een mix van jong en oud in de wijk zou goed zijn.

Maryam Sussenbach 69

Samenwerken met buitenlanders, waardoor ze zich kunnen ontплоelen.

Geert van Kempen 80

Ziet in 2040 een mooie stad voor zich die organisch gevormd is en waar veel bedrijvigheid is.

SYMBIOSE TUSSEN STAD EN PLATTELAND

Rian Peters 87

Het lijkt hem geweldig om in 2040 in Tilburg als parkstad te wonen.

Tijn Arts 49

Tilburg heeft kwaliteiten verborgen. Stedelijk groen in winkelgebieden vergroten en bestaand groen versterken.

Martijn Oerlemans 43

In 2040 is Tilburg een dynamische stad met weinig auto's, omdat die aan de rand van de stad geparkeerd worden.

Jos Spaan 85

Wil in 2040 met zijn kinderen en eventueel kleinkinderen nog woonachtig zijn om het terrein van Ut Roote Bietje en hoopt dan in een rolstoel naar het prachtige gebied de Moerenberg te kunnen gaan.

Dominique de Vet 74

Woopt in 2040 nog in Berkell-Enschot en vindt het belangrijk dat het groen in de stad wordt behouden.

Frank Pek 80

Het groen wat er veel rondom Tilburg is terugbrengen naar de stad in 2040. ('Aderen van de stad.')

Paul van den Broek 74

In de toekomst betere bereikbaarheid en energie neutrale woningen in de Reeshof, zodat iedereen bijdraagt aan het milieu.

Jarn Joosen 39

In 2040 wil hij attractieparken en zwembaden in Tilburg en op andere plaatsen.

Vincent de Wolf 80
Denkt dat Tilburg zichzelf voorziet van eten in 2040.

Luuk Tote 36
Hoopt dat alles zo blijft, want het is fijn.

Maud Oerlemans 36
Woont in Berkel-Enschot en hoort dat alles zo blijft in 2040, want het is nu heel fijn en de straten zijn rustig.

Pepijn Teeuwen 37
Zou willen dat dan in Berkel-Enschot allemaal crossparcours komen en dat je met je quad gewoon over straat kan rijden.

Hein van de Gevel
Als de gemeente in Berkel-Enschot gaat bouwen, moeten ze er rekening mee houden dat ze het ook dorps houden in 2040.

The graphic features a yellow background with a white central box. At the top right is a green circular logo containing the text "STRUCTUUR-VISIE TILBURG 2040". Inside the white box, the word "AMBASSADEUR" is prominently displayed in large blue capital letters. Below it, smaller text reads: "Hartelijk dankt dat jij jouw idee voor de toekomst van Tilburg hebt gedeeld. Dit maakt je tot één van de ambassadeurs van de Structuurvisie Tilburg 2040." Further down, it says: "Vele Tilburgers laten de komende weken hun visie op de ruimtelijke toekomst van de stad horen aan de gemeente. Alle ideeën samen presenteren we als bewonersadvies aan de gemeente Tilburg. De gemeente verwerkt dit vervolgens in een ontwerp structuurvisie." A callout box contains the details: "Tijd: 19.00 uur
Waar: Burgerhal, 1e verdieping Stadskantoor 1, Stadhuisplein 130 Tilburg". At the bottom, it says: "Aanmelden voor de slotbijeenkomst kan via www.tilburg.nl/structuurvisie vóór 15 maart. Hier kun je ook je reactie over dit onderwerp geven." To the right of the text is a small blue square icon featuring a stylized building or castle tower.

Colofon

Dit advies is gemaakt door B_in motion, een vrolijk bureau voor communicatie en participatie. Het camerawerk en de fotografie is verzorgd door Eclipse AV.
www.b-inmotion.nl
www.eclipseav.nl

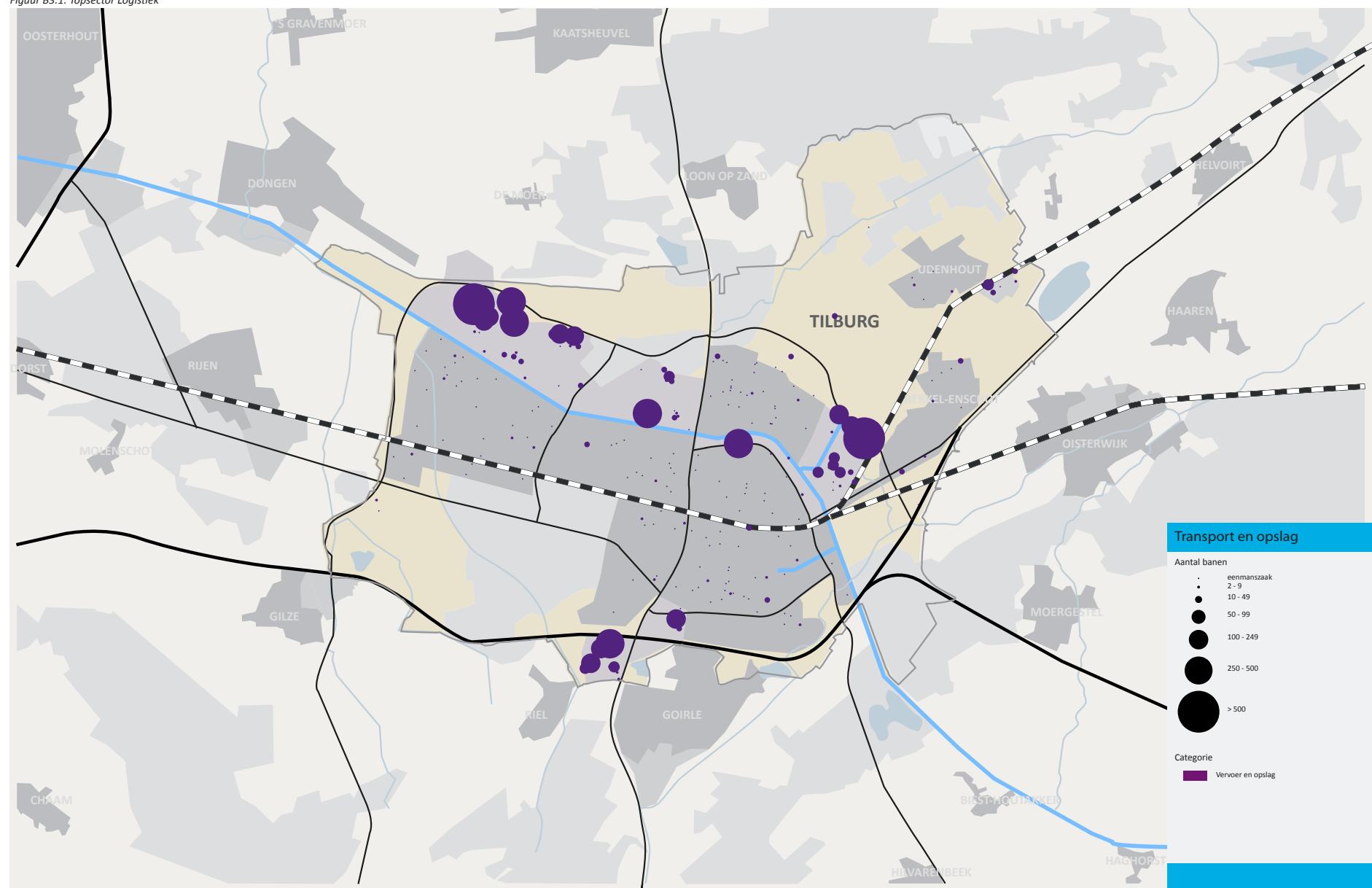

OPMAK VERZORGD DOOR WWW.DCONTWEPERS.NL

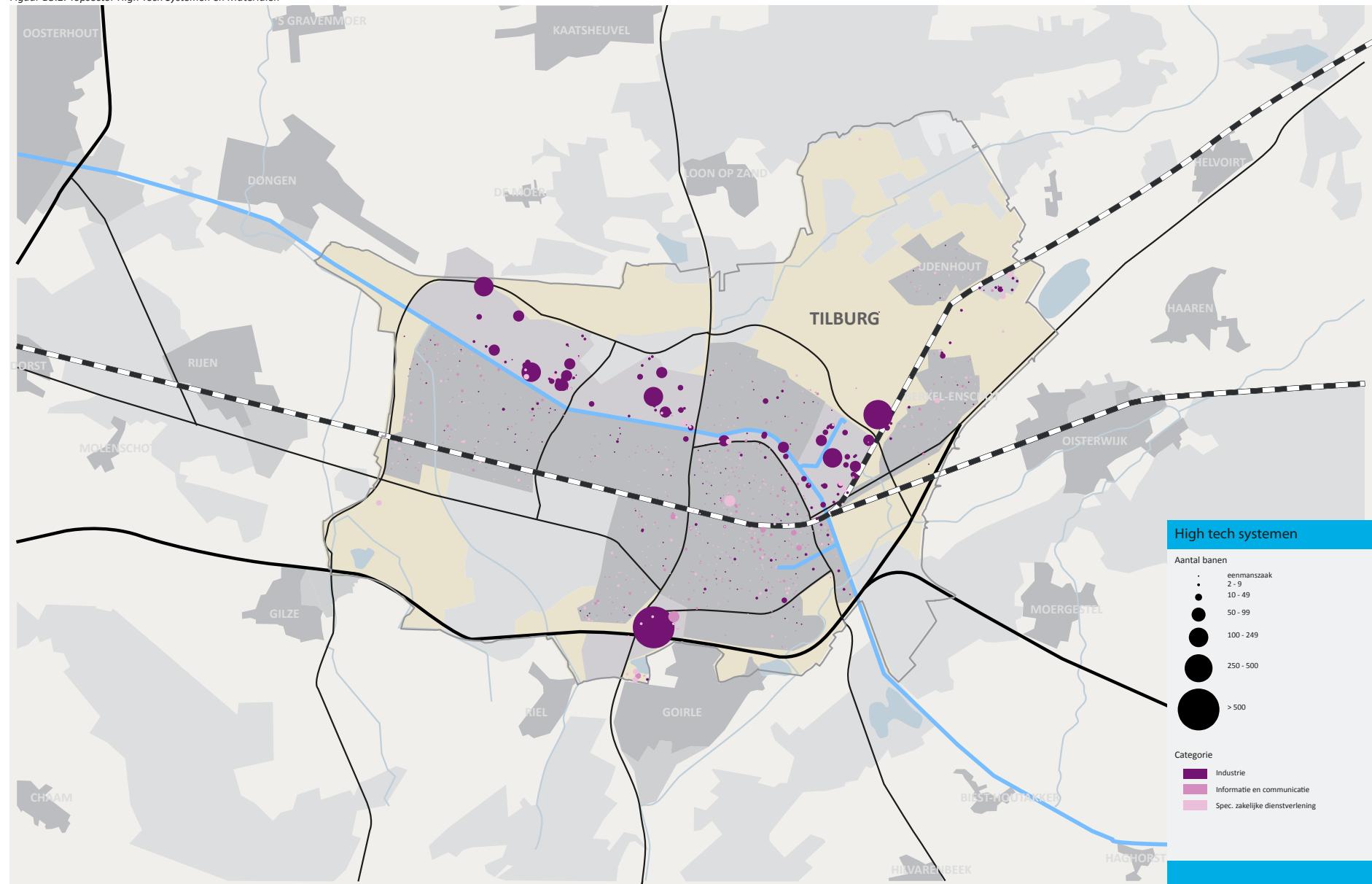

Bijlage 3. Werkgelegenheid in de Topsectoren in Tilburg (2012)

Figuur B3.1: Topsector Logistiek

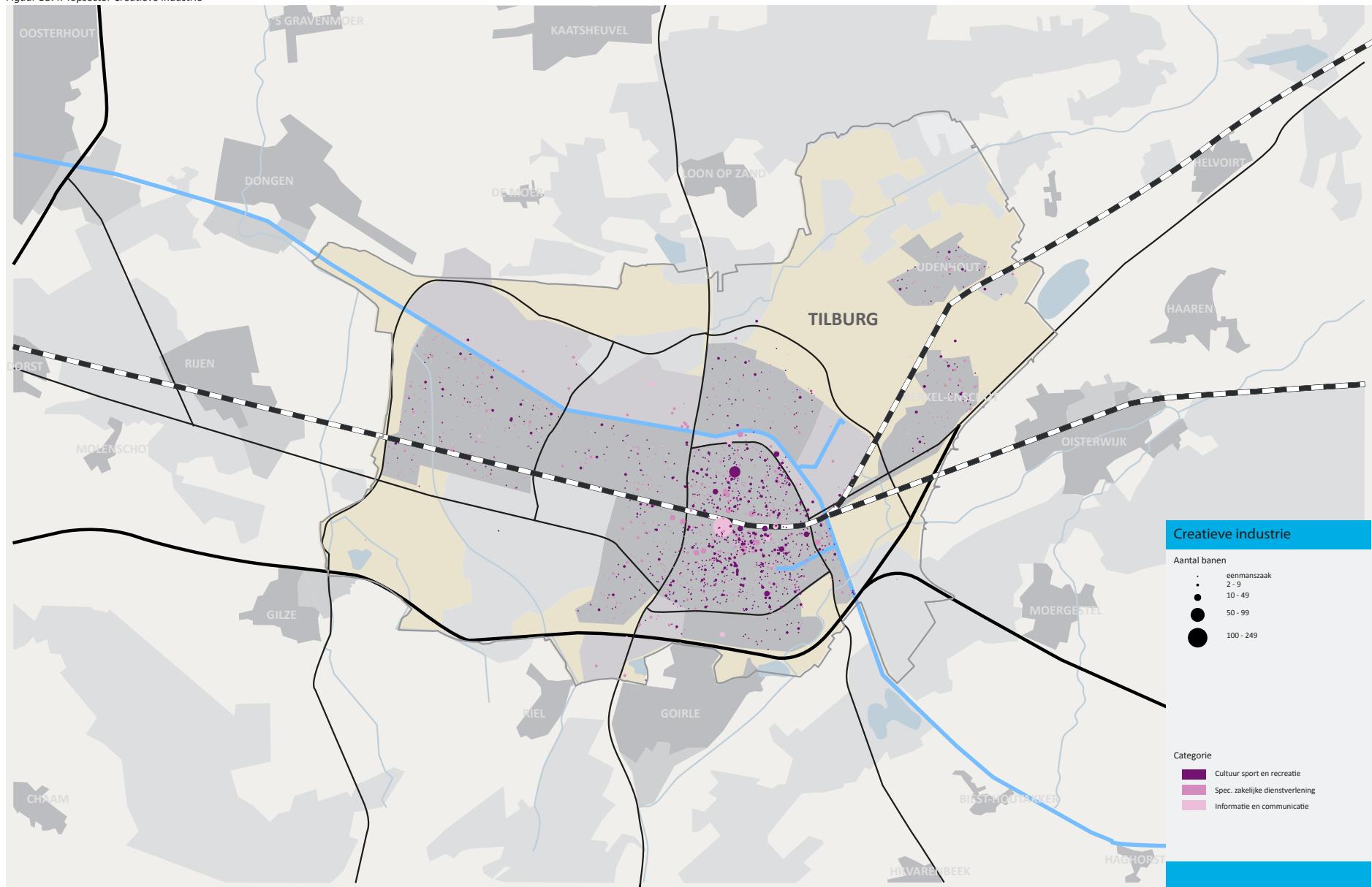
Figuur B3.2: Topsector High Tech Systemen en Materialen

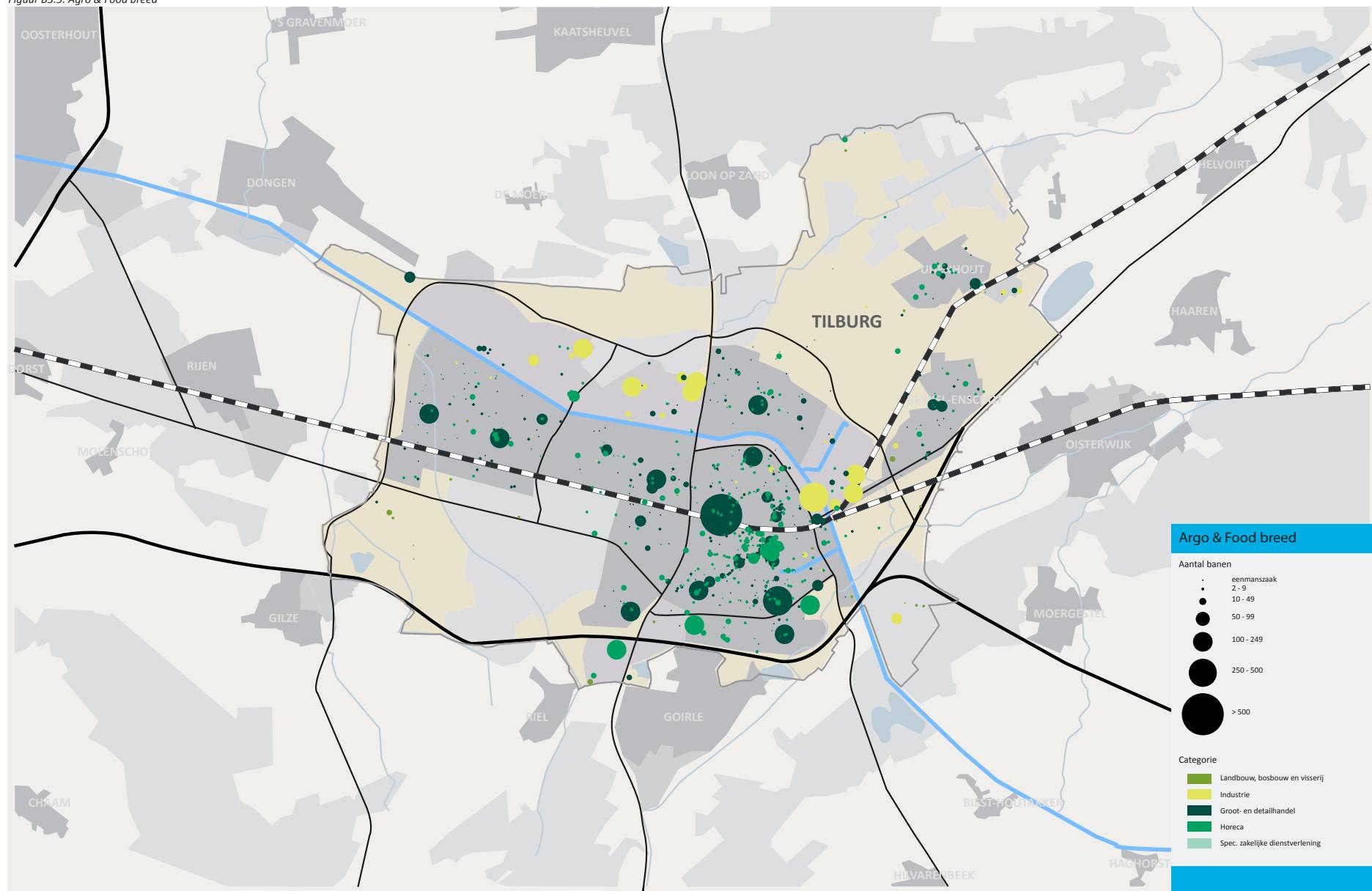
Figuur B3.3: Topsector Chemie

Figuur B3.4: Topsector Creatieve industrie

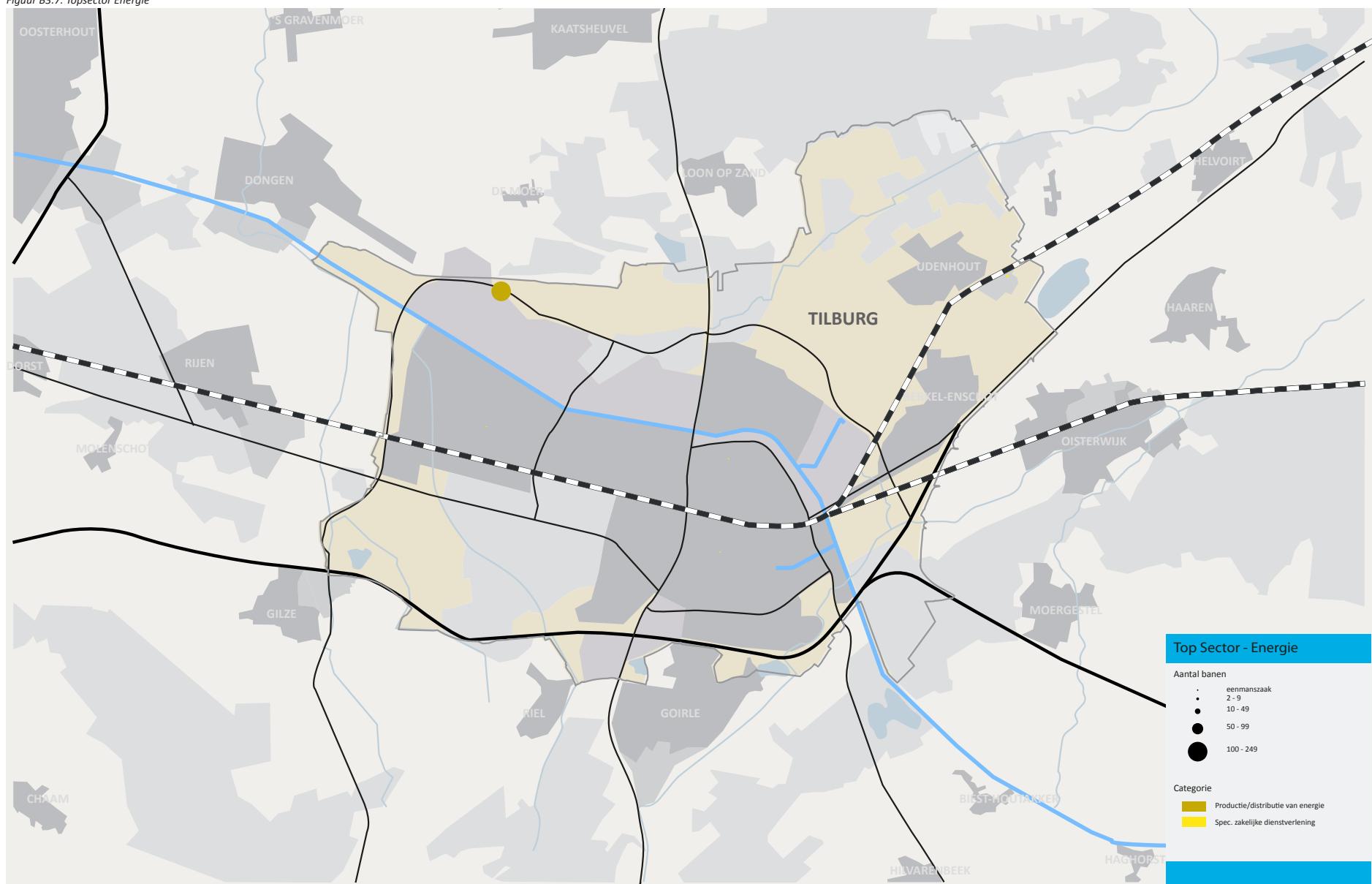
Figuur B3.5: Agro & Food breed

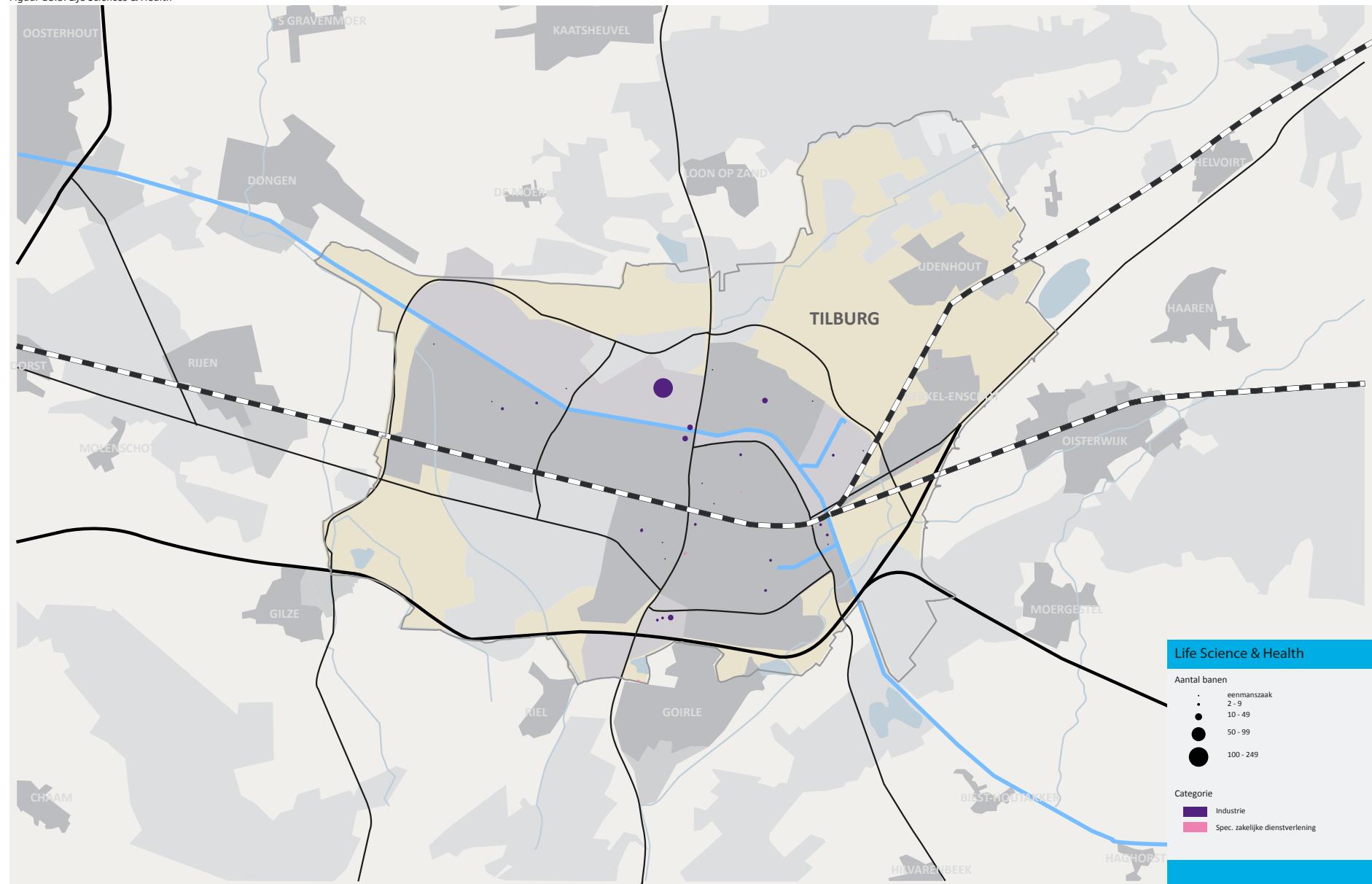
Figuur B3.6: Agro & Food smal

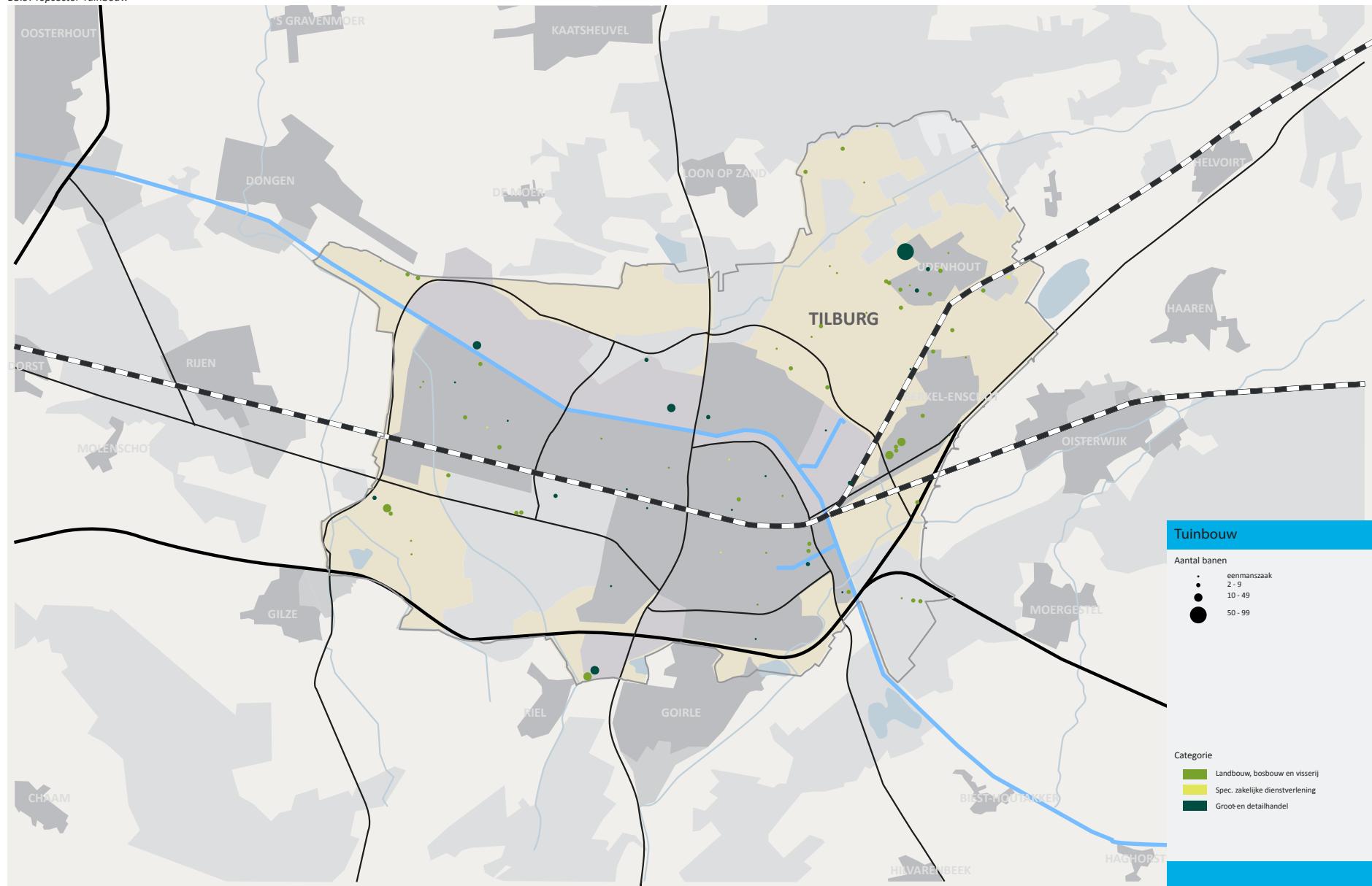
Figuur B3.7: Topsector Energie

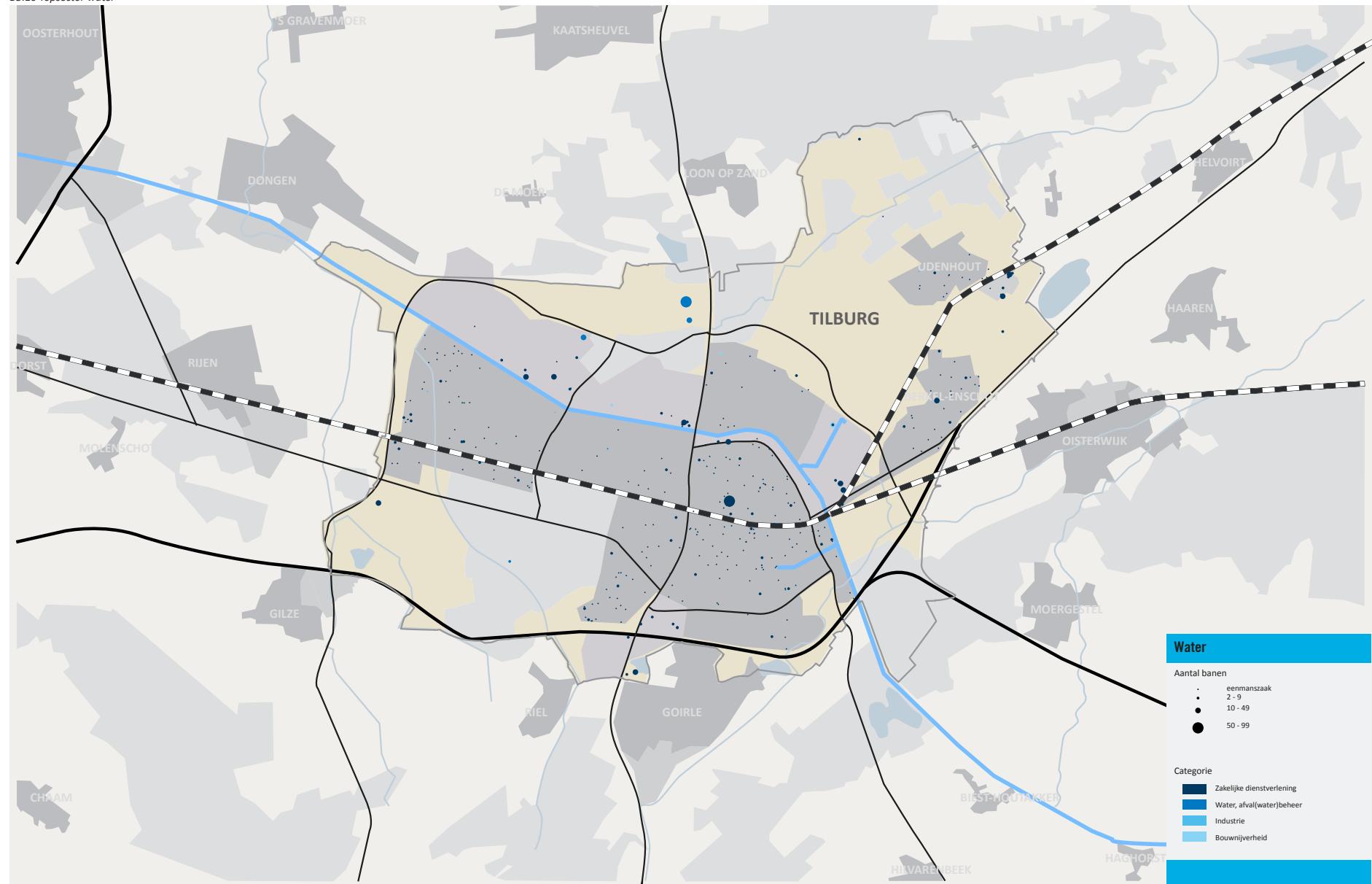
Figuur B3.8: Life Sciences & Health

B3.9: Topsector Tuinbouw

B3.10 Topsector water

Bijlage 4.   Ruimte voor Ruimtelocaties in Tilburg

4.1 Inleiding

Uit de analyse van Smart Agent blijkt dat er een aantal categorieën leefstijlen en daarmee woonmilieus ondervertegenwoordigd is op de Tilburgse woningmarkt. Een van de middelen om op individuele basis aan die vraag te voldoen zijn bouwmogelijkheden in het buitengebied volgens de bestaande provinciale regelingen, zoals de ruimte-voor-ruimte-regeling, maar ook de landgoederenregeling.

4.2 Provinciaal beleid

Op het gebied van landelijk wonen onderscheiden we twee categorieën waar de gemeente Tilburg in het buitengebied, dat wil zeggen buiten bestaand stedelijk gebied, ruimte aan wil geven en concrete aanvragen wil faciliteren. Dit zijn de zogenaamde ruimte-voor-ruimte woningen en landgoederen. Binnen de Gemeente Tilburg komen diverse locaties in het buitengebied in de groenblauwe mantel en in het agrarisch gebied in aanmerking voor de provinciale Ruimte-voor-Ruimte regeling. De provincie heeft deze regeling en de voorwaarden in de Verordening Ruimte vastgelegd. Deze bijlage geeft kort de voorwaarden van deze regeling weer. Het kaartbeeld geeft de potentiele locaties voor Ruimte voor Ruimte in Tilburg weer.

De regeling uit de Verordening Ruimte geeft aan dat een passende ruimte-voor-ruimtelocatie gevonden kan worden in een bebouwingsconcentratie binnen de groenblauwe mantel of binnen het agrarisch gebied (met uitzondering van landbouwontwikkelingsgebieden en vestigingsgebieden voor glastuinbouw). Bebauwingsconcentraties volgens de begrippenlijst van de Verordening Ruimte zijn:

- Kernrandzone: overgangsgebied naar het buitengebied, gelegen langs bestaand stedelijk

gebied, met daarin relatief veel bebouwing op korte afstand van elkaar en met een ondergeschikte of afnemende agrarische functie.

- Bebauwingslint: lijnvormige verzameling van gebouwen langs een weg buiten bestaand stedelijk gebied;
- Bebauwingscluster: vlakvormige verzameling van gebouwen buiten bestaand stedelijk gebied.

landschappelijke waarden van het gebied. In deze landgoederenzone streeft de gemeente naar het vergroten van de herkenbaarheid en de beleving. Tot slot hebben de landgoederen in tegenstelling tot de ruimte-voor-ruimtekavels een omvang van minimaal 10 hectare en mogen naast de groenblauwe mantel en agrarisch gebied ook in de Ecologische Hoofdstructuur liggen.

4.3 Vertaling naar Tilburg

De gemeente Tilburg heeft twee kernrandzones en vele bebauwingslinten. Alleen deze twee typen staan op de kaart; bebauwingsclusters uit de Verordening Ruimte kent de gemeente Tilburg niet en staan dus ook niet op de kaart.

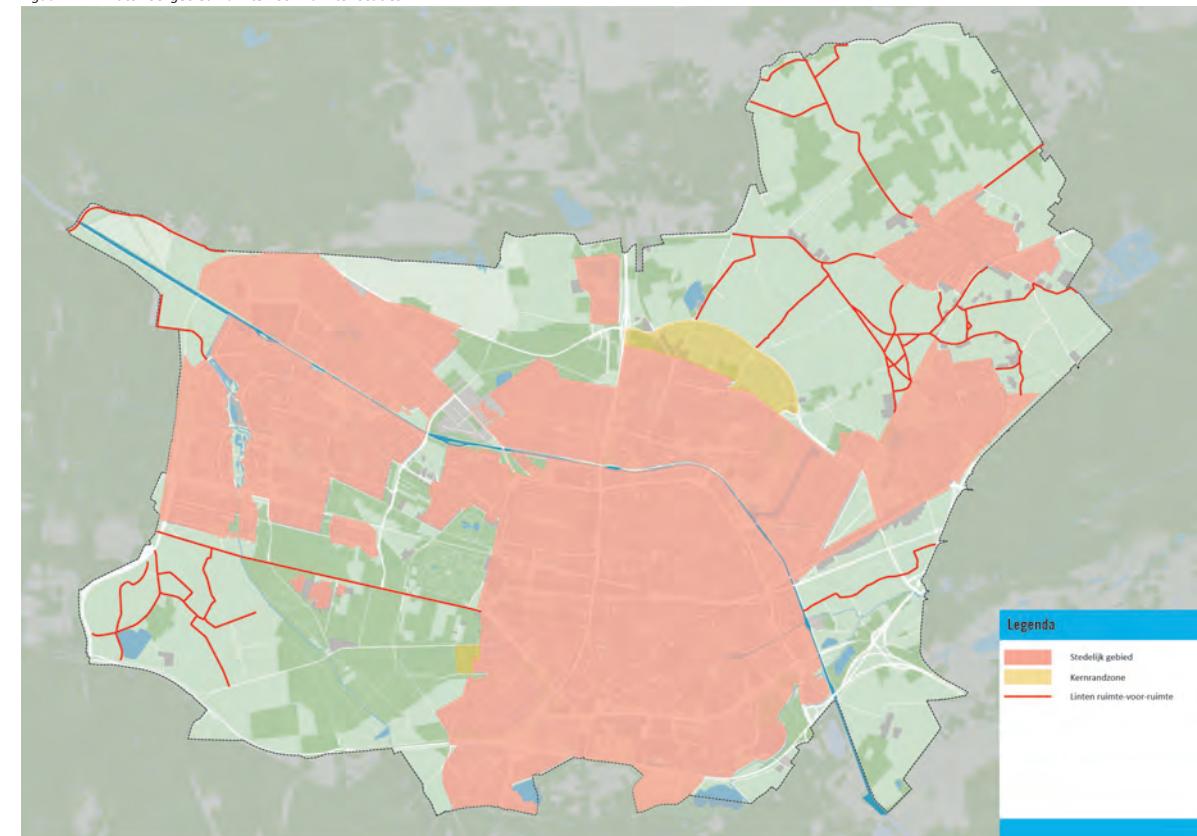
De gemeente Tilburg beoordeelt aanvragen voor ruimte-voor-ruimtekavels volgens de voorwaarden en regels van de provincie. Wij hebben een visuele vertaling gemaakt van wat de gemeente Tilburg ziet als bebauwingslinten en kernrandzones (zie figuur B4.1). De beleidsomschrijving en de voorwaarden van de provincie in de Verordening Ruimte zijn duidelijk, maar juist de visuele vertaling van geschikte locaties vroeg om uitwerking.

De Bredaseweg is volgens de regeling en het kaartbeeld een bebauwingslint. Kavels aan deze weg komen alleen niet in aanmerking voor de Ruimte-voor-Ruimteregeling. Het deel van de Bredaseweg dat in het buitengebied ligt, is benoemd als landgoederenzone. Het landgoedkarakter, uitstraling en de schaalgrootte van de kavels aan de Bredaseweg dienen behouden te blijven. De kwaliteiten en mogelijkheden voor de landgoederenzone aan de Bredaseweg zijn vooral de aanwezige waardevolle ensembles en bebouwing, maar ook de cultuurhistorische, archeologische en

De aangegeven zoeklocaties voor Ruimte-voor-Ruimte woningen op de kaart voldoen aan de voorwaarden uit de provinciale verordening Ruimte. Dit wil niet zeggen dat ontwikkelingen overal ruimtelijk inpasbaar zijn. Door alle bebouwingslinten en de kernrandzones aan te geven sluiten wij op voorhand geen ruimte-voor-ruimte locaties uit. De gemeente kan bij de aanvraag alleen niet garanderen dat een locatie volledig geschikt is voor herontwikkeling. Pas na de integrale ruimtelijke toets blijkt of ruimte voor ruimte op de locatie mogelijk is. Dan worden bijvoorbeeld ook milieu-aspecten (zoals geluidshinder, externe veiligheid, stank etc) bekeken, vindt toetsing aan de EHS plaats en aan eventuele plannen voor de locatie. Naast de toets en goedkeuring van de gemeente is ook toetsing en goedkeuring van de provincie vereist. De provincie toetst per aangevraagde locatie. Er bestaat dus de mogelijkheid dat de provincie voor een concreet voorstel voor een specifieke locatie niet akkoord is. De Ruimte-voor-Ruimte regeling betreft een provinciale regeling. Naast de eventuele bestemmingsplan- en bouwleges zijn er nog provinciale kosten mee gemoeid. De aanvrager moet zijn verzoek met de provincie financieel afhandelen.

De gemeente gaat de Ruimte-voor-Ruimte regeling jaarlijks monitoren. Alleen dan is meetbaar hoeveel locaties in het buitengebied daadwerkelijk worden herontwikkeld op basis van de Ruimte-voor-Ruimte regeling. Op die manier kunnen wij evalueren of we met dit middel de gewenste ruimte geven aan initiatieven in het buitengebied.

Figuur B4.1: Bruto zoekgebied Ruimte-voor-Ruimte-locaties

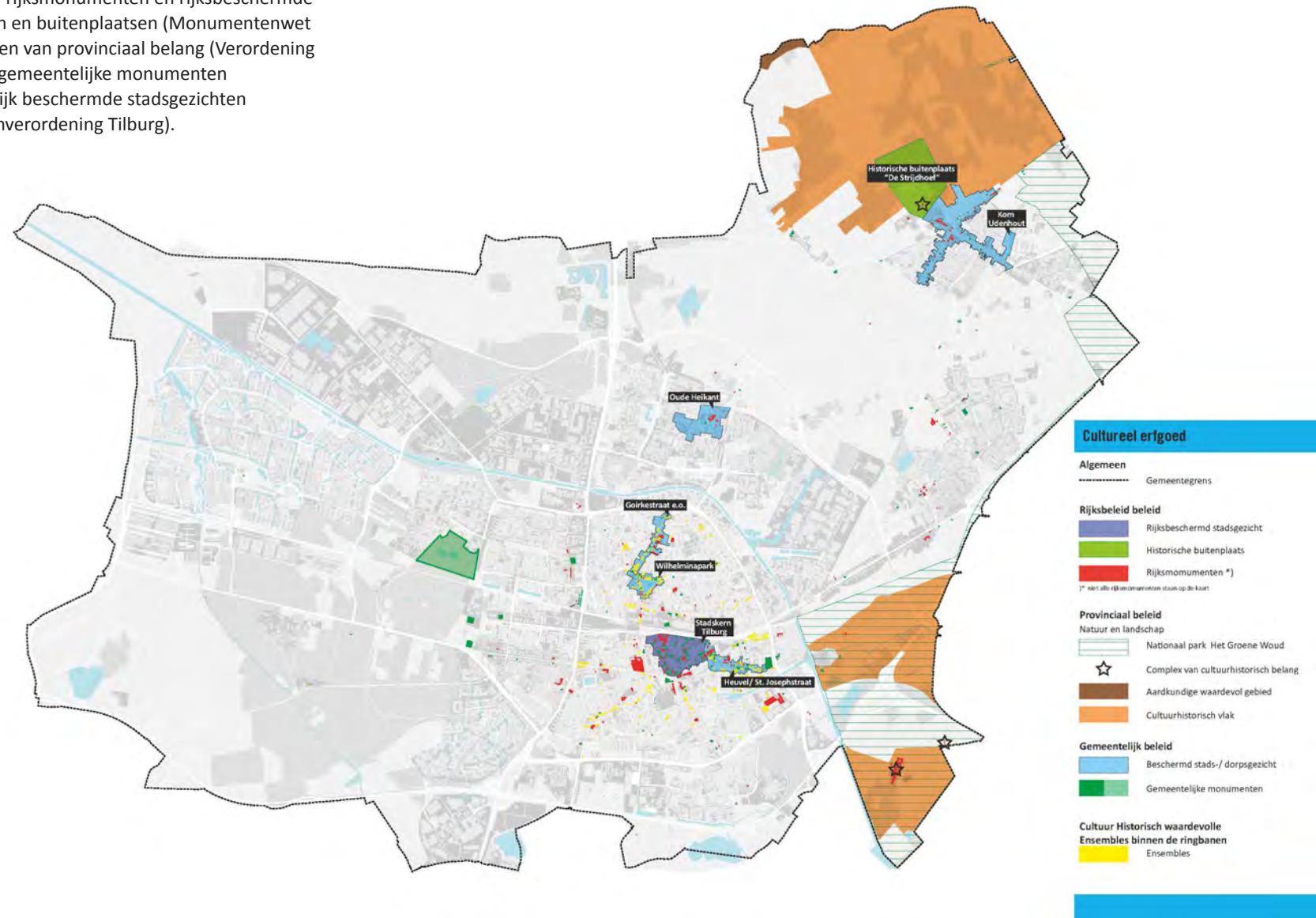

Bijlage 5. Cultureel Erfgoed

Figuur B5.1: Formeel beschermd erfgoed

Op deze kaart is het formeel beschermd erfgoed weergegeven: rijksmonumenten en rijksbeschermde stadsgezichten en buitenplaatsen (Monumentenwet 1988), gebieden van provinciaal belang (Verordening Provincie) en gemeentelijke monumenten en gemeentelijk beschermde stadsgezichten (Monumentenverordening Tilburg).

Bijlage 6. Uitvoeringsprogramma Kwaliteitsverbetering landschap

Doelstelling

De kwaliteit van het landelijk gebied is belangrijk voor een hoogwaardig leef- en vestigingsklimaat en draagt daardoor bij aan de economische ontwikkeling van Tilburg en Noord-Brabant als geheel. Door de dynamiek van ontwikkelingen ontstaat het gevaar dat de verschillen tussen stad en land en de (bio) diversiteit van natuur en landschap verloren gaan. Om de kwaliteit van het landschap te versterken is het principe van ‘kwaliteitsverbetering van het landschap’ geïntroduceerd in de Verordening Ruimte van de provincie.

Dit principe omvat kort samengevat dat er ontwikkelingsruimte wordt geboden, mits deze gepaard gaat met maatregelen die het landschap - in brede zin - versterken. Met deze rood-met-groen koppeling wordt een bewust ruimtelijk kwaliteitsbeleid gevoerd.

Werkwijze en verankering

De gemeenten in de bestuurlijke regio Midden-Brabant hebben in het Regionaal Ruimtelijk Overleg van 19 december 2012 werkafspraken gemaakt met de provincie voor de toepassing van artikel 3.2 van de provinciale Verordening. De vastgestelde regeling heet ‘Werkafspraken kwaliteitsverbetering landschap Hart van Brabant’. In de werkafspraken zijn de ruimtelijke ontwikkelingen in het buitengebied in drie categorieën verdeeld. De categorieën geven de mate van de noodzakelijke kwaliteitsverbetering aan. Voor categorie één geldt geen verplichting. Voor categorie twee kan worden volstaan met landschappelijk inpassing. Categorie drie verplicht de initiatiefnemer tot kwaliteitsverbetering van het landschap. Als bij een ontwikkeling in de derde categorie blijkt dat de kwaliteitsverbetering niet ter plaatse of in de nabijheid van de ontwikkeling uitgevoerd kan worden, wordt het compensatiebedrag (kosten van verbetering) gestort in

de Voorziening Natuurontwikkeling.

Inzet en besteding Voorziening Natuurontwikkeling

De voorziening wordt gebruikt om de drie stadsregionale parken en de twee ecologische verbindingss zones om de stad, zoals beschreven in deze omgevingsvisie, te versterken. Het streven is om de voorziening in te zetten voor het stadsregionale park of de ecologische verbindingss zone die het dichtst bij de ontwikkeling ligt. Voor alle drie de parken en de ecologische verbindingss zones geldt dat de biodiversiteit moet worden versterkt en/of vergroot,. Dit wordt bereikt door het realiseren van de volgende generieke maatregelen;

- naaldbos omvormen naar loofbos,
- het realiseren van open plekken in bos,
- aanleg van struwelen,
- aanbrengen van hagen,
- realiseren van hakhoutsingels,
- inrichten van bloemrijke graslanden,
- inrichten van kruidenrijke zomen,
- aanleg van diverse soorten poelen,
- aanleg van natuurovers,
- aanleg van boerenwandelpaden.

